

KULISKA SORTA

71'garren zenbakia

K U L I S K A S O R T A

HEGATSEZ

Hitz-lauzko bilduma

1971

SERAFIN BASAURI
JUAN SAN MARTIN

ITXAROPENA ARGITALDARIA

ZARAUTZ

LEGEZKO GORDAILLU S. S. 570—70

LEGE-AGINDUAK BETEAK

E s k a i n t z a :

Idealetan eta ekintzetan gurekin hain ados izan hintzen adiskide Rikardo Arregi, hiri. Asmoak zeharo bete gabe gugandik aldendu hintzen horri.

Gure ezer eza hemengo idazle horiei esker hornitu diagu hire gogoa nolabait betetzen lagundu nahirik.

Guk gure aldetik Leizarragak *Testamentu Berria*-n bezala esango dauagu: «Banián anhitz gauça scribatzecoric, baina eztrauát tintaz eta hegatsez scribitu nahi».

Biltzaile eta antolatzaileak

AURKIBIDEA

HITZAURREA	9
L. Akesolo. — MIGEL UNAMUNO ETA MIGEL DEUNA	20
P. Altuna. — GILTZA-HAURRAK	24
J. L. Alvarez. — GUTUNA	38
J. L. » — BERTRAND RUSSELL HIL DA	40
N. Alzola. — GARAICO MUTUA	34
N. » — PERUTXIÑEN KONEJU ZURIA	36
M. Amundarain. — AINTZINE MAITEARI	44
G. Ansola. — GAURKO EKONOMIAK GIZARTE BERRIA ESKA- TZEN DU	48
L. A. Aranberri. — PEDRO MIGEL URRUZUNO	54
G. Aresti. — OLERKARIA	59
J. Arregi. — GIZABIDEAK	64
R. Arregi. — CASTRISMOA, IHESBIDEA	68
R. » — BORROKALARI AHAZTUAK	70
R. » — ANDOAINDARRA NAIZ	72
A. Arrue — JAN-EDANAK — ALEJANDRO-REKIN ELKA- RRIZKETAN	73
J. Azpeitia. — GORA ZUMAIKO ARRAUNLARIAK!	80
J. Azurmendi. — KONDAIRA ZIENTZIAZKI EZAGUTU	82
J. Bazterretxea. — MIKEL ETA ERDELDUNAK	92
I. Beobide. — EUSKAL TEATROA	100
I. Berriatua. — ARRANTZALE BATEN HERIOTZA	107
R. Bozas Urrutia. — GAMELUA	111
R. Camblong. — RIKARDO ARREGIZ ZONBEIT GOGOETA	118
P. Charritton. — KULTURA ZER DEN	123
J. L. Davant. — PRAVDA ZVITEZII!	132
J. Diharce. — IXTORIO BAT	138
E. Erkiaga. — GILTZ EGOKIA	140
Y. Etxaide. — HIRU BERTSOLARI ANTZINAKO?	145
M. K. Garmendia. — EMAKUMEZKOA GURE HERRIKO LI- TERATURAN	148

S. Garmendia. — MARIA MADALENAREN HERIOTZA SANTUA .	154
X. Gereño. — ESTANBUL	167
J. Haritschelhar. — GUTUNAK	170
J. Intxausti. — ZAZPIKATUETA-KO EZBEHARRAK	173
A. Irigaray. — OROITZAPENAK. — GAYARRE KANTARIA IRUNEN	178
M. Izeta. — NIGARRAREN ERRESUMAN DIRUA NAGUSI	183
F. X. Kintana. — SORGIN BATEN AMETSA	190
P. Lafitte. — GAZTE BATI. — LITERATURAZ	196
D. Landart. — LANGILE GAZTE BATEN GOGOETAK	200
P. Larzabal. — ZIBEROA	203
I. Laspiur. — GUTUNA	208
M. Lekuona. — RIKARDO ETXEAN	212
J. A. Letamendia. — 'NEUROSIS'	214
X. Lete. — FRANZ KAFKA	219
J. L. Lizundia. — LURRALDE ANTOLAKIZUNA	224
X. Mendiguren. — GAUR BAI... ETA BIHAR ZER? GAURTIK GEROARI BEGIRA	227
M. J. Minaberry. — EÑAUT ETA SAGUTXO	230
J. Mirande. — GAIZKILE BATEN AZKEN ORDUAK	232
L. Mitxelena. — GUTUNA	237
L. " — ZINEMA. — INGMAR BERGMAN — ZAZPI- GARREN ZIGILUA	239
A. Muniategi — HERRI BAT IZAN ZAN	243
T. M. Olaso. — ATZO ETA GAURKO PENTSAMENDUAZ	246
S. Onaindia. — LIBURU ZAILAK OTE?	250
T. Peillen. — PINNOKIO ETA HAIZEA	253
R. Saizarbitoria. — KAPITAINA	256
C. Santamaria. — ZIENTZIAREN ETORKIZUNA	261
I. Sarasola. — ETORKIZUN IRAGANAKO OROITZAPEN DES- MEMORIETUAREN EGUNEK	266
J. M. Satrustegi. — LUZAIDE	270
J. M. " — LUKAS	272
J. M. " — HUARTE DE SAN JUAN	274
J. M. " — UDABERRIA	276
N. Tauer. — GUTUNAK	277
J. M. Torrealday. — EHUN URTE GANDHI JAIO ZALA	283
Martin Ugalde. — EGIA	285
Mikel Ugalde. — LANGILEEN EGUNA	289
P. Iribarren. — GAZTERIA BULTZAKA	293
A. Valverde. — GUTUNA	300
A. " — OTEITZA	302
L. Villasante. — ZER DION JESUSEK BERE BURUAZ: JAIN- KOAREN SEMEA	306
I. Zaitegi. — PLATON-EN ELKAR-IZKETATIK	314
A. Zelayeta. — BARRIRO LANEAN	319
A. Zubikaray. — ERREGETAKO IPUINA. GUK IKUSI GENDUZAN.	321
Hiztegi	325
Adizkitegi	356
Idazleen sorterri eta sorturteen arlibidea	368

HITZ AURREA

Aspaldiko asmoa da hauxe, lehenago idazle zaharrena eta gero gaur bizi diranen hitz-lauzko bildumak egin nabia. Baina zaharrena Etxenagusiak ondo bete zuen Euskal Idazleen Lorategia-z, lehendik Lafittek eskaini zigun Eskualdunen Loretegia-z osatzen dena. Arrazoi honegatik, gaurkoari soilki heldu diogu.

Holako lan bat burutzeko beharrezkoa genuen lehendabizi Escritores euskéricos bezalako katalogoa egitea. Euskal literatura hain zabala ez bada ere, uste baino zabalagoa eta sakabanatuagoa da. Aberatsegia ez bada ere, dituen frutuak behar bezala aprobetxatzea zail zaio, duen sakabanatze horregatik. Zer esanik ere ez, erdera indartsuagoa dagoela eta leku asko jaten digula literaturaren alorrean, baina lekua jatetik aparte, ba da holako euskal literatura baztertze bat, intentziozkoa eta uste-gabezkoa, bietarik. Eta ez gu-

txi, joko horren lagungarri, erderaz idazten duten euskaldun askok euskal literatura behar bezala ez eza-gutzeagatik. Honegatik, Escritores euskéricos-ekin, gaur gure literaturaren xoko bazterretara begiratuaz, lehen inbentario honekin, gaurko egoeran euskeraz idazten duten guztiegana hurbildu gara. Neurriak behartu gaitu nahi genituen idazle guztiak ezin sartu izatera. Hala ere, bilduma honek gaurko euskal literatura bere egoera zabalean adieraziko duela iduritzen zaigu. Eta, era berean, gure ideal-gogoak, desiratzen dugun helburura geroago eta indartsuago eramatzen laguntzen digula.

Baina, euskeraz zer idazten da? Hau da askoren galdera. Gure artean baliozkorik ezer ote den jakin nahiez kezkatutik, anitzek egiten duen galdera.

Lehenago galdetzen zen, euskeraz ba ote zen literaturarik. Eta duguna aberatsa ez bada ere, maiz esana dugu, euskaldunok irakurtzen dugunagatik, merezi dugun baino literatura aberatsagoa dugula.

Gaur oster, zer idazten den eta euskera gauza ote den, egungo gaiak eta goimailako teknikak erabiltzeko, galdetzen da. Nahiz eta honek erantzun errazagoa izan: euskera kulturarako gai da, euskalduna kulturarako gai den mailaraino. Euskera ondo dakien euskal idazleak kultura badu edo zientzietan barneratua badago berdin; ezinik ez da. Berdin da edozein espezialidadetan edo teknika gaitan. Jakina, lanak argitaratzeko, euskaldunen artean espezialidade bakoitzean nahiko irakurle ez bada, honetan izango

dira prolemak, baina ez idatzi ezinean. Hemen dago kontua, eta ez hizkuntzak gaiok menderatzean.

Baina gure asmoak ez dira hain goi-mailakoak. Hobeto esan, ez dira espezialidade bati begira bildu ditugunak, baizik kulturaren ideia zabalagotara goaz. Askok ulertu eta bereganatu ahal izango duten erako idaz-lanez. Euskeraz, gaur zer idaxten da? galdetzen dutenentzat erantzunez, beste zenbait beharren artean, noski. Eskuetan duzun liburu hau, irakurle, gaur euskeraz erabiltzen diren gai ororen muestrario bat duzu. Era zabalez, kultura orokorrez, gaurko prolemak eta kezkak. Irakurgai goxoen ondoan pentsamentu sakonak ere bai; gai herrikoietatik intelektualetara arte: saiakeraz, ipuiez, artikuluz; baita ere kontuan izan dugu zenbait gutun sartzean, eskutitzak zelan egin ikasi nahi duenak eredutzat har dezan. Erakusaldirik ez da falta: literaturaz, arteaz, munduko politikaz, ekonomiaz, zientziaz, gaurko pentsaerak, erarik ugarienean. Nahiz larri-minez edo nahiz umorez, nahiz euskaldunok etxera begira edo nahiz euskaldunok gure etxetik beste erresumetara begira. Gure Rikardo Arregi zenak, —eta nork ez?—, ikusi nahi zuen euskera landua, Lizardi berak zion erakoa: «jakkite-egoek igoa; soina zahar, berri gogo...»

Bestalde, Euskal Alfabetatze taldeetakoak ere, une batetan irakurtzeko bezalako gai laburrez, gaur egungo gai biziez osatua litzakean oraingo idazleen antologia baten premia agertu izan dute. Batez ere irakurgai biziak komeni direla ikusten dutelako.

Une honetan, Euskal Alfabetatze taldeek, berek multikopiaz eratutako lanez baliatu izan dira. Lan horiek aurrerantzean ere beharrezkoak izango dituzte beren kursilloetan, baina hauetatik kanpora etxerako irakurgaiak gomendatzean ez dute orain arte aukera handirik izan. Arestian aipatu dugun Etxenagusiaren Euskal Idazleen Lorategia-k ematen diote laguntza baliosa, eta hutsune hori betetzera datorkie. Izan ere, liburu honek, ezagutzea hain komenigarri diren idazle zaharregatik ditu bere alderik hoberenak. Baina ohar-tzen dira horiek soilki ere ez direla aski. Gainera, irakurgai biziagoak ere komeni direla, praktikak be-rak erakutsi du. Eta gainera, gai osatuez hornituak. Honegatik, liburu hau ez da Etxenagusiarenan or-dezko, baizik lagunkide. Gaurkoaren ideia sakona emango zuen bat behar zen, eta, HEGATSEZ ize-neko honekin, hori bete nahi dugu.

Hala ere, esan bezala, ez da gura asmoa klaseetan irakurgai bezala erabiltzeko, ez; klaseetatik kanpora, edo nahiz klaseekin zer ikusirik ez duen euskaldunari, irakurketa praktikatzen laguntzeko baizik.

Era berean, irakurgai bilduma izatetik aparte, historiaren kontestu barnean, gaur egungo literatu-raren agiri bat izango da.

Asmo horiekin, edo asmo horiek bete nahirik, hautaturiko idazleen artikuluz edo ipuin laburrez egi-tea pentsatu genuen; bide batez, batasunerako bi-dean lagundu abal izateko. Euskaltzaindiak Arantzazuko biltzar nagusietan gomendatu zuen arauetara

hurbilduaz (1). *Euskalki guzietako idazleez baliatuaz, baina ortografian, deklinabidean eta hiztegian bederen, biltzar horietan argi markatu ziren bideei hurbilduaz, esan dugun bezala. H letrari dagokionez ere, bertan Euskaltzaindiak begi honez ikusiko lukeala, alegia, «... BI BOKAL BERDIN NAHIZ EZBERDINEN ARTEAN ERABILTZEN HASTEAK. HONEK EZ DU ESAN NAHI GORAGO JO NAHI DUTENEN SAIOAK EZ DIRELA ONGI IKUSIAK IZANGO.»* (2). Oraingoz batasun osoaren eredu hartzerik ez bada ere, bidean ari garelako eta bidea ibiliaz egiten delako, gutxienez horrantza abiatzen lagundu, eta hemendik urte batzutara, honen erra, beste bilduma bat egin beharra izango da, gogoan dugun batasun horretatik hurbilago izango dena.

Izan ere, euskeraren batasunik eza, euskera zatitua egotea da. Euskera zatitua, Euskal-Herri zatitua. Eta Arantzazun emandako normak jarraitzen ditugu eta jarraituko ditugu, beste norbaitek bide hobea eskaintzen ez digun artean.

Hizkuntza elkar komunikatzeko da, eta elkar komunikatzeko era egokirik gabe, euskaldunok elkarren artean etenda gaude. Eta batasunerantz ez doan euskaltzalea, ezta behar bada egonen euskeraren aurka, baina bai Euskal-Herriaren izpirituarena, bera konturatzeko ez bada ere.

(1) Ikusi, *Euskera*, XIII-gn tomoa (1968), 135/265 orrialdeak.

(2) *Euskera*, zenbaki bera, 250 orrialdean.

Norma horiek oraindik erabiltzen ez duen zenbait ere ba da, hemengo idazleen artean, baina beraren baimenez aldizkarietatik jaso ditugu idazlanok, azken arauetara jarriaz. Honela egin dugunean, kopia bat egileari bidalduaz izan da, eta bakoitzaren eskariz gauzatxo batzuk zuzenduaz edo gehituaz. Beraz, ez harri, irakurle, aipatzen den aldizkaritik jaso dugun lana bertan bezala aurkitzen ez ba duzu ere. Honekin esan nahi dugu, iritzi zabalez eta inor behartu gabe jakatu dugula. Eta honela egin dugu, azalezko itxura hau bederen, ortografia, deklinabidea eta abar, ahalik berdintsuen azaltzearren, zeren bestetara, bilduma aski anarkikoa izango zen Euskal-Herriko euskalki guzietako idazleak sartzen ditugulako. Zertako? Denok gare-lako euskaldun, elkar hobeto ezagutzeko eta batez ere elkarren arteko diferentziak ezagutuaz, hurbiltzeak gehiago pentsaraziko digulako.

Beharrezkoa genuen hala egin beharra, gure iduriz. Gure kulturaren arazo guztia, probintzia mugen gainetik planteatu behar dela iduritzen zaigu, euskaldun ikusgune edo perspektiba batetatik. Probintzien arteko muga politikoen eta, Bidasoa ibaia beraren gainetik ere, planteatzen genezakeala eta behar dugula. Guztiz gara iritzi bereko, J. M. Torrealday-k Ipar Euskal Herria Jakin sortako liburutxoan dioenarekin. Gure lan eta ekintza guztiak batasun eta planifikazio baten barruan egin behar lirake, Euskal-Herri osoa kontutan dugularik.

Horrela, gure gaurko idazleen prosa-antologia honen moldatzea, bai alfabetatze lanetan ari direnei

—irakasle eta idazle— eta bai gainerako euskaltza-
leei, zuzendu nahi diegu, Euskal-Herriko edozein al-
detan dela, irakur-liburu bezala usatzeko baliozko
izan ahal dakieken esperantzan. Eta euskaldun irakur-
leari oro har, joera eta hizkelgi desberdinetako ar-
tikuluak irakurriaz, gaurko euskal literaturaren eza-
gutza zabal bat ukan dezan.

Gauza ezaguna da, zein arrotz eta bitxi egiten
zaion irakurleari, norberaren txoko-euskeratik jalgi
ezkero, liburu eta aldizkarietan aurki daitezkeen hitz,
esaera eta aditz joko. Areago oraindik ertzetako eus-
kalkietan mintzatzen denari, zeren literatura gehiena
erdialdeko literatur-euskalkietan edo erdialdekoei be-
gira idazten den ezkero, zail gertatzen bait zaie tes-
tu horiek behar bezala konprenitzea. Arazo hau, egia
esateko, denona da gutxi edo asko. Erdialdekoak ere,
desberdintasun gutxiago ukan arren, aski bananduak
bait daude kultura nagusi biren artean horretaraturik.

Arrazoi horiegatik, ikas-bidezko lana errazteko,
liburuaren bukaeran doa geografiazko aurkibidea,
euskeraz irakurtzen ohitura gutxi duenari edo euskal-
ki bakar bat besterik ez dakienaren lagungarri. Ber-
tatik, berehala jakin dezan zein idazle nongoa den,
eta jakina, norberaren ingurukoetatik hasteak bideak
erraztuko dizkio eta euskera orokorrera mailaz maila
igo ahal izango du gehiegizko nekerik gabe. Izan ere,
honelako beharretan laguntzeko asmoak ditu liburu
honek.

Bestalde, irakasle nahiz irakurlearen lana erraz-
tera doaz azken orrietan sail bitan exarri dizkiogun

adierazpenak: hitzak eta aditzak. Ikaslea, artikuluek dakarten gaiaz, mamiaz eta esan nahiaren zentzuaz jabe dadin, gisa honetan irakurtzea errazago gerta dakion, eta bide batez bere euskera aberastu ahal dezan.

Hitzen adierazpenetan, otoi, ez gero hiztegi baten zehaztasunik bila. Ez du hiztegi batek behar lukean azalpen zehatzik. Ahal izan dugunean, sinonimoen bidez adierazi dugu, eta beste batzutan —gutxitan— gaztelaniazko bere ordezkorekin.

Euskaldunok elkar aditzeko oztoporik handienetako bat, aditzaren diferentzian datza. Horregatik, Euskal-Herriko hizkelgi guztietan jarri nahi izan ditugu aditz jokuok. Gutxienez literaturan landu diren hizkelgienak. Mendebaldeko hizkelgietatik hasi eta ekialdekoetaraino, ezkerretik eskuinerat. Bizkaieratik hasi eta ziberotar euskalkirantz. Nahiago izan dugu probintzia izenez ez klasifikatzea, nahaspide gerta bait daiteke hizkelgi mugak eta probintzienak bat ez datozten ezkerro.

Argi beharrez, norbaitek xehetasunez aztertu nahi baldin badu ere, hau da hitz eta aditz azterketetarako oinharritz erabili dugun bibliografia:

HIZTEGIAK:

Diccionario Vasco-Español-Francés: R. M. de Azkue-rena.

Dictiōnaire Basque-Française: Pierre Lhande-rena.

Diccionario Vasco-Castellano Castellano-Vasco: Arbelaiz-ena.

Lexique Français-Basque: *A. Tournier eta P. Lafitte-rena.*

Diccionario Castellano-Vasco: *Plácido Mugica-rena.*

Euskera (*Batasunerako hiztegia*) XIII-gn. tomoa (1968) 251/265 orr.: *Euskaltzaindia.*

Batasunaren Kutxa: Euskal Idazleen Elkartea. G. Aresti - X. Kintana.

HIZTEGITXOAK:

Euskal Idazleen Lorategia. *Ikus: antologia honen azken aldean* 292-gn. orr.: *Karmelo Etxenagusia.*

Euskera. *Un poco de gramática y algo de morfología: Fr. I. Omaechevarria-ren liburu honen 3-gn partean, A. L. Villasantek prestatutako Crestomática-k dakarzkien hiztegitxoak.*

Gero. *Euskaltzaindiaren ardurapean, 1954-ko argitalpena. M. Lekuonak prestatua eta aintzin-solas-tua: Luis Mitxelenak egin zuen Iztegitxoa, II Eraskuna, 462-gn. orr.*

Prosistas Navarros Contemporáneos en Lengua Vasca: *A. Irigaray-ren bilduma.*

Euskalerriko Ipuñak: *A. Irigaray-k eratutako bilduma.*

ADITZARI BURUZKOAK:

Gramática de los Cuatro Dialectos de la Lengua Euskara: *Arturo Campión.*

Euskal Aditza (*Gipuzko-Bizkaierak*): Joseba In-txausti.

Grammaire Basque (*Navarro-Labourdin littéraire*): Pierre Lafitte.

Euskera. *Un poco de gramática y algo de mor-fología del verbo vasco*: Fr. I. Omaechevarria.

Gero. *Euskaltzaindiaren ardurapean, 1954-an ar-gitaratua*: Manuel Lekuonak, *Axularren testuari er-tzetan jarri zizkion hitz eta aditz-formen adierazpen eta oharrak*.

Euskaldunentzat Gramatika Euskeraz: F. Mendi-zabal.

Batasunaren Kutxa: Euskal Idazleen Elkartea. G. Aresti - X. Kintana.

Azkenex, esan beharrean gaude: hemen, idazle guztiei toki berdintsua eskainiaz azaltzen ahalegindu garela. Eta lan bakoitzak norma hauek bete beharra izan du:

a) *Euskera batura begira. Euskaltzaindiak Arantzazun adiarazi zituen erregela minimum haiekin.*

b) *Artikulu oso bat edo nahiz ipuin labur oso bat, idazleari gogoko zaiona, nahiz lehen argitaratua. (Inoiz geuk hautaturik jaso ditugu idazlearen gogoa horrela izanik).*

d) *Gaia libre, euskerari buruzkoa izan ezik, ze-ren gai hau gehiegi erabilia delako eta gainera anto-logia monotonia aspergarri batetan eroritzeko arris-kua izango genuelako.*

Hautatu genituen idazleetatik batzuk falta dira, lanak ukatu dizkiguten pare bat eta oraindik erantzunaren zain gaudenenak. Bost edo sei denera ere. Beraz, inorengandik hornitu ba gara ere, ez da izan neke gabeko fruitua. Baina hala ere nekeak pozik leporatu ditugu, batez ere Alfabetatze taldeak esku artean behar duten materiala ugaritzeko eta horien sortzaile eta antolatzaile izan zen Rikardo zenaren oroiz zerbait eskaini ahal izateko. Hala ere, liburuak aurrean daroan eskaintzan bertan diogun bezala, berriz ere Leizarragarekin esanen dugu: «Banián anhitz gauça scribatzecoric, baina extrauát tintaz eta hegatsez scribatu nahi» (Jesus Christ Gure Iaunaren Testamentu Berria, San Juan-en 3-gn. epistola, 13-gn. ber-seta).

Jabetzen gara, beraz, gazterik galdu dugun maisu gaztearekin dugun zorra betetzeko haina ez dela, baina ba dakigu zerbait merezigarriagoa egiten ari direla bere lankide zituen «Jakín taldekoek». Gaurkoz, bihoa gure borondatea.

Eibar, 1970-eko apirilaren 26-an.

J. S. M. eta S. B.

LINO AKESOLO

Diman (Bizkaia) jaioa 1911-ko apirilaren 7-an. Zalea da euskeraz izenordeekin idaztera. Aita Karmeldarra. Bibliotekonomia estudioak egina. Euskaltzain laguntzaila. Euskerazko aldizkaririk gehienetan idatzi du aspal-diko urteetan. Bernard Detxepare-ren *Linguae Vasconum Primitae*, euskerazko lehen liburua, gaztelerara itzuli zuen eta 1966 eta 1968-an izan ditu argitalpenak. Euskerara itzuli dituen lanak: Cervantes-en *Agure kezkatia* (El celoso extremeño), argitara gabea; Santa Teresa-ren *On-bidea* (Camino de perfección), A. Onaindiaren laguntzarekin (1963); Iratzeder eta Lerchundik lapurtarrez eratutako *Salmoak* bizkaieratu (1964). Berak idatzi dituen lanak: *Ipiña ta Ipiñatarren barri* (1958); eta aldizkarietan argitaratu dituen saio luzeetatik aipamen berezia merezi duana da *Euskal-esnale ta euskal-idazle Yose Paulo Ulibarri* («Olerti», I-II, 1962), beste askoren artean. J. Etxeberriren *Noelak*-ren hitzaurrea (1970).

1930-ean «Euskal-Esnalea»-k saritu zuen *Agure kezkatia*-gatik.

MIGEL UNAMUNO ETA MIGEL DEUNA

Irailaren 29-an, Jaundone Mikelen egunez jaio zan Unamuno, Bilboko seme ospetsua: eta egun be-rean bataiatu eta kristinau egina. Eguneko santua-ren izena ipini eutsen bere bizian hain burrukalari eta kezkatia agertuko zanari, istillu hain andiak sortu-ko zituan ume jaiobarriari.

Egun haretan, nok igarriko eutson umetxo hari zer izango zan geroago behin azi eta gizonduezker? Izenez, aingeru burrukalari baten izena eroango dau, eta burrukalari, aurkalari agertuko da benetan bere

bizi guztian zehar. Hori bai, gogoaren barrutietan izango da bere burrukea; itzak izango ditu istillu. Il nahiez eta il beharrezkoa izan, geroko bizitza sinestu nahi eta ezin sinestu: hortik datorkioz kezka eta buruaustekorik andienak. Auzi gogor setatsua erabilan bere barruan. Gai horreitan argirik egin ezinak bakerik artu ezina sortzen eban bere gogoan. Burua ebilkion batetik, bihotza joakon bestetik. Bihotzak entzun nahi ez buruari, buruak artu nahi ez bihotzak zirautsana. Unamuno osoak ezin euki horretara bake-unerik; ez eta nahi bere berak edozelan baketu. Hortxe eukan jarrita bere arrotasuna. Horretan erakutsi eta nabarmendu nahi eban bere nortasuna. Bere buruari entzunik, beste ezelan ez eban nahi aurkitu bere bidea. Mikel izenak «nor Jainkoa hainakorik» esan nahi badau, Unamunoren izenak «nor ni hainakorik» esan nahi duala esan geinke.

Baina sinesmena galdu eban ezkerro, hortik barruan egin jakon utsunea ezin izan eban ezegaz bete. Harrezkero zati bi eginda, baketu-ezin gorriak erreta ibiliko da; zauri bizitan biziko da. Barruko zauri honek odoletan iraungo deuto bere azkenengo egunetararte. Hor ditugu bere idaz-lanak erakusle.

Bilbotar ospetsu honen (bertso batzuk euskeraz itzulita) ekarri nahi ditut aurrera, idazle honen min hori egokien eta itxaropentsuen erakusten dabenak. Euskeraz eragingo ahal izango deusagu gure izkuntzaren arerio gorri legez sarri agertu zan bilbotar honi.

Lehenengo bertsoak izan beitez Ebanjelioko itz batzuk sortuazoz eutsezanak. «Umeen antzeko egiten ezipazare, Zeruko erreinuan sartzerik ez dozue», irakurri dau behin. Itz horreik, hain zuzen be, Migel deunaren egunean mezatan irakurten dira. Kristoren itz horreik ausnartuz, hona zelango bertsoak urten deutesen Unamunori:

*Egizu, Aita, nitzat atea andiago,
hortik sartzea daukat gatx baino gatxago;
umeentzat da; ni barriz, ai, aundia nago;
bestela, egin naizu nerau txikiago.
Bihurtu naizu, arren, neure umezarora,
ames utsean bizi ohi nintzanekora.*

*Eskerrak Zeuri, Aita; ointxe naiz ohartzen
nire gizontasuna badoala igartzen.
Seme uts nintzan adin larrosazko baten,
eizu aldi artara itzulia naiten.*

*Neure semeen seme orain bihurtuta,
aita izateko, barriz, gaiak agortuta,
neure sabelean dot zelanbait nabaitzen
birjin-amatasuna jatala jaritzen.*

Bigarren bertso-saila: bere biziko azkenengo San Migeletan, 1936-an eginiko amalaukoa (soneto) izango da. Egun horretan 72 urte ditu. Unamunok begiraldi bat egiten deutso bere bizi osoari. Jaiotzatik asita, hor dago bertso horreitan Unamunoren aurtzaroa, Migel goi-aingeruaren itzalpean; hor dago umetan erantsi eutsen sinesmena. Gero, sinesmen

hau galdutakoan, aingeru horrek alde egin eutsan;
baina, zartzaroan barriro jatorko ondora, umetako
sinesmena biztu eta zerurako poza eta itxaropena, be-
tiko zorionerako eskua eskaini eta luzatzen deusola.
Hona hemen soneto hori:

*Aingeru bat, jaiotzan albistari izana,
lagun neban nik neure bizi zaurituan,
bizira nintzaneko, nigan ziarduan
fede-aria iruten, estali, bakana.*

*Bere isil-txokora zan gero ihes joana,
eta ni itxi nindun neure aurtasun galduan.
Barriro dot lo-kantak kantari inguruan,
sehaskako oihartzunak zabalduz nigana.*

*Abots hau, bainaroa betiko korura;
ames hau, neure Jainko Amesgilenera;
zer-izango hau, neure azken-elburura;
txanpon hau, banaroa goiko altxorrera.
Aingeru argi hori, maitati ongura,
ba datorkit sortzezko zorra garbitzera.*

Bertso honeitan Unamunoren barruko burrukak
eta sinestu-ezinak amaituta, ausita agertzen jakuzala
esango geunke. Jaio zanean, bere bizitzaren manda-
tari legez, Migel deuna dator barriro Unamunoren
eriotza aurretik, geroko bizitzaren mandatari legez,
betiko zorionerako ateak zabaldu nahiez gizon kezka-
ti horri.

Iru ilabete geroago il zan Unamuno. Adiskide
guztiak itxita, bere biziko egunik baltzenak izan zi-

tuen azkenengo egunak. San Migel eguneko argiak, bere soneto horretan hain egoki azaldu deuskun argi horrek ez ete eutsan poztasun piskatxo bat eroan bere bihotzera? Aingeru honek, jaiotzan asitako lana aurrera eroanez, ez ete eutson lagundu, ez ete eutson bidera urten Jainkoagana, betiko korura, betiko ondasuntegira laguntzeko?

(*Zeruko Argia*, 135 zenbakia, 1965-9-26)

PATXI ALTUNA

Azpeitian (Gipuzkoa) jaioa 1927-ko irailaren 8-an. Jesuita. Donostiako E.U.T.G.-ko hizkuntza irakasle. Euskaltzain laguntzailea. Euskal aldizkaririk gehienetan kolaboratu du. Euskerazko irakasle bezala lan handia egin du, eta bere lanen artean oso ezagunak dira euskeraz azkar ikasteko eginak dituen metodoak: *Euskeraren hire laguna!* izenekoak 1967 eta 1968, lehen eta bigarren mailakoak. *Euskal aditza* (1971).

GILTZA-HAURRAK

Viena-n ezagutu nituen lehendabizí «giltza-haurrak».

Lepotik dilindan eraman ohi dute etxeko giltza (hortik dute «giltza-haur» izenondoa), beren aita-amak lantegian ari bait dira lanean eta ez dira ilundu arte etxera itzultzen. Guraso hauetarik askok ez

daki zertan aritzen diren beren haurrak egunean zehar. Lagakeria honen ondorenak, ordea, gero baino gero nabariago dira, damurik.

Eguneroko ibilaldian egin nuen haur hauekin topo Artxibora bidean. Espaloietan aritu ohi ziren jolasean, haruntz eta honuntz lasterka. Ez zitzaizkidan hurbiltzen diru eske, ez eskuan muin ematera ere. Laster ohitu ziren, ordea, ni ordu beretan igarotzen ikusten. Ni, berriz, gero eta maitatiago begiratzen hasi nintzaien. Egun gutxiren buruan elkarri irribarra egiten genion, oroi gisan, «Egun on! » esaterakoan.

Arrats batez, burua liburu zaharren hautsez beteta etxera nindoalarik, halako giltza-haur sail bat multzoturik aurkitu nuen. Lurrean, negarrez eta odolez, mutiko buru-hori zikin bat zegoen. Geroztik jakin nuen Kristian zeritzala. Etxera lagundu nuen (etxea edo..., nolabait deitu behar ama eta biak bizi ziren gela bi haiek).

Honelaxe ezagutu nituen «giltza-haur» bat eta bere arreba Helga. Horregatik kontatu dut gertakari hau. Helga gaixoa, errugabea, etxe batean ari zen neskametzan. Egun batez bere egunkaria eskaini zidan. Handik zenbait lerro laburkiro hartu baizik ez dut egingo. Nik askoz itsusiago jalki eta luzaro esango nukean guztia, berak xaloki idarokitzen bait digu.

* * *

Honela hasten da atsekabe biziko ipuin hau:

«Hiru egunen buruan itzuliko zaigu ama gaixo-etxetik. Izugarria da bakarrik bizi behar hau! Haurzoko andreak esnarazten nau eskolara joateko eta berak ontzen dit bazkaria. Inoiz burua eskuz lastandu eta honela esaten dit (zergatik ote?): «Nexka gajoa! , nexka gajoa! ».

Martxoaren 29-an.

«Anaiatxo berri bat duzu, baina aitarik ez dugu», esan zidan atzo amak berogarri batean bildurik Kristian erakusten zidala. «Lana bilatu behar dut eta hirurok bizitzeko dirua irabazi; errenta ez da denera irixten».

Ama neka-neka eginda somatzen dut lotan. Sehaskara begiratu eta Kristian-en zorrotoa ikusten dut. Zoragarri da hirurok elkarrekin lo egin ahal izatea!

Apirilaren 10-ean.

Ama lantegi batera joan da. Nagusia txit maitagarri omen da berarekiko. Goizero berak garbitzen du Kristian eta beste dena nik egin behar izaten dut. Batera irten ohi gara etxetik, baina eskolako lehen ordubetea arretarik ezin harturik egoten naiz, beti haurtxoarengan pentsatzen: lotan ote, negarrez ote, zerbait gertatu ote?...

«Giltzadun neska bat naiz ni», esan dit gaur haurzoko Doris-ek. Guk bera «Dämchen», andereño, deitzen dugu, beti azken modara jantzita ibili ohi bait da. Hamabost urte ditu eta berebiziko farrea du. Mu-

tilekin maiz ibiltzen da. «Hori ez da txarra eta giltzadun neska batentzat are gutxiago», esaten dit Doris-ek.

Maiatzaren 20-an.

Ama txit aunaturik etxeratzen da. So ere ez dit egiten, kafe trinkoa hartzen duen egun horietan. Kafe-lurrunak nere urtebetetze-eguna gogorarazten dit, baina ama ez da etxean gelditzen; kalera joaten da. Jantzi aldatu eta gero, ispilua hartu eta alki gainean ezartzen du, bere burua hobeki ikustearren. Ispilu aurrean farrez ikusi ohi dut. Iztarrak asko begiratzen ditu eta astiro orrazten da. Etxerakoan ez dut behin ere somatzen.

Ostirala.

Goian, Doris-enean, iskanbila bizia izan dute. Aita edan samarturik etorri zen eta etxean beste gizonetako bat aurkitu zuen. Doris-ek ez du aita asko nahi. Hiru hilabete ezkerro, haien ama larru-ola batean ari da lanean. Doris-ek, dirua osatzeko omen da eta udako opor-egunetan ibilte bat egiteko. Igaz Italia-ra joanak dira; aurten Espainia-ra omen doaz eta datoarren urtean Suezia-ra. Doris-ek aitarekin eztabaida izan du, ibilte horretara bera eraman ez eta hauzokoarekin bakarrik utzi behar dutelako.

Iraila.

Dirua osatu beharra dugu eta oherakoan argirik gabe erazten naiz. Eskolako nere mahaikideak hori

bera egiten du. Nekagarri zait, nere burua ikusi nahi bait nuke.

Irailaren 28-an.

Irriki bizitan egoten naiz Igande zai. Oso pozik ateratzen naiz ibiltzera amarekin eta Kristian-ekin, giro dagoenean. Nik gidatzen dut haur-kotxetxoak. Jarleku batean eseri ohi gara, kafetegi batetik hurbil, hango musika entzuteko eran. Opil eta esnegain eske joaten direnei ere entzuten diet, doi-doi baina. Noiz edo behin ama alkitik jaiki eta kafetegi atzeko etxapera joaten da mara-mara. Bai bereziki ibiltzen dela orduan! Goizetan daramanaren aldean, bai ibil-kerak eta urrats bestelakoa! Lehengo batean ez-ezagun batekin itzuli zitzaigun. Izozki goxo bat zekarkidan. Ama irrifarrez neri begira eta gizasemeari ere bai! Ama isilik zegoen eta gizonak alde egin zuen...

Urriaren 25-ean.

Gaur arratsaldean, eskolatik etxerakoan, ilun samar zegoen. Nerekin zerbait nahi zuela esan dit Rudolf-ek. Rudolf ere «giltza-haur» da. Gorritu egin nintzen, baina berak ez zidan antzeman. Hala hobe! «Oilanda zunzun» deitu nau; besteek hori aspaldidanik egiten omen dute.

Amak lanean ordu gehiago sartzen du. Irratia erosi du eta musikak bizi alaitzen nau. Nagusiak oso jertse polita eman dio amari. Orain diru gehiago dugu; orduak sartzen dituelako, noski! Bera pozak dago eta nik oso polita dagoela esan ohi diot eta andere panpoxa dirudiela.

Azaroaren 15-ean.

Egun bi ilea mozten izan nintzela. Motzalea «zuka» mintzo zitzaidan. Rudolf begira egon ohi zait, baina nik ez diot jararik ematen. Doris-ekin ibiltzen da gainera. Doris pozik joan ohi da, txikientzat gai ez diren filmak ikustera.

Abenduaren 3-an.

Kristian lauhankan ibiltzen hasi da. Abere txiki bat dirudi. Gaurdanik ez ditekela etxean bakarrik geldi, amak. Nik zer esan ez dakit. «Gizarte-Laguntza» etxean izan gara ama eta biok. Haiek ere ez dakite zer egin, «Haurtxo-baratze» horietako batean Kristian edukitzeak balio duena, amak ez dezake ordain. Beteta omen daude gainera. Hala esan digute bederen. Zumezko taka-taka batean sarturik gelditu ohi da etxean Kristian eta hauzoko andreak begiratzten dio takian-potian. Ni eskolara nahigabez joaten naiz, beti harengan pentsatzen.

Igande.

Mahaiak zapia zuria zuen. Gozoki eta pattar ba zen han! Soineko berria jazarazi zidan amak. Lehenbizikoz egin diot Kristian-i artazia. Ikustaldi bat izan dugu etxean. Ama urduri zegoen. «Ene!», esan zuen etorri zen jaunak, hiru krabelin gorri eman zizkionean. Krabelinek oso lezka luzea dute eta ez ditugu lore-ontzian ipini ahal izan. Egundo ez zen gizasemerik etorri, amari krabelinak ekarki. Amak egiten duen lantegi berean egiten omen du lana. Gerratetik itzulia da, baina ez du etxerik. Maitati izaten

lehiatu naiz berarekin. Kafe hartu ondoren, Kristian-engana joan eta biak jostatu dira. Lepokotik tiraka anitz farre egin du Kristian-ek! Besteetan ez bezalakoa zen gaur gure etxea eta amonak arrazoi du, ama oraindio txit gazte dela esaten duenean.

Astelehen.

Dena beti bezala jarraitzen da. Kanpoan edurra ari du eta barruan hotz samina dugu. Nere etxeko lanak gero eta okerrago. Nik ba dakit zergatik, maistrak ez baina. Gero eta furruzta gehiako egiten dit .«Giltza-neska» naizela esan ala ez esan egoten naiz batzutan, baina ez dut uste merezi duenik. Non edo non lanean hasi behar naizela esaten dit amak, baina oraindio urtebeteko eskola dut aurretik. Pozik utziko nuke, zinera joaten hasteko. Neska guztiak joan ohi dira. Sudurra ez dut hain polita, baina bost axola zaio...

Otsailaren 3-an.

Jauna gu ikustera datorrenero, amak su-labea pizten du. Poz handia dut hura etortzean, hartara ez bait dut hotzik. Ez du gehiago krabelinik ekarri. Bart gau osoa gelditu da gurean eta ohe txikian egin du lo. Otto jauna deritza.

Astelehen.

Oso goiz esnatu naiz. Otto jauna zurrunka ari zen. Ene, aita bagenu...! Doris-en aita ere zurrunka aritzen omen da. Haien amak hala dioe bederen. Hotz dagoela eta Otto jauna gurean gelditu behar izan da betirako.

Otsailaren 13-an.

Helmut-en adiskide egin naiz. Rudolf ez bezalako da zeharo. Lore bat naizela esan dit. «Giltza-haurra» izatea txarra ahal den galdegin diot eta ezetz erantzun dit; beste haurrek geroago ikasi beharko dutena, guk lehenago ikasi omen dugu.

Martxoaren 2-an.

Nere jaioteguna zoragarria izan zen. Orain lehen baino diru gehiago dugu, ama eta Otto jauna irabazten ari bait dira. Beso-muturreko edergailua eman zidan. Helmut ere etorri zitzaidan, bi goxoki ekarki. Guk kokoloa eman genion. Liluragarria izan zen! Aurrean erdi makurturik izotz-zirriztokira joan nahi ahal nuen galdegin zidan. Inork ez ninduen sekulan deitu; aurrean makurtu ere ez inor. Bai ona dela Helmut!

«Gizarte-Laguntza» etxeko eskutitza dakar amak. Kristian-entzat ba omen tokirik. Orain bai tokirik, amak ordain dezakealako...!

Apirilaren 2-an.

Bakarrik nago, baina halaz ere pozik, Kristian ondo zainduta dagoela ba dakit-eta. Orain ba dut adiskide bat, gainera. Amarik ez duen eskolako nere mahaikideari esateko ere bekoki izan dut. Ni urte bakarria eman beharrean naiz eskolan; Helmut-ek, berriz, oraindion urte asko ibili behar liburu artean.

Atzo Erretore jauna etorri zitzaigun etxera. Epeka erosi dugun alki zabalean eseri zen. Amarekin mintzo zen. Gaur ere etortzeko astirik izan du. Be-

gitarte iluna du eta hizketan eskuak asko mugitzen ditu. Ama negarrez ari zen...

Apirilaren 14-an.

Otto jauna jazki beltz bat jantzi eta hauzitegira joan da amarekin. Bazkal ondoan amak honela esan dit: «gaurgero bera dugu aita». Nik pa eman diot eta berak ileak laztandu dizkit. Kutxatila txiki batean eraztun eder bat eman dit gainera. Txirlarri beltzak dirdir egiten du. Etxean dena aldatu da. Nik ohe txikian egiten dut lo eta goizetan hotzak egoten naiz. Amak ez du jadanik errentarik jasotzen.

Irailaren 17-an.

Orain bai garela zinezko familia! Amak ondoezak izan ohi ditu moxalak bota ere bai, inoiz. Lehengoan honela esan zidan: «gaurgero ez noake lanera, aurki beste haurra izango bait dugu». Etxetik aldegin nahi nuke, Arratsaldeetan lanik aurkitzea ba daiteke.

Urriaren 20-an.

Gauzak ez doaz ongi. Zenbait egunez ogirik ere ez dugu izaten. Nik ezin deitu izan dut behin ere «aita» Otto jauna. Zergatik ote? Ez dakit. Mozkortuta etxeratzen hasi denetik, are gutxiago. Ama sarri aritzen da negarrez sukaldean.

«Gizarte-Laguntza» etxeko mojak Kristian ekarri digu, bi hilabeteko zorrak ditugula-ta. Oso haserre zen! Euriak buru-zapia busti eta bigundu egin omen dio. Kristian hemen delako pozak nago.

Azaroaren 2-an.

Erretore jaunak berriro ere gurekin aritzeko hasirik izan du. Etorri zenean, Otto jauna ere etxean zen. Eliz-eztaiez jardun dira. Nola daiteke, hauzi-etxean ezkonduak baziren? Alde egitean, irrifarrezerion eta nolatan ginen ere galdegin zidan. Ama isilik geratu da. Otto jaunak zertxobait esan nahi izan dio, baina nahi izan duenerako atea itxirik zen.

Duela bi egun, Doris etxetik ezkutatu zen. Amak ba daki non den, baina ez dit esan nahi izan. Ba dut nola-halako susmoa...! Hobe da, behar bada, «oilan-da zunzuna» izan...!

Azaroaren 13-an.

Bihar izango dira Elizan eztaiak. Amak oso soineko ederra egin du eta bururako oihal luze-luze bat. Ama txit polita egongo da. Nik ere soineko berria dut. Autoan loreak izango dira. Zirrararen zirraraz lo ezin harturik nago!

Martxoa.

Ez zen eztairik izan. Otto jaunak alde egin du eta ez da gehiago itzuli. Ama oso nolabait egon da gaixo-etxean eta haurtxorik ez zen jaio. Harrezkero ama oso triste dago. Kafe asko edaten du; pattarra ere bai. Sarri ematen ditu bizpahiru egun etxetik kanpo. Non ez dakit. Atsedean hartzearren egiten omen du. Beti ekarri ohi dit esku-erakutsiren bat, hori bai!

Gaur dut eskolako azken eguna eta amak lanbidea aurkitu dit. Oso etxe ederra da. Sukalde ikasiko dut.

Apirilaren 25-ean.

Ametsetan ere ez nezakean uste: gela txukun eta argi batean egiten dut lo! Ur lasterra eta bero-labea ditu; leihoan, berriz, loreak. Etxeko andrea oso ona dut. Gaur gelara etorri eta honela esan dit: «eder nuke, zeure etxean bezain ongi aurki bazintez... No!, neska!, hona hemen giltza! ...»

NIKOLAS ALZOLA

Bizkaiko Izurtzan jaioa 1922-ko abenduaren 30-ean. Erlijioso izenez Anai Berriotxo bezala ezagutzen dugu eta euskal letretan hainbat izenordez. Maisua. Bibliografoa. Euskaltzain laguntzailea. Euskerazko aldizkari-rik gehienetan argitara eman ditu bere lanak, saiakerak, olerkiak, ipuiak eta abar. Bere liburuak ditu: *Cien autores vascos*, gazteleraz, (1966), eta *Atalak*, euskeraz, (1967).

GARAIKO MUTUA

Oiz mendiaren iparraldean, Durangoko zelaiune ederraren buruan, erri-txiki polit bat dago: Garai. Bostehun-bat arimadun erria.

Hango semea ei zan Etxeita euskal-idazle aipatuaren aita, Erkiagak esan deuskunez *Olerti* aldizkarian emon deuskun irakurgai jakingarrian.

Garaik emon dituan semerik ospatsuenak, Zubiaurretarrak dira. Balendiñ Zubiaurre (1837-1914), hango eliza zaharraren ondoko etxetxoan jaioa zan.

Bere denboran soñularietatik aipatuenetariko bat: Ledesma eta Eslabaren ikasle, eta gero Madrillen irakasle, baita erregearen jauregiko kantoretaldearen zuzendari be. Zubiaurrek egiñiko meza bat kantetan eben Durangoko Frantzisko Deunaren komentuko mojak, nere gazte denporan.

On Balendiñek seme bi eta alaba bat euki zituan. Irurak ertizaleak, pintatzailleak, margolariak: Balendiñ zaharrena (Madrillen jaioa hau; «Balendintxu» garaitarrentzat), Erramon, eta Pillar. Erramon Garain jaioa. Pillar eztakit nundarra dan jaiotez; Mejicon bizi da orain, «Juan de la Encina» idazlearen alargun.

Balendiñ eta Erramun gor-mutuak jaio ziran, baina ikasi onak artu zituen: berba egiten eta idazten ondo ikasi eben, eta pintatzen, margo-lanak egiten, izen aundia irabazi dabe mundu guztian.

Euskalerriko itsaso, mendi, baso eta erriak, egunsenti ta illuntzietako laino ori-gorrituekin; bertako jendeak, beharrak eta ohiturak; baserrietxeak eta elizak; Ondarruako mariñelak eta sardiña-saltzailleak; txistulariak, bertsolariak, ezpatadantzariak, aureskulariak, kartajokulariak, goruetan andrak, idiekin indar-jokoak, erromeriak; antziñako jantzikerakin alkate jaun eta agintariak, etxejojaun eta neska mutilak, abadeak, elizetako eta errietako ohitura zaharrek... beste gai batzuen artean, horrexek izan dira Garaiko Zubiaurre anai gor-mutuak erabilli dituen gaiak, benetako jatortasun usainez margoztuta, pintauta, mundu guztia zehar erakutsi dabe gure Euskalerrri zaharra.

Madrillen il da orain Balendiñ. Durangoko Iñaki Aizpurua eta biok igon genduan Garaira igaro dan iraillean, eta orduan ikusi neban azkenengo aldiz. Larogei urte laster betetzeko (1884-an jaioa zan), eta osasun larriagaz, besua apurtuta zeukan. Begiak (berba egiten eben harek Balendiñ bizkorraren begiak!) bai, begiak argi eta bizkor oraindik, baina gorputza gelditua eta gure lehenagoko gauzak-eta gogoratzeko ahalmena asko joanda.

Esan neutsan Aizpurua adiskide jatorrari:

—*Iñaki, ez juat uste gehiago ikusiko duanik Zubiaurre.*

—*Zer ba?*

—*Ez jakiat, baina hau dok azkenengo agurra.*

Eta holantxe izan be izan da. Madrillen (han emoten zituan negualdiak) il da. Beti izan da kristiñau ona, eta eroan daben bizitzaren moduko eriotzeagaz joan da, neretzako gauza askotan maisu eta bide on erakustaille izan dan euskaldun aundi eta adiskide bihotzeko hau, Goian Bego.

1963.

(*Atalak*, 77-garren orr.)

PERUTXIÑEN KONEJU ZURIA

Iñusentetzat daukee errian Peru Totolo.

Amabi urte, eta behin be eskolara joan bako mutilla, gure Perutxiñ.

Iñusentea? Iñusentea izango da behar bada, baina entzun zelakoa egin daben, joan dan astean bertan.

Merienda-askari on bat egin behar dabeela erriko mutil gazte batzuek, eta iñon kontura.

Jose Baldras da mutillon buru, eta Perutxiñ Totolori deitu deutso, kukurruku egiten dabelakoan Baldras mutil eder horrek:

—*I, Perutxiñ, etorri ari hona.*

—*Bai. Hemen nagok.*

—*Bost ogerlekoko bat irabaxtia gura dok?*

—*Horixe bai baietz!*

—*Ba, ixillian arrapau eta koneju eder bat ekarrik bihar gaberako.*

—*Bai. Errian dagoenik ederrena ekarriko deuat.*

—*Ixillian gero!*

—*Bai, ixillian.*

Esan eta egin, urrengo gabeen hor nun betetan dabeen egiñiko tratua, erriko taberna osteko aterpe zaharrean.

—*Autzozak bost ogerlekuok, eta ez esan iñori be hau, Perutxiñ.*

—*Trankil egon, abadea bera be ezta konturatu-ko ta.*

Ez eutsan esan iñori Perutxin Totolok, baina Jose Baldras-en amak bai urrengo egunean:

—*Eztok ikusi gure koneju zuria, Joxe?*

—*Zer ba?*

—*Eztok agiri oillatokian da. Piztiaren bat ibili ez badok gabian hor...*

Piztia bai... zera, Perutxiñ Totolo ogigaztaia (Satanderia). Ederra sartu deutso Joxe Baldras-i.

JOSE LUIS ALVAREZ

Donostian jaio zan 1929-ko azaroaren 27-an. Euskal letretan ezagunagoa dugu «Txillardegi» izenordez. Industria-injineru. Euskaltzain laguntzailea. Bordeleko Unibersidadean Lecteur de Langue Basque. Aspaldiko urteetan ez da euskerazko kaseta edo aldizkaririk berak kolaboratu ez duenik, batez ere *Egan*, *Jakin*, *Branka* eta *Zeruko Argia*-n argitaratu ditu bere idaz-lanik gehienak. Hiru nobela eta saiakerazko liburu biren egilea dugu: *Leturia-ren egunkari ezkutua* (1957), *Peru Leartza-ko* (1960), *Huntaz eta Hartaz* (1965), *Elsa Scheelen* (1969) eta *Sustrai bila* (1970).

1968-ko «Txomin Agirre» nobela saria irabazi zuen.

Waterloo, 1968-ko abenduaren 7-an.

Agur Jon:

Hire gutun luzea hartu diat (Azaroaren 25-ekoa), eta erantzutera niak. Hasi aurretik: mila esker. Bihoztzez eskertzen dizkiat hire berri ugari eta mamitsuak.

«Txomin Agirre» saria Baionako bilerakoan ematea ongi iduritu zaik. Tamala duk Eguberriz biltzar hori ez izatea. Ba dakik: mila-ta-ehun kilometro dituk hemendik horra; eta beste mila-ta-ehun bihurtzeko. Esaidak halere noiz eta nola, eta zuen artera azalduko nauk. Gogoia ba diat!

Escritores euskéricos delakoaren zai naukak.

Camus-en eta Sartre-ren obrak itzuli dituen berbera duk, eta berak hi ezagutzen hau. Oraindik ez diat hau ongi ezagutzen. Baina euskaltzalea duk; ataundarra izanik euskeraz ongi zekik berez, eta de-

xente ikasi dik horrez gainera. Orain Lobaina-ko nere eskoletara oso zintzo joaten duk. Eta, dena dela, bere lanak hor zeudek; neure begien aurrean zeukeat Sartre-rena. Bihartxe ikusi behar diat berriz; eta Egu-berrietarako euskal ikastaldi bat antolatzen ari gaituk, hamabost bat ikaslerekin. Ni zoratzen, noski! Lobaina-n ere ba ditiat astero-astero beste hogeit bat, gehienak ikasle. Zerbaitetarako izango dela uste diat.

Elsa Scheelen delako nere liburuaz ere aspertzen hasia nauk. Zazpi hilabetea idatzi nian (1967-ko urrian hasi, eta 1968-ko apirila arte horretan; eta ba dituk zortzi zai nagoela! Eta deusik ez zekiat, ezta hasiak direnik ede. Kopia gehiago egiten ari direla uste diat. Dena dela, ez duk biharko kontua. Euskaldun idazleok ba diagu zertan nazkaturik, motel!

Imanol trenpu onean dagoela jakiteak poztu egin nau; gauza bera hi eta bera adiskide zaudetela ikus-teak. Ez zioat inoiz idatzi, eta ez gogorik ezaz. Emaiok goraintzi hurrengoan. Eta esaiok, dena dela, *L'Etranger* euskeratua dagoela.

Rikardo Arregi-rengandik berri onak jaso ditiat; nahiz bera ere, hi bezalaxe (zerok bakarrik?...), higuindua egon. Ba zirudik liburu sorta bat atera nahi dutela. Zer dakik hik horretaz? Beharbada hor ba legoke zerbait.

Zer duk Etxenagusia-ren bilduma?

Zer moduz zegok Urkola-ren liburua? Ikusi ote duk Daniel Landart-en liburu berria? Euskal liburu berriak direlako esaten diat.

Jo-ta-ke ari bide haiz lanean. Zorionak! Betarik ez duala diok. Besteok ere horrelaxe ari gaituk, ez pentsa. Ni zeharo hartua natxeok. Batzutan etsita ere bai, urteak aurrera zioaztik eta... Iraun egin behar, orde. Agian urte hobeak zetozkiguk alde horretatik, eta noizpait denbora guzia horretara emateko aukera egokituko zaiguk. Agian bai!

Joxe Azurmendi-ri idaztean, bere poema horren «patua» azalduko zioat. Ez diat uste larregi minduko denik.

Eguberritan Iparraldean egongo nauk hamar bat egunez. Ia elkar ikusteko aukerarik dugun. Pozik ikusiko hinduket: etxera bazkaltzera, edo nahi duan modura. Nere koinaduak emango dik nere berririk, nahi izan ezker. Ia ba!

Ahal baduk, ez zak Sekretaritza utz. Hiri esker Euskaltzaindia aldatu egin duk azken bolada honetan. Batasunerako markatu diren bideak irabaziko diate partida. Ez dudarik egin.

Besarkada bat,

Txillardegí

BERTRAND RUSSELL HIL DA

Hirurogei urte zaharrago ni baino, sekulan ez nik buruz-buru ikusia (neretzako zoritxarrez!); eta, halere, gure ondoko adiskide min bat galdu dugula iruditzen zait. Ez gure ondoko lagun arrunt bat, gure gaineko lankide eta gidari argitsu bat baizik.

B. Russellen biziera miresgarria aztertzen saiatu naiz aspaldidanik. Bere autobiografian berak argiro irakasten duen bezala, hiru joera nagusik bultzatu zuten munduan: Eros-ekin lotua den maitasunak, Egiaren egarriak, eta zapaldutako gizonetikiko gupidak. B. Russell gizon aparta izanik, eta nik apalki segi ahal izan dudanaren neurrian, hiruetan miretsi dut: bai amodioaren olerkaria, bai zientzia-gizona eta filosofoa, eta bai erreboluziolaria. Hirurak batera gizon berarengan aurkitu: ez da maiz horrelakorik gertatzen.

Goitasun horretako gizon baten emana artikulu bakar eta labor batera biltzea ezina da. B. Russell ekintzan iruditut, eta jakintzan irakurri, egin behar da; eta horretara bultzatzen saiatuko naiz ni.

Russell matematikalaria zen batetik. Bere «Principles of mathematics» eta geroko «Principia Mathematica» (hiru liburu trinkotan), egiazko aitzindariak izan omen dira gaurko Logika eta Matematika berrietan. Fisikari buruzko bere izkribuak oso inportanteak izan dira, era berean: bai materiaren izanari buruzkoak, eta baita errelatibidadeari buruzko liburu labor baina mamitsua ere: Einstein ia inork konprenitzen ez zuen garaian argi eta errazki azaldua.

Oso gaztetandik jainkogabe, Russell sinestuta zegoen hain zuzen erlijioak kalte ikaragarriak ekarri dizkiola gizadiari. Bere «Bertrand Russell speaks his mind» delakoan, oso hotzean, baina oso gogorki ere bai, erlijioaz mintzo zaigu elkarrizketa modura; ez berez erlijioa oraindik filosofi-problema zaiolako,

kondairan izan dituen alderdi txarreatatik baizik. Puntu honetan moralista mintzo zaigu, ez filosofo hutsa. Filosofo gisa zalantzan agertzen zaigu, forogurik ezean hobe («ez dut nik uste Jainkorik eza gauza segura denik», dio), baina lasai, pitin bat Rostand edo Heidegger bezala. Jainkoaren hipotesia ez zaio Russelli «batere beharrezkoa» iruditzen; eta Jainkoa, kristauena eta antzinako mitologiarena, «sobera» dagoela uste du. Munduan. «kosmo atsegabe» honetan, zentzugabe ere iruditzen zaio Jainko on, amultsu eta zuzen bat sarrerazi-nahia. Zentzugabe, eta anitz ezbeharren estakuru.

Ohitura-arazoetan Russell guziz zegoen gure soziedadearen Moralaren kontra. Sexo-kontuetan bereziki, ezkontza hautsi-ezinaren etsai porrokatua zen (eginetara paseaz, lau aldiz ezkondu zen, 80 urteetan azkenekoz). Bere maitasunez argitara dituen gutunak nik ezagutu ditudan ederrenen artean jarriko nituzke. 1950-ean, jakina denez, Literaturako Nobel-Saria jaso zuen.

Erreboluziolaria zenez gero, sozialista ere zen arras; eta «lord» izan arren (Russellek aiton-seme gisa erabil zitzakean titulu guziak arbuiatu zituen) kapitalismoaren kontrakoa izan zen osoki. Wilsonen politikariak higuindu arte — Wilsonengatik utzi bait zuen Labour Party — bere erresumako sozialistekin batera jokatu zuen betidanik. Marxen filosofia ez zuen halere inoiz ontzat eman: teologia-mota berri bat antzeman uste zuen marxismoan hasieratik. Eta, horregatik, anarkismotik bertago egon zen, marxis-

mo-leninismotik baino. Ez zuen honek, halere, eskuin aldera eraman: 1963-an, esate baterako, Sartreren laguntzarekin, Viet-Namen «Tribunal Russell» fama-tua sortu zuen, amerikatarren genozidioa salatze-ko eta agerrarazteko. Baina, era berean — eta Sartrek bezala berriz ere — 1968-an Txekoslovakia-ko okupazioa salatu zuen. Régis Debrayren alde jokatu zuen, bai; baina Soljenitsinaren alde ere bai. Russell ez zen manikeotarra, ezta teokrazia baten morroin ere.

Oso gogoz gomendatzen diot nik irakurleari, politika-gaiez arduratzen eta kezkatzen baldin bada bereziki, 1920-ean Russellek idatzi zuen liburu sonatua: «Théorie et pratique du bolchévisme», frantsesez berriki birrargitaratua. Lenin, Trotsky, eta gainera-koak ezagutu ondoren, eta batez ere apostolu multzo bero fanatiko bat ezagutu duela pentsatuz, zail da orduantxe Russellek dena hain garbi ikusi eta etorkizuna hain zehatz igarri zuela sinestea. U.R.S.S.-eko dogmakeriaren arriskua, askatasunik eza, burokrazia berriaren nagusikeria: Stalin ezaguna ere ez zelarik, dena esana dago liburuan. Egia esateko are argiago izan zen Russell baino Bakunin, akats berberak orain dela ehun urte somatu eta salatu bait zituen... Oso inportantea iruditzen zait, batez ere, burokrazia horren kontra burrukatze-ko Russellek orrialde luze eta mami-sutan barrena proposatzen duen bide bakarra: autojestioa. Nekez esan daiteke besterik 1970-ean!

Benetan galdu dugu gizon handi bat, gure artean genituen handienetako bat zalantzarik gabe. Bere obra eskerga utzi digu argi-iturri; eta bere jo-

kabidea ere bai, Russell ez bait zen behin ere ekin-tzarakoan atzean gelditu: dozenaka aldiz bisitatu zituen Inglaterako gartzelak, eta orain dela urte gutxi azkeneko aldiz!

Egia du Lacroix filosofoak: «bi eragile izan ditu Russellek: matematika-logikarena, eta askatasunaren eta zuzentasunaren gurtza».

Agian fruitu ugariak emango Russellek Euskal Herrian!

MARKOX AMUNDARAIN

Gipuzkoako Itsasondon jaioa 1933-ko martxoaren 19-an. *Egan*, *Zeruko Argia*, *Anaitasuna* eta *Jaunaren deia*-n argitara ditu bere lanak. Azken honen sortzaile eta lehen urteetako zuzendaria izan zen. Laster azaltzekotan ditu: *Jainkoa gaur*, kolaborazioan egina, eta *Urteko me-zako oharrak eta hitzaldi gaia*. Beste bat bukatzen ari da, *Santuen bizitzak*, egunean egunekoa izenekoa.

AINTZINE MAITEARI

Aintzine ez-ezagun maite hori, agur!

Hemen naukazu, bakarrik, nigar eta malko zotinka, zure beharrez irrika bizian. Nahi, eta ezin! Eskuak luzatzeaz asperturik. Begiak irekitzeaz itsuturik. Maitasunaren truk hutsune gorria. Argi dakust

gaur zorionaz Ionesco-k zioena: gizaki guzien zori-txarrak gizadiaren zoriona dakar. Baina, ai!, gizadiaren izenean, orokartasunaren atxakiaz, zenbat gaitz ez dugu egin! Uste gabeen, ez jakinean, gizakirik gabeko gizadia sortu dugu, gizakirik gabeko gizartea. Beste hainbeste esan genezake gizadirik gabeko izadiatz. Ionesco-k berak zioenez: ez dago gizakirik; gizartea bai; gizarte honek ez du ordea gizakirik sortzen; antzarak besterik ez. Eta antzara horietaz jainkoak egin ditugu, Bergson-ek dioenez.

Bai, Aintzine maite hori. Zu, antzara; eta ni ere, antzara. Eta hala ere ni zure beharrean, zure maitasunaren beharrean.

Horra hor, hitz beldurgarria, beldurgarririk bada: maitasuna. Jainko eta jainkosa berriak sortzeko makina dugu maitasuna. Eta hain yayoa! Eta harrezkeroz, gozagarri eta salbatzaile orde, etsigarri eta zapaltzaile. Bihotzaren zabaltasunaren truk, gure indarren eta ahalmenen muga dakarkigu. Ugaritasuna eta orokartasuna izpi bakartien etsai. Bestalde, berriz, denak maite beharrak bakarra maitatzea eragozten digu. Ez ote gara erori maizegi itxurarik gabeko maitasunean? Ez izpiriturik eta ez haragirik ez duen maitasuna, maitasuna ote? Jainkoak beretzat aukeaturiko Herriarentzat zuen maitasuna ezaguerazteko, gizonaren eta emakumearen arteko maitasuna agertu zuenetik, zenbat ez dira erori maitasunik gabeko maitasunean! Maitasuna hitz azal-hutsa bilakatu da. Maitasunaren orde bere sinboloarekin gelditu gara, maitasunaren alderdi gozoak dastatzeke.

Aintzine maitagarri maite-maite! Maitagarri zarenez maite zaitut. Bizi nadin maite zaitut. Zaren eta ez zaren bezala maite zaitut maite. Maitatzeko ez dut gorputzik behar; ez eta ere izpiriturik. Aski dut nik nahi nukean eran maite. Horregatik, utz ezaidazu nere begi itxieri atsegin damaiedan. Ametsetan, ametsetan gara gehienik garan bezalakoak; inguruak eta giroak ez gaituzte banatuko. Eder zakust; ederregi berriz berdin ikusteko; maitasuna, bakarra eta behingoa besterik ez da. Hurrengoa, ametsa da; ametsaren ametsa.

Maite zaitut, eta aski dut. Ez dizut nere maitasunaren ordean zure maitasuna eskatuko. Ez dizut Kierkegaard-ek bezala esango: «ez dizut betiraunean maitatzeko eskatuko, nik behar eta nahi dudanean baino». On zait, eta beharrezko, maitatzea. Harroa naiz, ordea, maitasun-eskale bihurtzeko.

Noizbaittean, ordea, — hau zoritxarraren sakonaren sakona! — begiak ireki ditut. Eta kezka ilun-beltz batek ikaragarritzko zirrikada egin dit: nere maitasuna nik uste bezain garbia ez ote den. Hain emanorra ote? Gurari hutsa ez ote? Biak ez dira berdinak, jakina. Maitasuna beti nahitasuna ba da ere, nahitasuna ez da beti maitasuna. «L'more è un appetito di bellezza», zioen halako batek. Eta hori ez da batere lasaigarri. Nahikidak eta burutazioak, maitasuna dute iturri, nahiz maitasuna ez izaki; izan ere maite ez ditugun gurariak ba ditugu. Morfinazale batek, maite ez duen droga, irrika biziaz gura du. Gura hori, ase orduko hila da. Maitasunak ez du

amairik, aldiz. Ez daukanetik jan-edan eta ase nahi du gurariak; maitasunak ez du ezer nahi, ematea ezik.

Hain eder eta hain maitagarri ikusten zaitut, nere begi-ninietako Aintzine zoragarri hori! Ez dakit gura ote zaitudan, edo maite! Zu itsusitu nahian ibilia nauzu, edertasunaren ederrez liluratua ote nenbilen ikusteko, edo egiazko maitasunez maite ote zintudan jakiteko. Eta nere burua galdurik ikusi dut: ez zintudan ez gura eta ez maite. Zuk maite ninduzun. Zorragen trukean bakarrik nenbilela jabetu naiz. Horregatik aitorpen hau egin behar dizut:

Maitasun-eskale bihurtzeko bezain harro naiz zordun bizitzeko. Gaurgero, beraz, ez-ezaguna zinan hori ezaguna egin zarenez gero, ez zaitut maite. Agustin handiaren hitzak gogoratuaz: «amor meus, pondus meum; illo feror, quocumque feror», nahiago dut berriz ere bakardadera jo eta beste ez-ezagun bat maite. Maitasuna, zama astuna dut; horrela den bi-tartean, nigan daramat, eta ondo oharturik gainera. Bere bila nabilke nora-nahi noalarik ere. Egunen batean aurkituko ahal dut atsedeen-tokia.

... ..
... ..

Lasaitu, baretu, baketu zaite nere bihotz odol-egarti hori. Hobe duzu «maite nahi nuke» bila ibili, «maite zaitut» dela eta bertan behera gelditu baino. Hobe duzu, mila bider hobe, bakardadeak dakarkean jakinduriaz maitemindu eta askatasunean iraun, as-

katasun hori on-hartuko ez duen norbaiti atxiki baino.

Eta zuk, maitasun maitagarri horrek, ez nazazu arbuia. Zu gabe ez naiz ezer; ez naiteke ezer. Era-kuts iguzu zure bide zuzenetik ibiltzen.

GURUTZE ANSOLA

Azpeitian jaioa 1924-ko maiatzaren 2-an. Zientzia Ekonomikutan eta Deretxoan lizentziatua. Ekonomiako irakasle. *Egan*, *Zeruko Argia* eta *Jakin*-en argitara ditu bere idazkirik gehienak. Bi saiakera laburren egilea dugu: *Europaren bidekurutzetan* («Europa» bilduman, 1965) eta *Hamabi urte euskal-ekonomian-1955-1967* (Zeruko Argia, 1970). *Euskal Herriko ekonomiaz* (1971).

GAURKO EKONOMIAK GIZARTE BERRIA ESKATZEN DU

XX-garren mendeko gizarteari «industriadun gizartea» deitzen diote soziologu anitzek. Jakintza eta teknika dira gaurko gizartearen mugimendua gehienbat eragiten duten indarrak. Horrengatik bi indar eragile hauen dialektikak laguntzen digu oraingo gizarte dinamikaz jabetzen eta gizarte-ekintzarako jokabide egokienak hautatzen.

Gaurko jakintza ez da inoiz asetzen. Bere idorokari berezienak ere lagatzera prest dago, behin eta

berriro konzetu berrietatik hasi eta bilakizun ezezagunak sortarazteko. Hertsiturarik ez zaio laket, eta talde, lege, pentsakera hertsia atezabaltzera behartzen ditu. Jakintzaren aurreragoa teknikaren bidez bilakatzeko da onurakor, produzioaren bidez, alegia. Produzioak ingurumariak arras eraberritzen ditu, baita gizonaren barrena bera iharrausi ere.

Teknika, gehienetan, ez beti, jakintzak dakar eta darama. Produzio-egitura, berriz alde batetik jakintzak eta teknikak erabakitzen dute, beste aldetik herriaren premia eta gizabeharrek. Baina jakintza, teknika eta produzioa ez doaz beti gizazko aurrerapenaren bideetatik. Produzio sistemak, ondasun onuragarrienak baztertu eta harmak eta aberatsentzako gauza bitxiak gehiegi egiten ditu.

Indar eragile hauen gidatzeko argia gizatar zibilizazio baten izpirituan datza: hots, gizon oroien eta bakoitzaren kontzientzia eta askatasuna beti aurrerago eramanez. Ekonomigintzarako horrelako izpiriturik ez badago, produzioa gauzen produzio hutsala bihurtzen da.

Ekonomiaren egitekoa, gizakiek eta herriek beharrezko dituzten ondasunak asmatu eta ugaritzea da. Horregatik ekonomigintzak demokratikoa eta irazaitza izan behar du. Demokratikoa herritasunez, irazaitza asmoz, eta ekintzaz.

Agintarien eta teknikararien elkargoa.

Helburu eta xede nagusi horiekiko, nondik eta nora doala ikusten dugu, gaurregungo ekonomia?

XX-garren mendeko ekonomia ez da gizon banakariena, baizik Estatu eta talde diru erabiltzaileena. Talde ekonomikuek, diru erakundeek, gobernariak hartzen dituzte erabaki funtsezkoenak. Sistema honek eraikitura egokiak behar ditu, bai jakintza aurre-
rapenak bereganatzeko, bai teknikaren indarrak erabiltzeko, baita ere produzioaren emariak saltzeko. Diru taldeek eta gobernuak, berez soilki gauza ez direnez egitura horiek eraiki eta maneatzeko, teknokrazia eta burokraziarekin elkargoz lotu dira, beharrik.

Gaurko ekonomigintza, halarik ere, elkarrekilakoa denez, gizartekoia da eraberean, esan nahi dut, gizarte-kideen arteko hartuemanak eta loturak ugaltzen eta sareztatzen heldu dela.

Mugimendu hau garbi agertzen da lanaren eta lan-
tegiaren sozializazioan, teknika eta produzioaren eraberrikuntzan, Europako politiku egituren gogorduran.

Goruntz datorren klase berria eta langileak.

Industria handi-aro honetan, langilea ez dago bakarki, XIX-garren mendean zegoen bezala. Lan-erakundeek berekin daukate lan-indarraren monopolio antza eta epe laburreko langile-sindikatoen estrategia zera da, enplegatzaileen eta ugazaben monopolioa iharduki eta, lanaren nekea ematuz, herri-errentaren zati zabalagoa langileriak bereganatzea. Helburu eta xede nagusia, estrategia osoaren arauera, gizarte eta

zibilizazio berria irazatea du langileriak, gizaki oroen eta osoaren askatasun bidetan.

Mende berri horretan ez da, ordea, aski produzio-indarren jabe herria egitea. Zibilizazio berri hori, ez diruan, baizik gizazko lanbidean erroztatua egongo baldin bada, bere burua kreatzaile eta gizarte sistema demokratikoen asmatzaile bilakatzerara beharturik gertatuko da langilea.

Orainaldiko produzio-funziotan ez da aski lantegiak, makinak eta esku-indarrak metatzea. «Indar-ondar» deritzanak eragin bortitzagoa baitdu gaurko ekonomigintzan. Hain zuzen, indar-ondar hori zera da: goimailako jakitatea, teknika maneatzeko eskumena, erakunde egokiak eraikitzeako asmamena, lantegi eta industrien ahalmen kreatzailea...

Guzi horri atxiki dizaizkiogun automatismoak eta zibernetikak eskatzen dituen adimenak eta langile-motak, eta ez da harrigarri, ez lantegi handiak kapital jabeen agindupean baino teknikuen eskuetan gehiago egotea, ez langileria klasea geroago eta nabarrako, heterogeneoago eta bereizituago bilakatzea, bai ofizioz, bai kategoriaz eta baita lansariaz ere.

Teknikalariak gaurregun gehienak talde dirudunen eta Estaduaren zerbitzari izanik, agian bihar langileekin elkarganaturik, ekonomigintzaren bide eta arauak (merkatua eta plangintza, batipat) ekonomikreazioaren zerbitzura zuzendu eta moldatuko dituzte. Ze balio izango dira goruntz datorren klase berrira biziara eta lan eginaraziko dutenak? Nolaz garaituko dute aurreragoaren eta askatasunaren kontra-

dizio sakona? Ez bait da aurreragorik izango ahalegi-
nik gabe; gizonok, ordeak, libreago beti izan nahi.

Industria berriak eta Estadu egiturak.

Industriatze kementsu eta eraberritua beste bi-
derik ez dago herrien aurrerakuntzarako, XX-garren
mende honetan. Elekrika, kimika, berebilena eta
mekanika finaren industriak izan dira, oraino, eko-
nomi lehendariei heren hazkuntza bidetan bultzatzen eta
eutsi dietenak. Gaurregun beste industri batzuk, oso-
ki berriak, daude hazkuntza eta aurrerabidearen era-
gingarri: atomika-indarra, elektronika, petrokimika...

Industri-egitura hauek ez ditzakete eraiki ez gi-
zon bakarkiek, ez taldetxoek, ezta Europako zenbait
Estaduk ere. Hau garbi agertzen da, heren hiru be-
reztasun nagusiak aztertuz.

Neurri zabala eskatzen dute, lehendabizi, indus-
tri hauen teknikak. Produzio-andana handia emateko
eginak daude, eta Europako Estaduek zabalera eska-
sa dutenez, merkatuaren hedadura gaurregungo poli-
tiku muga hertsien gaindik zabaltzea ezinbestekoa bi-
de da.

Industria industriatzaile hauek, bigarren, goraki
kapitalistikoak dira. Esan nahi da, behar duten ma-
kineria eta kapital teknikoa arras astuna, batzuna eta
garestia dela.

Hirugarren bereztasuna, aurreko biek inbestigatu
agertzen da: industria osoki berri hauek inbestiga-
zioaren iturburuak ezinbestekoak, nahitaezkoak, di-

tuzte. Europan ez dago Estadurik, XX-garren mendeko industriak ezkatzen dituen Unibersidade, Goi-ikastetxe, ikergu eta entsegutegiak eraikitzeke ahalmenik eta indarrik duenik.

Europako Estaduek, beraz, ez dezakete bakarka gaurregungo industriatzeak eskatzen dituen teknika, kapitala eta merkatua osotu.

Egia da, Mendebaldeko Europan, merkatu-eremua, politiku mugaz gaindik, ari direla osotzen, bai Seirek eta bai Zazpiek. Baina merkatuaren bide soila ez da bide egokiena. Muga ekonomikoak suntsitu eta muga politikoak gorde nahi izatea, dirutalde indartsuenen jokabidea besterik ez da. Herrien Europa eta Europa herrikoia izango da egiazko «mundu zahar berritua»; eta ez Estadu zaharrek eutsi eta gorde nahi dituzten ekonomi-egitura eta politiku-ideologia atzeratuena.

Europan Estaduen sareak itotzen du eraberrikuntza oro. Alde batetik, jakintzak, teknikak eta industriak dakarten bultzada kementsua; beste aldetik, herri azpiratuen pizkundeak eta gaztetasunak irazan nahi duten Europa berria.

Gizonok eta gizarteko gain-egiturak, beti gertatu bide den legez, arras motelago goaz eraberritze bide-tan, jakintza, teknika eta produzioa baino.

Politiku sustraiak dituzte, beraz, azkenik ekonomigintzaren arlo gogorrenek.

Eibarren (Gipuzkoa) jaioa 1945-eko irailaren 17-an. Perito Merkantil da. Euskal letretan Amatiño eta Andikano izenez ezagunagoa dugu. *Zeruko Argia*, *Anaitasuna* eta *Eibar*-en kolaboratzen du eta Deba-arroan euskal alfabetatze lanetan ari da.

PEDRO MIGEL URRUZUNO

Orain datoz urte bi Arrate igoerari zegokion Raille horietako bat eratu zela Eibarren. Amaikatxo sari zeuden korredoreen artean banatzeko, eta bat hain zuzen, eibartar lehenenarentzat. Antolatzaileek eibartarrak baziren ere, korredore artean behintzat ez omen zen eibartarrik, eta saria betetze aldera edo, ez ziren ba niregana etorri Raille hartan parte har nezan, nahiz eta gurdi gainean igo ere saria aurriz bait nuen. Ez zitzaidan besterik falta, Urko-ko amila ote zen nire hala-beharra? Onenean ere nork esan zizaidakean motorra izorratuko ez nuenik?

Halakoren bat gertatu zait oraingoan ere lorategi honekin, eibartarra izan eta azken bolada honetan ia bakarra. Hauxe marka! Baina hariari heldu behar diodanez, hel dizaiodan lehenbailehen (1).

Futbol kontuan, Eibar eta Elgoibarko herriek elkar-borroka bizia izan ohi dute aspalditxodanik. Ada-

(1) Bilduma honen antolatzaileak eibartarrak diranez, eta idazle gazte hau, Luis Alberto, bertan sartu nahi, hemendik dator adarra jotea. Beraz, irakurle, sarrera zati hau zirikatzaileen arteko solasa da.

rra jo beharra izan dugunean ordea beste aldera jo dugu, «ibaiz» gora, Plazentziaruntz. Izan ere, herri, mailan, eibartarrak eta plazentziarrak ditugu maisu umorez jantziriko norgehiagoka honetan. Elgoibartarrak ez ote dute ba umorerik? Osterantzean, zergaitik ez dute, aipaturiko beste herri bi horiekin ezer gutxi baino har-emanik izan? Nork daki zergaitik, beharbada hizkelgien bereizketarengaitik edo? Eibarren ezik, giputz-bizkaitarren arteko muga Elgoibarren dugu eta.

Hala ere, ba du Elgoibarko herriak besteek ez dutena, Pedro Migel Urruzuno zeritzan idazle umoretsu pare gabea alegia. Arrabal kalean jaioa zen 1844-gn. urtean. Irakurria dut 1888-an. jaioa zela, bainan okerrekoa dela deritzat. Alde batetik, garai hartan ipuigintzan hasia zen eta titia ere hartu beharko zuenez ez dut uste amak larregiko astirik utziko zionik. Bestetik, ez ditut nik elgoibartarrak inozotzat, bainan dena dela urtebeteko haurrak liburu bat argitara ote lezake Elgoibarren? Bestela, «Eibar-ko txitia oilo» baino azkarragoa da hori.

Egunak joan egunak etorri, apaiztu zitzaigun eta jaioterriko parroko izendatu zuten ere, bainan bere bizitza gehiena Mendaron igaro zuen. Lehenik Mendaro-Garagarzako erretore bezala, eta harrezkero, zahartzaroan, Agustina-Monjek kapeilautzat izan zuten berau hil arte (1923). Mendaro herria asko maite izan zuen, herriak ere bai bera. Ez zuen ez Urruzunok Mendaro saltzeko, ez horixe! Bere ipui askotxo Mendaron gertatu ohi ziran.

Urruzuno ipuilaria joria dugu, joriena beharbada. Ez da Euskal Herrian sortu ipuigintzan eramango diotnik. Jasoak batzuk eta berak asmatutakoak gehienak, bere garaiko aldizkarietan argitaratu zituen. Orduko «Euskal Erria», «Euskaltzale», «Euskal-Esnalea», «Jesusen Biotzaren Deya», «Ibaizabal», «Baserritara» eta «Argia» hizparringiek sarri baino sarriago eskuratu eta argitaratu zituzten elgoibartarraren ipui-sorta mordoak. Ipuiak ezezik beste lan batzuk ere baditu: *Ceruco arguiya edo jondo pensatu! berriya* (Tolosa, 1885), Baudraud-en *L'âme pénitente ou le nouveau pensez-y bien* lanaren itzulpena. *Igande escolaraco jarritaco cantac* (Azpeitia, urte bagerik) bertsoz eginak, eta *Meza Santua zer dan*, Martin Cochem-ena euskeraturik (Durango, 1915). Hil ondoren, 1930-gn. urtean, bere zenbait ipui osatzen zituen lehen liburua argitaratu zen, *Ipuiak* zeritzana. Azkenik, Auspoa Liburutegiak oraintsu argitaratu ditu hiru liburu, alegia *Euskalerritik Zerura* (1961), *Iru Ziri* (1965) eta *Ur-zale baten ipuiak* (1965).

Ez bakarrik joria, ipuilaria onetarikoa dugu ere Urruzuno, eta bere umorea ez da ez edozelangoa, gutxi lakoa baino. Begira bestela Antonio Arruek dioskuna: «Euskal umoreari buruz, esan genezake oker handirik gabe, Euskalerrriak idazle gutxi izan ditula, oso gutxi ere, Urruzunok bezala umore berezi hori bere laneginetan irauli dutenak: Mogel *Peru Abarka*-n, Domingo Agirre *Garoa*-n, Bustintza eta... beste bat edo bi, gehienaz». Urruzunoren umore mailaren berri jakitzeko, baliotsua baderitzat

Arruen iritzi honi, hala ere, Mogel eta Agirreren lanak, behinik behin, ez ditut Urruzunorenekin konparagarritzat. Agirreri, *Garoa*-n batez ere, ez diot nik bestelako umorerik aurkitzen. *Garoa* zaleak haserretuko ez balitzaizkit gutxi baino ez duela, esango nieke. Mogelen umorea, aldiz, Perurena hobeto esateko, umore hotza da, isilekoa, ia ia ezkutukoa, Urruzunorena baino zailagoa beharbada, bainan ez hain herrikoa, ez hain bat-batekoa. Erabat ezberdina dugu Urruzuno, Kirikiñoren antzera, bainan berau baino gorago esango nuke, nik neuk, umorez behintzat.

Kirikiñoren lan gehienak jazorikoak dira, berak esaten digunez: «Batzuk antxinakuak, nik neure aitari entzunak, eta berak bere aititari; beste batzuk neuk batu dodaz hor hemen, neure aldian; beste batzuk neuk asmauta be bai dira». Urruzunorenak ordea gehienak berak asmatuikoak ditugu.

Ba dugu ere besterik. Kiriñiko euskalzale amorratu agertzen zaigu, euskeraz irakurtzeko zaletasuna sorreraztea zuen bere helburuetariko bat, eta ez txikiena. Bere anitz lanek zera bat daukate, ikasgaitxo antzera esangura bat edo. Sarri ere, ipuia bera amaituez gero, ondorio batzuk ezartzen saiatu ohi zen. Urruzunok berriz, umore soil soil zerabilen, umoreari buruz eta humoreagaitik umoretsu ziharduen. Herriari zegozkiokean prolema gutxi edo batere ez ditu aipatzen, aske eta osasuntsu izanik, aurrera dakusari mintzatzen bide zaio.

Gainera, aipaturiko hiru idazle horiek eta gure Urruzuno, hain zuzen elkarren hain ingurukoak izan

arren, argi eta garbi dakuskegu Urruzunoren umoreari Deba eskualdeko giroa dariola: elkarrizketa bizia, zuzen zuzena, laburra hitz eta izenen jokoa, gaitzizenei buruzko hainbat ziri, bata bestearen ondoren, gelditzeke irakurleari atsedetik eman gabe, errenkada izugarri batean. «Ijitoen» buruhausteak eta gorabeherak, «prailleak», «mutilzarrak», «beatak» etab. Zer ez ote dago Urruzunoren ipuien artean?

Bertsoz ere ba ditu ipuien batzuk. Eta hitz lauz idatzitako zenbaitzuei ere bertsoz jarri izan zizkien amaiera edo laburpen eran. Bertso hutsez jardutze-kotan ez genuke gaur Urruzuno aipatuko. Hala ere nunbait asko irakurri bide zuen bertsoz, bertsolari batek baino gehiagok, bere zenbaitzuk hartuko lizkioke.

Hasieran jardun izan dudanez, eibartarrak eta plazentziarrak demasak izan ohi dira umore arazoe-tan. Astelehen buru zuri bateko solasean gertaturikoek makinatxo bat liburu beteko zituzketen. Hala eta guztiz ere, herriak jakinezean sarri darabilzkien ziri batzuren batzuk Urruzunorenak dira. Urruzunok hartu baino gehiago erein bait zuen.

Gaur, lehengo gatza eta piperra galduak bide di-tugu, eta ipuiak ere galduak genituzke norbaitzuk biltzen ahalegindu izan ez balira. Detxeparek arrazoa: «Ogirik ez dakusat biltzen hazi erein gaberik».

GABRIEL ARESTI

Bilbaon jaioa 1933-ko urriaren 14-an. Profesor Merkantil da. Euskaltzain laguntzailea. Euskal aldizkaririk gehienetan kolaboratu izan du. Bere poesia liburuak: *Maldan behera* (1960), *Harri eta Herri* (1964), *Euskal Harria* (1967). *Harrizko Herri hau* (1970). Antzerkiak: *Mugaldeko... Tobera* (1961), *Etxe aberatseko seme galdua...* (1962), *...eta gure heriotzeko orduan* (1964), *Justizia Txistulari* (1967), *Beste mundukoak* (1969). Antzerki-nobela: *Mundu-munduan* (1965). Euskerara itzuli ditu B. Brecht-en *Xixtima zoriontsu bat*, antzerkia; T. Meaberen *14 alegia*. F. Marcos de Portela-ren *Nekazariaren dotrina*. N. Hikmet-en *Lau gartzelak* (1971). Kriselu argitaldariaren sortzailea dugu eta orain *Lur-en zuzendarietako bat*.

Saririk aipagarrienak: poesian «Loramendi» izeneko 1959-an, «Orixen» 1963-an, «Lizardi» 1966-an eta «J. M. Iparragirre» 1968-an. Antzerkian «T. Alzaga» 1961-ean.

OLERKARIA

*(Denporatik ateratzen den probetxuaren
ipui barregarria)*

Behin, Europa-erdiko hiri handi batean, olerkari pobre bat bizi zen. Olerkari honek, ehun urteak bete ez zituen arte, ez zuen, inoiz hilen ez zela esperantza galdu. Baina honek axola gutti dauku egun.

Olerkaria fabrika bateko kontadorea zen. 15 (hamabost) urtekin sartu zen han lanean, eta 85 (larogeitabost) urteak arte, ez zuten jubilatatu. Ofizina mehar eta ilun batean pasatu zuen bere bizi luzea, eta bere bertso ederrak ere hantxe moldatu.

Ez zedukan izenik, edo ez daki inork izen bat zedukanik, eta kintzena kobratzen zuenean, firma beharrean, zentzu gabeko lerro bihurri batzuk imini zituen, eta inori ez zion inoiz axola izan. Guri ere, ez, gaur egunean, bere bertsorik gordetzen ez delako.

Gazte-denboran, asko irakurri zuen, eta gizon-denboran asko eskribitu. Ofizinan bota zituen aurreneko 20 (hogei) urteetan, ez zen bere zortearekin konformatzen, eta apustu bat egin zuen bere buruarekin, kontu-liburuetan idatziriko numero bakoitzagatik, bertso bateko puntu 1 (bat) modutuko zuela. Minuto bakoitzean numero 2 (bi) eskribitzen zituen, eta puntu 2 (bi), bere paperetan. Nola orduak 60 (hirurogei) minuto dituen, 120 (ehun eta hogeia) puntu eskribitzen zituen ordu bakoitzean, eta egunean 1.440 (mila laurehun eta berrogei) puntu. Urtean 300 (hirurehun) egun lan egiten zuen; horregatik urtean 432.000 (laurehun eta hogetamabi mila) puntu eskribitzen zituen. Urteak joan eta urteak etorri, 50 (berrogetamar) urteak bete zituen arte eskribitzen iraun zuen. Honela bere bizitzean 14.256.000 (hamalau miloi berrehun eta berrogetamasei mila) puntu eskribitu zituen.

Igande eta jai-egunetan, bere bertsoak konpontzen eta atontzen zituen. Aste artean eginiko puntu guztiak launa biltzen zituen bertsoetan, bertsoak ehundaka kantuetan, eta kantuak hamarna liburuetan. Honela bere bizi-erdian 3.564 (hiru mila bostehun eta hirurugetalau) liburu idatzi zituen.

Liburuak idazteko papera, ofizinarako horniduratik hartzen zuen. Paper lodia zen, eta bakoitzak erreal bat balio zuen. Paper bakoitzean 5 (bost) bertso kabitzen zitzaizkion. Poliki egiteko beste paper batzuk sartzen zituen, apaindura eta koloreekin. Honela, liburu bakoitzak 250 (berrehun eta berrogetamar) paper zituen. Kontadore olerkariak idazten zuen liburu bakoitza 100 (ehun) pezeta kostatzen zitzaion fabrikari, guztira 356.400 (hirurehun eta berrogetamasei mila eta laurehun) pezeta.

Hilean, 3.000 (hiru mila) peseta irabazten zituen, eta nola ofizinan zegoen denboraren erdia bertsoak konpontzen zegoen, bere liburuak kostatu zitzaizkion fabrikari 584.000 (bostehun laurogetalau mila) pezeta, eta paperarekin, 950.400 (bederatzireun eta berrogetamar mila laurehun) pezeta. Diru hori apurka apurka ohostu beharrean, kolpe bat egin balu, automobil bat eta etxe bat Artekalean erosteko hainbeste edukiko zuen, eta honela ez zuen lan egiteko premiarik izanen.

Liburuak gela aparte batean gordetzen zituen. 50 (berrogetamar) urteak bete zituenean, gela hartan zen sartu azken liburua gordetzera. Eta izuturik geratu zen, liburu berria nun imini ez zedukala ikusi zue-nean.

Bere golkorako pentsatu zuen:

—Gehiegi idatzi dut. Hainbeste bertsoaren artean, gauza balio-gabe asko ez ote da egonen?

Eta bere bihotzean duda sakon bat egin zitzaion. Duda horren kontrako burrukan iraun zuen hurren-

go urtean, eta gauza bat erabaki zuen: bere liburu guztiekin beste haundiago eta luzeago bat eginen zuela. Liburuak launa hartzen zituen, eta sobra zeuden bertsoak kendurik laurekin berri bat egiten zuen, eta honela 898 (zortzirehun eta larogeitamazortzi) liburu geratu zitzaizkion. Hauekin beste hainbeste egin zuen eta 214 (berrehun eta hamalau) geratu. Hauek atzera bildurik, 53 (berrogetamahiru), gero 13 (hamahiru), eta azkenean 3 (hiru). Hiru hauekin azkenean bat bakarra egin zuen. Hau egiteko, 40 (berrogei) urte tardatu zuen; honela gutti gora behera, hamabi egun tardatu zuen laburkuntza bakoitzean. 3.594 (hiru mila bosteun eta laurogetamalau) liburuetatik bat bakarrik utzi zuen, eta 14.256.000 (hamalau miloi berrehun eta berrogetamasei) puntuetatik, 7.263 (zazpi mila berrehun eta hirurogetahiru) 6 (sei) puntuko bertso, guztira 43.596 (berrogetahiru mila bostehun eta laurogetamasei) puntu. Guztira, 14.212.422 (hamalau miloi berrehun eta hamabi mila lauhun eta hogetabi) puntu borratu zituen, 40 (berrogei) urtetan.

Baina 10 (hamar) urte zeduzkan oraindik, eta aurrera joateko erabakia hartu zuen; gehiegi hitz egin zuen, eta ederki zekien, hainbeste solasetan, biziaren arrazoia aurkitu zuela, eta orain liburu hartan, bere begien aurrean, zedukala, bertso artean ezkutaturik.

Bere bizitzeko azkenengo 10 (hamar) urteetan, puntuak borratzen iraun zuen. Duda sakonak egiten zitzaizkion puntu bakoitza borratzeko, baina gauza ongi aztertu eta ikertu ezkeror, ez zedukan batere

urrikalmendurik. Eta bat utzirik, beste guztiak borratu zituen azkenean. Geratu zena, hau zen:

*Gizonaren gorputza
buztinezkoa da.*

Biharamunean, hil egin zen:

Olerkari guztiak bezala, ifernura joan zen. Hantxe demonio batek hartu zizkion kontuak. Demonioak esan zuen bere golkorako:

—Etsamina dezadan arima hau. Ea nola erretzen dugun: olioizko sutan ala egurrezko sutan.

Eta olerkariari:

—Urlia, ehun urtetan bizi zara. Zer izan zara?

—Olerkaria.

—Ea ze probetxu atera duzun zure bizitzetik. Zer idatzi duzu? Erakuts!

—Bertso hau.

—Eta bertso hau idazten ehun urte tardatu duzu? Hogei letra daduzka. Letra bakoitza idaztea bost urte kostatu zaizu. Hainbeste zorakeria izan ez bazenu buruan, zure txiki-denboran jakingo zenuen hori, kristau dotrina irakurri bazenu. Orain, pospolu baten garrean erreko zara eternidade guztian. Amen.

(Egan, 1959, 5-5 zenbakian.)

Andoainen (Gipuzkoa) jaioa 1946-ko maiatzaren 30-ean. Apaiz estudiantea. Zeruko Argia-an eta Jakin-en argitaratu ditu bere lanak.

G I Z A B I D E A K

*Ibilkari, ez dago biderik;
ibiliz egiten da bidea...*

Gizon bakoitzak bere bideak egiten ditu. Herri bakoitzak, bereak. Aurrean, etorkizunean, helburuak, jo-mugak, itxaropenak; bainan bideak asmatu egin behar, urratu, ibiliz egin. Aldez aurretik erabakitako biderik ez dago. Hori da gure eginkizuna, bideak urratzea. Gizon bakoitzaren eginkizuna, garai bakoitzaren eginkizuna; azkenik, gizadi osoaren eginkizuna.

Gure aurrean historia zabalik dago. Gure eskuetan askatasuna dugu gure historiaren egiteko. Gure atzean historia bat dugu: gurea, eta ez besteena. Uka ezin dezakegun historia, bortxa ezin dezakegun historia, gure gustokoa ez delako bazterrean utz ez dezakegun historia. Bere artzain eta nekazariekin, ahai-de nagusi eta txikiekin, Nafarroa-ko errege eta Bizkaiko jaunekin, bere jauntxo eta ferroiekin, bere karlista gerrateekin, bere liberal eta guzi, bere Eliza, apaiz eta erromanizatze, bere foru eta kontraforuekin, bere mitu, sineskeria, sinesmen, uste eta gaineti-

koekin, bere bertute eta akats guziekin. Historia osoa da gure, edo ez dugu batere historiarik.

Askotan, guk, gazteok, nahiago genuke batere historiarik ez balego gure atzean. Edo-ta historia guk nahi bezalakoa balitz: historiaren hasieran komunismoa garbi azalduko balitz, kristau sinesmenak erromanizatzerik ekarri ez balu, inolako feudalismorik aurkituko ez bagenu, karlisten gerrateak nekazarienak, teknikarik gabekoenak eta fededunenak izan beharrean, langileenak, industriarena eta liberalismoarenak izan balira, Sabino Arana burgesa izan ez balitz, eta... eta...

Bainan ez dugu beste historiarik. Hori da gurea. Historia horretatik sortutako umeak gara, hori da gure ama, nahiz behin baino gehiagotan ama antzik ez izan.

* * *

Etorkizuna aurrean dago, ordea. Gure gustoko historiarik nahi badugu, guk egin beharko dugu historia hori. Etorkizuna aurrean dugu. Atzean historia bat ba dugu, gurea. Bainan ez gara historiaren menpeko. Historia menperatu egin behar dugu. Etorkizuna aurrean dugu, historia egiteko dago. Jo-muga eta helburuak aurrean ditugu; haietara irixteko bideak urratu behar. Eta bidea ibiliz egiten da. Ibili, berriz, gizonak eta herriak ibiltzen dira, ez ideiak eta ideialogiak.

Ibiltzeko oinetakoak beharrezkoak dira. Batez ere bide berriak urratu behar direnean. Orduan, oinetakoak ez-ezik, tresna batzuk ere beharrezkoak

dira. Eta gure herriko pentsamendu-azokan era asko-
tako oinetakoak eta tresnak daude salgai. Aukera ede-
rra dago. Batzuek ez dute lan handirik aurkitzen bi-
deak urratzeko behar duten guzia hartzeko; beste ba-
tzuek, berriz, ez dute ezer gustokorik aurkitzen. Itxu-
ragabekoa iruditzen zaie guzia, aldrebesa, bideak urra-
tzeko laguntza izan beharrean, ibilkariaren oin-es-
kuak mindu eta hondatuko dituztela uste dute.

Bainan, gazteak, nola-hala, bidea ibili egin nahi
dute, ezin dira geldirik egon, besoak tolestaturik.
Ibili egin behar da; bestela, beste norbaitek egingo
digu gure historia, eta historiaren menpeko izango
gara. Eta hasi egiten dira gazteak ibiltzen. Bainan
ibiltzen hasi orduko, geldirik daudenek ere hasten
dira dabiltzanen pausoak zuzendu nahirik: bizkorre-
gi zoazte, eskerrera okertu zarete, eskuiraegi jo du-
zue eta abar.

Beste batzuek, berriz, bideak aldeztu aurretik era-
baki nahi dituzte. Nondik nora eta nola jo erakusten
dute. Askotan beharrezkoa izaten da ibili behar den
bidea, ibiliz egin behar den bidea, aldeztu aurretik pen-
tsatua izatea, uneoro asmaketan jardun gabe. Honek
ba ditu bere arriskuak, bainan, jasan beharrezko
arriskuak gehienetan. Honela jokaturik, aldeztu aurre-
tik erabakitako bideari jarraitzeagatik, helburutik po-
liki-poliki urruntzea eta urrutiratzea gerta daitekeana
da. Horregatik, axola handikoa da bidea ibiliz egiten
dela beti gogoratzea.

* * *

Historia batetarik sortutakoak gara, eta historia dugu eginkizun aurrean. Biak izan behar dute gureak. Bata, guk hartzen duguna, guk eginen duguna, bestea. Historia eginik egingo dugu herria. Herria ez da hau edo beste hura. Herria orain arte egin dutena eta hemendik aurrera egingo duguna da.

Bideak urratu behar dira. Agian, lehen urratutako bide batzuei jarraipena eman beharko zaie; agian, bide berri batzuk urratu beharko dira. Baina behin urratutako bideak ez du itzulbiderik. Behin betirako urratua gelditzen da. Oker urratua badago, aurrerantzean zuzenbidean jartzeko posibilitatea beti du gizonak. Gizonaren lana horixe da: uneoro historia zuzenbidean sartzen saiatzea. Historia —igarotako garaiak— berriro ibiltzen saiatzea alferrikakoa da, gizonak ezin dezake atzera egin.

Gizona uneoro ari da bideak urratzen. Baina ez ditu behar hainbat urratzen. Gehienetan, besteak urratu zai egoten da. Bere historiarekiko erantzukizuna besteen eskuetan utzi nahi luke. Eta bai, besteek urratzen dizkiote bideak, baina bere historiarekiko erantzukizuna bere gain du beti. Ezin dezaioke erantzukizun horri ihes egin. Askotan gizonak ez ditu bideak urratzen, ez du historia egiten. Besteek egindako historia bizi du. Baina, halaz ere, historia horren erantzukizuna berea da, ez besterena. Horregatik saiatu behar du gizon bakoitzak, herri bakoitzak, bere bideak urratzen, bere historiarekiko erantzukizuna berak egindako zerbaiten erantzukizuna izan dadin, eta ez besteak egin dioten zerbaitena.

Ibiliz bideak urratu, historia egin. Honetan dago hauzia. Historia gure eskutik hartu, gure bideak urratzeko adorea eta ausardia izan. Aurrera begiratu, eta ez atzera. Atzeko historia, gure historia osoa onhartu, bortxatu gabe, indartu gabe, bere horretan. Eta historia horri jarraipen bat eman, gurea. Helburura, jo-mugara iritxi behar dugu. Helburu eta jo-muga horiek gizonak jartzen ditu, eta ez historiak. Ez dira historiaren bideak gizadian zehar doazenak, gizabideak historian zehar baizik.

RIKARDO ARREGI

Andoainen (Gipuzkoa) jaio zen 1942-ko azaroaren 22-an eta Mendaro-Mutrikun hil, ixtripu batean, 1969-ko uztailaren 10-ean. Ekonomia ikaslea. Euskaltzaindiaren laguntzailea. Elkargo honen pean, euskal alfabetatze kanpainak eratu zituen. *Zeruko Argia* eta *Jakin* aldizkarietan idazten zuen. Gazteen artetik esperantzarik hoberenetako bat zenez, bere galerak hutsune handia utzi du euskal kulturen, batez ere era berrien eragile bezala. Hil ondoreneko obra: *Politikaren atarian* (1969). «Jakin sortak» berari buruzko bilduma bat argitaratu du *Rikardo Arregi* izenez (1970).

Saririk aipagarriena: 1965-ean Euskal Idazkaritzak eman zion urteko kasetalaririk hoberenarentzat «Lauaxeta» izeneko saria.

CASTRISMOA, IHESBIDEA?

Castrismoa eta guevarismoa mendebaleko europarrantzat ihesbidea dela diote zenbaitek. Eta hori gerta daitekeala uste dut nik ere. Bainan egia hau ez

da osoa. Zerbait gehiago jakin behar da, zerbait gehiago aztertu behar da. Europako gazte erreboluziogileetan zergatik du hainbeste indar castrismoaren exenploak?

Bi arrazoigatik.

Batetik «minoria eragilearen» estratejia justifikatzen duelako. Estratejia honek dioenez, erreboluziogileek ez dute hasi behar jendeketa biltzen eta antolatzen, baizik eta jendeketa horien kontzientzia esnatzen errejimenaren ahuleria azaldu eraziko duten egite latz eta gogorrek sortzen.

Jakina denez, Cuba-ko alderdi komunistak, bere garaian, Fidel Castro-ren gerrillak kondenatu zituen «burges txikien abenturismoa» bezala salatuz. Europar alderdi komunistek erreboluziorako girorik ez dela diote eta horregatik bere eginkizunik nagusienetakoa langile klasea antolatzea dela diote.

Gazte errabiatuek berriz ez dute hori ondo ikusten. Hauetan berekasakoak du inportantzia. At antolamenduak, at burokrazia. Minoria eragile batek piz dezake erreboluzioaren sua.

Ez da beraz harritzekoa alde honetatik castrismoak indar handia izatea gazte errabiatu horietan.

Bainan ba da beste arrazoi bat. Ba dirudi Castro-ren Cuba-k frogatzen duela, posible dela konsumoko gizarte honen balio guztiak sustraitik aldatzea. Castro-k, merkatua, zirika materialak, dirua bera, kondenatu ditu. Horregatik, gazte horien iritzian, bidezkoa zen sobietarren rebisionismoa kondenatzea,

eta ez zen utopia sozialismoan gauzak beste era batera izan zitezkeala pentsatzea.

Bi arrazoi hauegatik batez ere, lehen esan dugun bezala, ez da batere harritzekoa gazteria errabiatu honengan, castrismoak indar handia izatea.

Bainan, ezta ere, ez dago ukatzerik castrismoa mendebaleko europearrontzat iheskeria bat izan daitekeela. Amets egitea eta irudimena izatea derrigorrezkoak dira erreboluzioa egiteko, zenbaitek uste duenaren kontra. Amets eta irudimen horiek, ordez, errealitatea eraberritzeko medioen zerbitzuan ez baldin badaude hitzez kondenatzen duten errealitate ber-bera sendotzen dute.

(Zeruko Argia, 307 zenbakia, 1969-1-19)

BORROKALARI AHAZTUAK

Martin Luther King hil zutenean, mundu guzia erreboltatu zen heriotza honegatik. Mota eta iritzi guzietako jende klaseek egin zuten protesta bortxarik-ezaren apostulu honen hiltzeagatik. Gizadiak buruzagi bat galdu zuen, Estatu Batuetako beltzek aintzindari bat. Telebistaren bitartez miloika pertsona izan ziren Martin Luther King-en hiletak ikusi zituztenek.

1969-gn. otsailaren 3-an, Tanzaniaren hiriburua den Dar-es-Salaam-en, kolonialismoaren zerbitzuko hiltzaileek beste beltz eta kristau buruzagi bat hil zuten: Eduardo Mondlane. Apenas nehor ohartu den

heriotze honetaz. Ez da hainbeste harritzekoa, Eduardo Mondlane kristaua aukera gogor bat egin beharrean aurkitu zen, zeren Herriaren askatasunarentzat bortxa beste biderik ez zegoela ikusi bait zuen.

Bai desberdinak bi heriotzek atera dituzten soinuak eta ondorioak! Bata mundu guzian zabaldua eta errespetatua, bestea erabat baztertua, apenas entzuna. Lerro batzuk egunkarietan eta kito. Horrek, mundu guzian, isilean, kasik anonimatuan, lanean ari diren militante izkutu horiek gogora ekartzen dizkit. Europako estadiuek ba dituzte soldadu ez-ezagunari jasotako monumento ederrak eta galantak. Munduaren esperantza eta salbazioa bere baitan darimakiten militante ahaztu horietaz berriz, ez da nehor gogoratzen. Horiek ez dute izenik. Nola izango dute, izena bera alde batera utzi behar izan baldin badute?

Saloietakako elkar-hizketetarik at, borroka egiteagatik, arabiar eta israeldar presondegiak betetzen dituzten palestiniarrek, Europako kristau zibilizazioa defenditzen duten Hego Afrikako zurien esplotazioaren kontra borrokan hiltzen diren beltzak, egia esateagatik Siberiako eremuetan preso dauden idazle eta pentsatzaileak, Sudaneko sasi-aurrelari arabiar inperialistetatik bere Herriaren beregaintasuna ardietsi nahirik, harmen bitartez borrokan dabiltzan beltzak, eta abar eta abar ba direla nor konturatzen da? Kritikalariek, hitz serioak esaten dakitzaten gizon formal horiek, amaika akats aurkitzen dituzte noski mogimendu horietan: estratejiarik-eza, bortxa, kategoriarik-eza, umekeria eta nik bai ahal dakit zer?

Nik hemen Eduardo Mondlaneren izena aipatze-rakoan, militante ahaztu guzti horiek loriatu nahi nituzke eta beldur naiz, egiten diegun hutsuneagatik, aspertuko ote diren eta bere baitan daramakiten gizadiaren esperantza hori itzaliko ote den.

(Zeruko Argia, 326 zenbakia, 1969-6-1)

ANDOAINDARRA NAIZ

Gure herria, bere gizonetan eta gertaeretan, herri apala izan da historiaren barruan. Aita Larramendi, eta O'Donell-ek galdu zuen batalla kendu ezker ez da ezer handirik geldituko. Ez dago, beraz, txoko herrizalekeriarentzat lekurik. Zorionez. Zorionez, herri humila, izen handirik gabekoa da gurea. Horrexegatik maite dut gehiago, horrexegatik nago fier eta harro nere jaioterriarekin. Ezagutzen bait ditut bertan lanean ari diren euskaltzale militante zahar eta gazteak eta horrexegatik gordetzen dut Euskal-Herriarengan esperantza.

Eguneroko borroka isila, izen handirik gabekoa, hori da Euskal-Herriaren eustailea. Gizon eta gazte horien izenak ez dira geldituko, segur asko, Euskal-Herriaren historiaren orrietan, bainan horiek egingo dute posible inork baino gehiago Euskal-Herriak historia izateari jarrai dakion. Borroka honek, euskalgintzarenak, neke asko eskatzen ditu, diruarenak, denborarenak... Nola ahaztuko ditugu Patxi, Iñaki, Jose Ramon, Juan Martin?

Nere herrian, gainera, euskaltzale langileak, zahar-
rak eta gazteak, elkarrekin egiten dute lana, modu
diferente askotara pentsatu arren. Izan ere, demos-
tratua dago, basian, bulegokrazietatik urruti, buru-
zagietatik aparte, lanak berak sortzen du batasuna.
Berak sortzen du batasun-sena. Herriak, euskalgintzan
lan egiten duenak noski, batasuna maite du ekintzan.
Erasoaldian, batasun honek bakarrik salba gintzake.

(ZERUKO ARGIA, 330 zenbakia, 1969-6-29)

ANTONIO ARRUE

Asteasun (Gipuzkoa) jaioa 1903-an. Lege-gizona. Es-
painiako Korteetako prokuradorea Terzio-familiar al-
detik. Euskaltzaina eta Julio Urkixo mintegikoa. Bere
lanak argitaratu dituen aldizkarietako batzuk: *Euske-
ra*, *Egan*, *Herria*, *Zeruko Argia* eta abar. Euskal idazle
eta euskalariei buruzko hitzaldiak eman ditu, gero ar-
gitaratuak: «J. B. Agirre», «Gerriko», «L. L. Bonaparte»,
«Azkue» eta «Loramendi», eta Mogel-en *Peru Abarka*-ren
laugarren argitalpenari hitzaurrea. Baina bere lanik be-
rezigarrienetakoa izango da, noski, *Egan* aldizkarian
urte askotan beregain daraman «Jan-edanak» saila,
euskal literatura gastronomia aldetik asko aberastu
duena; lan hauek, bilduta, liburu bat osatzea merezi
dute.

JAN-EDANAK

ALEJANDRO-REKIN ELKARRIZKETAN

Alejandro hau gure lagun zahar bat da. Ba dira
honezkero berrogei urte ezagutzen dugula. Txikitan
Aletxo deitzen genion.

Ia lurbira osoa ezagutzen duan gizona da Alejandro. Eta, orain urte pare bat arte, sukalkintza-eginkizunak izan ziran bere bizimoduko oinarri nagusiak.

Lehengo arratsalde batean Donostian egin genduan biok topo, eta Parte zaharreko kafetxe batean sartu eta eseririk, elkarrekin jan-edan gaiezko itzaspertu hau izan genduan.

GAURKO SUKALKINTZA

—Nola dabilta gaur lurbiran jan-edan gauzak?

—Ez dabilta gaizki. Erri aurreratuak behintzat ematen die gauza hoiei merezi duten axola.

—Beti izan ahal dira gizonarentzat jan-edan gaiak ernagarriak?

—Bai, noski. Begira: gure lehenengo gurasoak, Paradisu-tik irten ziranean, aurreneko buruaustea hau izan zuten. Alegia, nondik, nola eta zer jan eta edan. Egungo egunean, jakina, ba ditu gizonak beste buruauste gehiago, baina jan-edan ardura hau beti berakin darama. Bestalde, ezin uka sukalkintzak zerikusi eta artu-eman aundiak dituala zibilizazioarekin eta kulturarekin. Are gehiago: ezin diteke erri bat ondo ezagutu bere sukalkintza berezia kontuan eduki gabe. Orobat, urruti-samarrera erbesteratzen dan jendeak askotan sukalkintza obeto gordetzen du izkuntza baino. Hala gertatzen da behinipehin, adibidez, India-n gelditu ziran ingeles artean. Eta nik neronek ezagutzen ditut Ego-aldeko America-n euskaldun bat

baino gehiago euskeraz jadanik mintzatzen ez diranak, baina oraindik ere aldiz-aldiz bakallaoa Bizkai-erara maneatzten eta jaten dutenak. Gainontzean, eta idazle frantzes umoredun batek egoki esaten duan bezala, gauza jakina da, emakumeak gizona bihotzetik elduta bereganatzen duala, baina gero eutsi eta gorde, beraren urdaila betetzen saiatuaz noski.

SUKALKINTZA ONENAK

—Gaur sukalkintza onenak nongoak dira?

—Gehienak, Frantziakoa eta Txina-koa jotzen dituzte munduko bi onentxoena bezala. Frantzia-ko arengatik gaur batzuek ez dira oso ongi mintzatzen, baina, nere iritzi apalez, bera da gaur ere lurbira osoko onena. Esate baterako, ez da inon obeto jaten, inolaz ere, *La Tour d'Argent*, *Laperouse*, *Le Grand Vefour*, *Maxim's* edo *Lasserre* deritzaien Paris-ko jatetxeetan bezala. Txina-koari buruz, berriz, esango dizut, bera jotzen zala orain bi mila urte ere lurbira osoko onenetako bat bezala. Gauza jakina da, gainera, gaur munduko uri aundi guzietan —Paris-en, baitipat; Londres-en, Madrid-en eta abar— gero eta txinatar jatetxe gehiago ari dirala irekitzen. Bestalde, jakingo duzu noski, portzelanazko jatontziak lehen-dabizi Txina-n egin zirala.

—Frantzia-ko ta Txina-ko sukalkintzen ondoren, zeintzuk dira onenak?

—Raymond Oliver, lehen aitaturako Paris-eko *Le Grand Vefour* jatetxearen nagusiak dionez —eta

gu bere iritziarekin bat gatoz—, Italia-koa, Espainia-koa ta Mexiko-koa. Gero, Hungria, Alemania, Canada, Suiza, Grecia, America ta Ipar-Afrika-koak, eta, azkenik, Escandinavia, Ingalterra, India ta Indonesia-koak eta abar.

EUSKALERRI-KO SUKALKINTZA

—Zer derizkiozu Euskalerrri-ko sukalkintzaz?

—Gure sukalkintza ere, zalantzarik gabe, onen-txoenetakoa dala. Gaur ezin diteke berari buruz orain urte batzuek Regoyos-ek bere *La España Negra*-n itzezin zuan bezala itzezin. Alegia, gure sukalkintza *guisados rojizos, calamares negros* eta *quesos petrificados* baizik etzala.

—Eta zeintzuk dira, zure ustez, Euskalerrri-ko sukalkintzaren berezitasun nagusienak?

—Esan izan ohi da gure sukalkintza batez ere arrain eta saltsa-sukalkintza dala, baina hau ez da egia osoa; gaur aragia ere, baitipat errea, txit ongi gertutzen bait-da Euskalerrri-ko leku batzuetan behinipehin. Gainerakoan, gure sukalkintzaren beste berezitasun nabarmeneko bat oparotasuna da. Eta, berebat, garbitasuna: sukaldeari eta batez ere mahaiari dagozkien gauza guzien garbitasuna. Jakina, Euskalerrri-ko sukalkintzak ez dira berdinak toki guzietan. Gipuzkoa-koak eta Bizkai-koak elkarren antza badute, baina, eta esate baterako, bestelakoak dira Lapurdi-koa eta Zubero-koa, eta bai Naparroa-ko Egoaldekoa ere. Naparroa-ko Egoaldekoak ba du Ara-

goi-koaren antza piska bat, eta Gipuzkoak, berriz, batez ere Donostia-koak, baita Frantzia-koarena ere, eta zehatzago esateko, gaskoi-sukalkintzarekin hala-ko kutsu bat.

—Eta zeintzuk dira Euskalerrri-ko jaki nagusienak?

—Nagusiena edo behintzat ezagunena bakallaoa Bizkai-erara da. Jaki hau, adibidez, Txina-n ere ezagutzen da. Gero, legatza koxkera-erara, txitxardiñak, piperrada eta arkume saiheskiak eta amorrainak Napar-erara. Ondoren, salda garbia, eltzekoa, ttioro, txipiroiak, bixigua eta xangurroa; sardiñak eta bakallaoa pil-pil-erara ta Busturia-erara; porrusalda, zurrukutuna eta *ajo-arriero* Nappar-erara; marmitakoa, kokotxak eta mendreska; perretxikoak Araba-erara, pagusoak Etxalar-erara, babarrun zuri-ezeak galeper-rrakin, trinpollarabak, zurrakapotea, mamia, gaztanbera eta abar.

—Beraz, eta zuk diozunez, jaki asko ditugu?

—Bai, asko. Napar-izen kutsua dutenak bakarrik ezagutzen dira ehun eta gehiago.

—Eta antzinakoenak, zaharrenak, zeintzuk dira?

—Antzinakoena, behar bada, mamia izango da. Erromatar idazle ospetsu Strabon-ek orain bi mila urte aipamentxo bat bere lan batean jaki honezaz ezarri zuan. Gaztanbera, gazta-ustela edo gazta-miña ere zaharrenetakoa izan behar du. Ba dakizu jaki honekin zer-ikusi duan ipuintxo bat ere ba dala. Alegia, Txirrita bertsolaria jaki honekin betekada bat eginda il zala.

—Eta kanpoan ezagunak ahal dira gure jakiak?

—Bai, gutxi bezala. Ez Madrid-en edo Paris-en bakarrik, baita, esate baterako, Miami-n ere arkituko dituzu euskal-jatetxeak. Baita, kaina, hemengo sukaldariak ere. Hauek leku guzietan ongi ikusiak izaten dira. Honela, il honen 12-an gipuzkoar sukaldari aditu bat bere laguntzaile batzuekin Bartzelona-ra joatekoa da, hango *Hogar-Hotel*-ek antolatutako bostehun bazkaldarreko oturuntza batean hemengo erara arrain-jaki bat maneatu eta zerbitzatzerara.

—Zerbait gehiago esan nahi ahal duzu Euskal-erri-ko sukalkintzaz?

—Bai. Euskal-erri-ko jakiak ahal bada bertan edo bertako sukaldariak maneatuta artu behar dirala. Kanpoan, Euskal-erri-ko sukalkintzako jakiak balira bezala zerbitzatzen diranak, askotan *izena* bakarrik izaten dute-ta.

JAKI-ONENAK

—Zeintzuk dira, zure ustez, jakirik onenak?

—Galdera hori ausarta, txit ausarta da. Baina, tira, hor dijoakizu nere iritzia. Nere gogorako, jakirik onentxoenak, urdaiazpikoa, eta Trevelez, Baina edo Montanchez-koa bada, berriz, are gehiago. «Urdaiazpikoa, beste jaki guziekin ere ongi dijoa», dio esaera gaskoi zahar batek. Otarraintxoak ez dira, egosita gero, ur otzean sartu eta eduki behar. Egosi ziran uretan bertan oztutzen utzi behar dira. *Foi* onena, berriz, preskoa da. Bestelakoa ere ez da *mokau*

txarra, bereziki Strasburgo-koa edo Toulouse-aldekoa bada.

—Beraz, zure ustez, urdaiazpikoa, langostinoak eta *foi* dira jaki lehenenak. Eta gero?

—Inguru-samarrean, caviar, ostrak, otarraña eta amarrak, errebolloa, izokia eta amorrainak, galeperak eta oilagorak datoz. Ondoren, faisana, Guinea-ko oiloa, eperra, abelgorri eta ardi-aragiak, trufak, perretxikoak eta abar.

—Ba ahal dakizu gaur Euskalerrria-n berealdiko perretxiko-zaletasuna dagoala?

—Bai, eta nik ongi ikusten dut zaletasun hori. Hemen Euskalerrria-n sortzen ziran perretxiko batzuek, txit onak izan arren —*clitopilus prunulus*, esate baterako—, lehen bildu ere ez baitziran egiten.

—Eta egia ahal da perretxiko-izena hemen, Euskalerrria-n, ijitoak sartu zutela?

—Baditeke, eta hala ezartzen da gainera V. P. eta R. G. Wasson-en *Mushrooms, Russia and History* deritzaion liburu ernagarrian.

—Eta zer derizkiotzu oraingo gure arteko amorrain-zaletasunaz?

—Ni beti izan naiz amorrain-zale. Jakina, amorrain-presko-zale. Amorrainak, arrapatu eta handik ogei ta amasei ordu barru gehienez jan behar dira. Gainerakoan, euskaldunon amorrain-zaletasun hau aspaldikoa da. Ez da oraingoxea euskal-kanta hura: «Goazen erre kara —amorrainketara— gogoz afaltzeko gabea...» Egia esan, lurbira osoan da, aundia goa edo txikiagoa, amorrain-zaletasuna. Jakizu, behin

batez, Abisinia-ko adiskide bati entzun nionez, amorraina omen da Negus-en jakirik begikoen...

(EGAN-etik jasoa, 1969-ko 4-6 zenbakitik)

JULENE AZPEITIA

Zumaian jaioa 1888-ko urtarrilaren 8-an. Maistra. Euskaltzain laguntzailea. Euskal aldizkaririk gehienetan argitaratu ditu bere lanak. Lan hauen egilea da: *Osasuna, merketza ta janaritza* (1920), *Irakurri matte* (1932), *Azeri jauna* (1960), *Amandriaren altzoan* (1961), *Umien adizkidia* (1962).

Sariak: 1920-an Euskaltzaindiak eratu zuen sukalde liburuaren lehen saria, eta 1954-an, Euskaltzaindiak berak, ipuin-sorta sariketan aipamen berezia. 1960-an Euskal-Kulturaren Alde ipuien bigarren saria.

GORA ZUMAIAKO ARRAUNLARIAK!

Aspaldian senarra gaixorik dudanez, nahikoa ardua dut nere gain bestelako gertaerei adi egon ahal izateko, eta nere erritarrak Donostiako estropadetara burua azaltzeko asmoa zutela jakin nuan arren, ez nuan arretarik ipini, nola portatu ziran jakiteko. Egia esan, ez zumaiarrak, ez besteak.

Besteak, ba-nekian danak goitik izango zirala, beti bezela, baina nere erritar maiteak, zer nekian bada nik, burua azaltzeko asmoa ba zutela besterik?

Urte luzeetan ez dira igitu, eta igitzen ez dana ilik dagoala uste izan ohi da.

Ez zeuden ordea ilda zumaiarrak, bizirik baino, eta indartsu gainera.

Eta antzinako ereiñotzak (Bizkaian *ereiñotza*, erderazko *laurel*-eri deitzen zaio), igartuta, baztertuta zeuden; busti, ezetu, berdetu eta loratuazitzea pentsatu zuten. Pentsatu eta egin.

Nola zuan izena zumaiarren treiñeruak? Nola patrioiak? Eta nola arraunlariak?

«Argos» itsasontzian sartuta, Kolkide-ra, urrezko ahari-larruaz jabetu nahirik joan ziran, heladetarren izenak bai dakizkit, eta nere itsas-atetxo maitea, aintzaz estali duten zumaiar hoien izenik ez jakiteak, min ematen dit.

Ni neu, oso itsastarra eta itsas-zalea naiz. Itsasoa, euskaldunen itsasoa, geure itsasoa alegia, asko maite dudana. Nere aurretikoak, bai aitaren eta bai nere amaren aldekoak, Kantauri itsaso gogor horretan irabazi zuten euren ogia, eta asko ta asko hor gelditu ziran betiko, galerna ankerren atzapar gaiztoetan... Ur gezalez estalduak, lur bedeinkaturik gabe. «Itsasoan galduak» gure errietan esan ohi dan bezela.

Ezkon-berritan, Mexico-n nengoalarik, beti nengoan lehenagoko oroipenez erri-minak ikuturik. Izan ere, Iparragirrereren sentipen bera dugu maiz, «... egia alde guzietan toki onak badira, baina bihotzak dio zoaz Euskalerrira». Holako gogoeta batean, nere senarrak galde egin zidan: «Aizu; gauzak ondo irteten ba-digute, eta uste dugun bezela, urte gutxi barru

aberriratzten ba-gera, zer egingo zenduke geure erriaren alde?»

Eta nik, berehala: «Zumaian Nautikako Ikastetxe bat egingo nuke; Lekeition bezela, Portugaleten bezela,...»

Zorionak ez zigun lagundu, eta gogo hau ezin izan dugu bete; baina *Zeruko Argia*-n, Donostiako estropadaren berriak irakurtzean, begiak pozezko malkoz bete zaizkit eta bihotzak egin didan zirrara, eta artu dudana poza, barruan ezin kabitu zaizkidalako idatzidut lantxo hau. Nere erritar arraunlariak goratzeko. Euren ohorez. Ondo irabazia dutelako.

Eta hainbeste aldiz nere sorterriko berri emaile diran «Aizpurua» jaunak, «Arrantzale»-k, «J. B.»-ek edo beste norbaitek, gizon hoi enizen-deiturak argitaratuko balituzke, *Zeruko Argia*-n, zordun izango nintzake.

Durango, 1969-10-4.

JOSE AZURMENDI

Zegama (Gipuzkoa) du bere jaioterria 1941-eko martxoaren 19-an. Aita Frantziskotarra. Alemanian ari da Filosofia eta Psikologia estudiantzen. Euskaltzain laguntzailea. Garai batean *Jakin*-en zuzendaria izana. Aldizkari askotan argitaratu ditu bere lanak, batez ere *Jakin*, *Egan*, *Anaitasuna*,... Poeta bezala, era berriko gazteen artean goren mailako bat dugu, Gandiagaren *Elorri* bilduma bere hautapen eta oharrez egin da, eta poema asko *Olerti*-n argitaratuak ditu, baina gehienak oraindik argitaratzeko. Horiek argia ikusten dutenean

itzal handia izango du gure poemagintzan. (Bilduma batek, *Hitz Berdeak* izenez, laster ikusiko du argia.) *Hizkuntza, etnia eta marxismoa*, argitaratzeko.

KONDAIRA ZIENTZIAZKI EZAGUTU

Marx-ek zientziazki hauteman omen zuen kondairaren funtsa. Afanasiev-en eskuliburu ezagunean haxe irakurtzen da: «una teoría científica del desarrollo social», - «ciencia de las leyes más generales del desarrollo social».

Halare, arta bizi hartu behar da hemen zientziazkotasunaren muga hertsiez. Kondaira ezagutzea ez da gugandik aparte dagoen zerbait ezagutzea. Berez ikusten da zientziazkotasun hau ezin izan daitekeala, esaterako, matematikarena bezalakoxea. Afanasiev-ek, Konstantinow-ek eta kondairazko materialismoaren zientziazkotasuna bereziki goraldu izan duten marxista klasikuek ilun utzi dute zientziazkotasuna zein zentzun eta neurritan ulertu behar den.

Kondaira bere baitarik eta objetibuki gobernatzen duten lege unibertsalak idoro omen zituen Marx-ek, horrek egiten omen du teoria marxistaren zientziazkotasuna. Baina hemen ere problema handi bat dago: azterketak egiteko *metodu* bezala da kondairazko materialismoa zientziazko, ala *teoria* legez ere bai? Bide-gurutze honetan hasten direla esan liteke filosofiarik marxisten arteko diferentzia handiak. Havemann-ek, adibidez, *metodu* bezala bakarrik hartuko

luke zientziazkotzat, eta bestea egiteak dogmakoikeria dakarrela uste du. Iritzi horrekin positibismoa eta marxismoa, ideologia gisan, alferrikazko bihurtzera doala eragozten diote kontrarioek.

H. Lefèbvre marxistak honela erakutsi du buru-hauste bihurri hau: «Zer da marxismoa? Gainegitura edo superestruktura bat? Ideologiaren bat (proletargoaren ideologia), — ala zientzia bat? Eta azkeneko hau bada, nola erantzi ote lezake zientzia honek bere soinetik ideologia?».

Eragozpen asko dago kondaira bere baitarik zer den zientziazki jakiteko. Batez ere kondaira «zer den» zuzen, zientziazki galdetzea da zaila: azterkatzen abiatzeko metodua erabakitzea.

Ezen-eta kondaira «zer den» galdetzen duenak interes eta ardura batzukin galdetzen baitu, hau da, ikusgune batekin, eta honek bere ikusaldea edo perspektiba ezartzen dio azterketari. Ikusguneak erabakitzen du azterketak zein *naturaleza* aurkituko dion kondairari. Baina, geu kondairaren barruan egonik, ba ote daukagu erabateko objetibutasun irmoko ikusguneren bat finkatzerik? Subjetibuki eta probatu gabe ezarritako aurrez-eman edo presupuestorik batere gabeko ikusguneren bat, alegia.

Holako bat eskuratu ezkerro segurantza osoarekin antzeman ahal izango litzake, aldeztu aurretik, egoera konkretu batekin zer gertatuko den. Beraz, nora goazen eta zer egin behar dugun. Subjetibismo alferretan denborarik eta indarrik ez alferrikaltzeko, ba, kondairazko lege objetibuen arauera ibili beharko litzake.

2. Egia da, inola ekitekotan, kondairaren bidean ekin beharra daukagu noski guk euskaldunok ere, barragarri gelditu nahi ez badugu. Jerjes-en itsa-soa azotatzek ez du ezertarako balio itsasontziak urperatu eta gero. Baina ez da erraz etorkizuna zuzen igartzea. Marx-ek eta Engels-ek, esaterako, alferrikakotzat zeukaten Txekoslovakia-ren nazio-burruka, kondairaren interesak eta bideak bestelakoak zirelakoan. Makina batek eduki zuen Lenin-en erreboluzioa ere kondairaren kontrakotzat.

Dena dela, segurantza osoarekin zuzen ekitekotan, kondaira norantza doan argitu beharko genuke lehen-lehenik. Horrela bakarrik arituko gara gu kondairaren zerbitzuan eta kondaira gure alde. Baina kondairarekin batean ari garela jakiteko ez da aski modarekin ote gabiltzan begiratzea: kondairaren helburuak ezagutu beharko genituzke.

3. Helburua ezagutu. Teorian behintzat ona dirudi bururazio horrek: kondairaren helburua inola ezagutzerik balego!

XIX mendean baiezko uste zindoa zebiltzan kondaira-azterkatzaileak. Kondairak helburu bat eduki behar duela, formalki behintzat, besterik gabetsu onhartzen zen. Aspaldian zebilen Europa kondairaren helburua Jaungoikoa omen delako usteari zaputze ginda. Baina jadanik helburu absolutu batez galdetzea zentzuzko ote den, eta batez ere, halako galderak zientziaren barruan erortzen ote diren galdetzea, ez zitzaien nonbait bururatu. Zientziek ere be-

ren neurri eta mugak baitauzkate, erabilitako meto-
duek ezarritakoak bereziki.

Kondaira funtsean eta azken-finean zer den argi-
tzen abiatu ziren orduan gartsuki. Esan zuen Ham-
let-ek (1,5), gure filosofiek amets-egin ahal baino
gauza askoz gehiago dagoela zeru-lurretan (there are
more things in heaven and earth, Horatio, than are
dreamt of in our philosophy»). Baina Hamlet es-
keptiku bat zen, eta XIX mendeko arrazoi-zaleek ezin
zioten kasu handirik egin halako bati. Spengler da,
ezpairik gabe, tradizio honek gure mendean sortu
duen esponenterik irakurri eta ezagunena, eta baita
kondairaren lege-bideetan sinestuenetako bat ere. Bi-
la eta bila, kondairaren giharra eta funtsa hautema-
teko metodo famatu bat aurkitu zuen: analogia.
Ezen-eta kondaira beti berean dagoela uste baitzuen.
Kondaira, Spengler-en teorian, urte-aroen kalendario
bat bezalatsu da: ba doaz egunak eta urteak, baina
egun berri guztiak eta urte berri guztiak dira fun-
tsean joandakoarekin berdinak, ezberdintasun mate-
rialen batzuk gora-behera. Kondaira funtsean geldi
badago, berriz, itxurazkoak bakarrik dira aurrerape-
nak. Ez dago aurrerapen formal edo zertasunezko-
rik, zenbatezko edo materiazko soilak baino. Mendeba-
learen hondamendia iragarri zuelako da Spengler ba-
tez ere ezaguna.

Ezin esango da iritzi hau jakituria herritarrarekin
ados ez dagoenik. Esaera eta errefau asko baitago
irudipen honen alde. Filosofian ere Eleatarren siste-

ma bezala ezagutzen da (Xenofane, Zenon, Parmenide). Beraz, antzinatik datoiren ustea da.

Halare, azalpenik gabe uzten da teoria horrekin aurrerapena, eta Marx-ek beste azalpide bati ekin zion: kultura batetik bestera nabari diren materialazko aldakuntza eta berritasun horiek aldakuntza eta berritasun formal (zertasunezko) bihurtzen zirela une determinatu batetan. Materialazko aldakuntzak sortzen dituen, berriz, lana da. Beraz, lanak sortzen du kondairaren aurrerapen formal ere. Baina, oraindik oraingoz behintzat, klase-burrukaren baldintzapenekin burutzen da lana. Horregatik, ba, klase-burruka ezabatuaz gaindi joan beharko du kondairak, bere helburua eskuratzeko, kondairaren beraren aldakuntza formal erabatekora. Egiazko kondairaren kondaira-aurrean gaudela esango du Marx-ek: lan librearekin hasiko baita gizonaren kondaira.

Eta hemen dago Marx-en kondaira-konzeptuaren prolema: helburu formal bakarra ez baino materialki determinatutako helburua aurrez-ematen edo suposatzen baitu Marx-ek. Hau da, zientziek eman ezindako premisa bat sartu du, isil-isilik, bere argudioan. Alegia, kondairak helbururen bat eduki behar duela bakarrik ez baino, helburu horretan justizia, bakea, berdintasuna, etc. dagoela ere bai. Nondik daki Marx-ek, bestela, burrukaok aldatu ezik arras eta erabat menderatu eta gauditutako ahaltakoak direnik? Hori, itxaropen txarra ez bada ere, ez da zientzietatik hartutakoa, erlijioetatik baino.

Hau ez da, gero, maleziatiaren susmoren bat ba-

karrik, eta gutiago bekaizkeriaren gaitz-esanik: mailaz maila jarrai eta erakus baititeke nola kondaira funtsean batasun guztizko eta behetik gora gailurreraino igozkoaren ikuskera Marxenganaino Hegelengandik eta Hegelengana bere sorterriko pietista suabiarren-gandik datorren. Hoen teologian, izan ere, kondairak «egitamu eskatologikua» daduka, hots, bere buruaz jabetzen ari den absolutuaren igidura edo burruka da kondaira («Jainkoaren Erreinuaren» tipologiarekin). Eta ez da zaila aurkitzea nola pietistak, Cocceius etabar bitarteko, Ioakin Fiorekoarekin eta Erdi Aroko kondaira-teologiarekin eskuz esku ari diren, hain zuzen arrazionalisten aurka, burutapen hoekin aritzean. Arrazionalistek mugimendurik gabeko «arrazoizko» elementuak uste zituzten kondairaren barneanean.

Denbora bateko marxistak tximistak botatzen hasiko ziren holako «irainik» entzun ezkerok: zein eta Marx erlijioak kutsatuta! Zientziek bete ezindako hutsunea erlijioaren postuladuekin erremedia-tzen Marx!

Gaurko filosofilari marxistak, egiazko filosofilariak behinik behin, mantsoagoak dira: bene-benetan saiatsen dira Marx-en utopiazko aldeak azterkatzen. Eta pixka bat amore eman ere egin diote Marx-en kondaira-konzeptua zientziazkoa omen zelako usteari (dogmakoikeria utzi dutenek behintzat). Konturatu egin baitira, konturatu, bere naturalezagatik beragatik dela zientzia (positibu) hutsezko metoduek argitu ezindakoa kondaira-funtsaren galdera hori. Eta behin

horretara ezkerro burugabekeria da marxismoaren eta erlijioaren artean, Marx-en eta Unamuno-ren artean, kontrastea bakarrik ikustea. Bion arteko harremanik gehiago ere ba dagoela erakutsi dute, azkenik, marxisten eta kristauen elkarriketek.

4. Marx ezkerro asko aldatu dira zientzia-zaleen ikusaldeak eta kezkek ere. Esistentzialismoarekin prolematiku bihurtu zen kondairaren erabateko helbururen batez mintzatzea. Estrukturalismoarekin ardura hori alferrikazkotsu bilakatzen dela dirudi. M. Foucault-ek halaxe dionez, «pentsakera kausalistaren utopia (omen) da kondairaren helburuaren ameskeria galanta». Eta Lévi-Strauss-en iritzian, gehien-gehienez ere XIV mendea ezkeroko eta mende-baleko gizarteak azterkatzeko bakarrik balia omen gintezke Marx-en azter-moldeaz.

Nolanahi ere, gure egunotako pentsamentuaren ezaugarri nabarmenenetako bat erlatibismoari darion eskeptizismoa da. Eta pluralismoarekin lotzen da hau. Pentsamendu ohorezkorik izateko derrigor sistema bat konfesatu beharra edo nahia itzalita dagoela esan liteke. Horrek bota ditu konfesionalismoen sistemak hankaz gora. Sistemaok Elizaren baten edo Alderdiren baten mantupean babesten baziren ere, egiaren autoridadea egiari berari barrutik dariona da, edo hura bakarrik onhartzen da gaur, eta ez egiari kanpotik, esaldia dogmazko edo zientziazko-ta omen delako kalifikazioekin ezarri nahi zaiona. Pentsamentu-gisa, iritzi, kezka, ardura, metodo, sinesmen, filosofia eta asmo ugariko gizartea da gurea. Ez dago

gauza guztiontzako monismorik, mahain batik. Baina ez gizartea bakarrik: geure buruok bihurtu dira, sistemarik ez profesatzean, joera eta iritzi ezberdinen Parlamentu urduri. Gizartearen ondoren gizabanakoa bera bilakatu da (bere baitan) pluralista.

Garaudy marxistak, luzaro azpiratuta eduki zuen dogmakoikeria hasantzen ausarturik, esaera labur batekin azaldu digu fenomeno honekin sortzen den egoera berriaren esanahia (1966-an!): kondairaren helburua eta legeak ezagutzen genituen usteak porrot egin du. Ez dakigu kondaira zein legerekin dabilen.

Beraz, zuzen aritzekotan kondairaren helburua ezagutu behar delarik ere, *gure* kondairaren helburua izango da ezagutu beharrekoa, ez erabat kondairarena. Eta hau ere ez abstraktuki eta orokorki, konkret oraingoxe kondairaren helburua baino.

Zer gertatu zan Marx-ek Txekoslobakia-ren nazio-burruka aurrerabide gabekotzat eman zuenean? Aldez aurretik arakatutako ideologiarekin epaitzen zuela. Fenomenu orokorraren kasu partikular batekin ari zelakoan epaitu zuen. Eta ideologia honen arauera klase-burrukak bakarrik iruditzen zitzaizkion nondik-norakodun, beraz, etorkizunera bideratuak. Klase-arazoa zela Txekoslobakia-koa, beraz, nazio-burruka legez eraman ezkeror porrot egin behar zuela derrigor. Baina gertaerek beste bide bat aukeratu zuten. Eta horrekintxe adierazi dute espezie bateko kasu partikular ez baino fenomeno eta espezie bereziak zirela. Ez dagoela burruka-mota bat bakarrik, ugari baino.

Halare, Hegel-i erasotzen dion askok jarraitzen du hari esaten ausartu izana leporatzen dion esaldia-
ren jokabidearekin obretan: gertaerak ideologiarekin
konforme ez baldin badaude, gertaerentzat okerrago.
Eta ideologia ezertan berriztatu ez berrikusi gabe
jarraitzen dute, munduan ezer jazo ez balitz bezalaxe.
Ez da hori Marx-ek bere teoriekin nahi zuena: ger-
taerak interpretatzeko eta adierazteko nahi zuen ha-
rek teoria, eta laguntza horrekin zer egin jakiteko.
Alegia, praktikarako.

Baina baita paktikarekin ideologia aldatuaz joa-
teko ere.

Ikas dezagun, ba, noizpait, zilegi edo haizu ez
denik ez egiten. Hau da, gure buruz ikasitako ideo-
logiaren batekin egoera ez epaitzen, jazoerak teoriari
ez subordinatzen, prolemak geure (edo geure Alder-
diaren) asmoen eta programen funtzinoan ez azter-
katzen. Batez ere ikasi, kondaira unibertsalaren az-
keneko gune eta orpoa horixe ez omen delako-edo,
euskal arazoak ere ezin funtsean, adibidez, nazio-ara-
zo ezin izan litezkeanik, *a priori*, ideologiaren batega-
tik, ez erabakitzen. Jokabiderik kontrazientziazkoena
baita hori.

Beste gauza bat ikastea ez da gutxiago inportante:
jarraitzen diren ideia eta usteak artikulatu fedekotzat
ez eukitzea. Beharbada, orduan, elkarren arteko kri-
tikak eta iritzien ezberdintasunak ez lituzkete eus-
kaldunak elkarren etsaitan banatuko. Eta hain pre-
miazkoa dugu batasuna, ideien ezberdintasunak gal-
du gabeko batasuna.

Gernikan jaioa 1911-garren urtean. Euskal letretan ezagunagoa dugu «Oskillaso» izenordez. Matematika eta Fisika zientziatan lizentziatua. Nafarroako Unibersidadean eta Instituto Nacional Principe de Viana-n irakasle. Inglesezko irakasle 1963-garren urtetik. Euskaltzain laguntzailea. Iruña-ko Ikaskaien Akademiakoa. *Egan, Euskera* eta beste zenbait aldizkaritan kolaboratu du. Bere liburuak: *Kurloiak*, gertakariak (1962), *Akatsbako gizonaren heriotza*, nobela (1967) eta 38-garren paralelua nobela argitara gabea. Horiez gainera zenbait itzulpen ere eginak ditu, batez ere ingelesetik E. A. Poe-ren *The Cask of Amontillado* (1963).

1963-garren urtean Donostiko Euskal Jaietako lehen ipuin saria *Nylon-ezko euritakoa*-rekin.

MIKEL ETA ERDELDUNAK

Joan dan udazkenean, munduko azken lan-modurik onenak jarraiturik ohi duan bezela, Instituto Nacional de Estadística delakoak, «Primer Censo Agrícola de España» deritxana egiten ibili da. Euskal Herriko bazter ezkutuenetan dauden baserrietara heldu dira hau dala-ta, Institutoak argitaratu dituan orriak, galdera osteko hutsuneen betetzeko.

Hanitz dira España osoan Institutoaren xedeak ulertu ezin dituzten lur-langileak eta toki askotan hartu dituzte ergelkeritzat orri hetan egiten diran galderak. Hau jakinezaren ezagupide zihur bat dugu. Bainan ezkerre harritu behar baldin gure arteko euskal baserritarrik jatorrenek ere ezpadute ulertzen Instituto honek itauntzen dituan galderen zergaitia, eta berak bidaltzen dituan gizonen lepotik far egiten badute, hunelako jakintza guztia erderaz bakarrik zabaltzen baita, baldin iñoiz zabaltzen bada.

Indarrez tiratuarren, bere pipa zuriak eztu kerik ateraten. Ia itzalirik dago noski. Eman maiteki hamar

edo hamabi musu eta keak azkenean burua ingurazten dio. Pipa zaharra eskuan, Mikel etxeko jaunak ibar zabal bat ikusten du bere azpian Ibargarai-etxeko atartetik.

Euritsua da egunaldia. Udazkeneko euri aldakorra ari da. Batzuetan badirudi atertu egingen dala, baina langarra baizik ezpada ere, ezta gelditzen euria. Berriz zaparrada gogorak noizik behinka eta berriz langarra. Egunaldi ona danean, Euskal Herriko zati eder bat ikusten da Ibargaraietxetik baina, hodei eta lanbroen gerizpetan estaldurik, eztira ikusten orai urruneko mendi urdinak. Bai ordea lau edo bost herri tiki, bakoitza bere elizaren inguruan, basetxe asko mendietan barreatuta, eta bospasei mila biztanleko hiri eder bat han behean hurbil hurbil.

Ibargaraietxe-rako bide zidorrean, errege bidean hasi eta Errotazahar deritxan etxetik igaroten dan bidean, gizon bat ikusten da aldapaz gora euritako baten azpian txapel urdin eta oinetako mehekin. Mikelek eztu ezagutzen, baina erdeldunen bat izanen dala susmatzen du.

Sei seme-alaben aita, bi dauzka erdeldunekin ezkondata, seme bat eta alaba bat. Mikelek eztu ia erderarik ulertzen, baina suhia eta errainaren konprenitzeko erderaz jakitea baino gehiago behar da.

(Irrist egin eta gutti faltatu izan zaio erorteko zapata mehekin datorren kanpotarrari. Badirudi biderik txarrena hautatu nahi duala gizon horrek. Ia lehorra du bidea ezkerreko aldetik, baina eskumara jotzen du.)

Itzultzen dituzte euskarara bere seme-alabek suhi eta errainaren hitzak berak ulertzen eztituanean, baina Mikel orduan aho zabalik eta aitaren egiteko moduan gelditzen da. Isilak izan dira beti bera eta bere etxekoak familikoen arte, baina batez ere kanpotarrekin.

(Aiii!!! ... Orai egin du bai labankada handia! ... Baina, tira, ezta erori Jaungoikoari eskerrak.)

Kopet ilunik gabe eta errespeto handiarekin, baina isil isilak. Ezta sekula ausartu bere etxeko emakume bat, hanitz seme-alaben ama izan bada ere, haurdun dagonik amari esaten, eta berez susmatu behar izan du beronek alabaren egokera ohi ez bezelakoa, ezagupideak azaldu diranean. Aizpeen artean ere, ahalgeak eta lotsak debekatzen zuan beti hunelako gauzaz mintzatzea. Baina Juana, bere errain erdel-duna, etzan ezergaitik ere lotsatzen.

(Eee!!! ... Zer egiten du orai gizon horrek? Erotuta dago? Horra non sartzen zaigun basatzarik handianean.

*Basatzara erori da gure Tontopitto
pozik egon giñean etzanean itto.)*

Emazteak erran zion Mikel-i nola kontatzen zion Juanak bere Ezkon-aizpeei, bere haur-galtze baten zehaztasun guztiak ezertarako lotsarik gabe. Baina handiagoa izan zan behin gertatu zana. Mikel-ek orain ere aitaren egiten du oroitzen danean. Galde egin zion behin Juanak Mari-Joxepari, Mikel-en bigarren alabari, eia zerbait egiten ote zuan seme gehiagorik ez izateko.

(Ooo!!!... Larraprast egin du gaixoak! ... Jeiki da azkenean buztinez zeharo lohiturik.)

Mikel-en andrearentzat, halako gauza bat buruan darabilena ahalgegabe zikin bat baino ezta. Mikel-entzat etzan hau harrigarriena. Hor konpon bakoitza bere kontzientziarekin. Bainan hunelako gauza bat aipatzen duena, munduko berritsurik handiena da eta eztago erremediorik beretzat. Eta ez uste izan Pepe, bere suhi erdelduna, hobe zanik.

(Ooo!!!... gixajo hori! ... Buelta eman dio aizeak euritakoari!)

Zerbait esan behar eztanean, seguru hitz egingen duala Pepek. Igande batez, danak sukaldean zaude-larik, etorten da menditik Erramon, semerik gazteena, kopet ilun batekin, eta uzten du eskopetea baztar batean eta ihizi-sarea hutsik mahai gainean. Agerian dago eta denek ikusten dute ezer ezuala ekarri, bainan ezer ez erraitea gehiegi da Peperentzat. «Qué, ¿no traes nada?», galdetzen dio alper alperrik. Erramonek begirakada haserre batez ihardesten dio. Horra nola dan berritsua. Danentzat agerian dagona, inork ere eztu erraiten berritsu bat ezpada. Eztigu eman Jaungoikoak hitzaren dohai ederra alperrik erabilteko.

(Kanpotarra Errotazarren sartu da... Ez! Arraiua! honuntz dator!)

Galdetu behar eztana galdetzeko ere, eztago Pepe bezelakorik. Igual galdetzen dizu eia zenbat irabazten duzun, edo zenbat diru daukazu, igual galdetzen dio osagile bati eia zenbat gaixo hil zaizkion,

edo abogaduari nola elkar-zirikatzen dituan klienteak hauzien sortarazteko, edo galdu duan pelotariari eia zenbat eman dioten galtzeko, edo neska zahar bati zenbat urteko adina duan, edo Euskaltzaindiko jaun-en bati eztala idatzi behar «h» letrea berak dion tokietan, edo hunelako gauzen bat edonori. Alperrik danean beharrezkoa danean bezela, komeni danean komeni eztanean legez. Pepe-k eta Juana-k eziote bakerik ematen mihiari, eta Mikel-entzat hau da erdeldun guztiek daukaten akatsa. Euskal Herrian gaur euskaraz baino erderaz gehiago egiten dala erraiten dionari, «hori ezta harritzeko» ihardesten dio arin Mikel-ek, «erdeldun batek esaten dituan beste hitz esateko, hamar euskeldun behar dira».

Huna non agertzen dan kanpotarra.

«Qué asco de caminos, qué asco de tiempo y qué asco de barro. Hay que ver cómo me he puesto el traje. Buenos días», dio erderaz kanpotarrak.

Mikel-ek, bai ta berari be, Sukaldera eroan eta alki batean exerteko.

Exeri eta paper batzu ateratzen ditu kanpotarrak.

«Traigo un cuestionario del Instituto Nacional de Estadística para hacer el censo agrícola y ganadero de este caserío.»

Mikel isilik gelditu da. Berak eztaki erdeldun hui ulertzeko behar dan beste erdera. Eztaki Instituto zer dan. Nacional bai, hori erreza da, movimientokoa nahi du adierazi hitz hunek. Bainan Estadística... zer ote da Estadística?... Censo ere hitz be-

rria da beretzat. Ganadero bai ulertzen du. Ganadua saltzen duana da ganadero...

Oro har, eztaki zer esan ote duan erdeldunak.

Orai klaruago mintzatzen da. Pepe nola dagon eta ondo. Kanpotarra herriko sekretario berria eta Pepe-ren adiskidea da. Beste ahaide guztiak ere ongi. Mikel-en emazteak baso handi bat esne bero ematen dio. Eskerrik asko eta pixkaka edaten du.

Mikel-ek eta emazteak ezakite, baina Pepe-k eskatu dio kanpotarrari mesedez Mikel-enera etorteko, paperak bidaldu beharrean. Bidaldu ezkerro, Pepe-ri tokatuko zitzaion orri hoien betetzea, erderaz gehien dakiena dan ezkerro. Bildur da Pepe Mikel-ek ez ote lukean ontzat hartuko berak hainbeste gauza galdetzea.

«Vamos a ver... mmm... Sí, aquí está. ¿Quiere hacer el favor de decirme cuántas vacas tiene?»

«Arraiua! » dio Mikel-ek bere baitan, «Pepe honen aldian listua da! »

Ez asko, bainan oso gutti ere ez, bainan, tira, bizi gera Jaungoikoari ezkerak. Ta berori, sekretario berria, nola bizi da herri huntan? Atsegin ahal zaio? Lan asko ote du?

Bai, atsegin zaio eta ezta gaizki bizi. Lana ere etzaio falta...

«Pero no me ha dicho cuántas vacas tiene.»

Mikel isilik dago eta bere emazteak, bera hain ongi ezagutzen duan betiko lagunak, igarten du haserretzeko prest dagola eta.

«Mikel, etzaite haserretu», erraiten dio euskaraz, «eztizu esan atsekabe emateko. Erantzun ezaiozu gezurren bat, bainan etzaite haserretu».

«Etorten da gurera, sartzen det gure sukaldean, eta ezin egon gure gauzetan sudurra sartu gabe? Galdetu ote diot nik eia zenbat irabazten duan? Berdinak dira erdeldun guztiak.»

«Bost behi!!!» erantzuten dio erderaz, zazpi izarren.

«Zenbat idi?»

Mikel-ek begirakada bat botaten dio bere emazteari. Beronek eskuak zabaldu eta burua alde batera okertzen du, patxadea galdu behar ez tala adierazteko.

«Lau!!!» ihardesten dio, bi baizik ez izanarren.

«Zenbat txahal urtebete baino gazteagoak?»

Mikel zutindu eta leihora joaten da. Emazteak erantzuten dio kanpotarrari mila gezur erranez, bainan irriñoa galdu gabe.

Berriz pipea bete eta sukaldeko illinti batekin biztuten du. Hodei ttipiak atera eta burua gora eta behera eragiten du. Sinetsi ere ezin liteke dio bere baitan.

«¿Cuántas vacas se ordeñaron ayer?», jarraitzen du kanpotarrak.

Ez ahal dute irakasten eskoletan eztirala galde-tu behar iñoren etxeko gauzak? Hau ahal da lotsa iñoren etxean egoteko?

«¿Cuántos litros obtuvo ayer?», jarraitzen du kanpotarrak.

Emaztea bera bere harrituta dago eta begirakada bana trukutzen dute elkarrekin berak eta Mikelek. Bainan emazteak eztu galtzen patxadea hunegatik, eta bere gezurrek egiaren usaina dute.

Hain ergel handiak, handiki soinekoz jantzirik, hiri handietan bakarrik arkitzen dira. Han dago andreak erraiten dizkion gezurrak lapitz batekin pape-retan idazten bere esku zuri leunaz. Agerian dago esku hek eztutela behin ere lanik egin. Bainan hunelako ergelak nekazariak baino hobeki bizi dira, aitzurra eta goldea zer dan ere eztakitelarik.

«¿Cuántos huevos pusieron sus gallinas ayer?»

Sinets ote diteke? Ba egia hutsa da. Eia oiloek atzo zenbat arrautza egin zituzten ere galdetu zuan kanpotarrak.

Ordu erdi baino gehiago egon zan gizona bere galderekin.

... ..

Han doa kanpotarra bere euritakoaren hondakinekin. Amaitu dira bere galderak Jaungoikoari eskerrak.

Zorionez atertu da, eta kanpotarrak eztu behar euritakorik. Han doa basatzarik basatza, irrist hemen eta laban han.

Mikel eta emazteak kanpotarraren ibiltaldia zaintzen dute.

Larraprast egin eta ipurdiz behera erorten da kanpotarra lokatz erdian.

Mikel-ek eta emazteak, elkarri begiratu, burua gora eta behera, ezpainak tinko barregurea aguantzeko eta isil isilik dagoz.

Berritsu pare bat arratsalde guztian egonen litzake esku bete kontu kanpotarren lepotik, bainan eurek nahiko erran diote elkarri begirakada bakar batekin.

1962-garreneko udazkenean.

(EGAN, 1962-ko 4-6 zenbakiaren 220/224 orrialdeetatik hartua.)

INÁKI BEOBIDE

Zumaian (Gipuzkoa) jaio zen 1934-ko abenduaren 8-an. Industria-teknika ikasketak egina. Euskaltzaindiaren laguntzailea. Zenbait urtetan Donostiako «Jarrai» teatro taldearen zuzendaria. *Zeruko Argia*-n idatzi izan du, batez ere euskal teatroari buruz. Hegosa argitaldaria eta Irakur-sail sortaren zuzendaria.

EUSKAL TEATROA

Gaur eguneko teatroak ba du eragozpenik franko beste zenbait euskal gaiek bezalaxe.

Antzerkia, atsegina ba da ere jende askorentzat, irakurgai hutsa ez da inoiz ere; beharrezkoa du taula gainera igotzea, orduan hartzen bait du bere egiazko neurria, orduan agertzen bait da egiazko teatroa.

Alde honetatik dago, batez ere, motel unean euskal antzerkia. Ez da urte asko, talde multzo ederra agertzen zela gure ezenarioetan, bainan gora behera handiak izaten dira arlo honetan, eta beherako batetan aurkitzen garela ez dago isiltzerik.

Eragozpen asko aurkitu du, euskal antzerkiak, eta egokera hau hobeto aztertzeko hiru sailetan egitea izango da bidezkoena: Idazleak, egileak eta ikusleak.

Idazleak.—Antzerki berri bat idazten saiatzen direla, ez dago zalantzarik. Lortzen duten ala ez? hori beste kontu bat da. Beste gai guzietan bezala, honetarako ere ikasia behar da izan, eta maiz gertatu ohi den gauza izan da, teatro asko idatzi izan dela, teknikaz jabetu gabe. Ez da aski, euskeraz idazten jakitea; teatroa idazteari ekiteko, lege berezi batzuk bete beharrezkoak dira, eta hori honela ez denean, nahiz eta oso poliki idatzia egon, ezenarioan agertu nahi izatean, hutsuneak berehala agertzen dira; bai antzezleriak eta berdin ikusleak, ezin-egon bat salatzen dute.

Antzerki-idazle guziak lerro hauetan aipatzea ezinezkoa denez, bat edo beste aipatuko dugu.

Piarres Larzabal, 1915-gn urtean Laburdiko Askain-en jaiotako jaun hau benetako teatro-gizon dugu, bere antzerkietan gairik ximpleena erabiliaz ere, argi nabari da antzezleri bakoitzak ba duela bere zeregina. Antzerki asko eta asko idatziak ditu, eta ez bakarrik Bidasoaz beste aldean, baizik eta alderdi honetan ere, maiz aukeratu dute hemengo antzezleriak.

Eguneko euskal-arazoei lotua, bere antzerkiak ez dabilta hodei artean, ditugun eztabaidak daramatza antzezlarien ahoetara. Antzerkiaren eginbeharra funtsez beteaz; hala ikusi ahal izan ditugu esate baterako *Matalaz* eta *Ibañeta* azken aldi honetan. Azalez antzerkirik zozoena dela dirudienari ere, mamia aurkitzea ez da batere zaila izango.

Baita ere, Pastoral (euskal teatro-moldea) gaurkotzen saiatu da, *Orreaga* antzerkia dugu horretarako egin duen saioa. Oraindik-orain Oiartzuarrentzat bereziki idatzitako *Lartaun* izeneko antzerkian, ez du hori besterik egiten, Pastoral, egungo egiteko neurrietara jarri.

Ez da batere Sariketetako idazle (euskal antzerki gehienak, Sariketaren bat dela eta sortzen dira), bestalde, inoiz agertu diote lehiaketa hauetan bere izena ez dela gehiegi maitatzen.

Bere antzerki ezagunenak (100-dik gora idatzi ditu, luze eta labur) aipatuez gainera; *Hila esposatu*, *Semperen gertatua*, *Nor alkate?*, *Hiru ziren*, *Bordaxuri*, *Infernuko dirua*...

A. M. Labayen. Euskal antzerkiaz mintzatzean, ezin inolaz ere, jaun honen izena aipatu gabe utzi. Urte gehitxo dira antzerkiari buruzko lanetara lotua dela. Antzerki kontuan gerla aurretik bat edo bi sari irabazia, oraindik ere Txapelketen irabazle dugu.

Itzulpenak ere egina da, hona azken garaiko batzuk:

Dürrenmatt-en *Gizona eta kidea*, Max Frisch-en

Su emailleak Bertolt Brecht-ek antolaturiko *Bai esalea eta ez esalea*, Ionesko-ren *Neskatilla ezkongai*a.

Hitzaldi eta artikulu askorekin batean, hor dugu «Antzerti» bilduma bere eskuz agertua, eta baita ere *Teatro Euskaro* izeneko bi liburu, gai honetaz.

Bere azken antzerki sonatuenak: *Malentxo alargun*, *Jokua ez da errenta* eta *California Ku Ku!*

Agustin Zubikarai. Hona hemen beste euskal antzerki idazle langile bat. Ez da azken urte hauetan antzerki sariketa bat, jaun hau lehendabiziko izenen artean agertzen ez denik. 1969-gn urteko Toribio Alzaga lehen saria bere *Mendu zaharrak* izeneko antzerkiarentzat izan zen eta berdin 1968-gnean. Gipuzkoa saria bere *Bizi garratza*-rentzat.

Bere azken antzerkietan, Europako teatroa eza-gun duela agertzen du, teatro asko ikusi eta irakurria, gaur eguneko moldeetara lotzen saiatzen da.

Jaunaren bideetan, *Mariñelak* eta *Kresaletan*, antzerkiak idaztean, bere Ondarru herrian, eginkizun honetara zaletasuna sortzen, lan asko egina.

Gabriel Aresti. Bilbotar poeta, inoiz antzerkigintzan ere aritua dugu, eta bai sari irabazle bezala izendatu ere. Antzerki labur batzukin hasirik, *Mugaldeko herrian eginikako Tobera*, ...*eta gure heriotzeko orduan*, luzeren batzuk ere idatzi ditu hala nola *Beste mundukoak eta zoro bat* eta *Justizia txistulari*. B. Brecht-en *Xistima zoriontsu bat* euskeratua, ez du teatro lan hauetarako jarraipenik eduki.

Xalbador Garmendia zaldibiatarra. Teatrogintzari heldu zionean, *Historia triste bat* antzerkiarekin

Ondarruko Txomin Agirrearen omenez 1964-gn urtean egindako Lore Jokuetan, lehen-saritua. Antzez-lari gazteak asko poztu ziren, bainan honek ere, A. Camus-en *Gizon zuzenak* eta M. de Pedrolo-ren *Gizonak eta ez euskeratuaz* amaitu zuen tamalez bere teatro lana.

Karraskedo, Monzon, Sarriegui, Uxola, Begiristain, Murua, Landart, eta abar, beti antzerkiak idatzian-idatzian ditugu, denak ezagutu beharrezkoak euskal antzertiaren egoeraz ideia zehatz bat eduki nahi duten guziek.

Antzezlarriak.—Gure artean erraztasun handiarekin sortzen dira antzeztaldeak, bainan erraztasun berarekin desegiten. Kalte handiena bezala jo dezakegun gauza da, gazterik gehienak teatro zaletasunik gabe aritzen direla eginkizun honetan. Ekintzaren bati beren burua lotu behar eta asko antzerkigintzan aritzen dira.

Nekeza izaki noski. Denbora luzean jardun behar antzerki bat ikasi eta egiteko, eta zaletasun pixka bat ez dutenak laister aspertzen dira. Idazten den, gutxi edo asko, ona edo txarraren berri jakiten, oso gutxi saiatzen dira, eta garaia helduta zerbait egin nahi dutenean, ezer gutxi aztertu ondoren, antzerki bat ikasten hasten dira, behar den jendea nolabait osatuaz.

Gure antzerki-taldeen artean, gehienbatek behintzat, aski dute beren «papera» ikasi eta, bapo motel! jendearen aurrean agertzeko prest ditugu. Ezer gutxi saiatzen dira, antzezlarrien egin beharra osatzeko ja-

kin behar dena ikasten; teknikaren aldetik umezurtz aurkitzen direla esatean, inor gutxi haserre daitekeala da ene ustea.

Urte batzuk izan genituen, oraintsu, talde asko zena eta itxaropen pixka bat edukitzekoa zen, denen artetik zerbait itxurazkoa ateratzen hasiko zela pentsatuaz, bainan eragozpen gogorrak sortu zitzaizkien eta amets bihurtu.

Lokalen aldetik, ez dute laguntasun handirik aurkitzen; lehengo urte haietan, herririk txikienean ere, ba ziren antzektokiak; gaur egun, dena zine bihurtu da. Pelikulak «Iatan» erosi eta ematea, beti ere errazagoa bait da, gazteen kultura bidean saiatzea baino, eta horrela kultura-elkarte berek lokal bat prestatzen dutenean ezenarioa egitea «ahaztutzen» zaie, jar-lekuentzat lekua «alferrik» galtzen dutela eta.

Antzerti-Eskola baten hutsunea nabarmen agertzen da, ez bait da aski borondate ona, eta ikas bi-deak ere eman beharrezkoak dira.

Nola nahi, Herri guziek gobernuko bulegoren baten bitartez eman izan ohi diote laguntza antzerkian, eta euskal antzerkiak ez du honelakorik ezagutzen, bakoitza bere modura hor arituko da nola edo hala aurrera, eta jakina, ondorioetan hori nabaritzen.

Ikusleak.—Ikuslearen aldetik ezin jarri da atxakia handirik euskal antzerkian; euskal jendeari, irakurtzea neketsua egiten bazaio ere, erraztasun handia du zernahi ematen zaiola, errespeto guziarekin ikusi eta bukatzean etengabeko txaloak jotzeko.

Batez ere jende nagusia joaten da antzerkia ikustera. Zergaitik ote? Izan daiteke jende mota honek, beste euskal bizikera bat bizi izan duela eta, garai hartan ohitura hori hartu zuelako. Daitekeana da baita ere, gaur egun ematen diren antzerki asko beren garaikoak direla eta, egun haietako oroimenak bulztatzen diela antzokiruntz.

Gazte jendea, nioen bezala, ordea, ez da gehiegi joaten euskal antzerkia ikustera; maiz jartzen duen atxakia, erabiltzen diren gaiak ez direla batere eguneko arazoak. Zenbait aldiz behar bada, arrazoi izango du, bainan gehienbat, ohitura falta bat duela uste dut. Zinera joateko, noiz nahi prest da, maiz, ikusi beharko duenak tutik balio ez badu ere, bainan hala eta guztiz behin eta berriz joaten jarraitzen du.

Antzerkiak ba du, bestalde, alderdi on bat ikusleen artean. Beste herri guzietan jende burgesa joaten dela kexatzen dira, gizarte beroni eta gorago-koari kritikarik gogorrena ere beti ikusteko prest, eta ezeren ondoriorik ez dutela ateratzen, esaten dute. Gure Herrian, oster, herriko jende xehea joaten da antzerkia ikustera; beraz, antzerkia medio dela hau izango litzake bide egoki bat, gizarte eta kultura arazo zenbait aztertzeko. Hau da, inola ere, antzerti-taldeek gogoan eduki beharrezkoen gauza bat.

Bizkaiko Elantxoben jaioa 1914-ko abenduaren 24-an. Aita Frantziskotarra. Hizkuntza berriak estudiatu ditu. Euskaltzain laguntzailea. Lehenengo aldiko *Anaitasuna* aldizkariaren sortzailea eta zuzendaria izan zen. Orain ere aldizkari beraren zuzentzailea dugu. Bere lanak: *Lagunarteko Meza* (1955) eta *Kristiñau Katezismoa* (1956). Bermeotik Dakar aldera joaten diren arrantzaleen kapeilau izana da urte askotan eta bertako gorabeherekin *Anaitasuna*-n eginak dituan kronikak izan dira, batez ere, euskal literaturari eman dizkion lanik hoberenak.

ARRANTZALE BATEN HERIOTZEA

Atzo pozik, gaur triste. Goizean pozarren, arratsaldean ernegatzen. Bihar alegere, etzi eta etzidamu barriro itzal. Hauxe da euskaldun arrantzaleen bizimodua Afrikako alderdi honetan. Baina, hori gorabehera, aurten askoz pozago bizi dira aurreko bost urteetan baino. Zegaitik hori? Aurten arrain guztiz asko harrapatzen dabiltzalako eta atunaren prezioa inoizkorik onena dalako.

Behinola, Bermeoko barku batek 800 kintal ekarri zituan portura sei eguneko terminuan; eta kronika hau zuek irakurri orduko, seguru nago, baten batek ba daukaz honezkero harrapatuta 300 tonela da baino gehiago. Noiz ikusi da holakorik euskaldun atunzaleen artean? Inoiz bere ez, egundo bere ez.

Gaurtik aurrera ez dago dudarik. Afrikan arrain asko dago, atun asko dago. Gure arrantzaleak bertora etorri behar dabe neguan, dirua polito irabaz-

teko, euren bizibidean progresatzeko eta —beti izan dan lege— munduko arrantzalerik onenetarikoak izateko.

Baina ez da dana, larrosa kolorekoa. Hemengo bizimoduak ba daukaz bere alderdi gogorrak, bere laztasunak, bere nahibageak, bere tristurak. Gaurko kronikan, behinola jazo jakun pasadizu triste bat konstatuko deusuet.

Fausto Valencia zan bere izena. *Paloma Divina*-ko kozinerua. Ondo akordatzen naiz beragaz. Ostirale goiz baten, urtarrilaren 26-an, hantxe egoan portuan neuri itxaroten, hainbat arinen midikuagana joateko. «*Ez nago ondo, Jauna —esan eustan. Herenegun, gau beranduan, guztiz txarto jarri nintzan. Kalenturea, hotzikarak, mareazinoa, tripetako mina: ez dakit nik zer etorri jatan derrepentean. Ikaratu egin nintzan; eta midikuagaz ahalik lasterren egoteko, beste barku baten etorri naiz herrira*».

Joan ginan biok korrian osagilearen etxera. Arakatu eban midikuak goitik behera, eta malariaren kontrako medikamentuak emon eutsozan. Bihurtu ginan geure etxera. Eguerdi hatan polito jan eban bazkaria, kalenturea nahikoa eukiarren. Joan zan ohera, eta ezin lorik egin. Deitu neutsan afaritara, eta ezin jan. Gau haretan ez eban ondo deskantsatu. Medikamentuak ez eutsoen ezer egiten. Txarto asma-tzen eban bere gorputza. Hatzamarrak dardar egiten eutsoen. «*Nik ez dot honetatik urtengo*», esan eustan behin. Presentimenturen bat eukan gizaixoak. Heldu zan bigarren gaua, eta oraindino txarrago igaro eban.

Halan ezin geinkean jarraitu. Joan ginan oster a be midikuaren era. Arregatu egin zan apurtxu bat midikua —gatx txarren bat sumatu eban hurrean— eta beste barik hospitalera bidaldu eban. Igandea zan.

Oso ederra da hospitala. Sanatorio baten antzekoa. Menditxu baten gainean jarria. Toki freskoa, baketsua. Bertako jendea, guztiz atentua. Esku onetan utzi neban gaixoa. Gau hatan, hobeto egin eban lo. Hurrengo egunean, inoiz baino trankilago aurkitu neban. Pentsa eitekean, onerantz, egiten ebala. Baina, gutxien uste genduanean, astearte goizean, guztiz txarto jarri zan. Nekez berba egiten eban, eta dardarkadea gehitu egin jakon gorputz guztian. Beste midiku bat —espezialista bat— etorri zan arratsaldean; eta gaixoa ondo aztertuta gero, oso grabe aurkitu eban. «*Ona izango litzake, etxera kablegrama bat bidaltzea*», esan eustan berak, gaixoaren gelatik urten ebanean.

Hain txarto egoala konturatu nintzanean, azkenengo sakramentuen pentsamentua etorri jatan burura; eta memento hatan bertan hurretuten jat enfermera bat eta dinost: «*Jauna, emon beioz gaixoari hainbat arinen elizakoak, guztiz txarto dago ta*». Joan nintzan artez artez beragana, esan neutsan argi eta garbi txarto egoala, galdetu neutsan ea hartu gura zituanentz azkenengo sakramentuak, erantzun eustan pozarren baietz, jaitsi nintzan andanan herrira elizakoen bila, bihurtu nintzan ahalik lasterren gaixoaren albora, biztu nituan kandelak, konfesatu neban, emon neutsazan komuninoa, azken oleazinoa ta he-

riotze orduko bedeinkazinoa, eta trankil trankil geratu zan. Nik neuk, askotan emon ditut azkenengo sakramentuak; baina ez naiz egundo hain pozik geratu, orduan baino.

Hurrengo egunean, urtarrilaren hogeitamaikan, asteazkenez, arratsaldeko ordu batetan, kristinau on bat legez hil zan. Harik eta autopsia egin artean, midikuak ez eban jakin seguru heriotzearen kausea. Gero agertu zan, septizemia edo odolaren enbenementua izan zala. Goian bego Fausto Valencia, Lekeitiar arrantzale zintzoa!

Justuria legez zabaldu zan, arrantzaleen artean, heriotzearen barria. Eta barriagaz batera, atsekabea eta ikarea. Atsekabea, lagun on bat galdu ebelako; ikarea, tifusegaz hil zala lehenengotan esan zalako. Hurrengo egunean egin genduzan funeralak Free-town-eko katedralean, goizeko hamaiketan. Ehundaz arrantzale batu ziran elizan. Hantxe ikusi nituan Lekeitiar guztiak: *Paloma Divina*-koak, *Anabel*-ekoak, *Arminche*-koak. Konpainia amerikanoko agintari nagusiak bere, hantxe egon ziran.

Isil-isilik bihurtu ginan portura. Eta arratsaldean, tiki-taka asi ziran barkuak itsasora urteten. Baina herrian geratu ginanok, gauza inportante bat egin behar genduan oraindino: bidaldu gorpua Bilbora aeroplanoz. Guztiz asko kostatu jakun; baina, bertoko persona on batzuei eskerrak, gauza guztiak urten euskuen ondo.

Donostian jaio zen 1913-ko azaroaren 19-an. Haurtxo zelarik joan zen familiarekin Ameriketara eta euskera galdu zuen. Hogetamar urtekin, Cataluynian bizi zela hasi zen berriz ikasten. Filosofia eta Letrak estudiatu zuen Buenos Aires-en, euskal bibliografiara duen zaletasunak lagundu dio zenbait arkitze zorintsu egitera. Musika ere estudiatu zuen, Donostian eta Buenos Aires-en. Kantuan, Aguirresarobe eta Canalda-ren ikaslea izan zen, Barcelonan. *Egan*-en argitara ditu bere lanik gehienak. Euskerara itzuli ditu De Amicis-en *Cuore* (1955) eta Muedra-ren *El maravilloso instinto de los animales* (1957), eta beste lan labur batzuk G. Guareschi, R. Sola, I. Fagoaga eta J. Vinson-enak. *Atheka gaitzeko oihartzunak*-ri sarrera hitza eta azken oharrak (1970).

G A M E L U A

Gameluaz zerbait esan nahi nizuke hemen. Nolakoa den, zein ohiturak dituen zenbateraino den baliotsu, onurakor, egoki. Eta nola lur zakar, idor eta beroetan bizitzen ikasi duen.

Orain dela gutxi arte, Bibliako kontatera guziak egia hutsak balira bezala hartuak izaten ziren. Munduaren sorrera, eta mundu zabaleko izaki guzien moldaera e. a. Jakintza ordea ez zegoen lo bizkitartean; bere bideari eten gabe jarraika, lehen argibiderik ez zuten gertakari asko azalean ipini dizkigu. Beste gauza jakingarri askoren artean, teoria bat mi-resgarria eratu dute jakintsuek: aldakuntza edo eboluzioarena, alegia. Teoria honek esaten digu, ez dugula bizidunok betidanik eduki, gaur daukagun

tankera, gorputza. Luzeegia litzake teoria horren esplikatzea. Halarik ere, honen gogoratzea komeni zaigu: aldakuntza hori, beti izan dela aitzinatze, aurreratze bat, bizidunek beren inguruan aurkitzen ziztuzten behaztopa eta arriskuen garaitzeko burruka latz eta bortitza. Bizi diren herrialdea ezin kanbianturik, berak ari izan dira aldatzen, herrialdearekin egokitu beharrez. Milaka eta miloika urteko burruka etengabea hauxe! Eta eten gabe ari da gaur egunean ere. Ez pentsa, beraz, bizidunok gaur dugun tankera hau betierekoa izanen denik, aldaketak bukatuak direnik, hori ez! Eta beste gauzatxo bat: inguruko bizi-lekuek ezezik, izaki bizidunek ere ba-dute zer-ikusj handia holako aldakuntzetan. Adibidez: alimalle tipiek, beste handiagoetarik beren burua gorde nahian, makina bat amarru, ihespide eta engainu asmatzen dute; beti ibili ohi dira jokutrian, maltzurkeria berriak saiatzen... eta orobat animalia handiak ere, txikiak harrapatu ahal izaiteko! Saiaketa horiek, belaunez-belaun milaka urtetan jarraituaz, animalien gorputzak eta ohiturak aldatzen dituzte azkenik, heien iraupenaren onerako noski. Ba da jakintza bat, animaliek beren bizi-lekuarekin dituzten harremanak aztertzen dituen: Ekologia da jakintza hori.

Bainan, goazen gure ikasgai honetako izakira.

Non bizi den gamelua. Afrika-ko eta Asiako basamortu hondartsuetan bizi da gamelua. Landarerik guti eskualde heietan: elorriak, arantzadun landare ziztrinak eta belar-mota batzu. Bakan eta urri hala ere. Zabaltegi handiak dira lur horiek. Lur horixkak.

Ba dira harkaitzak bertan, baina ez biderik, ez oinarri-arrastorik, ez arbolarik. Noizetik-noizera, ur-iturrien bat, ur-putzuren bat. Honen inguruan bai, belarkiak eta arbolak hazitzen dira ugari. Ur eta landaredun leku horiek, «oasi» dute izena. Egun askotan ibili beharra izaten da oasi bat idoro baino lehenago. Eguzkiak gogor jotzen du bakartegia. Aizeak ere —bero-beroa, kiskalgarria— gupidarik gabe zigorkatzen du, hondarrarekin nahasia, bidaztien aurpegia. Haien poza, harkaitz handitxoren bat edo beste topatzen dutenean! Ez da gutxiagorako.

Zein izango da bada, paraje horietan bizitzeko egokiena daitekean animalia? Zaldia ote? Abere honen zangoak ez dira nahiko zabalak; hareatza zanpatuta hondoratuko lirake. Eta arantzadun landareak ez ditu atsegin zaldiak. Edan ere, ez legoke luzaroan edan gabe egon. Basamortuko dirdaiak, begiak hondatuko lizkioke. Ez, ez litzake zaldia hartarako gauza izango. Eta, txakurra? behia, astoa...? Guzi horiek alde batera utzita, jo dezagun begiz gamelua. Lehendik ere esan bait dugu hura dela basamortuko abere jatorra. Baina, zer dela-ta bizi daiteke eremuan hain ederki? Uste ahal duzue zuek, betidanik izan dela eskualde haietan bizitzako dina, aproposa? Bai zera! Animalia guziek bezala, berak ere aldakuntza handiak jasan behar izan ditu bere gorputzean eta bizimoldeetan, orain duen itxurara heldu baino lehen!

Mintza gaitezen apur bat gameluaren konkorrak.

Berezitasunik nabarmenena du hauxe. Bere gisakoa. Ez da halarik ere egiazko konkorra, bestela idu-

ri balezake ere. Koipezko mukuru handi bat baizik ez da. Haren azpian, bizkar-hezurra zuzena dauka, zaldiarena nahiz astoarena bezain zuzena. Bidaia luze bat basamortuan barrena egin baino lehen, arabitarrek arreta handiz aztertu ohi dute konkorra, komeni den bezala ote dagoen ikusteko. Hala behar ere; gameluak ezin du basamortuan nahiko janaririk aurkitu; ezta beraren janariaz gehiegi zamaturik ibili ere. Eta jan beharko du, guziarekin ere! Nola ba? Konkorrean ba darama bazkal-afaria... Mukuru koipe-tsu hau, janaren gordelekua bezala da, eta hartaz baliatzen da ahozko janaririk aurkitzen ez duenetan. Horregatik, barau-aldi luze bat egin ondoan, konkorra bigundu, ttipitu, deuseztatu egiten zaio. Hura berriro zuzpertzeko, hiruzpalau hilabeteko atsedena hartu behar izaten du abereak, baita elikatura ere, ausarki.

Gameluaren zangoak. Zango bakoitzean bi behatz ditu, azkazal bana dutelarik. Behatzak inguruko estalki babatsu zabal batetan sartuta dauzka: oinazpiak lurra zanpatuaz, zabal-zabal egiten zaizkio estalkiok. Esan daiteke, buhurdi edo almoadoe bat daukala oin-azpian, hondar mugikor hartan ibilkera erraza ematen diona. Basamorturako txit egokiak, beraz gameluaren oinak.

Gameluak ez du bere burua jartzen beste animalia gehienek bezala, lur-alderuntz makurtua; muturra gora jartzen du, sudur-zuloak belarrien parean geditzen direla, horizontalki alegia. Lepoa luze eta bihurtua du. Belarriak txikiak, eta ezpainak higikorak.

Goiko ezpainak, goitik-beheitiko zirritu edo ebakidura bat dauka.

Begi zorrotzekoa da gamelua eta usain finekoa. Urrundik ikus edo soma dezake ura dagoen lekua. Karabana bateko gidariek, urik gabe aurkitzen direnean, gameluari utziko diote uraren bilatzeko eginbeharra, horretarako gizona baino trebeagoa da-ta. Begi bikain horiek babesteko, betile luzeak ditu. Ba du haien beharra, aizeak hareazko zurrunbiloak harrotzen dituenen! Sudur-zuloak ere, bere nahierarat ireki eta itxiko ditu.

Soina urdaz estalita dauka, artilearen ordez. Ona da artilea lur hotzetarako, ez ordea eskualde bero heietarako.

Urdaila. Hona hemen gameluaren beste atal harrigarria, urdaila. Bere modukoa da oso. Gelatxo biribilak dauzka barrenean, ur-aska ttipi-ttipien antzo. Ura edaten duen bakoitzean, urez betetzen dira gelatxuok, eta gero itxi egiten dira. Geroztikan, noranahi doala, ur-gordeleku hori eramaten du barnean. Egarri baldin bada basamortuan, gelatxoetarik bat ireki eta ura urdaileraino isurtzen da, tantoka. Horri esker astebete ere gera liteke deus ere edan gabe. Belar hezeaz elikatzen denean aldiz, ez du uraren beharrik izaten 15 egunetan, belarrak berak bait dauka ura nahikoa. Baina zama handixko bat baldin badařama, hiru egunetik hiru egunera edan beharra izanen du.

Gamelua ausnartzailea dela ez ahaztu, ausnartzaileetan handiena gainera; ausnartzen dituela, be-

hiak bezala, lehen zarrapastaka jandako belarrak-eta. Goiko hortzak zorrotz-zorrotzak ditu, gainerako ausnartzaileenak baino zorrotzago. Belarkiak dira game-luaren bazka. Baita hostoak eta arbaztak eta datilak ere. Janaria ahora sartzeko, goiko ezpainekeo zirrikitu hartaz baliatzen da.

Berextasun jakingarri batzuk. Ikus dezagun nolako ibilkera duen: albo bateko zangoak jasotzen ditu batera, gero beste albokoak. Zaldiak egiten duenaz bestera, hain zuzen. Arrazoi honengatik ibiltzen da alderoka. Bere gainera igotzeko, nahiz zamaz kargatzeko, belauniko jartzen da, jabeak agindu-ahala. Ez da etzanik jartzen; guztiz altua bait da —bi metro t'erdikoa— lurlean etzan ezkerre, neketsua egingo litzaioke altxatzea. Orobat egin ohi du atsedenen hartzeko ere. Eta ez du postura hartan minik hartzen, ez belaunetan, ez bularraldean; alderdi horiek larri lodi gogor batez estalita ditu eta.

Eta, nola haserretzen den gamelua, bere indarrez-gaineko zama bat bizkarreratu nahi diotenean! Marruz eta karrasika hasiko da orduan, amorru biziak hartuta. Ez zazute uste, gamelua abere otzan eta apala denik. Kasketotsua, ipurterrea, burrukalaria da izatez. Belauniko jarri dadin, kolpeka, makilaka erabili behar da sarritan. Eta deskuidatzen bazara, koska ere egingo dizu. Dena dela, gogor eta zakarki erabili ohi dute jabeek. Txikitandik goxokiro erabilia izatezkerre, badaki gameluak, gure astoak bezala, otzan eta maitekorra izaten.

Bere gaitasunak. Hondarrezko itsasoaren zehar gizonak eta zamak garraiatzen dituelako, «basamortuko ontzia»ren izena ematen diote gameluari. Zama-garraioan ez da bera hainako abererik. Eta kulunka, alderoka, ibiltzen bait da, bat baino gehiago mareatu ohi da haren gainean. Gamelu batek 300 eta 400 kiloko zama jasan dezake; hots, mando batek baino bi aldiz gehiago. Horrenbeste zamaturik bost kilometro egingo du ordubetea, baita 50 edo 60 egunaren buruan, bere pausa iraunkor, lasai eta neurtuarekin.

Arabiarrek gamelu-esnea hartzen dute, guk behiarena bezin gogoz, batez ere mintzen hasitxoaren. Esne horrekin gurin kaskar bat ere egin ohi dute. Ilearekin, oihal batzu, alfonbrak eta transmissionetarako uhalak. Ez da hori guzia: errekaia ere ematen dio gameluak gizonari, haren gorotza erre bait liteke egurraren orde.

Gamelu motak. Bi dira nagusienak: konkorrak eta bi-konkorrekoak. Konkorrak bakarrekoak eta bi-konkorrekoak. Konkorrak bakarrekoak Arabian eta Ipar-Afrika'n bizi da; konkorr-bikoak berriz, Erdi-Asia'ko zabaltegiak. Bigarren honi, Baktriana-ko gamelua esaten zaio (Baktriana hori, Turkestan-go lur-zati baten izena da). Iletsua da, negu gogorak jasan behar ditu-eta, elurrez estalitako lurretan gaildi airoso ibiliaz.

Konkor bateko gameluen artean ba da bat, dromedario izenekoa, txit berezizkoa, azkar eta lerdina, zamari bezala erabiltzen dutena. Guziz pizkorra, ordubetea 18 kilometro egiten ditu, hamar orduko

ibilaldi batez. Holako ekinaldia, bi edo hiru astebe-
tean eraman dezake.

Askok uste dute, bi-konkorreko gameluari dei-
tzen zaiola dromedario. Oker daude, ikusi dugunez;
arabiar gamelurik arinenari deitzen zaio honela, za-
mak ez-ezik, gizonak ere garraiatzen dituen gamelu
konkor-bateko, lerden eta ibiltariari. Arabiarrek
«mehari» izena ematen diote.

Eta honenbestez, aski dugu. Gehiago ere idatz
genezake gameluari buruz, baina tokirik-ezak ez du
urrikirik. Lantxo honetan zerbait berririk ikasi du-
zula jakiteak, asko poztuko gintuzke. Eta handiagoa
gure poza, euskeraz ikasi duzula jakinik.

Madrillen 1970-3-27

RAMUNTXXO CAMBLONG

Lapurdi-ko Makean sortua 1939-ko azaroaren 11-
garrenean. Elektronika-injineru. Hazparneko Teknika-
-Eskolan irakasle. Berea dugu *Gure Ekonomiaren hiru
pondu* izeneko saiakera «*Ipar Euskal-Herria*»-n, *Jakin*
(1969). Aldizkari eta kaseta anitzetan idatzi du, bereziki
Enbata eta *Herria*-n. Azken honetan R. Arregi zenari egin
ziona hartu dugu oroitzapenez.

RIKARDO ARREGIZ ZONBEIT GOGOETA

Rikardo ARREGI-ren hiltzeak, ixtripuz, harren
adiskide guziak harriturik utzi gaitu. Euskaraz, hain
gogorki, adiarazten duen bezala: harri bilakaturik.

Nork asmatuko zuen, alabaina, hoin fite utziko gintuela 26 urteko mutiko, azkar, bizi eta langile hunek. Langile erran dut. Ez zen besterik entzuten ehorzketa egunean: «Euskal Herriak langile handi bat galdu du».

NOLA EZAGUTU DUTAN

Ez da erraz, hain laster, lagun berri batez mintzatzea. Nahiz lehen aldikoz elgar ezagutu ginuen, Kanbon, Patxi Noblia-k, hain artoski, muntatu gazteen arteko biltzar batean, duela 4 edo 5 urte. Geroztik, aurren arte, ez genuen elgar ikusteko beste okasionerik izan: «Jakín» agerkariaren prestatzeko duela 3 edo 4 hilabete. Egia erran, ez zen neke gure adiskidearen berri jakitea: aste guzietan «Zeruko Argia» Donostia-ko kaseta mamitsuan idazten zuen. Eta zer artikulua gainera! Idazle gazte talde baten laguntzarekin «Herriak eta Gizonak» deitu hosto bat oso osoa, mundu zabaleko herrietako eta gizonetako berriei betetzen zuen. Eta nola betetzen! Nere ustez, Euskal Herrian zen idazle, gaurkoena, oraikoena, munduko gertakarien harat huniten zilatzen. «Politique étrangère» deitu estudio sailean ez dakit, gure eskualdean, izan den edo ba den Rikardo Arregi-k «Zeruko Argia»-n eraman duen bezalako lan saila eraman duenik.

Hilabeteen behin agertzen den «Jakín» agerkariaren berriz, oraiko ideia berriak azterkatzen zituen, beti Euskal Herriari begira, hean, zer mami ateratzen

tzen ahal zen gure herriaren onetan. Agerkari huni, Torrealday bere lagunarekin eta Santamaria jaunaren laguntzarekin bultzada berri baten emaiten ari ziren. Ez bakarrik «Jakin»-i baina Euskal Kultura guziari, ezen, mintzaira, kulturaren adiarazteko tresna lehena balin bada, berdin, mintzairak baitu nahi ala ez, gehienik moldatzen gizonen izaitea, edo kultura.

Ideia berriei buruz handi handia irekiak zituen, aipatu talde horrekin batean, bere gogoan bistan da bi agerkarien (*Zeruko Argia* eta *Jakin*) hostoetan. Orain arte, ohidurazko pentsamenduez idazten zen euskaraz, eta guti edo batere pentsamendu berriei buruz, eta beti halako mesfidantza batekin. Bestalde, Euskal populu osoaren kulturari begira zegoelako frogaz ezin ahantzizkoa izan da guretzat, hitzen izkiriatzeko manierari buruz «h» famatu horren on-hartzea eta zintzoki erabiltzea.

Idazteaz edo izkiriatzeaz bestalde «Euskal Alfabetatzean» ere lan handia egin du. Zer dugun hori? Euskal irakurle eta idazle berrien moldatzea. Erran nahi baita euskaldunei, adinetako euskaldun jendeari, irakastea euskaraz izkiriatzen eta irakurtzen. Alabaina, askotan, aldebat Euskaraz mintzo direnek, luma bat hartzeko tenorean edo berdin kaseta edo liburu bat irakurtzeko tenorean, ez dakite erdaraz baizik izkiriatzen edo irakurtzen. Gauza lotsagarria! Oroitzen naiz Baionako Euskalzaindiko biltzarrean urte hunen hastean, zutitu zelarik Rikardo gure laguna, lan hunen esplikatzeko holako indar bat agertu zela «Musée Basque»-ko salan. Fede anitzekin mintzo

baitzen alabaina! Ez uste izan xede ederrak direla bakarrik gauza hauek. Arratsetan egin biltzarreiesker, han edo hemen, Hego aldeko herri ttipienetaino, zonbeit mila irakurle eta idazle gehiago sortu ditu Euskararentzat, egun arte, mugimendu hunek.

ZER ERAKUTSI DAUKUN

Laburzki bederen, erran nahi nuke, orai berean, zer izan den neretzat eta Ipar aldeko gazte zonbeitentzat, Rikardo Arregik erakutsi daukuna, sentiarazi daukuna eta, ororen buru zer egintzari buruz gidatzen gaituen.

Lehen lehenik Rikardo Arregi-k erakutsi daukuna, neretako segurik Txillardegi eta gero Aresti eta Santamaria bezalako idazle batzun ondotik, izan da gaurko ideiak eta gertakariak, oraiko XX-garren mendeko gizonen bizia euskaraz aipatzea. Segur euskaldun ume bati, laister maitarazten ahal zaio euskara: holako kantuak, holako bertsulariak eta olerkariak dituen mintzaira, eta Aita Lafitte bezalako langile gogor eta gartsu bati, gehienek hemen, zor diogu lehen ezagutza eta maitasun hori. Bestalde, azken urte hauetan bederen, politika gizon zonbeit agertu dira, molde batez edo bestez, gazteriarri sendi arazteko Euskal-Herri bat ba dela, baitezpada Euskal kontzientzia bat behar dela sortu, eta hunen arauera jokatu.

Baina bereziki Txillardegi eta Rikardo Arregi-ri esker dugu senditu, eta hobeki oraino ikusi gaur

danik, egun danik euskara gure mintzaira dela. Mundu zabaleko, eta denbora berean gizon baktxaren problemak aztertzen ahal direla euskaraz. Euskararen etorkizuna ez dela geroan hasten, gaur baizik.

Bigarrenik Rikardo Arregik erakutsi daukun kezka izan da herriaren aldekoa. Herriari buruz pentsatzea, idaztea, obratzea, herriaren altxatzeko, goititzeko eta herriarekin hartu emanetan sartzea. Ez herrikeria, baina herritasuna. Dela mundu zabaleko gertakarien ikertze, dela ideien berritze edo zuzentze, eta bistan dena oraino gehiago alfabetatzearen dako, egintza hauek ez ziren sekulan izpirituairen jostagailu huts batzu bezala ikusiak eta pentsatuak.

Bistan da, euskararen berritzea izan dela lan horien lehen ondorioa. Mintzaira berrituz baitira go-goak berritzen. Sobera egin duela, ausartegi izan dela. Eta gazte bat ez balin bada ausart eta batzutan bizi, nork entzunen du, nork kasu egingen dio, euskal herria bezalako herri zahar eta ohidurez bete batean. Aldatu duela euskara, baina bizia eman ere!

Haren ehorketa egunean, Andoaingo harrizko eliza handia eta azkarra mukurru jendez betea zegoen Bildutasunean eta Batasunean. Polliki, polliki jendea atera delarik kanpora. Jende ostea, haren adiskideak, haren irakurleak, bihotza pisu, hasi dira eleketa. Emeki, emeki, han, hemen plaza guzian ba ziren multzoak, denak euskaraz mintzo.

Zaharrak eta gazteak, Ipar eta Hego aldekoak, euskaldunak Rikardo Arregi-k Bilduak genituen de-

nak. Berriz ere, Euskal-Herri bizi eta bat ginela erakutsi dauku Rikardo gure lagunak.

Eta ez zen azken agur bat, baina Rikardo-k hain maite eta hoin artoski segitzen zituen euskalzaleen biltzar bat gehiago baizik.

Ezen, asko lan ba zuela ja eginik hemen, ikusirik, Jaunak deitu du betiereko Euskal-Herri Unibersalera (ezen hola ikusi dugu, guk Rikardo Arregi: euskaldun unibersal).

Segur gara, bere euskal lanak jarraituko direla eta ondoko egunetan oraindik, hanitz, eta hanitzetan, sendituko dugula, gure artean, Rikardo Arregi adiskidearen gogo zabala eta presentzia azkarra.

(*Artikulu hau HERRIAN agertua da*
31-7-69 eta 7-8-69)

PIARRES CHARRITTON

Hazparnen (Laburdi) sortua 1921-eko urriaren 19-an, Apaiza. Teologian eta Filosofian lizentziatua da. Euskaltzain laguntzailea. Ipar aldeko Euskal-Herriko aldizkaririk gehienetan argitaratu ditu bere lanak, zenbait saiakeraren egilea dugu, frantsesez Euskal-Herriko erlijinoaren kondairazko liburu bat du eta euskeraz gure herriaren kondaira orokorreaz beste bat: *Eskualdunak* (1943).

KULTURA ZER DEN

Hameka aipaldi izaiten ditu *Kulturak* gure mendean: Xinan, Mao-k derabilan hitz nausia, *Kultura*

omen da. Parisen, iragan maiatzeko egunetan, Frantziako gazteek, *Kultura* zuten nahi berritu. Vatikanoko biltzarrak, «Gaudium et Spes» bere erakaspen famatuan, zatiburu bat oso-oso eman dio *Kulturari*. Eta menturaz erakaspen horiek Euskal herrietako eliza-etxe barnetan sartuko direnean, asko ilunbe argituko dira gutartean.

Anartean ikus dezagun *Kultura* zer den.

Handikien kultura

Batzu eta besteen solasei behatzen badiotegu, bereziki eskola puska bat dutenen erranei, idurituko zaiku *Kultura*-dunak behar duela izan, ikasia, argia, jantzia, landua, eskolatua, jakintsua edo zerbait holako.

Kultura-dunak beraz, mintzaira ba daki, bainan literaturaz bestalde, filosofiaz eta pinturaz, jakintzaz eta musikaz edo teologiaz ere, zerbait erran dezake.

Kultura-dunak aipu ditu De Gaulle eta Picasso, Malraux, Bergman eta Ionesco, Estrukturalima eta Bigarren Setsua. Oro alegia ezagutzen ditu.

Horrela ordea, gizon bakar batzuek, «hoberen-ek», «hautetsiek» edo aberatsek, suertez izan deza- keten joia arraroa eta dohain berezia litake, delako gure *Kultura*. Hots handikien *Kultura* edo burgesena. Erran behar ote dut gutartean gehienek, gobernuko edo elizako eskoletan ibili garenak, ideiologia hortan haziak garela?

GIZONEN KULTURA

Bizkitartean, azken urte hauetan, egin du jakintzak bide eta bereziki giza-jakintzak: gizon guziek, gizon diren ber, hartzen duten ukantza eta eskubidea dela egiazki Kultura ba dakigu orai.

Ameriketako giza jakintsun edo antropologo batek dio poliki: «Kultura bat edukitzea da, berez gizon izaitea» (Clyde KLUCKHOHN).

Badu oraikotz mende erdia, *Durkheim* famatua ohartua zitzaikula egia handi huni: «Sozietetarik edo gizarterik gabe, ez dela gizonik».

Duela biziki aspaldi ere, errana zuen Platon zaharrak, «Abere herrikoia dela gizona».

Bainan azken 20-40 urte huntan dituzte, Ameriketako jakintsunek bereziki, ikertu gizonen sozietate, elkarte edo herriak. Hortarik dugu orai ikusten «Sozietate edo gizarte baten ondoriontasuna dela kultura» (Ralph LINTON). Bai, gizalde baten gogo, sendi, uste, erran, ibil, egin-molde berezi guziak, gizalde horren aztura eta ohidurak, jokabide, biziera eta mintzairak, horiek oro dira gizalde horren Kultura. Horiek orok dute gizona gizontzen, gizona eginenez halako edo holako horko eta hemengo, Paristar edo Euskaldun edo Algeriako, artzain edo arrantzale edo ikazkin, kristau edo mahometano. Ez da alabainan gizonik, nehungo edo orotako denik.

Gure mendietako artzainen Kultura nahj duenak ongi ezagutu, behar ditu heien talo eta pastetxak jastatu, heien kaiku eta ardi zintzarriak eskuztatu,

heien erran zuhur eta zorrotzak entzun, heien laneko usantza eta auzo-legeak ikertu bai eta ere etxekoen ganik urrun, bakartasunean luzaz egoiteak, heien nortasunari dakartzkeen ondorioak errotik sumatu.

Badauzka bestalde teoria hunek ondorio garrantzitsuak edo inportanteak. Ez bakarrik gizonaren eza-gutzeari buruz, bainan ere haren eskolatzeari eta gobernatzeari buruz.

Interes handia badaukate ideia horiek, ez bakarrik politika gizonentzat, bainan ere eliza gizonentzat. Nahiz ez diren oraino biziki gutartean sartuak, argi eta garbi bere gain hartuak ditu Vatikanoko Biltzarrrak (Ikus bereziki «Gaudium et Spes» n.º 53).

TEORIAREN ERROAK

Egundainotik gizonak berezi ditu, bere bizi lagunen artean herritarrak eta arrotzak, herriz kanpoak. Horra zertako, erraiten ez badute ere, askok beren baitan egiten duten: «Gizonak gu gaituk, gu herritarrak gu mintzaira, edo ohidura, edo larru berekoak! ... Besteak beltzak, salbaiak, basak, barba-roak, erran nahi baita xorien kantu zoroa derasatenak, hots, ez gizonak».

Gaitz beraz ez ote gaitu noiztenka guziak kutsatzen, «norgara gu»-ka, ari garelarik? Gu Frantsek! ... Gu Euskal edo Uskal-dunak! ... Gu Hazpandarrak eta nik dakita zer?...

Dena dela, XVI-garren mendean, Ameriketako «larrugorriak» aurkitu zituztenean Espainolek, beren

jakintsun handienak igorri ziozkaten, ikusteko ari-marik bazutenetz basa horiek, egiazko gizonak zirenetz.

Ordainez «larru gorri» horiek berek, Espainolen gorputz hilak luzaz uretan begiratzten zituzten, beren gorputzak bezala usteltzen ote ziren jakiteko.

Hortik sortu zen problema berri bat, gaur berriz agertzen zaikuna. Zer da bada gizona? Bereztasun horien guzien artetik zerk du bada egiten gizonen batasuna, zerk gizontasuna? Gizonik balin bada...

Orduantsu galdatu zuen *Montaigne* famatuak: «Ez ote dira ohidura batetarik heldu gure ustez naturalezatik sortzen diren kontzientziaren legeak?».

Eta beretik, bainan geroxeago, *Pascal* handiak zioen: «Naturaleza bera, lehen ohidura bat baizik ez dela ba dut beldurra. Ohidura bera bigarren naturaleza bat ditaken bezala».

Bainan XVIII-garren mendeko filosofo argiek, beren ustez, argitu zituzten lano eta ilunbe horiek oro. «Gizonaren eskubideak», ez zuten besterik mi-hian. Ez ziren ohartu nahi «Gizonaren eskubiden» «Gizon» hori, Kultura berezi batetako gizona, frantses burgesen arteko gizona zutela. Eta burges dirudun horien eskubide berak galdatu zituelarik langile proletarioak, ai orduan! ...

GAURKO PROBLEMATIKA

Huna nun mende berriak ekarri aldaketa guziek berriz agertzen deraukuten XVI-garren mendeko pro-

blema: Zer da bada Gizona? Edo hobeki erraiteko: Noir da bada Gizona?

Asko gisetarat erantzuna eman izan zaio galde horri, gure mende huntan.

«Emaztearen laguna» dela gizona, erran omen zuen Austriako midiku jakintsun batek...

«Lanean dakiena» dela aldiz gizona, iduritzen zaiote gaurko apostolu anitzei.

«Kultura baten umea eta Kultura baten aita», horra berriz orai nor dugun gizona, giza-jakintzale edo antropologo askoren arauera.

Egia erran, batzun ustea da «Kulturaren umea» dela bakarrik, eta osoki, gizona, bainan gure iduriko ezin dezake Kulturak berak eman gizonaren urrats guzien giltza.

Kulturalista amorratu bati beihalakoak erran ziona, gogoan dugu: «Zuk, adiskidea, ikusi ote duzu, nehungo ugartetan, gizon batek duela bere semea sa-belean ekarri, emaztearen orde?».

Ez dezakegu uka ba duela gizonak bere izaite berezia, bere naturaleza. Eta naturaleza horren legea da, gizona izan dadin Kulturaren sortzailea eta aita.

Horra zergatik, nor den zuzen gizona jakitekotz hiru puntu hauk behar ditugun onhartu:

1-ik. Beste gizon guziak iduria dela gutarik bakotxa, naturalezaren aldetik.

2-ik. Bere inguruko lagunak eitea eta antzea ba duela gutarik bakotxak, Kulturaren partetik.

3-ik. Berdinik gabea, zinez bakotxa eta paregabea dela gutarik bakotxa, bere nortasun eta personalitatearen gatik.

Hortik ikus dezakegu behar bada hobeki, nontsu dabilan Kulturaren saila eta nondik behar dugun ikertu.

ETNOLOGIA

Etnologia deitzen da kulturen ezagutzeari eta aztertzeari ari den jakintza.

Dezagun erran berehala ez dela etnologorik, ez beste jakintsunik, nehungo kulturaren eskualdeak oro ikertuko dituenik. Alabainan herri batek, mendetan barna, eskulanerako bezala burulanerako, asmatu, ebatsi, mailegatu, beretu, ontu eta aldatu dituen tresnak oro barne dira herri horren kulturean.

Bestalde, ez dukete balio edo garrantzia bera, tresna horiek guziek. Jose Migel BARANDIARAN jaun apez jakintsunarekin hitzegin bagineza euskal kulturaz, erran liezaguke, gaurko gure kulturean barne baditugu ere, piperrada eta bakallau-saltsa alde batetik, euskera eta pilota bestetik, ez ditugula halere horiek oro maila berean behar ezarri.

Ba dira tresnak eta lanabesak, lehen ongi baliatu direnak, baina orai baztertzen ahal edo baztertu behar direnak. «Iragan»-txeak direlakoan. Holako zerbait ginuen gure euskera, orai duela 60 urte, Unamuno-ren arauera, are gehiago gaurko egunean, Unamuno ez diren gaurko anitz euskaldun eta kaskoien

arauera. Bainan kasu hemen: lehenik, ohidura bat edo tresna bat baizik ez denetz mintzaira, ala zinez kultura baten bihotza eta mamia; bigarrenekorik ez ote deraukuten batzuek euskera goizegi ehortzi. Gure herriari hurbilagotik behatzen dionak, ehunka eta milaka baititu ikusten, sortzen ari euskaldun berriak.

Dena dela, beste alde batzutarik behatuz Kultura baten alderdi guziei, erran dezakegu oraino, ba direla ohidurak, Kultura batetako kulturadun guzien artean zabalduak eta beste batzu kulturadun talde zenbaitzuen artean bakarrik, hala nola baserri-tarren artean, bainan ez hiritarren.

Ba ditazke ohidurak, ohargabeen bezala begiratzen direnak, ezinbestez edo ohikeriaz, bainan ere jakinean eta nahitara, sineste egiazko baten gatik gordetzen ditugunak.

Bizkitartean oharpen horiek orok ez dute osatzen etnologia.

Gizonaren zinez ezagutzeko ez zen aski, zer itxura zuen erraitea, haren izpirituaren ahalak zein eta nolakoak ziren ikustea, FREUD etorri denean orok aitortu behar izan dute arimaren zimendu gordeak, haren jostura eta loturak, haren hezur eta erroak ez zituela ordu arte nehorik ikertu.

Molde berean De SAUSSURE famatuaren lanak agertu direnean, jakintsun guziak ohartu dira mintzaira bat ongi ezagutzekotz ez zela askiko mintzaira hortako hitz guzien sailkatzea hiztegi eder batetan. Ez du hitzak egiten mintzaira, bainan hizkuntzak, hitza-ren itzuliak eta aldiak.

Psikologiaren eta Linguistikaren ondotik berritu da horrela Etnologia. Ez dira gaurko kulturatzaleak etnografia hutsean gelditu nahi: Gizonaren izpiritua-
rentzat edo mintzairarentzat bezala, haren kultura-
rentzat egiturak eta eraikidurak, erran dezagun «es-
trukturak» ditugu orai bilatzen.

ESTRUKTURAK

Ameriketan dute gehienik lan egin jakintsunek, puntu huntan ere. Aipa dezagun bakarrik, KARDI-
NER, Columbiako irakaslea.

Jaun horren arauera, herri baten arima edo kon-
tzientzia bezala baitugu herri horren Kultura, kultu-
ratzalearen lehen lana dukegu Kultura bakotxaren
begitarte eta personalitate berezia berextea.

Ororen buru ez ziren beraz hain gaizki ari gure
idazle zaharrak erraiten zutelarik frantsesak hau zi-
rela, hura zirela... espainolak aldiz... italianoak...
eta euskaldunak, nik dakita zer?...

Bainan askotan hola errana, huts-ala-kausi, erra-
na zen, etsaien edo adiskideen errankizunen arauera.
Gaurko jakintsunek ez dute nahi ez adiskiderik ez
etsairik. Nahi dute ari garbitik eta seguretik. Anali-
zatu nahi dute Kultura, FREUD-ek izpiritua bezala.

Analizatuz beraz, iduri luke Kultura baten erai-
kidurak eta instituzioak bi mailatan jar dezazkegula.

Lehen mailakoak dira kultura horren orea ora-
tzen dutenak, horren begitarteari bere itxura emai-
ten. Norat nahi joanik ere neure begien aurrean dau-

kat beti, aurrean neure Kulturak eman derautan gizonaren iduria eta ereduak. Alde huntatik ikusten dut, jana, lana, aroa, lurra, eskola eta ni behartzen eta hezten nauten lege mota guziak direla maila huntako instituzioak.

Bigarren mailakoak aldiz dauzkagu, Kultura bategi sor detzazkeen beharrordu eta ezinbeste guziei emanak zaizkoten erantzun edo ihardespeneak oro. Hala nola, uste eta sineste mota guziak, jokabide eta ibilmoldeak, hots kultura horren ideologia guzia.

Horiek hola, gu euskaldun egin gaituen eta guk euskaldunek egiten dugun Kulturaren alderat lehen egitekoa da, neure ustez Kultura horren analizatzea.

Baginuke hemen beste kapitulu baten gaia.

(HERRIAN 1969-eko apirila-maiatza)

JEAN LOUIS DAVANT

Urrustoi-Larrabile (Zibero-Pettara) herrian sortua 1935-eko uztailaren 5-ean. Agronomiako injineru. Hazparraren nekazaritzako irakasle da. Euskaltzain laguntzailea. Aldizkari eta kaseta anitzetan idazti du, bereziki *Herria*-n eta *Enbata*-n. Gure laborantzaz deitu saiakera *Jakin-go* «*Ipar Euskal-Herria*»-n (1969). Erdaraz, *Histoire du Pays Basque* (1971).

PRAVDA ZVITEZI!

Rusoak zergatik eta zertako sartu dira Txekoslovakian? Laster da erranik «beren jokoa agertu dutela

komunistek». Bainan Txekak eta Eslobak ere komunistak dira edo, bederen, sozialistak.

Ixtorio horietan, ideiek badute beren garrantzia. Haatik ez gaiten sobera fida «Santa Cruzada» guziei. Ekonomiak ere ba du zer erran. Guziz Rusiaren eta Txekoslobakiaren arteko hauzian. Zeren gogo-bihotzetarik sortzen edo jaiotzen balin bada nahia, bizipideek dute emaiten ahala.

FRANTZIAREN HEINETIK, STALINEN AZPIRAT

Bi gerla handien artean, Rusia oraino erresuma gibelatu bat zelarik, industria gotor baten jabe zen Txekoslobakia. «SKODA» berribil, edo autoak, eta «BATA» oinetakoak orotan ezagutuak ziren, Frantziakoaren heinean ezartzen zutela hango biziera. Zorigaitzez, *HITLER*-i saldu zituzten Frantziak eta Angleterrak *MUNICH*-en. 1945-ean libratu zituen Rusiak.

48-an, komunistak nagusitu ziren Txekoslovakian, Rusoen armada gabe. Bainan Rusiako sistema bera jarri zuten. Estaduak kasik ekonomia eta jakintza guzia kudeatzen zuen bulegoetarik edo ofizinetarik. Russian, denak deusetarik egiteko baitziren, armada bezala ibilki zen eraikidura horrek bazukeen kanore zerbait. Txekoslobakia aitzinatuan, nehundik ere ez.

Gainerat, *STALINE*-n aztapar dorpea laster agertu zen kolonia berrian, komunista eta sozialista ho-

berenak zapatzen zituela. Horrela, bortitzenak eta hertsienak orotan buruzagi sartu ziren.

Pentsatzeko da Staline bera ez dela bere baitarik basakerietarat lerratu, baina gerla osoan ari zen sozietate batek ekarri duela, udare harjoak harra bezala; Iduriz, egiazko sozialisma bat, demokrazia bete bat ez ditake apaila, industria azkar eta aurreratuaren jabe den estadu batean baizik. Bestelan, indarka eta bortxaka mundurat etorririk, mustro bat bilakatu zen da.

RUSIAREN KOLONIALISMA

Sistema pisu eta moldegaitz horren bitartez, Txekoslovakia jasan behar izan du Rusiaren nagusitasuna. Kolonia guzietan gertatzen ohi den bezala, bere bizipideak kanpotik planifikaturik ikusi ditu, arrotzen onerako. Saltzapenetan, % 35 Rusiarat; % 25 beste erresuma sozialistetarat; gaineratekotik parte handi bat, eskualde gibelatuetarat: Moskuk libratzen laguntzen zituen ...Txekoslovakian egin harmak erdi urriruk bidalduz!

Rusiak Txekoslovakia «rublez» ordaintzen zuen. Baina hunk ez zezaketen balia, kanpotik behar zuten mekanika-tresnen erosteko. Eskualde ttiki eta aitzinatu batentzat, arras kalte da erresuma handi eta gibelago baten meneko izatea: hunen neurrian edo izarian ibili behar du.

Ondorioak ageri dira. Erresuma sozialistek urte zonbaitez kapitalista aberatsenen heinerat igan behar

zuten. 1948 eta 1956 arte hortan, mozkinak % 8-14-
-ez emendatu dituzte urtekal. 1956-etik 1966-era,
% 3-6-ez bakarrik. Txekoslovakia bi urtez egon da
aitzinatu gabe. 1963-an, krisa gaitz bat etorri zaio.

BURU-LANGILEAK LEHENIK JAZARRI

Txekoslovakian, langileak hein bat ongi bizi dira. Ez halere erresuma kapitalista aurreratuenetan bezain. Lehen, Frantziako neurrian ziren. Bestalde, Rusiak ez du hanbat izan, orai artino, arteko klasarik, jende eskolatuen mailarik aberats izan gabe po-break ez direnen motarik. Zituzten guti hurak ezeztatu dituzte bi gerlen artean. Txekoslovakian aldiz, klasa horik nasai edo ugari egon dira. Beren ontasunak galdurik, estatuari eman dazkote jakintsu, erakasle, kasetalari eta injinadoreak ausarki. Bainan buru-langile horiek arras gaizki pagatzen zituen gobernuak. Ez da beraz harritzeko lehenik jazarri balin badira. Askatasun eskasa ere intelektualek dute gehienik senditzen, munduko eskualde guzietan.

Txekek eta Eslovakiek — estatu hortako bi populu edo nazioek — hiru xede dituzte:

- Herriaren askatasuna;
- bizi hobe bat;
- barneko libertatea edo demokrazia.

Hiru xede horiek elgarri josiak dira. Baten ardies-tea, denen eskuratzea. Rusiak ez du holakorik nahi izan. Kolonia bat beregain utziz, oro gal dezazke goiz edo berant. Alemaniaren beldurra ere ba du. Eta —be-

har bada gain-gainetik— zer exenploa Rusiako populuentzat! Askatasuna, fruitu debekatua dago Stalinen parabisuan!

BI SOZIALISMA GUDUKAN

Alemañaren beldurra, ez ditake uka: 20 miliun Ruso hil dira azken guduan! Txekoslovakia erresuma kapitalistei ezkont baledi, zer ziloa Rusia gerizatzen duten estadu sozialisten burdin-hesian... *BREJNEV* noiz da samurtu? Txekoslobakiako lehen ministro den *CERNIK* jaunak Vienne-ko radioan erran duen larik: gure ekonomiaren akulatzeke eta lauzkatzeke, dirua mailegatu edo jesan behar dugu mendebalean.

Bainan Txekek eta Eslobakek beti erran dute eta oraino hartan daude: errotik sozialistak gara. Neholaz ere ez dugu kapitalismarat itzuli nahi. Sozialisma berri bat dute apailatzen hasia: askatasunari ezkonduko den sozialisma bat. Hots, nazione aitzinatu edo aurreratu batzueri on zaioten sozialisma: lantegien autonomia eta autogestionearekin, gizon guziek beren aburua agertzen ahal dutela, biziko urrats eta maila guzietan parte hartzeke eskubidea ba dutela.

LIBERTADEA NAGUSITUKO DENETAN

Beraz, Txekoslobakiaren eta Rusiaren arteko haizia, ez da bakarrik bi estaduen artekoa. Bainan da,

ber denboran, bi sozialismen artekoa. Bata, sistema zahar, erdikoi eta dorpea, ez da Staline-rekin lurperat, joan. Bestea, berria, federalismari buruz doa, denetan beregaintasuna bilatzen duela.

Lehenak bere alde ditu Stalinen mutilak, bulegoetarik botere osoarekin manatzerat usatuak diren kargudun bortitzak, hala Nola NOVOTNY: Besteak, ikasle eta erakasleak, lantegietako injinadore eta teknikalariak, jakintsunak, kasetalariak, artistak, hots intelektualak edo buru-langileak. Horiek, libertatearen adiskideak, Txekoslovakian nagusitzera zoatzen, populuari esker eta populuaren onetan. Zeren ekonomia aitzinatu bat ez ditake bulegoetarik itsurat kudea, estadia kaserna edo kartela balitz bezala. Oraiko laborantzak, industriak eta komertzioak behar dituzte ofiziale argituak. Teknokrata horiek, pentsatzeko eskubidea nahi duten guziekin oldartu dira bulegokraten kaporalismaren aurka.

Rusiak zapatu nahi ditu. Bainan berak ba ditu, gero eta gehiago, libertatearen alde ari diren intelektual edo buru-langileak. Pragan dioten bezala: «*PRAVDA ZVITEZI*», egia nagusituko da. Agian-egun batean-lehen bailehen etor dakigula egun eder hori. Txekoslovakian, Russian eta guzietan. Bainan egia nekez jaiotzen da, askatasunaren alaba delakotz. Ez dut uste penarik gabe ardiets dezakela Herri batek.

Laburdiko Donibane-Lohizunen sortua 1920-ko ur-tarrilaren 4-an. Euskal letretan ezagunagoa dugu «Ira-tzeder» izenez. Beloke-ko beneditarren abadea. Poeta. Euskaltzaina. Aspaldiko urteetan euskerazko aldizka-ririk gehienetan kolaboratu du, eta *Otoizlari*-ren zuzen-daria dugu. *Salmoak* ditu itzuliak, Lentxundi-ren lagun-tzarekin, eta honez gainera *Euskal Herria eta Jain-koaren Gizaldea* (1966) erlijio gaiez. Baina bere norta-suna goi mailetara jaso diotenak poemagintzak izan dira, honetaz hiru liburu ditu: *Pindar eta lano* (1954), *Zeru-menditik* (1959) eta *Argiz-argi* (1969).

Poesia sariak maiz jasoa da.

IXTORIO BAT

Ez bada gertatu ere, nork erranen du ez dela egia?

Erromardiko (1) larretan, zafraka ea xistuka, nau-si dabila itsas-aizea... Ba zen hor, zoko batean kuku-tua, etxe kaxko-apal bat...

Hartan zen bizi Gaxina bere haurrarekin. Etxe-aitzinetik ikusten ahal zuen Artxiloko gurutzea; eta, itsasoan itoen gurutze hori, harek zuen Salbatore-bezperan lorez apaintzen. Orain urteak, itsas-uhinek iretsia zioten-eta bere senar zena.

Haurra ari zen urtetik urterat handitzen. Muti-ko begi ernea zen Pelli; eta maite zuen lagunekin ihizin eta arrantzan ibiltzea. Maite zuen ere, haatik, bere amarekin egoitea eta harekin arratsetan otoitz

(1) Donibane eta Getari arteko itsas-bazterra.

egitea. Hemezortzi urtetan hasi zen lagunekin, ostatuetan ere, sartzen eta laketzen.

«Iluna gabe etxerat. Aitu?» zioen amak eta semeak baietz; bainan gero eta berantago itzultzen.

Afaria prest-presta, bazagon ama beha eta beha... Azkenean huna Pelli:

«Zertako hago hain berandu, haurra?»

—«Ez nauzu gehiago haurra, gero...»

Lagunak ez, bainan bera ona zen halere ona; eta, oheratekoan besarkatuz, hitzemaiten zion amari: «Goizago sartuko naiz bihar». Eta biharamunean etxerat ezin erretira...

Bederatziak, hamarrak, Pelli ez ageri. «Griñaz hil-araziko nau», eta hor zagon supazterrean ama, arrosarioak eskuan, kanpoan xistuka eta marrumaka zabilalarik itsasoko aizea.

Noizbeit hara... urrats batzun kraskak. Xutitzen zen: «Oi Pelli, nun hintzen orai arte?» Min zuen bai gizon gazteak amari min egitea; amaren min horrek nahasten zion ere ostatuko gozoa; bainan... bainan...

Hamarrak, hamekak, hamekak et'erdi, semea ez ageri... Eta Gaxina, supazterrean kraskatua, ba zagon beha eta beha...

Oi, Erromardiko larretan itsasoko aizearen xistu luzeak!

Gau-erdi, gau-erdi eta laurden... Huna Pelli! Jauzi batez atean da ama: «Ez, oraikoan berantegi duk berantegi. Debekatzen haut hoin berandu sartzea».

Semea edana zen, itsuski edana. Salbai-oihu bat bota zion amari, mahain-gaineko ganibeta harturik sartu zion eta, dena odol lurrean zagolarik ama, xirtxikatu ziozkan ganibetarekin bularrak eta bihotza, amaren bihotza, errotik atera.

Oi, Erromardiko larretan aize-marrumen xistu luzeen intziria!

Amaren bihotza eskuetan, ero bat bezala, joan zen lasterka, joan larrez larre ur-bazterreko alderat: itsasorat bota behar zuela bihotz hori, bekaturako bakea kentzen zion bihotz hori.

Ba zoan, ba zoan, Erromardiko larretan barna, begia su, eskuak odol. Ba zoan eta, noizbeit, itsasorat gabe, harri-tarterat erori. Amaren bihotz barnetik orduan mintzo bat: «Ene ttikia, min hartu duk?»

(OTOIZLARI, 27-gn. zenbakian)

EUSEBIO ERKIAGA

Lekeition (Bizkaia) jaioa 1912-ko irailaren 4-an. Euskaltzaina. *Arranegi* (1958), *Araibar zalduna* (1962), *Bafetik bestera* (1962) nobelen egilea. Eta horiez gainera *Neurria* eta *Aspaldiko Maigret* ditu oraindik argitaratu gabeak. *Kanpaien atsekabez* (1960) du bere antzerki bakarra, hainbeste aldiz errepresentatua. Aspaldiko urteetan euskerazko aldizkaririk gehienetan argitaratu ditu bere artikulua olerki eta ipuin laburrak. «Boletín Informativo del Banco de Vizcaya» euskerazkoaren zuzendaria da.

Saririk aipagarrienak: 1958 eta 1960-ko «Txomin Agirre» nobela sariak, 1959-ko «Loramendi» antzerki saria eta 1969-ko «Agora» olerki saria.

GILTZ EGOKIA

Aitak utzitako lantegiaren ardura artu zuanean, ez zekian ondo Elortza gazteak, lantegi bateko nagusi izateak, alegia, olajabe izateak ohi duan astuntasuna. Amaika buruauste ematen daki ariketa horrek! Egunero ez baldin badira ere, astero izaten dira kezka ta axola, agintariaren barruan.

Elortza zaharra zanak, guztia lau ta zelai utzi zio-la bere semeari, uste izan zuan ta azken-egunak sekulako bake goxoan eman zituan.

Egia esan, Elortza zaharrak halako aldi baretsuagoa ezagutu izan zuan. Baretsuago esateak, ez du zuzenagoa esan gura. Bai zera!

Munduan bildurrak aginpide zabalagoa zuan aldikada hartan, gazte banaken egitadak eta asmoak, nabarmenago, okerrago etsiak izan ohi ziran. Nork erantzun gogorrik eman aitari, orduan? Zeiñek ezer erantzun ugazaba zutiaren itz epaitzailleei? Ba zegoan oberik! Arik eta...

Arik eta, Marx-ek agertutako egundoko egi borobillak, munduko bide ugarietan zehar ibiltzen asi ziran arte.

Marx-en egietan, gezurrak egiak baiño ugariago zirala aitortu ohi zuan Elortza zaharrak; halaxe komeni izan zitzaiolako, noski.

Elortza zaharrak ez zuan beñere Marx-en usterik zuzentzat jo. Esaterako: langilleak, irabazietan neurririk ez nahi izatea: ugazabarentzat bai, ordea. Baiña, eta urte zakarretan, galtzaiak nagusi dirane-

tan, langilleak lagunduko ote dio ugazabari, zorpean ondatzeko arriskuan linburtu ez dadin?

Ez zuan, noski, arrazoi osoa Marx bizartsuak ere, beste iñungo gizonek ez duan bezela. Aginpidea, goikoari dagokio, ta saria ta zigorra banatzea. Eta behekoari, goikoaren esanera jardutea, zintzoa ta purukatua izatea eta... ematen diotena artzea.

—Karl Marx aberatsa ta olajabea izan baldin baltz —epaitzen zuan Elortza zaharrak—, ez zukean halako doktriña modurik agertu izango. Ezta! ...

Jakiña, Elortza zaharra «belle époque» zalakoan bizi izan zan. Usadio zaharrean. Arau maiztuetan. Burukera ta pentsamolde urdinduetan.

Anartean, ezkertarren asmakizunak ziranak, eta beraz, gaiztotzat etsien joerak, ez ziran aintzat artzekoak. Agian, Elizak zerbait adierazi bitartean, gezurra ta nahaspila-bide besterik ez ziran langilleen gehiegikeriak. Orraitio, Elizak ere itz egin zuanean, Elortza zaharrak diska berria sortu zuan, bere one-rako.

—Elizgikonak sar bitez sakristi-gaietan. Ezagun da hoiek langillerik ez dutena. Ezta ondorengorik ere, ondasunak obatuaz ta mardoagotuaz lagateko.

* * *

Lantegiak, bizi izango baldin bazan, gizon berriak, odol gorria, beso azkarragoak eta abar behar zituan. Eta makiña egokiak ere bai.

Ez zan noski, apartekoa izango, Elortza gaztearen lantegia.

Eta Elortza zaharrak ezagutu ez zuana, hain zu-
zen ere, laister ezagutu beharra izan zuan olajabe
gazteak.

Halaere, lantegi hartan gehienbat modu lehengoe-
tan ari izan arren, langillerik, gehienak lehengo ezi-
kuntzaz beteak izanik ere, ba ziran gazte batzuk, uga-
zabaren nagusitasuna zeharokoa zanik ontzat artzen
ez zutenak. Batez ere, bat zan beste langilleen artean
azkorrena, ezigaitzena.

Haren aho-mihietan, itz zakar bi entzuten zituan,
zorigaitzez maizegi, ugazaba dohakabeak. Itz atsekabe-
garri ta minbera haiek, hauetxek ziran: eskubidea
eta sindikatua.

Eta aldian aldiko, Elortza gazteak asi zuan bere
nekabide mingotsa.

—Gure aitaren denporan, ez zan erri txiki hon-
tan, honelako auzi-mauzi latzik ezagutzen. Nola ja-
rrai nezake lantegi hontan? Gazte oker hori kalera
egotzi ahal bageneza! Deabruarengana jaurtiko ba-
nu? Nola, ordea, sindikatu bitarteko «lokarri» edo
dalakoa, berbera baita?

Ta bateko hau zala, besteko hori zala, geldial-
diak izaten ziran gaur bai ta bihar ez, lantegi bake-
tsua izandako hartan.

Burukomiñik ba zuan, egia esan, olajaun berri
harek.

Adiskide aspaldikoarekin topo egin zuan goiz
batean.

—Buruko miña maiz izaten diat.

—Sendatzailleari agertu ahal diok ire gaitz hori?

—Ez duk midikuak zertzen dituan hoietakoa.

—Zer duk, ba?

—Hara langille artean bat diat oso okerra, txit bihurria. Gañontzekoak nahasten, mutilla duk hura!

—Kalera bota zak.

—Nola ordea, «lokarria» ere, berbera baituk!

—Enkargadurik ba ahal duk?

—Bai, ba diat, aukeran zahar xamarra.

—Ba, hura saripean jarri eta... jar ezak enkargadu, gazte bihurri hori.

—...

—Entzunberri duk epaia.

Elortza gaztearen barruan, zalaparta izugarria sortu zuan adiskide min harek, osiñeko uretan erori arri aundiak antzo, uhin astinduak jasoaz.

* * *

Handik geroetara, Elortza gazteak bere adiskide begiko hura arkitu zuan, muturrez-mutur, kalertzean.

—Kaxo, Elortza, aspaldiko gizona!

—Kaxo, adiskide.

—Ta nola?

—Etxean ongi.

—Ta gaiñontzean?

—Lantegian ere, poliki poliki ari gaituk. Orain ez dik iñortxok ere txistik ateratzen. Guztiak lanean jo ta su, isilik eta txintxo txintxo.

—Ta, langille bihurri hura?

—Ire esanera, enkargadu jarri nian bertatik.

—Ikusten!

—Ikusi, Marx-en doktriña ere, beste isurki bate-
tik egiten dik orain, harek berak ere.

—Alegia, goikoen tajua agiri jarri zaio.

—Proletario mailla amesgarrian baiño bapago
bizi baituk orain.

—Jakiña!

YON ETXAIDE-ITHARTE

Donostian jaioa 1920-ko martxoaren 27-an. Deline-
antea. Euskaltzaindiko laguntzailea. Euskal aldizkaririk
gehienetan argitaratu ditu bere lanak eta oso ezaguna
dugu euskal letretan. Anitz eratako lan askoren egilea
dugu; nobelak: *Agur Zuberua* (urte gabe), *Alos-torrea*
(1953), *Joanak-joan* (1955) eta *Gorrotoa lege* (1964);
ipuinak: *Purra! Purra!* (1953) eta *Pernando Plaentxia-
tarra* (1958); antzerkiak: *Amayur* (1951), *Markesaren
alaba* (1958) eta *Begia begi truk* (1962); saiakerak:
Jatsutarrak (urte gabe), *Amasei seme Euskalerriko*
(1958) eta *Etxahun gipuzkeraz* (1969), azken hau zube-
rotar olerkiak gipuzkeratuaz eta oharrez. Euskeratuak,
Pio Baroja-ren «Las inquietudes de Santi Andía», *Itxa-
soa laino dago* (1959), José de Arteche-ren «Caminando»,
Bidez-bide (1952-1954) eta Yvar Lissiner-en «Ainsi vi-
vaient nos ancêtres», *Egipto-ko gizalantze* (1961).

Saririk aipagarrienak: Euskaltzaindiaren biographi-
-saileko saria 1956-an, eta Txomin Agirre izeneko nobela
sariak 1955-ean eta 1962-an.

HIRU BERTSOLARI ANTZINAKO?

Gure bertsolariak euren nortasun bereiziaz ez di-
tugu aspaldi zaharretik ezagutzen, emeretzigarren
mendeko atetakoak baititugu lehenengoak. Gipuz-

koa-n, Pernado Amezketarraren inguruan (1764-1823) ageri zaizkigu Zabala Amezketarra, Txabalategi Ernaniarra eta Altamira. Laurok elkarrekin kantatu zuten Tolosa-ko Ihauterietan 1802-gn. urtean. Zuberoa-n, Xalbat Monho (1751-1821), Beñat Mar-do eta Piarres Topet Etxahun (1786-1862). Gerora datoz, Etxamendi (Bordele deitua, 1792-1879), Otsalde, Xenpelar eta abar.

Bainan, Erdi-Garaitik datozkigun euskal-kanta herrikoiak ere —eresi, kopla zahar eta beste—, inoizko bertsolarien asmamenetan sortuak dira. Batzun izenak ezagutu ere egiten ditugu eta esan dezakegu eresi zaharrak kantatzen, emakumeak —handizkita-koak gainera— ez zirela gizonezkoen atzetik gelditzen. Esaterako, Ioana Butroeko-k, Jaun Gomiz Onzalutx-en eta Andre Elbira Leibako-ren alabak ahapaldi polit bat utzi zigun Oiñaz eta Ganboatarren arteko gorroto guzien gainetik Jaun Matxin Gamboako-rekin ezkonduko zela aditzera emanaz eta Santxa Otxoa Otzaetako-k ahapaldi zirraragarri bat, Martin Bañez Artazubiko bere senarra Butroetarrek hil zutenean. Bi gertakizunok XV-gn. mendeko erdi aldekoak ditugu.

Menéndez-Pidal-ek ordea, beste albiste zoragarri bat ematen digu gure Erdi-Aroko bertsolariei buruz bere «Poesía juglaresca y juglares» deritzan liburu zoragarrian. Honela dio Erdal-Akademia-ko buruzagi argiak:

«Naparroa-ko Gortean ba-zen, inolaz ere, euskal-bertsolaririk («juglares vascos» dio berak) franko.

Allande Gillen Urtsuako, itsua, «citola» eta uztai-dun «vihuela»-z ibiltzen zena (1412-1432), Antso Etxalekuko (Antxo izen soilarekin ezagunagoa, M. Pidal jaunak dionez), «laud» jotzaile eta Garzia Txurri (Txuri?), 1428-gn. urtean Aragoi-ko Erregiña-rengandik opari hartu zuena.

Urtsua bertsolariaz (hala baldin ba-zen) berri gehiago ere ematen digu Menéndez Pidal jakintsuak. Berak dioskunez «erregeek» saritzen zuten bertso-kantatzailea (juglar) etxe eta soro opariak egiñaz, hala nola Naparroa-ko «Carlos el Noble»-k 1417-ko Abuztuaren 13-an bere bertso kantatzailearen trebetasuna goraipatuz: «Urtsua gure bertso-kantatzaile (juglar) begikoak, neroni, erreginari eta gure alaba zaharrenari egin dizkigun serbitsu on eta atseginak hain-tzakotzat harturik», Erregeak 90 florin urrezkoren opari egiten dio «Iruñea-n bere etxe-bizitza jar zezan laguntasuna emateko».

Menéndez-Pidal-ek «juglares vascos» izenez aipatzen dizkigunok gaurko gure bertsolarien kideko ote ziren, ala beste hizkuntzatan aldi hartan ziren beza-lako bertso kantatzaile soilak?

Denok dakigu, esaterako, Euskalerria-ren auzo-hizkuntzatan (provenzal, galiziar-portugaldar, katalu-ñatar eta gazteleran) zeinen zabaldua zegoen bertso-kantatzaileen ogibidea. Letra jartzaileei «trovado-re» zeritzaten eta hauek batzutan poeta on samarrak izatera irixten baldin ba-ziren ere, ez zekiten, gure bertsolariek bezala, beren bertso asmakizuna kolpean botatzen. Gainerakoak, «juglar», «segrer» (Galizi-

-Portugaletan), «ministril» eta «soldaderak» (hauek emakumeak izan ohi ziren eta gehienak bizimodu txarrekoak), trobadoreek ondutako bertsoak kantatu besterik ez zuten egiten, edonolako musikagailuz lagundurik.

Beraz, Menéndez-Pidal-ek aipatzen dizkigun hiru izenak bertsolarienak ala kantatzaileenak ote ziren? Musikagailuz horniturik zebiltzalako hobeto dirudi gure Iparragirre-ren gisako zirela eta ez Xenpelar-en kideko. Bainan ez ote zitezkean izan bertsolari eta kantatzaile bidebatez?

(Donostia'ko «ZERUKO ARGIA»-n argitaratua,
1963-III-17.)

MARI KARMEN GARMENDIA

Ormaiztegin (Gipuzkoa) jaioa 1947-ko ekainaren 9-an. Maistratza egina du eta Filosofia eta Letrak estudiantzen ari da. Hamalau urterako hasi zen *Umeen Deia*-n idazten. *Zeruko-Argia*-n maiz kolaboratzen du. Begoña-rekin batean Euskal Alfabetatze Taldeak antolatzen lagundu zuen.

EMAKUMEZKOA GURE HERRIKO LITERATURAN

«Gizarteko injustiziak ez emakume bezala, bainan pertsona bezala jabetzen dan heinean ohartuko da emakumea bere alienazioaz, eta orduantxe aztertuko du lehendabizikoz bere

emakume izatea, ez emakume denez, pertsona delako baizik...»

Maria Aurèlia CAPMANY, *La dona a Catalunya* liburuan.

Ausartegia izango nintzen onenean lan honi jarri diodan izena jartzean, zeren eta edonork gauza asko espero lezake «Emakumezkoa gure Herriko Literaturan» irakurri eta gero, eta nik ba dut bi arrazoi gauza askoren itxaropenik inork izan ez dezala esateko; gauza batzun itxaropena baizik. Ez dut uste bestalde, aldezturik aitortzen dut, hau idazterakoan nere jarrera musina izan denik. Norbaitek hala usteko balu okerrean legoke. Ustez, gure Herrian emakumezkoak literaturarekin izan dituen har-emanak eta hauen ondorioak pixkat aztertu besterik ez dut egin. Bestalde, lerro bakan batzutan arazo hau guziz erabakita uztea ezinezkoa dela deritzait, eta bi alderdi ukitu bakarrik egingo ditut: Emakumea inspiratzaile eta emakumea idazle.

Bernard DECHEPARE-k ez-ezik, bai bere aurrekoek eta bai bere ondorengoek amaika bertso idatzi eta kantatu dute emakumeek sorrarazita. Bertso alaiak, tristuraz beteak, gozoak, saminak... edozein eratakoak... baina beti andra batengandik darion inspirazioa tartean delarik eginak. Erdi-Aroko Usoa, Santxa, Joana... geroago Larralde-ko Malen, oraindik-orain Henriette eta ezagutu ez ditugun beste asko izan dira eta izanen dira gure olerkarien musak. Hau dena, gure literaturan gertatzen den fenomeno bakarra ez izanik ere kontuan hartzekoa da noski; are

gehiago oraintsu argitara eman diren bi nobelak emakume banatan inspiratuak diruditelako. Bainan hortik aurrerakoan guk eman duguna eskasa ote den susmotan nago. Gaiaz gainera ez ote dugun, alegia, ezer askorik eman. Ba dakit, jakin ere, sukaldeetan, etxeetan, familietan zenbait amak zer-ikusi handia izan duela hizkuntza kontuan, bainan behin Rudolf de Rijk hizkuntzalariak esan zidana ez zait aski, ez dugu nahikoa, zeren eta gure literaturan emakumezkoek utzi dugun eta uzten ari garen hutsunea nabarmena da oso nere iritziz. Egunetik egunera nabarmenagoa eta handiagoa.

Oso ezagunak dira, XV-gn. mendearen erdi alde-ra, Garibay-k jaso zituen eresiak (penagarria bere kondaira adierazpenez zatiak bakarrik jaso zituela, berak ezagutu zituen gainerakoak galdutzat dira). Zati horien artekoak ditugu Santxa Otxoa Ozaetakoa-renak, Artazubiagako Martin Bañez bere senar zenaren hilketari eginak. Eta Milia Lasturkoren heriotzari buruz bere aizpak eta Peru Garziaren (Milia Lasturkoren alarguna) arrebak elkarri eginak. Eta beste zenbait bertso zatika iritxi zaizkigunak (1).

-
- (1) Ikus liburu honetan Yon Etxaide-ren «Hiru bertsolari antzinako?» idaz lana. Etxaide beraren *Alostorrea* eleberria Alos-Usoa-ren poesiak izan zituen gaiaren oinarritzko. A. Onaindia-ren *Milla euskal-olerki eder-en* bertan, izengabekoen artean emakumezkoenak ere badira. Emakumezkoenak, gehiago, aurki genitzake J. Gorostiaga-ren *Antología de poesía popular* (1955), F. Michel-en *Poesías populares de los vascos* (1962), A. Irigaray-k gazteleratua, eta L. Mitxelena-ren *Textos arcaicos vascos* (1964). (*Biltzailearen oharra*).

Bestalde, oraintxe datoz hamalu urte A. Onaindia Karmeldarrak *Milla euskal-olerki eder* liburua argitara eman zuela. Eta aurtengo urtearen hasieran, *Uhin berri* bilduma eskuratu ahal izan genuen J. San Martin-i eskerrak, eta bai bata eta bai bestea fraile eta abade lanez emakumeenez baino hobeto hornituak daudela gauza nabaria da oso. Oker ez banago, sei emakumezkoen izenak jar bait ditzakegu gure olerkigintza alorrean; ea sei hauetarik hiru, nik daki-danez, hitz-lauz ere aritzen diren eskribatzaileak dira. Lehendabizi aipatu dudan liburuan hauetxek azaltzen dira:

- Maria Luisa lekaimea, XVIII-gn. mendean Azkoitian bizi zena.
- Bizenta A. Mogel: Azkoitian jaioa 1782-gnean. eta Abandon hila 1854-gnean.
- Rosario Artola donostiarra. 1918 inguruan hila.
- Astibia-tar Pantzeske.
- Tene Mujika: 1888-gnean. Deban jaioa eta hantxe bertan bizi dena.

Bost hauen artean Bizenta A. Mogel eta Tene Mujika dira hitz-lauz idatzi duten bakarrak; beste hiru ez dut uste.

Uhin berri bildumari gagozkiola berriz, Patxika Erramuzpe aldudetarra, 1944-gn. sortua, bertso soilez idatzi duena eta Amaya Lasa da bertsoz eta hitz-lauz egiten duena, hau 1948-gn. Getarian jaioa; poemagintzatik aparte sarri idazten bait du *Zeruko Ar-*

gia-k politika gaienezako duen orrialdean eta *Anaitasuna*-n.

Aipatu ditudan Tene Mujika eta Amaya Lasagandik aparte beste hamalau emakumezkoren izenak aurkitzen dira *Escritores euskéricos* katalogoan; hauek dira: M. D. Agirre, M. Ariztia, B. Arregi, J. Azpeitia, R. Bustinza, K. Elizegi, K. Esnal, M. K. Garmendia, M. Hegiaphal, M. Jauregiberry, M. Maortua, M. J. Minaberry, F. Setoain eta M. A. Urreta. Baina gehienok oso gutxi idatzi dute Agirre, Ariztia, Azpeitia, Bustinza eta Minaberry kendu ezker. Hori bai, gehienak hitz-lauz.

Hortik aurrera, agirian behintzat, ez da gure artean idazten duen inor askorik. Egoera bide gabe bat antzemanarazten digun errealidade tamalgarria, horixe eta besterik ez dela ezagutu beharrean gaude.

Eta honetan garen ezker, non ote dago gure Herrian emakume idazleak ugariago izatea galerazten duen kakoa? Galdera honi erantzuteko, gutxienez hiru gauza hartu beharko genituzke kontuan. Bata, emakumeari buruz urteak zehar hemen nagusitu den pentsakera; emakumezkoen artean ia orainarte izan den eta oraindik ere dagoen kultura maila koxkorra bigarrena, eta hirugarrena, goi-mailako ikasketak egitera iritxi direnen Herriarekiko erantzunik-eza. Penagarria izan arren ere aitortu beharra baitaukagu emakume euskaldunaren eginkizun nagusiak ia beti emetza eta amatza, eta lekaimetza izan direla, baina ez bereziki gizarte-ekintza. Bai, ba dakit Katalina Erauso eta beste nor edo nor ditugula, baina hauek

pertsonajeak dira, noizpehinka ortzean agertzen diren izar harrigarri horien antzo eta inondik ere ez gaineretiko izarren eredu, bere trebetasun miragarri eta guzti. Une honetan, beste zenbait arazo larriren artean, emakumearen neskametzarena dugu. Gizarte-egitura oker batzuek bere mendean hartuta baitaute kate ohitura, lege, ezjakintasun eta gizonaren zerbitzuko, eta kate horietarik askatzen ez dan bitartean, ez literatura lanetan, ez eta ere beste eginkizun batzutan, ezer gutxi egin lezake. Bizi dugun garai honetan emakumeak pertsona maila iritxi ezker eman lezakean guztia haintzakotaz ez hartzea kaltegarri dugu, geron teilatura harri tiraka jardutea bezalaxe da... Eta norberaren teilatura harri tiraka jarduteak burugabekeria handi samarra dirudi.

Hasiera batean esan dut eta berriztatu egingo dut orduan esana. Nik ez dut uste bat-batean erabakitze-ko arazoa denik emakumearena. Gauza bat ikusten dut ordea; alegia, emakume euskaldunak bere Herriko literaturari hain gutxi eman badio, pertsona denez, dagokion maila iritxi ez duelako dela. Denok gara bestalde oker horren sustraian euskarri oraindainokoan jarraitzekotan...

«...gizarteko injustiziaz ez emakume bezala, bainan pertsona bezala jabetzen den heinean ohartuko da emakumea bere alienazioaz, eta orduantxe aztertuko du lehendabizikoz bere emakume izatea, ez emakume denez, pertsona delako baizik...» (María Aurèlia CAPMANY-k.)

«Gauzak diren bezala ikusita, harek bi bizitza bizi izan zituen. Bata, lehendabizikoa, neskatxa, andra eta ama bezala zegokionez. Bigarrena, B. alarguna zelarik tokatzen zitzaiona: lagun bakarra, obligaziorik gabekoa, aberastasun handirik gabe bainan nahiko bitartekorekin. Lehendabiziko bizitzak hirurogei urte iraun zuen, bigarrenak bi baino gehiagorik ez».

(Bertold BRECHT-ek.)

SALBADOR GARMENDIA

Zaldibian (Gipuzkoa) jaio 1932-ko irailaren 20-an. Apaiza. Irakasletzan ari da. Euskaltzain laguntzailea. Ipuin askoren egilea dugu, beretariko batzuk aldizkarietan zabaldurik daude, baina beste batzuk argitara gabeak, guziak bildurik merezi luke liburu berezi bat osatzea. *Historia triste bat* (1969) antzerkiaren egilea dugu, 1965-ean errepresentatu izan zen lehen aldiz, 1969-ra arte argitara gebe iraun badu ere. Bi antzerki ditu euskeratuak: Camus-en *Gizon zuzenak* (1967) eta Pedrolo-ren *Gizonak eta ez* (1969), eta, ipuin bat, Saint-Exupéry-ren *Printze-txikia*, laster argitaratze-ko. *Lurraren kondaira* (1970).

Saririk aipagarrienak: Ondarroan 1964-an Txomin Agirre-ren omenezko antzerki sariketan lehena, eta lehen ipuin sariak Mondragoen (1965), Eibarren (1966).

MARIA MADALENAREN HERIOTZA SANDUA

Orain dela berrogei urte herri txiki bat zen Zarobi. Azken denboretan Arjentinatik etorri ziren in-

dianoak, begiak zuri-zuri geratu ziren, aspaldian utzi zuten herri maitea berriz ikusi zutenean. Lehen, ehun etxe baizik ez bazuen, gaurregun berrogei mila bizilagun zituen Zarobik. Industria handia sortu zuten zarobitarrek. Herriaren industrializazioa mirari bat bezala gertatu zen. Aspaldiko Zarobi hartan, hiru tailer txiki ziren; ugaldu ziren tailer haiek, gero eta handiago, eta horra, egungo egunean herriaren egalean industria-lantegi handirik ikus zitekean. Alde guztietatik bildu zen langile jendea.

Lehenbiziko tailer txikiak ireki zirenean, nagusiek eta langileek, tailerretan lan, denek bat egiten zuten. Gerora, zerbait indartu zirenean eta fabrikak zabala-gotu, tailerretako nagusiak ofizinetatik aginduak ematen saiatu ziren. Azkenean, gehienek behintzat, direttoreak-eta jarri zituzten, eta orduan nagusiak behin edo beste bakarrik azaltzen ziren lantegietara: hots, industriak eta langileen izerdiek utzi zizkien diru mordoaz nola hobeto baliaraz zitezkean ikusteko egiten ziren bilkuretara biltzen zirenean bakarrik azaltzen ziren fabriketara.

Industrializazio hori, batipat, portuari zor zitzaion. Lehen, portu txiki bat besterik ez zen: arrantza portu txiki bat. Herri guztiak zuen parte portuan. Gurasoak arrantzara joaten zirenean, arrantza-lekumeak igeri ibiltzen ziren itsasoak eta ibaiak bat egiten zuten unean. Baina gero, itsasontzi handirik sartzen hasi zanean, arrantzaleen bafore txikientzat ez zen gehiago lekurik, eta horrengatik, nagusi handien industriakargak batetik bestera eramateko ba-

karrik balio zuen puertoak. Nehor gutxi kejatu zen eta kejatu zirenak ere laster asko amore eman beharrean gertatu ziren. Herriaren erdi-erditik ibaia pasatzen zen. Ibaia aski sakona bait zen, itsasontziak herriraino, barruraino sartzen ziren. Ibaiaren alde banatan ziren Zarobiko kale hestuak altxatzen. Ibaiaren alde banatara errepide bat zegoen eta errepideen ondoan etxe altu eta beltzak.

Horrelako herri industrializatu batetan ez da batiere harritzekoa-ta, langile jendeak lanetik atera orduko ostatuetara jotzen zuen. Ostatzuz josia zegoen portu-ondo guztia. Pozik ziren zarobitarrek: gauza guztien prezioa gero eta gorago ari bazan ere ardoak lehengo prezioa egiten zuen. Gainera, fabriketako nagusien laguntzaz taberna eta ostatu berririk ireki zen eta gehienetan telebistak ezarri zituzten. Oraindik ere ez bait zen Zarobin Europako zenbait herrialdetako haize berririk sartu, biziro onesten zuten nagusien jokabide jator hori: norberak bere aparatoa erosteko behar hainbat diru irabazten ez bazuen ere, ba zuten behintzat tabernan sartu eta fubola eta zezenak ikusiaz denbora pasatzeko atxakiarik.

Beste inor baino gehiago José Aldazabal, «Aldazabal burdina lantegi»-ko nagusia goraipatzen zuten. Lan gogotik eginez fabrika bikaina jasorik zuen, eta nahiz eta besteek baino gehiago ez ordaindu langile jendea —beraz oso gutxi ordaindu— egia ere zen, inor baino gehiago saiatu zela langileentzat taberna berriak, taberna telebistadunak irekitzen.

Egin zuen gainera obra bat miresgarria, zarobitarrek sekula ahaztuko ez zutena. Zer egin behar da! Zarobitarrek gizon ziren, beste edonongo gizonak bezain gizon. Egia esan, beste herri industrializatuetara joaten zirenean, bere herria gehiegi goratu beharrez ukatzen bazuten ere, Zarobiko portu izkinan nolabaiteko emakume asko bizi zen. Haiek beste izen bat ematen zieten emakume haiei, bainan nik «nolabaiteko emakume» idatzi dut, nahiz eta barne barnetik sinets, emakume horiek beste edozein emakume bezain emakume direla.

Begira zer zuen egin Aldazabalek. Etxe handi dotore bat jaso zuen Zarobi ondoan zegoen hegi batean. Herriko zahar eta behartsu, umezurtz eta emagalduek bildu zituen etxe horretara. Zaharrik eta umezurtzik bildu bazuen ere, portu ondoan bizi ziren emagalduek biltzen saiatu zen batipat Aldazabal jauna. Ez denak. Berrogeitabost urtetatik pasatuxeak zirenak baizik. Herritarrek atsekabe piska bat hartu zuten hara eraman zituztenean, baina laster jarri ziren horretara ere.

Bainan nik neuk, besterik kontatu nahi dut. Gau hartan ardoz eta fubolaz asexeak bait zeuden, zarobitarrek ez zioten garrantzi handirik eman, bainan egia esan, gau hartan gertatu zenak, ordurarte Aldazabali nion begiramena zerbait epeldu zen nere baitan. Patxi arotzak, berdin bait da errementaria esatea, kontaturik jakin nuen guzti guztia.

Urtero bezala, igande hartan festa zuten «Aldazabal jauregian» bizi ziren zahar, umezurtz eta ema-

galduek. Egun horren zai egon ziren barruko guztiak, eta arratsaldeko hirurak ezker, poliki poliki aldapa gora zetozen nagusien kotxeei begira egon ziren.

Lehenik, fabrika txikietako nagusiak igo ziren, Seat 600-etan. Geroxeago berriz, itsasontzietako zenbait nagusi, Seat 1.500-etan. Eta azkenik, Aldazabal jauna eta bere emaztea, mercedes batetan. Eskuetan pañuelo zuriak eta urdinak dantzatuaz hartu zituzten jauregitarrek.

Egin zen festa ederrik. Umezurtzek, agureek eta emagalduek teatro txiki bat moldatu zuten. Harro azaldu ziren eszenariora, aurrean zuten jauneria hura ikusita.

Lehenik, Txilibitu eta Danbolin, bi haur umezurtz, azaldu ziren. «Ai Danbolin, Danbolin... kosk egingo diat ipurdin». Denak irri karkaraka hasi ziren; zaharrek beren hortz horiak erakutsi zituzten, emagalduek barrez leher egin beharrean hasi ziren, ea umezurtzek eskuez tripa estutzen zuten barrari eutsi ezinez. Jauneriak irriño bat besterik ez zuen agertu eta puroei kea ateratzen jarraitu zuten.

Zaharrek azaldu ziren eszenariora. Dantzan egin zuten. Hortzak erakusten zituzten eta belaunak makurtzen. Besterik gabe, gizontxo haien aspaldiko hezur hezeak orain erabat iharturik ikusirik, ze irriak egin zituzten emagalduek!

Emagalduen txanda etorri zan. Joxepa Pardel, Iñaxi Pegarra eta Madalena Betikoa agertu ziren es-

zenariora. Joxepa Pardelak zertxobait esan nahiko zu-
kean, baina mihia kateatu zitzaion eta negarrez hasi
zen; Iñaxi Pegarrak lagunaren negarra disimulatu
nahirik, ahoa ahal zuen beste zabaldu zuen, bainan
oihu triste bat besterik ez zitzaion atera. Bi haiek
hain modu txarretan ikusirik, pauso bat egin zuen
Madalena Betikoak, eta ahoa zabaldu zuen eta ezpai-
netan irriño triste bat loratu zitzaion... Ba zekien
zer esan... Bainan memento hartan bihotza senti-
mentuz bete zitzaion... Agureak begira begira ze-
gozkiola sumatu zituen eta gupidatu egin zen... eta
deabrukeriazko burutazio bat pasatu zitzaion buru-
tik. Zer egingo-ta, aspaldi batean bezala, bi eskuak
belaunetara eramane zituen eta poliki poliki bere
gonaz zaharra iztar erdiraino jaso zuen. Umezurtzek
barrez jarraitu zuten, agureak begiak zabal-zabalik
geratu ziren, jauneria erabat eskandalizaturik eta
mojek oihala berehala jaitsi zedila agindu zuten.
Aldazabalek eskuak begietara eramane zituen eta bere
emaztea superioraz mintzatu zen; inoiz ez eta or-
duantxe damutu zitzaiola emakume izatea, aitortu
zion.

Besta bukatzeko, Aldazabal jaunak discurso bat
bota zuen. Oso emozionaturik zegoen, itsuraz behin-
tzat. «Soziedadeak bazterreran uzten dituen gure
anaia-arrebak ez zitezkean utz gisako etxerik gabe». Egundaino ez bezalako txaloak entzun ziren. «Gau-
za on eta asko egiteko dirua ez da aski, behar da ins-
piraziorik ere». Umil umil mintzo zen, meriturik
batere ez balu bezala, eta bera umilago eta txaloak

sendoago entzuten ziren salaren barrenean. «Zarobi hain garbi eta txukun eta eskandalorik gabe ikusten bada, herriko zaborra guztia jauregi eder batetan lore bihurturik dagoelako da» esan zuen. Umezurtzek ezer konprenditzen ez zutelako, mojak biharamunean moral piska bat egiteko gaia atzeman zutelako eta agureak arras agureturik zeudelako edo, entzule guztiak emozionatu ziren eta bankuez eta zangoez lurraren kontra taka-taka berebiziko istilua atera zuten. Hura zen alegrantzia! Gero eta beroago ari zen Aldazabal jauna. Halako batean boz mehe bat entzun zen lau pareten erdian. Madalena Betikoaren boza zen: begiak malkoz beterik zeduzkan, eta bi eskuak bildurik sudurraren puntan ezarri zituen, eta oihiu egin zuen: «Sandu, sandu, sandua Madalena bekatari honen gainean milaka aldiz etzan zen Jose Aldazabal jaun prestua! Zeruek kanta bezate eta haizeek deihadar egin...» Isildu egin zen. Salako isiltasun ikaragarriak hitza kendu zion. Denak zuri-zuri geratu ziren. Mojek, token azpitik begirada zorrotzez begiratu zioten; agureak ez zekiten zer egin; haurrek behatza zapatzen jarraitu zuten; jauneria altxatu egin zen... Aldazabalen emazteak konortea galdu zuen. Aldazabal jaunak «datorren urtera arte» esan eta diskurtsoari bukaera eman zion.

«Aldazabal jauregian» bizi ziren zahar, umezurtz eta emagalduak izan zuten ardo goxorik eta pastelak. Batño falta zen: Madalena. Jauneriaren aginduz, mojek «jauregitik» lekutu zuten.

Aldazabal jauna eta bere emaztea, herria alderik alde pasa eta puertotik hiru kilometrotara zegoen restaurant dotore batetara sartu ziren afaltzera.

—Nor zen? galdegin zion emazteak.

—Emagaldu bat...

—Gaztetako laguna.

—Oso ederra zen.

—Ederra zela?

—Orain itsusia da.

—A! Oso itsusia! Oso itsusia... eta gainera emagaldua!

Hor nonbaitetik etorri zen Zarobira soldataren bila Madalena. Behar hainbat ez bait zuen irabazten, goizeko seiretatik zazpi t'erdiak arte, esne banatzen ibiltzen zen. Tiki taka, portuko pisuetara igotzen zen. Orduan ezagutu zuen Aldazabalek eta bai eta «estimatu» ere. Lehen bezain eder ez baldin bazen ere, oraindik aurpegiko azala aski lehuna zedukan, ezpainak mehe eta hainbeste gizonek gustatu zuten bere irri gozoa ez zuen galdurik. Aldazabal aberastu zenean eta hoberik ezagutu, «jauregian» sar erazi zuen berritsua.

Ipar haizeak doi doia eragiten zien zuhaitzen hostoei. Bihotzaren garraztasuna gozatzearren, txanpan botila bat berekin hartu eta kanpora atera ziren senar-emazteak. Herrira abiatu ziren. Zenbait hodei beltz ageri zen zeru zabalean. Urrutian Zarobiko etxeetako eta ostatuetakako argiak ikusten ziren. Dena isil isilik zegoen. Biziro arin zoan merzedesa. Portuaren alde banatara zeuden farolen argia itsasoko hu-

retan isladatzen zen. Itsasontziak, bata bestearen kontra, uhinen gainean dantzan zebiltzan. Portu aldera, bi mantxa beltz korrika, ikusi ziren. Ustekabean bezala, kotxea frenatu zuen. Garrasi bat entzun zen. Zenbait leihotan argiak itzali ziren.

Ostatuak jendez beterik zeuden. Bilbao eta Donostia fubolean ari ziren. Ate bat ireki zen eta speakerraren boza entzun zen: «Gazteluk hartu du baloia... Urreistiri pasatu dio... Arangurennek inguratzen du, driblatzen du eta takioiaz jo eta Mendiluzeri pasatu dio... Baloiarekin aurrera doa, txutatzeroa doa... baina, ai! Etxebarriak zangoa hanka tartera sartu eta lurrera erori da... Penalty! Penalty! ... Aaa! Arbitroak, reglamentua sekula ikasiko ez duen arbitroak ez du pitorik jo... eta jende guztia deiha-darka hasi da! ... Gazteluk hartu du berriz ere baloia...»

Madalenak arnasa estuturik zuen. Ez zezakean gaurgero gizonen deseorik lasai... ez Pellorenik eta ez inorenik. Askj zuen egindakoez! Orduan garra-sika hasi zen. Edozein tabernatako atean joko zuen eta defendituko zuten, baina gizonak fubolari zeuden. Aurrera jarraitu zuen korrika, portu aldera. Pello atzetik zuen, ilea banaturik eta zangoen gainean doi doia zutik. Oihu egin zuen Madalenak. Zenbait buru azaldu zen leihoen atzean, eta erantzun bezala eztul bat edo beste entzun zen, ezer gehiago ez. Nekea sentitu zuen eta portuan zegoen plaza txikian sartu zen.

Farol handi batek argitzen zuen plaza txikiad Lau zuhaitz zeuden plazan. Plazaren izkinan portua, hura, itsasontziak. Zuhaitz batetik bestera egin zuen Madalenak. Gonak banaturik zituen, txima luzeak buruan. Izuak hartu zizkion zainak eta garrasiegin nahi izan zuen, baina eztarriak ez zion bozarik eman. Pello ondoan zebilkion. Zuhaitzetatik aparte: itsasoaren eta Pelloren erdian zegoen Madalena. Tripako indar guztiak bildu zituen eta deihadar egin zuen. Ostatuetaiko zenbait ate ireki zen, paretaren kontra pixa egin zuten, lepoa igurtzi eta barrura sartu ziren! Leihoetan argiak itzali ziren eta leihoetako maindi-reen atzean begi txiki txiki asko ikusi zen.

Aldazabalek bapatean gelditu zuen kotxea;

—Itsusia ala ederra?

Autoaren argiak itzali, leihatila piska bat ireki, txistua kanpora bota eta,

—Itsusia, erantzun zion emazteari.

Arratsalde hartan Madalenak esan zuenaz oroitu zen Aldazabal eta begiak odolez bete zitzaizkion. Lehiatilatik kanpora burua atera zuen. «Emak hor Pello... bota zak».

Andrea bizkarraren kontra zedukan. Biak ari ziren batera: «Emak hor Pello... bota zak. leher dadila!» Eta memento hartantxe, Pello, basurdea bezala lotzera zihoakionean, Madalenak huretara jauzi egin zuen. Hurpera joan zen. Hanka puntaz zerbait gogorrik ukitu zuen, lotu zitzaion indar guztiaz eta tira eta tira, sokak itsasontziaren ondoraino eramanean zuen. Pello eskaileretatik beheara jaitsi zen. Deseo za-

kar batek eraginik zangoetatik heldu nahi zion; desesperazioz beterik, murgil egin zuen Madalenak eta sokari gero eta gogorrago helduaz, berriz ere hur gainera atera zen.

—Oraindik ere zangoak zabaltzen ditu emagaldur horrek, esan zuen andreak.

—Langileen hondamendia azken mementorarte, esan zuen Aldazabalek.

Eskuak odolez gorri-gorri zeduzkan. Begiak noranahi, zuloetatik atera beharrez... Begietan zuen hararik ere, bere esperantza guztia jarririk. Kale estu haietan hainbeste aldiz «agur» esan zioten bozez oroitzen zen, bainan gogoeta itxaropentsu haiek gorpuztaren indarraz batera itzaltzen zihoazkion; bizkar hezurrean zituen indar guztiak bil, oin puntak estutu eta ahalegin ikaragarriak egin zituen nola edo hala hur gainean egoteko. Pello aurrera eta atzera zebilan. Zerbait esan nahi zion Pellori, erregu bat egin nahi zion gupida zekion, bainan eztarriak ez zion hitzik atera. Burua bi besoren artean zedukan...

—Itsusi ala eder? galdegin zion andreak.

Erantzun gisa, merzedesaren eskuko frenua laxotu zuen eta autoa gain-behera hasi zen. Bospat metro egin eta geldi erazi zuen. Leihatilatik burua atera eta Madalena zegoen unera begiak zorroztu zituen. Berriz ere freno laxotu zuen. Madalena zegoenetik hogeitahamar metrotara geldi erazi zuen kotxea. Kanpora atera zen. Itsasoaren ondoan zegoen paretaren kantoiraino, arrastaka joan zen. Burua luzatu zuen, lepoa atera paretaren bestaldera eta zangoak jasoaz

besoez hurpera egiten zuen indar. Haga baten deseo desesperagarri bat sentitu zuen memento hartan Aldazabalek.

Memento berean, zenbait gizon atera zen ostatuetatik, eta ibaiaren alde banatako etxeak lotzen zituen zubira joan ziren. Zubiaren gainetik doi-doia azaltzen zituzten beren buruak. Ostatuetan ez zegoen gehiago argirik, are gutxiago leihoetan. Telebistaren futbol hotsa besterik ez zen entzuten. Garrasiez ohar-tu zirenean, langileek leihoak ahal bestean ireki zituzten; ondorioez, ondorio txarrez konturatu zirenean, pixkanaka-pixkanaka batere harrabotsik gabe berriz itxi zituzten. Zubian zeudenak berdin: testigutzak ekar zitzakean nekeez eta denbora galtzeez oroitu ziren eta, banaka-banaka, berriro ostatuetara jo zuten. Aldazabal bakarrik geratu zen kanpoan, paretan erdi dilindan, eskuak luzatuta, begiak odolez beterik eta hortzak krisk krask egiten ziotela.

Madalena nekaturik zegoen. Heriotzaren larrimina sentitu zuen. Halaz guztiz ere ez zuen etsi: azken mementoan, portuko ostatu eta etxeetatik jende eza-guna pilaka etorriko zitzaiola uste zuen. Gorputz guztia bil-bil egin eta soka muturrari gogor helduaz, gorputza huretatik atera zuen: azkenekoz, bere begi hilak ostatuetakoa ate eta etxeetakoa leihoetara zuzendu zituen. Milaka buru txiki ikusi zuen etxeetakoa eta ostatuetakoa leihoetan zeuden zapien atzetik begira. Orduan bihotza lehertu egin zitzaion. Esku muturrak laxotu zituen eta isil-isilik hurpera joan zen. Olatuek, hur gainera atera zuten, eta sokaren ondoan eta

itsasontziaren kontra batere mugimendurik gabe geratu zen.

—Oraindik ere zangoak erakusten ditu p. horrek, esan zuen andreak.

—Zaude isilik... itzar daiteke-eta, esan zuen Aldazabalek. Automobilean sartu zen. Motorrari eman zion. Txanpan botila hartu zuen. Burua leihatilatik kanpora atera zuen. Txanpan botila labaindu zitzaion eta lurrean zabaldu zen eta portuko huretara isuri.

Pelloc burua makurtu zuen. Eskailerak igo zituen, haize freskoa hartu zuen eta kale barrenetik gora abiatu zen.

Partiduaren azken mementoak ziren. «Gazteluk darama baloia. Mendiluzeri pasatu dio. Honek Urreistiri. Baloiarekin doa. Defentsa bat driblatu du. Hamar metrotara... Ez, Hartzakek hartu du. Aurrera doa... Ba dirudi... —memento honetan speakerraren boza arras kanbiatu zen— zortzi metrotatik txutatu eta ezkerrez gol sartu du. Gol! Gol! eta ostatueta gol! gol! gol! milaka aldiz entzun zen. Milaka zigarrilo piztu zen langileen ezpainetan eta milaka argi gorri-gorri agertu zen etxeetako leihoetan.

Biharamunean, poliziak gorputza altxatu eta han eta hemen galdezka hasi zenean, inork ez zuen gauza garbirik esan ahal izan. «Gauerdian oihu bat entzun zela portu-aldean» esan zuen batek. «Irrist egin eta erori edo egingo zela» beste batek. «Aldazabalen jau-regian sartuz geroz, burutik piska bat eginik ote zegoen» esan zuen hirugarren batek.

Aldazabal senar-emazteek bere txaletean sartu eta oherat jo zuten. Irribarre txiki-txiki bat nabari zitekean haien ezpainetan.

Senarra ohean itzulinguruka zebilela ohartu zen emaztea.

—Zer duzu, honenbeste mugimendu?

—... garrasiak... garrasiak... erantzun zuen Aldazabalek. Ohetik jeiki eta kutxatila batetatik algodoi puska bat hartu eta belarrietan sartu zuen. Geroxeago gauza bera egin zuen emazteak, eta biak sor-gorren isiltasunean murgildu ziren.

Emazteak:

—Orain garrasirik aditzen ahal duzu?

Ez zuen erantzunik hartu.

Senarrak:

—Garrasirik aditzen ahal duzu?

Paretak paretari erantzun ziona besterik ezer ez zen aditu.

XABIER GEREÑO

Bilbon jaio zen 1924-ko abuztuaren 12-an. Intendente Merkantila da eta Cinsa diska eta liburu argitaldariaren zuzendaria. Euskaltzaindiaren laguntzailea. Azken urteotan euskerazko aldizkaririk gehienetan idazten du, batez ere *Zeruko Argia*, *Anaitasuna* eta *Txistulari*-n. Bere antzerkiak: *Zein da errudun?* eta *No bi bat behar dogu* (1969); lehenengoa 1965-etik errepresentatua izan da. Eta beste bi nobela: *Arantza artean* (1969) eta *Argi bat ilutasunean* (1970).

ESTANBUL

1965-ko abuztua zan Estambul-era lehenengoz heldu nintzanean.

Turkia-ko hiri handiena (1.459.528 bizi-lagun 1960-ko kontuketan) ez zan nik uste neban lakoa. Egia da mezkiten goi biribilduak eta zeruruntz luze doazan minareteak hiriaren ikusteari berezitasun bat emoten deutsola, baina nik gehiago itxaroten neban. Estambul-ek, azaletik ikusita, Bilbo handi bat emoten dau: zerua goibel, etxeak ilun, jende langilea kaleetatik zehar. Hitz baten, industria eta komertzioak sortzen daben giroa.

Gauza ezina da holako lan labur baten Estambul lako hiri handi baten berri emotea, batez be milaka urteetako historiarekin josita badago. Antxinako Kostantinopla-k maitekiro gordetan ditu denboraren eta politikaren joan etorriak zutik utzi dituan harri zaharrak.

Igarotako urteak maite badozuz, zoaz Santa Sofia mezkitera, edo Topkapi Sarayi museora. Zoaz Bosforo-ren ertzean dagozan gaztelu zaharretara.

Gaurkoa ezagutu nahi badozu, zoaz Bazar Handira, Urrezko Adarrera (Corne d'Or - Cuerno de Oro) edo Galata zubira. Edo sartu zaitez Bilbo, Iruña edo Donostia-k dauken parte zahararen antzeko kaleetara. Etxeak, esan doguzan euskal hirietakoren antzekoak edo pobreagoak, baina kaleak ehunka, han zuzen eta hemen zeharka, jendez gainezka.

Jendearen itxurak ez deuto Estantbul-i inolako berezitasunik emoten. Jazkera, guztiz europarra da. Otomanoen inperioaren haunditasuna piztu nahirik, Kemal Atatürk-ek turkismoari indar berri bat emon nahi izan eutsan eta jazkera zaharrak debekatu zituan, hiri-burutza Estantbul-i kendu eta Ankara berriari emon. Eta zapaltzaile zoroak egiten daben legez, nazioaren batasunaren izenean, etnia txikiak (kurdoak etab.) zapaldu eta desegindu.

Estantbul-ek ba dauka parte berri eder bat, baina nabarmen da, ekonomiaren aldetik, jendea hestu bizi dala. Galata zubi zaratatsuan, automobil haundi asko ikusiko dozuz, amerikarrak, baina guztiak dira taxisak. Telebisioan, Europa-ko nazioen artean atzera-tuena da. «Renta per capita»-n, txikarrena.

Unibersidadeko ikasle batzuk ezagutu nituan. Ba ekien Euskalerrri eta bere problemen berri, eta euren asmo bakarra Turkia jasotea da.

Turkia eta Grezia, txakurra eta katua dira: ezin dabe alkar ikusi. Orain, Txipre da atxakia, baina historia zehar mila atxakia izan ditue.

Ingles hizkuntza askok dakie. Frantseza, gutxi. Gazteleraz, inork bez.

Estantbul hiri kosmopolita da, erdi European eta erdi Asian zabaldua, eta hau kontuan harturik eta Turkia-ko gobernuak turismoa indartu nahi daualako, ba dago non ordu alegerak igaro: 50 dancing eta night club dotore, euretariko asko Bosforo-ren er-tzetan.

Esan ditugun ikasleak, holako batera eroan ninduen. Gaua zan eta bere argi koloretsuak Bosfororen uretan dantzari bihurtzen ziran. Ederra, lujoz hornidua... baina turistez beteta. Sartaldeko dantza exotikoak ikusten gengozala, sedaz jantzitako andra ederrak eskuak gora eta gorputza lirain eta bigunkiro musikaren doinuari jarraituaz erabilten ebela, Bosforotik rusiar kruzero bat ikusi genduan, bere kainoi grisak nabari zirala. Turkiarrak errespetuz begiratu eutsen, holako ikusteeekin ohituta egon arren.

Estanbulek, Kostantinopla zaharrak, pentsa arazi behar deusku. Mundua jira-biraka dabil, etorkizuna zein dan ez dakigu. Non dago Otomanoen Inperioaren handitasuna eta indarra? Non bere gudari bildurgarriak?

Herri zapaltzaileak be jausten dira, herri haundiak txikitu.

Grezia, Roma...

Ni neu, itxaropenez beterik urten nintzan Estambul ikusi ondorean. Euskalerriaren etorkizunaren itxaropenarekin. Baina horretarako, lan egin beharko.

JEAN HARITSCHELHAR

Baigorrin sortua 1923-ko maiatzaren 13-an. Letratan dotoradutza egina du. Bordeleko Unibersidadean irakasle. Baionako «Musée Basque»-ren zuzendaria. Euskaltzaina eta azken urteotan Euskaltzaindiaren buruordea. Hanitz euskal aldizkaritan kolaboratu du, bereziki *Herria*, *Gure Herria*, *Euskera*, *Jakin* eta *Bulletin du Musée Basque*-n, bera da azken honen zuzendari. Be-

re lan aipagarriak ditu *Mashiñ Larralde*. — *Bordachuri, Le poète galerien* (1963) eta *Le poète souletin Pierre Topet-Etchahun* (1969), *L'oeuvre poétique de Pierre Topet-Etchahun* (1969-1970).

Angelu, 1968-ko azaroaren 22-an.

Adiskidea,

Bi hitz labur: Hartu dut zure gutuna eta manatu dut berehala hirugarren makila. Heldu den igandean, Baigorriat joaitan, emanen dakot makila-egileari ezarri behar dituen hitz-lerroak. Erran nautzun bezala Lafitte eta Larzabal-ek eramanen dituzte makilak Iruñerat behar diren egun eta tenorez.

Nahi balin baduzu, ez bainaiz Iruñen izanen (egun hortan Bordelen izanen bainaiz eskola emaiten), Dassance jaunak (edo Lafittek) emanen dako makila Don Manuel Lekuona-ri, Eskualzaindiaren buru-ordezkoaren izenean. Segur naiz Dassance-k betekoko duela eginbide hori pozik handienarekin.

Agur adiskidea.

Bihotzez zure.

Jean Haritschelhar

* * *

Angelu, 1969-ko uztailaren 13-an.

San Martin adiskidea,

Bi hitz zor daukitzut joan den ortzegunaren gatik. Gutun huntan ezartzen dautzudan paperean irakurtuko duzu nola igorri dautzudan telegrama bat. Telegrama hortan erraiten nautzun nola ez nindaiken joan Bilborat. Berebil berri bat, seguro paperrik batiere Españarat joaiteko eta aitortu behar dut Bordenaleko joan-jinak akitu ninduela asko.

Irakurtuko duzu ere nola zuzenbidea ezarri-eta «Euskalzaindia — Diputación — Bilbao» ez da telegrama etorri. Korreos-eko jende horiek erdaldunak dira dudarik gabe. Nehork ez daki beraz Bilbon zer den Euskaltzaindia edo zer den Diputazioa.

Horra beraz zer gertatu den eta nola nik telegrama igorri-eta, zuek ez duzuen jakin ez nintzela etortzen ahal. Barkamendua eskatzen dautzut beraz. Gu gabe ere uste dut besta ederki pasatu dela.

Asteartean, uztailaren 8-an, pasatu nuen tesisa dotore tituluaren irabazteko. Ederki pasatu da nahiz arratsaldeko biak eta erdietan hasi-eta iraun duen zortziak eta laurden artio.

Elgar ikusiko dugu heldu den biltzarrean.

Agur bero bat.

Bihotzez zure.

Jean Haritschelhar

Gipuzkoako Seguran jaioa 1936-ko uztailaren 20-an. A. Frantziskotarra. Filosofia eta Letrak estudiatzen ari da Barcelona-n. Euskaltzain laguntzailea. Aldizkari askotan idatzi du, batez ere *Jakin*, *Egan* eta *Aranzazu*-n, era askotako gaiez. Aditz estudioz bi liburu ditu: *Euskal-aditza* (1960) eta *Las siete lecciones del Euskal-aditza* (1965).

Saririk aipagarriena: 1965-ean Santiago de Compostela-n euskal unibersitarioentzat egin zen poesi sariketan lehenen atera zen.

ZAZPIKATUETA-KO EZBEHARRAK

Zazpikatueta-n izan ahal zarete inoiz? Zazpikatueta ibar bitxi eta arraroa da, izan ere bertako biztanleak ez dira gizakiak, katuak baizik. Katarte honek ba ditu, beraz, zenbait jakingarri aparteko, benetako gizartea, barka, katartea baita, bere hauzo, agintari eta guzti.

Zazpikatueta-ri bere zazpi hauzoek eman diote izena. Erroma-ko zazpi muinoei bezalatsu gertatzen zaio Zazpikatueta-ri ere: ezer guti dakigula, alegia, hauzo hauen jaiotza eta jatorriaz. Alegia eta ipuin zaharrek diotenez, hauzo bakoitzari izena lehenen katu arbasoagandik datorkio. Zazpi katategiak Uxkoa, Bix, Ñar, Abar, Lladi, Beñar eta Xuro dire, hauzoak eraiki zituzten lehen katuak bezalaxe.

Zazpikatueta-ko ibarrak, hain berezia izanik ere, ba ditu prolema eta arazo xelebreagorik. Bi aipatu nahi nizkizueke gaur: bata, Baosadi ibaiarena da;

bestea, miauerarena. Dirudienez, antzina batean, Zazpikatueta ibarretik ez zen inolako errekarik igarotzen; bainan, zazpi hauzoen zoritxarrerako (hala dio behintzat miaueraz katakumeei kontatzen zaien ipuin batek), pantano lehertuaren uholde izugarri hura etorri zenez gero, Baosadi ibaiak banatzen ditu, bi herrialdetan, Zazpikatueta-ko hauzoak: Abar, Ñar, Bix eta Uxkoa batetik; Beñar, Xuro eta Lladi bestetik. Harrez gero, Baosadi-k banatutako bi lurraldeok ez daukate elkar-adiskidantza handirik; izan ere, zubirik ezean eta katuak hain ur-higuin direla, bakoitzak nahiago du bere aldetik ibar-kanpokoekin hartu-emanetan bizi. Beraz, erreka madarikatu batek zatitu du Zazpikatueta, baina, entzuna dugunez, katu gazteek ez daude konforme egoera aldrebes honekin: zubiak egin nahi dituzte, era askotako zubiak, Laukatueta eta Hirukatueta elkar daitezen. Zubi-gogo honek asal-datuta eta haserre bizitan darabilki Zazpikatueta osoa.

Ba da beste eztabaida bat ere: Zazpikatueta-ko hizkuntzari dagokiona, esan nahi dut. «Miauera» deitzen diote zazpikatueta-reek mintzairari. Ez dakizue inork non jaioa den hizkuntza hau; baina, jatorriaren ezjakina gora-behera, miaueraz mintzatzen dira bailarako katu gehientsuak. Ez guziak, ordea. Zoritxarrez, Zazpikatueta-n ez da nonahi miauera berdina egiten. Bai zera! Eta hortik datoz eztabaidarik traketsenak, gorrotagarrienak, zazpikatueta-reek bakoitzak bere iritzi irmoa baitu miauerari buruz. Arlo honetan inon guti aurkituko genuke herri jakinagorik. Eztabaida hauetan, dirudienez, guziak dira hizkuntzalari trebe eta miau-

era sakon-sakoneraino ezagutzen dutenak: miauera-
rekiko bilkura hauetan ez da erraz ikasiak eta ezja-
kinak nabaritzea, denak baitira jakintsu. Zazpikatueta-
n ez da, beraz, beste gure herrietan bezalakorik
gertatzen: han ez da alfabetatze beharrik, guziek bai-
takite irakurtzen eta literaturaz mintzatzen eta filo-
logia berrienaz baliatzen. Miauerari buruzko bilerak
dira munduko kongresorik harrigarrienak.

Zazpikatueta-n nornahik dauka miaueraren salba-
bidea, ibarrean hizkuntza hau hiltzen badoa ere. Izan
ere, hauzo bakoitzak du miauera aparteko eta ede-
rrena eta jatorrena. Batez ere, jatorrena. Honegatik,
hauzotarteko eztabaidetan ezin dute on-hartu ondoko
hauzoetan darabilten miauera-modua, ez baita bera
jatorrena. Holakoetan, elkar konpreni dezaten «hau-
hauera» erabiltzen dute zazpikatueta-
katuek, alboko
ibarretak mintzairak, alegia. Gainerako eztabaide-
tan bat ez badatoz ere, puntu honetan nahiko kon-
forme daude.

Hirukatueta-koek mi**h**aueraz ari direla esan ohi
dute Laukatueta-ko batzuek ere mi**h**aueraz egin behar
litzakeala esaten hasi dira. Laukatueta-
miauera baz-
tertu nahi honek sekulako haserreak piztu ditu orain-
tsu uxkoarren artean, eta Uxkoa-ko katu anitz miao-
bizitan dabiltz eta Baosadi gainetik egin nahi ziren
zubien kontra ere ekin diote, zubi horiek Hiruka-
tueta-ko mi**h**auera Laukatueta-ra sartuko dutenaren
susmo gaiztoa baitaukate Uxkoa-n. Uxkoar zahar as-
kok diotenez, miauera eta mi**h**auera artean ez da alde
handirik, bainan jakina da zirrikitu ttipitik etsai

handia ere sar daitekeala. Beraz, hobe da zubirik ez egin.

Mihauera-zaleentzat zubiok betebeharrak apartekoa dute. Elkarrekin, benetako elkarrekin esan nahi du asmo horrek. Zubiak derrigorrekoak dira, beraz, eta mihauerazaleek bakarrik egin ditzakete behar bezala. Laukatueta-ko mihauerazale jakintsuak ez dira guti berotzen honelako zozokeria (hala dela diote) entzutean.

Dena dela, geroz eta argiago dago, Zazpikatueta-ko katuerekin (nahiz mihauera nahiz mihaurera izan) etsaierik gogorrena kanpotik datorrela. Izan ere, ondoko ibarretik sartzen ari den «hauhauera» da katuera hilko duena, mihauera nahiz mihauera ez baitaitezke inolaz ere hauhauerarekin elkartu. Hemen ere katu-zakurren arteko ezinikusia dago bizirik. Zazpikatueta-n hizkuntza jatorra nahi dute, eta jatoritasun honen bila dabiltz aspalditxotik.

Mihauera jator honen ametsetan egin dira azken gizaldian benazko entsegu batzuk. Bix hauzoko katu nagusi batek ekinda, *mihauera garbia* sortu zuten bixtarrek, eta inguruko hauzo batzuetako zenbait jakintsuk ontzat eman zuen. Katuera berri hau garbia zen, herbesteko hauhaueraren kontra-kontrakoa. Akats bat bakarra zedukan: Zazpikatueta-n ez zen ulertzen eta, Hirukatueta-n bereziki, mihauera garbi hori alferkeria eta amets gaixto bat zela pentsatzen zuten. Zazpikatueta-n, ba, katuera garbiaren hiletak egin berriak dituzte.

Azken aldian, mihauera garbiaren ordeztan *mihauera jatorra* egiten hasi dira Zazpikatueta-ko jakintsu berri

batzuk. Ez dute, garbizaleek bezala, miauera berririk sortu nahi, ba dakite hizkuntzak asmatzea bidezko ez dena, jende nahiko ikasiak baitira. Eta jakitunak direnez, egitekorik miragarrienak burutu nahi dituzte: hildakoak piztu, Baosadi ibar-gora eraman eta kondairarik zaharrena buruz behera gaurraldian murgildu. Eta miauerari gagozkiola, asmorik bikainenak daduzkate: Zazpikatueta-ko bi lurraldeek elkar konpreni dezaten, mihauera jatorrenean izkribitu nahi dituzte eguneroko eta liburuak.

Jatorzale batzuntzat bederen, bizpahiru idazle zaharren mihauera da katuerarik jatorrena. Uxkoar gehienak ez daude iritzi honekin konforme, eta beharbada ezta hirukatueta anitz ere, bainan, jatorzale-talde berezi horrek dionez, liburu zaharrak aztertu ez dituztelako da hori. Zazpikatueta-ko gaurko idazlerik bizienak mihauera bakar bat nahi dute beren liburuetan. Honetaz konforme dira denak, baina ez zer-nolako mihauera behar litzakean erabakitzean. Aipatu ditugun jatorzale berezi horiek antihoaleko mihauera zahar bat nahi lukete, hura baita, diotenez, jatorrena. Zoritzarrez, bi liburu zaharretan bakarrik aurkitzen da mihauera klasiko hori, eta Zazpikatueta-n ez dituzte ezagutzen liburuok.

Gaurko Zazpikatueta-ren etorkizuna nahiko ilun ikusten da. Hildako idazleek ez dute sepulturetatik jeiki nahi; Baosadi oraindik ere ibar-behera doa eta zubiak beharko dira Laukatueta-tik Hirukatueta-ra pasatzeko, eta, anitzek uste duenez, arbasoen mihau-

era ikastea baino samurrago izango da kondaira zehar
jaio den *gaurko mihauera bateratua* ikastea.

(ARÁNZAZU *aldizkariaren* 471 *zenbakitik hartua*.
1970-eko *otsailekoa*)

AINGERU IRIGARAY

Nafarroako Bera-Bidasoan sortua 1899-ko martxo-aren lehenengoan. Midikua. Euskaltzaina. Julio Urkixo Mintegikoa. Eusko-Ikaskuntza-ren azken batzorde mahai buruko izana. Aspaldiko urteetan euskal-kulturazko eta euskerazko aldizkaririk gehienetan kolaboratu du. Inbestigazio eta itzulpen asko egin ditu, alemanetik eta frantzesetik gaztelerara eta hoietatik euskerara ere bai. *XX-garren mendeko Nafarroako euskal idazlariak* (1958) lanaren biltzailea, *Esbozo bio-bibliográfico de Literatura éuskara profana* (1965) saiakeraren egilea, *Jostatur mintzaira ikas*, Méndez Gracia-n, Eskola liburua-ren euskeratzailea, eta *Egan* aldizkariko zuzendarietarikoa delarik, bere gain du *Naas-maas* izeneko saila. Bai hontan eta bai euskal letretan, ezagunagoa dugu «Apat-Etxebarne» izenordez. Gainera, bera dugu Euskal Alfabetatze taldeen buru.

OROITZAPENAK

GAYARRE KANTARIA IRUNEN (1)

Denek dakigu Julian Gayarre, ospe handiko tenor bat izan zela, bainan oraingo gazteek behar bada ez-

-
- (1) Irakurgai hau, beste bi lantxokin batean, Irungo Herri —etxeko Concurso literario (1969) dalakora, presentatua izan zen. (Saririk irabazi gabe)—.

tute jakingo Irunen adiskide asko izan zuela, eta egunik gozoenak hemen pasatzen zituela urteoro. Ondotik doazin berri hauek, ezagun diran biografieta ez tira azaltzen eta guk *Maria Gal Garayalde* irundar andere ospatsu haren ahotik, 1953 urtean entzun genituen; andere hau, Irungo Rodriguez Salis-tarren amatxi izan zen, eta *Luis de Uranzu* izenordeko idazlea izan zenaren ama.

Oroimen zorrotzeko eta buru argiko emakumea, berak kondatu bezala ditugu, xehetasun jakingarri hauek ezarriko. Andere hau, 1957 garrenean, Irunen hil zen 99 urteetan. Honen etxea bisitatzen oi zuen kantariak, Irunen zegoelarik, eta hor ezagutu zuen beraz, gure kontatzailleak, hogeï edo urte zituelarik.

Euskaraz mintzatzen Gayarrek ba zakien, bai eta idazten ere: joan den mendearen azken urteetan Erronkarin euskaldunak ziran denak (eta bera 1844 urtean jaioa zen), bere biografilariak ez konturatu arren: Maria Gal andereak esaten zigun Euskalherri ganako zuen ixuria (Erronkari, mintzairaz, Euskalherriaren barrenean zegoen orduan), euskal hitz zenbait sartzen oi zuela solasetan; euskaldunen artean laket zitzaiola besteen artean baino ere geiago.

Campion idazlariak garai hartan argitaratu zuen bere *Gramatika* handia (1844) eta liburu hortan berean, Gayarre-ren izen-deiturak ikus daitezke, suskrittore lerroen artean. Madrileko bere Opera kantaldien ondotik, atera arazirik piano bat eszenariora, ordainetako, Iparragirre-ren kanta bat edo beste ematen oi zuen askotan, *Gernikako arbola* hutsik egin

gabe; Teatro-Real-ean ziran euskaldun guztiak txaloka eta oiuka asteraiño. Baina bere euskaltasuna agerian azaltzeko, bere izeba bateri zuzendu kartatxoa aski litzake. Hona Fagoaga idazlari ezagunak argitara eman zuen gutun xarmagarria:

Barcelona, 19 de diciembre, 1884.

Ene tía Juana maitia.

Eugenio sin [etorri] da arro ongui. Quem en gaude anisco ongui guciac eta ori nola dago? Nai din sin cona ichasoaren ecustra? Anisco andia da, tia Juana.

Nai badu nic dud anisco deiru orentaco, vidagearen pagateco, quemengo ostatiaren pagateco. Ezdi eguiten quemen ozic batrere, chaten dugu quemen anisco ongui eta guero artan dugu iror nescache postretaco eta gazte eta pollit.

Ah! cer vizia! tia Juana maitia, amar urte chiquiago bagunu...!

Gorainxi guzientaco eta piyco bat nesca-chi pollit erroncarico guziet.

Julian.

Zuzen eta garbiki idatzirik dagola Gayarrereren gutun amultsua, erronkari-uskara-ren berri dutenek argi aski ikus dezakete, molde-uts bat edo beste gora behera: oraingo askoren gutunak baino zuzenago.

Gal anderea ederki oroitzen zen, ogei urteetan egin zuen ezagutzaz; uste zuen neskatxak etzirela gizon hortan ohartu izanen, ospe handiko kantaria izan ezpalitz; soinez txikia zen, abots fin eta lañokoa; etzen gizon ederra esateko, aurpegiko larrua ñabarra bezala zuen; oso begikoa eta mintza-erreza, beheko maillako jendeen laguna. Bilkuretan etzuen beinere kantatu nai izaten, haundi maundiek eskatzen zio-telarik bereziki.

Frantzesez ongi zakien eta inglesezt ere apur bat; hizkuntza bat menderatzeko, zion, emakumetxo adiskide bat egitea zen ikasbiderik onena. Ideiaz erabat liberala agertzen zan Gayarre, dio andere Galek; orduan errepublikazaleak oraingo komunistak bezelatsu hartzen omen ziran. Irunen egotea laketzatzaion Donostian baino aise geiago, irundarrak demokraten oitura tinkoagokoak zirelako agian, eta hiriburuan berriz, udan erregeak zeudelako.

Bere adiskideak, erdiko maillako burgesian billatzen zituen, eta haundi-maundien artean etzen batere laketzat. Irunen aste batzuk egin eta, bere herri maite Erronkarira zuzen joaten zen, Iruñean gelditu gabe jada, 1876-ko gerla ondoko pentsa-giroarengatik beharbada.

Ondarrabiara itzuli baten egitea gustatzen zitzatzaion, adiskideekin Shantus-enean merendu bat egiteko; bidean erosten zituen opil batzuk, gero Onyarbin haur behartsuen artean bereixteko. Arrats batez, Amuteko gurutzearen paretik iragaitean esan zuen: *Apaingailua [Eszenarioa] prestaturik dago, has*

gaitezen bada! eta, pralle balditu haien arriduran, opera baten romanza bat kantatzen hasi zen, iñork ere sustatu gabe.

Figuerido-tarren famelian, Dominika Chilin deitzen zan andere behartsu eta prestu bat zegoen: orduka lan egiten oi zuen. Bein etxe hortan andere gaxoaren zinak eta minak kontatzen ari ziran; eta ernea eta humorekoa zelako, bere seme-alabaen neke guztien gatik, Dominikak kontatzen zuen bere biziko atsegin-ordu bakarrak haur-gitean izan zituela, ohean goxoki pausatzen zelako, eta katillu zukua ere ohera eramaten ziotelako; Gayarrek, ixil-ixila denak entzuten, bere ondotik pasatzean ehun pezetako paper jori haletako bat eskuratzen dio: andere gaizoak, begizuriturik, beinere ikusi ezpaizuen, hainbeste diru, bere erdara mordolloan esaten dio, eskuari musu emanez: *Felices días por muchos años*. Gayarrereri etzizaion berehalakoan ateraldi bitxi hori ahaztuko.

Gal-tarren etxean egoten omen zen neskatxa frantzes pollit bat, eta Gayarrereri laket; Mari hori bein balkoian zegoala, beetik ikusirik kantatzen dio kallesak: *Marie j'ai vu ton c... tout nu*.

Bere artzain-etorkia etzuen beinere estaltzen, eta bere guraso menditar ere ez ukatzen; aitzitik, berekin eramaten zuen aita Teatrora edo gomitera, bere erronkari-soiñekoa beinere kentzen utzi gabe. Bein, irungo etxe batean bazkaltzera gomit ziran Gayarre, bere aita eta lagunak, eta denak mahaiean prest zedula, aita eskas zutela ohartu; alditxo baten ondotik kezkatzen hasiak zirelarik, gure aitona irriz sartzen...

Behobiaraiño segitu dituela behi eder batzuk... zio-larik.

Letamendi, Barcelonako sendakin eta Irakasle jakintsu harek 1899 urtean izkiriatu zuen (*Obras completas*) Gayarre zela... *Bere esanetan eta egitetan yankee bat baiño demokratago, baino beinere Alderdi politiko batera ere lotu gabe.*

Oso eskuzabala izandu zen; zituen diruak bere inguruko behartsuen artean bereizten bazakien, bai eta bere ahaide guztien artean ere. Bere ordenuan, bere alaba bati (María Mantilla) 45 mila ogerleko utzi zition, eta *gainerako diru guztiak bere bi hilotzentzat*; hil-ordenu hori egin zuenean, *gainerako diru* horiek gutti ziran, baina hil zeneko asko azitu.

Gayarre, izpiritu zuzeneko eta bihotz garbikoa zen. Cándido Figuerido-ren famelian Gayarren gutun asko gorde da, eta horietatik batean irakurri nuen nik bein: *«Me ofrecen 60 mil pesetas por actuar en la semana Santa de Sevilla; ¿no te parece que esto es robar?»*.

MARIANO IZETA

Nafarroako Elizondon sortua 1915-eko uztailaren 14-an. Erlojeroa ogibidez, espezialidade horretako denda du Elizondon. Euskaltzain laguntzailea «Principe de Viana»-ko euskeraren aldeko sailekoa. *Herria*, *Principe de Viana*, *Zeruko Argia*, *Diario de Navarra*, eta beste anitz aldizkaritan ematen ditu bere idaz-lanak. *Dirua galgarri* (1962) nobelaren egilea dugu. Eta anitz ipuin ba du izkiriaturik eta argitara gabarik.

Kallesa - Erronkarikoa.

NIGARRAREN ERRESUMAN DIRUA NAGUSI

Piarres-en familia zoriontsua zen, pobreak bai, egia, bainan zoriontasuna diruaren baitan bakarrik ez baitago. Piarres ezkondua da eta hiru haur ba ditu, bi mutiko eta neskatiko bat. Luixe bere emaztea andre ona eta maitagarria da, bortz urte esposaturik eta Jainkoak emanikako hiru aingeru polit horiekin senar-emazteak kontent dira. Piarres baserriko umea da eta bere sort-etxean berrogei urteak bete artio beti nekazalgoan ari izana da. Seme gazteena zen eta azkenengo urte hauetan bere gurasoekin bizi zena, bertze haurrideak, batzuk Ameriketan eta bertzeak eskonduta, denak barreiatuak zauden. Maisterrak ziren eta bere adinik hoberena lanean iraganik, gurasoak hil zirenean baserria bere nagusiaren eskuetan utzirik, erabaki handi bat hartu zuen. Bakarrik etzaitekela bizi eta pentsatu zuen esposatzea. Andregai ona eta bere gogokoa aurkitu zuen bera baino hamabortz urtez gazteagokoa. Luixe bere andregaiare ere baserri tipiko bateko alaba zen eta Piarres bezala maister bizi zirenak. Ezkondu eta hirira joan ziren bizitzera eta hemen burdina lantegi batean erdietsi zuen ogi-bidea. Lan bortitza eta ez garbia, jornala ere eskasa zuelarik. Ez zen alferra gure Piarres, lan berri hortan berak ahal zuena egiten zuen bainan bertzalde eman zuen gutiko gizona baitzen, irabazpideak ere bere balioaren arabera izaten ziren. Bere bizitegia hiri bazterrean zagon, lantegitik hiru kilometroko bidean. Etxe

zahar bat eta aski erremesa zuten, bide zabalaren bazterrean eta zoko batean kokaturik. Beren etxea zaharra eta erremesa izanagatik, bizitegi hortan arras laketuak zauden. Ba zuten bakea eta osasuna eta senarrak irabazten zuenarekin bizi ziren, xuhur xuhur bainan bizi ziren nahiz eta sosik ez zitzaieten batere soberratzen. Egunero goizeko zazpian ateratzen zen etxetik eta beti oinez erregebidearen barna bere lantegira. Beti mendian bizi izan zena, ez zakien ez bizikletan eta ez motoan, hortaz bada hiru kilometroko bidaia oinez egiten zuen.

Otsaileko hilabetea zen eta egunero bezala laneatik atera eta senar-emazteak beren hiru hurrekin sukaldetan goxo goxo, kantu irri eta solas.

—Piarres —erran zion Luixek—. Ba dakizu bihar zer eguna den? Oroitzen zara?

Piarres, irriño goxo bat ezpainetan eta begiek dir dir egiten ziotela, ihardetsi zion:

—Bai, Luixek, oroitzen naiz bai, bihar bortz urte esposatu ginela.

Senar-emazteak bozkarioz beterik eta hiru hurrek beren beso eta altzoan zauzketela, denak besarkada maitekor batean lotu ziren. Luixek jarraiki zuen erranez:

—Biharko eguna ongi zelebratzeko bazkari eder bat prestatuko dugu, umerrie ezta faltako eta pastiza goxo bat ere egingen dut.

Gero Piarres:

—Gainera bihar larunbata eta arratsaldean ez baitugu lanik egiten, bazkalondoan trankil aski egoten ahal gara besta polit bat eginik.

Biharamunean eta egunero bezala irria ezpainen eta bihotza alegera eta urratsak zauli, badoagure Piarres bere bidetik. Oraindikan negua, eta argitzekoa zagon. Bat-batean eta Piarresen gibeletik tximixta baten antzera agertzen da auto bat, eta Piarres gizajoa harrapatzen du, lurrean errestan hogeimetro baino gehiago eramaten duela.

Otozaina ohartu delarik gelditzen du autoa eta gure gizona hantxe aurkitzen du zirriken azpian eta bizirik gabe. Ikaragarria! Han berean eta bertze aldetik moto batean heldu zelarik agertzen da gizon bat ixtripu hori ederki ikusi duela. Gertakizun ikaragarri horren lekuko bakarra, Jakes da, hiriko gizon gazte bat, eta han berean gertatu baita, motoa gelditu eta badoaie otozainarengana. Hau lehenbizien mutu gelditu da zer egin ez dakiela. Han ez zen bertze leku korik Jakes bertzerik, ordu hortan eta neguan bidetik auto guti iragaiten baitira. Lehenbiziko izialdura pasa eta otozainak erraten dio:

—Nik ez datik zer gertatu den, ni ongi ninoaien eta bera sartu zait nere bidera, nik ez dut kulparik.

—Gezurra! Ihardetsi zion Jakesek. —Zu gaizki zinazin, zu ezkerretik heldu zinen eta bere eskutik zoaien gizona harrapatu duzu. Huna hemen zure autoa eta gizona bide bazterrean autoaren zirriken azpian. Zu lo heldu zinen eta ez duzu atxakiarik, zure arrazoinak ez dute deus balio.

Orduan otozaina bere burua galdua ikusi zuelarik izitu zen eta erran zion:

—Otoi jauna isilik egon zaite eta orai berean nik emanen dautzut 1000 libera, salatzen ez banauzu.

Jakesek otozainaren beldurra eta izialdura ikusirik eta hortaz baliaturik ihardetsi zion.

—2000 libera ematen badautazu isilik egonen naiz, nik ez zaitut salatuko, nik eztut deus ikusi, itsu eta mutu nago.

Otozainak berehala:

—Tori, hemen dituzu nere sakelean ditudan sos guziak. Eta eman zizkion 1900 libera.

—Aski duzu?

—Ba ba ongi dago —ihardetsi zion Jakesek, eta diruak hartu eta hilari batere begiratu gabe, motoa martxan paratu eta tximista bezala alde egin zuen. Bertzeak ere bere bidea jarraiki zuen Piarres gizajoa lurrean hil-hotz utzirik.

Eguerdia hurbiltzen ari da eta Luixe sukaldean bazkaria prestatzen, haurrek berriz jostetan. Eguerdia pasatu da eta gizona ez etortzen, Luixe berantetsie dago eta noiz nahi leihotik bide aldera begira. Ordu pare bat gehiago igaro da eta Piarres oraindikan ez agertzen. Luixe kezketan dago eta bere pentsamenduak txarrera doazi.

—Zer gertatu ote zaio nere senarrari? —zion bere baitan.

Haurrek ere galdegiten zuten:

—Aitatxo noiz etorriko da?

Denak berantetsiek eta amatxo ea beldurtuxe. Haurrek bazkaldu eta siestara eramán zituzten eta Luixe leihotik begira senarraren zain.

Halako batean hiri aldetik zetorren berebil bat, bide bazterrean eta etxearen aitzinean gelditu zen. Autotik bi gizon atera ziren eta bidetik hurbilena zagon etxeko atea jo zuten. Ixtant baten buruan, heldu dira bi gizon horiek etxe hartako etxekoandrearekin. Hau Luixen laguna zen, eta bere izena Ixabel.

Luixek ikusi zituen nola heldu ziren bere etxe aldera eta kezketan baitzagon, oraikoan arras beldurtu zen. Pentsatu zuen jaun horiek zerbait berri zekarretela eta beheitire jautsi zen.

—Arratsaldeon —agurtu zuten etorri berriak.

—Bai zuei ere —ihardetsi zuen Luixek.

—Gu Juzkadokoak gara eta zuregana heldu gara. Badakigu zu Piarresen emaztea zarela eta berri txar bat eman behar dautzugu. Zure senarra Piarres auto batek arrapatu du eta hil du.

Hitz gogorak eta bortizak bai, gisa hortan bat batean emanak.

Luixe hori aditurik garraxi samin bat eginik, eza-guerarik gabe luze luze erori zen. Bi gizonek eta Ixabelen laguntzarekin Luixe lurretik goratu eta sukaldera igan zuten. Alki batean jarri eta akolatu zenean negarrari eman zion, Piarres Piarres! oihu egiten zuela. Orduan lo zauden hiru haurrak iratzarri ziren eta amaren nigar eta garraxiak aditurik, beren ohatzetik nigarrez, «Ama, Ama!» deitzen zuten. Amak haurren nigarrak aditzean lasterka eurengana joan

eta hiruek besarkada batean harturik oihuka, bere begietako nigar errekarerekin bustitzen zituela. Haurrek ere amarekin batean nigarrez: —Non da aitatxo, non da aitatxo —galdetzen zutela. Ikaragarria.

—Ixabelek eginahalak egiten zituen Luixe kontsolatu beharrez, hau ere bihotza bete betean nigarrez ari zela. Gero Luixe pixka bat trankildu zenean, bi jaunek mintzatu ziren. Jakinarazi zioten nola Piarres bide bazterrean aurkitu zutela auto batek harrapatuta eta ez zakitela gauzak nola gertatu ziren, lekukorik ez baitzen. Erran zioten nola Piarres hil-herrira eramán zuten eta Luixeri eman zizkioten bere senarraren soineko sakeletan aurkitutakoak. Paperak eta bertze gainerako xehetasunak zuzendu ondorean, Juzgado doko jaunak hiri aldera joan ziren emaztekiak eta haurrak nahigabe hartan utzirik.

Biharamunean ehörtzi zuten Piarres eta ondoko egunetan mezak egin zizkioten. Piarres zenaren familia dohakabea mixeri gorrian aurkitzen zen, Luixe alargun hiru aingeruekin, nahigabez beterik beti nigarra begietan eta senar zenaren izena maiz bere ahoan. Hiru haurrek ere noiz nahi galdinka: —Aita-txo non dago —erraten zutela.

Bizkitartean Jakes hor zabilen, baina ez gorki trankil, hunek ere ba zuen bere kezka. Ondoko egun horietan Piarres zenaren etxera hurbildu zen eta bai ikusi ere alargun gizajo hura bere hiru haurrekin zein urrikari eta erremes bizi zen. Ez zen goseak hilko, sa-soiko andrea zen, langilea eta bizitorea, eta nola-baitere bizia aterako zuen.

Jakesek ba zuen bai urrikia, bere barnean har bat ari zen lanean bere gaizki egina burutik kendu ezina. Gauzak ongi egin balitu behar bada otozainarenganik sosalde polita ardiets zezakeen alargunak eta horrela laguntza horrekin bizia pixka bat arindurik aisetasun gehixeago izanen luke. Hori lekuko baka-rraren baitan zagon, baina Jakesek ez zuen bere bu-rua zikindu nahi, eta nahiz urrikiz ezin egonez aur-kiturik, denborak suntsituko zituen zorigaiztoko ger-takizunak; gainera Jakes diruzale amorratua zen eta haren kontzientzia ere holakoa baitzen.

Mundu huntan diruak estaltzen ditu gizonen ar-teko ustelkeriak. Munduan zenbat holako gertatu ote da eta lur emanik zenbat txarkeria gelditzen ote da. Diruaren indarra neurri gabekoa da.

NIGARRAREN ERRESUMAN DIRUA NAGUSI

FRANTZISKO XABIER KINTANA

Bilbon jaio zen 1946-ko urriaren 13-an. Filosofia eta Letrak estudiatzen ari da. Euskaltzaindiaren laguntzai-lea. *Jakin*, *Zeruko Argia*, *Anaitasuna* eta beste zenbait euskal aldizkaritan kolaboratu du. Bere ...*eta Jentilen espiritua datorke*, ipuia, eta *Beste izakia*, nobela, «Eus-kal Elerti-69» bilduman agertu ziren (1969). *Linguistika orain arte* (1970). Beste nobela bat, *Noizbait nonbait* eta Kafka-ren *Itxura aldaketa*-ren itzulpena (1970). Oñati-biaren *Método de Euskera radiofónico* bizkaieraz jarri zuen (1965).

Saririk aipagarriena: 1968-an Deustuko Zientzia-Ekonomiku ikasgoak antolatu zuen «Unamuno» izene-kō euskerazko ipuin sariketa irabazi zuen.

SORGIN BATEN AMETSA

Beri ez zen sorgin jatorra itxuraz. Atso itsusi eta sudur oker izan beharrean nahiko polita zen.

Anboto aldean bizi zen.

Zoritxarrekoa omen zen gaixoa. Bai, sorginen sasoia igarota gero jaio zen Beri gurea. Eta ezegoki eta gaizki sentitzen zen berea ez zen mundu hartan. Odo-lean, Zugarramurdin dantzan eta kantari ari zirenen izpiritua bera zeraman. Gauak tiratzen zuen bortizki, eta zergatik ez zekiela hegaz egiteko gogo handia zedukan.

Ilargia, bere baserriko leihotik zekusan ilargi biribil eta zuri hura dej bizi bizia zen.

Bozak ere entzuten zituen Berik halako gau ilar-gidunetan. Boz urrun eta misterios, nonbaiteko eta noizbaiteko zurrumuru isilak.

Hasikeran ez zen konturatzen ongi, baina hogeit urteak egin zituenean bere ohi ez bezalako ahalmenak nabari zitzaizkion argiro.

Herriko apaiza bera bere indar ezkutuaren azpian zerabilan neskak.

Deabrukeria itzala omen zedukan.

Ume gaixoak osatu egiten zituen begirakune batez eta mutiko okerrak gaixoak bihurtu berak nahi zuenean.

Ezkondutua gura izan balitz herriko mutilik galaie-naz egingo zen, segur asko, baina Berik ez zion berau kendu nahi bere lagun Edurneri.

Kendu esan dut, eta ez deritzat guztiz egoki honi. Izan, Beri ona zen baina sorgina izanik gizonaletxo ere bai.

Herrian inork ez daki baina hainbat gizon ostuak ziren gauetan beren emazteekin lo zorroan zeudela!

Eta horixe zen dena. Berik izpirituak behar zitu en gorputzak bage bere gurariak betetzeko. Erraz asetzen zen eta inoren emaztek ezin esan ezer hura zela-ta.

Goizetan Beri erreka ondoan egoten da. Berak inork ez dakitzanak dakitza. Eta inork sumatzen ez duena ezagun.

Erreka bare dago eta trankil, ezeren seinalerik ez du agertzen lekuak.

Besteentzat ez, baina Berirentzat ba dago, egon, seinale ugari.

Belarrak garoz dira bustiak eta loreak irekitek. Perretxiko beltz eta oker bat hazten da sasi hegalean.

Goiztiria da eta zeruan ez da oraindik eguzkirik.

Neskak, belarrak, sasiak, urak eta zeruak irakurten ditu. Gauza bakoitzak esangura bereziak ematen dizkio.

Erreka ondoko marka luzetxo bat ikusi du. Je! berak ba daki hura zer den. Bart lamina bat egon zen berton eseririk. Eta uren koloreaz beste hiru igeri ari izan ziren osin sakonean. Ez ziren hotz izan, bestela perretxikoa ez zen beltza izango, zuria baizik.

Pinudi beheko apo Iodia, Kattalin izeneko sorgin zahar baten maskota, Manu errotariarenetik ibilia zen. Zapo txit zabal eta zaharra zen.

Bostehun urte inguru omen zituen. Zugarramurdiko akelarre askotan egona zen bere jaube Kattalin zenaren ginar gainean joanik.

Beste anitz piztia ere bizi ziren herrialdean antzina sorginen kuttunak izanak. Eta Berik guztiak ezagutzen zituen.

Martin ehiztaria ere ezaguna zuen.

Erbí baten atzetik joatearren meza utzi zuen apaiz hura sarri ikusten zuen berak trumoi-gauetan, eta baita bere txakurrak ere.

Herrian entzun omen zen apaizaren txistua txakurrei deika, baina ikusi, inortxok ere ez zuen egin.

Mari, Anbotoko dama ere ikusia zen. Itxuraz eta arin, egia zen, baina honez gero Mari ikusi ezina zen aspaldian mundu guztiarentzat.

Berik ba zekien, gauetan entzuten zituen bozek esanda, bera Euskal Herriko azken sorgina zela, jentil jatorren azkeneko alea, eta triste zegoen.

Ai, bera antzina jaio izan balitz, beste sorginekin solasean eta autu mautu goxoetan egongo zen, eta ilargi beteko gau argietan akelarretan.

Dantzan egin zezakeen eta pozik ibili mendietatik bere ginarrean, baina bakarrik zegoen, berea ez zen garai eta gizarte batean.

Orain inork ez zuen esaten «sugeak, zapoak eta sorginak erre erre!». Donibane gauean, atso zahar batzuek izan ezik. Gazteak ez ziren sorginen beldur

eta berauek inoren beldurgarri ez izateko amaitzen ziren, beren fans-ak bukatzean artistak amaitzen diren bezala.

Oi Beri! jentil aroan jaio bahintz! Orain dela seirehun urte lehenago... Berik sorginen amaiera zekusan.

—Tamala dun —zioen berekiko— ni azkeneko sorgina naun baina.

Bai sorginen kasta luzea eta iraunkorra ahitzen dun. Orain duela hogeitau hamar edo berrogei urte sortu bide ziren lehenbiziko sorginak.

Haitzuloetako gizonek errespeto handia zieten eta haintzat hartzen zituzten.

Erdi Aroan eta kristautasuna etorri baino lehen ere sorgintasuna edo sorginkeria, berau apaizen hitzez, oso zabaldurik zegonan mundu guztian.

Baina gaur ez zegon zer eginik. Inork ere ez din sinesten gudan, edo nigan, azkenekoa bainaiz.

Tamala da, bai, guztiz tamala, baina sorginok hiltzen gaitun betiko.

Eta Berik begiak itxi zituen arnasa eginez. Gero-txoago lo kuluskaz zetzan haritz urtetsu baten ondoan.

Amets egiten zuen, amets, eta irudipenak mila irudi, mila zirriborroko antz aldakor eta laister...

Trois Frères deritzan harpeko sorgin txistularia zebilkion hoska.

Beraren buruko adar oker eta zorrotzak dantzan ari ziren haren gainean. Hitz batzuk... urrunak...

nahasiak, erdiz boz, erdiz ahausi... antzinako hizkera ezezagunen bat...

Eta txistularia txikitu egiten zen gero... eta aker handi bat agertu bere ondoan... «Akerraren adarrak okerrak ote ditun, Beri?» esaten zion barrezka. Eta aberea saltoka zebilen mendi haitzetatik.

Gero zulo beltz eta zabal batean... kea eta su motela zen eta atso eta gazte batzuk, sei edo zazpi... Batek galdarari eragiten zion esanaz: Baga, biga, higa, laga, boga, sega, zaga... Eta galdaran burbil berdexkak plik plok... Isilunean geratu ziren eta itxurak galdu airean... Eta Mari, ile gorrizko sorgin ederra erakutsi zen bertan. Eskuan ispilua zeraman eta aurpegian irribarre gozo, oso gozoa zen bat.

... Beri, —ziotsan— hi azkeneko sorgina haizateke, baina baita famatuena ere... ezezaguna haiz, oraindik behintzat... izenik ez dun, izana eduki arren, eta ba dakin «izena duen guztia omen dun»... Hala ere izen bagako izanak ez omen ditun beti izaten... Noizbait ezagutu egingo haunate eta ordurez gero izanen haiz... izanaz batera izena ere edukiko dun, Beritxu.

Eta Berik amets gehiago egin zuen. Idazle batek bere izena jartzen zuen paperean... bere izena, bere izena.

Honetara heltzean Beri itzari egin da ikaratuta eta begiak zabal pentsatu du: —Bai amets gustagarri eta politta, egia balin...!

Eta berriro ere begiak itxi ditu.

Baina hala ere Beri ba da. Neronen lumari buruz Beri betikotu da nolabait, sorgin hori, azkeneko jentil hori, ez da sekula hilgo.

Nik maite izan dut Beri, Anboto ondoan bizi izan dena. Horregatik ematen dautzuet bere berri, beraren ametsean bezala sekulako bizi izan dadin.

Egia zioen Beritxuk, ene maiteño hark, izateko lagun edo arerioak eduki behar dira. Lagunik ez etsairik ez dadukana ez da, ez da bizi inorentzat. Beri, izan hadi betiko ene Beritxu.

(NOIZBAIT NONBAIT *nobela argitara gabearen leben kapitulua.*)

PIARRES LAFITTE,

~~Lapurdiako Luhoison~~

~~Frantziako Louhoison~~ sortua 1901-eko maiatzaren 21-ean. Nechoiz «Piarres Ithurralde» izenez firmatu du. Kalonjea. Anitz urtetan Ustaritzeko Seminario ttipian irakasle, bereziki literaturarena. Euskaltzaina. Herria asterokoaren zuzendaria 1944-an sortzez geroztik. Frantsezez ere zenbait libururen egilea dugu, euskal hiztegi eta gramatikak ere idatziak ditu. Bainan euskeraz eginak ditu bere libururik gehienak, beren artetik aipagarrienak: *Julien Héguy* apheza, *Ithurralden Kantuak*, *Egiatzko argia*, *Koblakarien legea*, *Ebanjelio ttipia*, *Eskual Herriaren alde*, *Eskualdunen Loretegia*, *Orratza*, *Chalbaten mertxika-ondoak*, *Marthus eta bertze*, *Georges Lacombe*, *Hazila*, *Hil-bizia*, *Atlantika-Pirene-etako sineste zaharrak* eta abar, anitz eratako gaiez hornitu dauku eskual literatura. Gaur egun, bere egitekorik nagusienak Allières hizkuntzalariaren laguntasunean Euskal Herriko atlas linguistikoa burutzea eta eskual literaturaren historia gure egunetaraino eskuaraz ematea ditu helburutzat. Literatura kritikan eta kasetalari bezala, segur asko, gure mendeen izan denik handiena dugu noski.

LITERATURAZ

Adiskidea, nahi zinuke jakin zer den literatura, eta literatura erakasle hanitz urtez izan naizelakoan, uste duzu aise argituko zaitudala! Ondikotz ahalgetu behar badut ere, aitortuko dautzut ez dezakedala behar litaken bezala zure galdeari ihardets.

Funtsean, orok noiz nahi argia aipatzen dugu, ez ginakikelarik zeazki azaltzen haren zer-izana. Aski zaiku jakitea ba dela eta gure begiak ederki laguntzen dituela.

Berdin erran nezake literaturaz: aski zaiku jakitea ba dela eta idazkien bidez gure gogo-bihotzak goxatzen dituela.

Lehenago hitz hortaz adi-arazten zuten, on ala txar, nunbait edo noizbait agertu idazki guzi-guzien moltzoa: eskual-literaturan berdin sartuko zituzten haurren *Arriola-marriola kinkuankin*, Axular-en *Geroa*, Amezketarraren ipuiak, *Gernikako arbola*, pastoralak, ostatu-kantuak, Lizardi edo Orixe-ren olerkiak, *Peru Abarka*, gure apez jakintsunen predikuak ala artzain ziberotarren *xikito* ausartak.

Geroxago idazki «hoberenak» baizik ez dituzte onhartu zinezko literaturatzat. Zoazi zu ordea xuxen erabakitzerat nun den «hoberenaren» muga?

Hasteko, ez du gaiak berenaz literatura egiten, gai guziak nolazpait besarka bait dezazke.

Idaz-moldeak, hots «estiloak», erakutsiko ote dauku zertarik ageri den egiazko literatura? Ez eta ere. Hanitz molde ba dira idazkintzan, denak berdin baliosak zoin bere sailean: bixtan da Topet-Etxahunen mintzaire kaldatsuak ez duela zer ikus Dibarart-en bertso baketsuarekin; ez eta Diharassarry-ren idazkera argi adimendutsuak Arbelbide-n ospearekin, are gutiago Hiriart-Urruty kalonjearen ele jori jauzi-kariarekin edo Etchepare midikuaren hizkuntza aberats apainduarekin.

Alta literaturaren hel-buruak ere ez gaitu hartaz biziki argituko: alabainan mendez-mende zertarako ez dute idazlek baliatu? Batek nahi ukan du izan jostatzale, bertzeak edertzale, hunek argitzale, horrek bazterren zeatz-erakusle, harek gogo-bihotzen ikerle; izan dira ere amets-saltzaleak, mundu-ukatzaileak, mundu berri asmatzaileak; agertu zaizku ixtorio edertzaleak bai eta zikintzaleak; batzu biziari doazkon auzieri jarraiki zaizkote, bertzeak jendeen arteko gaieri, zonbaitzu jakitateari, nun ez diren mundu huntaz goragoko gauzez mintzatu. Hots, zonbat jende, hanbat xede. Alde hortarik ere literatura hertsiki ezin muga.

Honoré de Balzac-ek errepikatzen omen zioten gazteri: «Erradak nork irakurtzen dituen hire liburuak, eta erranen dauiat nor haizen! ». Jende xeheak ez baditu gure idaz-lanak eskuratu nahi, ba dut bel-durra ez gabiltzala behar litaken bidetik. Behin aditu diot Orixe zenari, eskuarazko goi-literatura ez zela hiru ehun eta zoinbat hogoi lagunen arteko zer-egina

baizik. Haren ustez gaineratiko Eskualdunek ez zuten goi-literatura hortaz gozatzeko tirria izpirik.

Jakina: irakurle xehe gehienek ez dute libururik erosten beren buruaren hausteko, baina «denbora pasa», berek dioten bezala. Irakur-gai errexa bilatzen dute eta atsegingaria: ez dute sakonkeria laket, ez eta solas bihurtikatu. Bota ixtorio, bota amodiozko ele-berri, bota poliza-ipuin (aski bakun diren ber), bota irri-solas, bota jakitatezko gai axal zerbait, bota bertsu hunkigarri edo jostagarri; ez ordea jendea nardatzen teknika arradoz, metafisika ilunez, psikologia koropilatsuz, poesia zail, idor, mokor edo mainguz; ez emoka eskuara hitz arrotzez, jostera makurrez, erdara berri bat ez dadin bilaka. (Artetik aitor dezadan, ene azken lerro hauetan beretan bat edo bertze kausituko duzu, populuarentzat nola ez mintza erakutsiko dautzunik...)

Ikusten bide duzu, adiskidea, leize bat ari zai-kula irekitzen, nun ez den jada zabalki irekia, herri-tarren artean, batzu kultura bati dagozkiola, bertzeak bertze bati.

Idaz-lanetan ari diren askok gogoan dute, eskual-literatura bertze goi-literaturen gain-gaineko ozkarat hel-arazi behar dutela, lehen-bai-lehen. Xede ederra! Gaztean nihaur ere amets horrek lilluratu nau, eta zinez uste dut goiz edo berant hortaratzeko eginbidea ba dugula.

Baina, kenka huntan, banago ez ginuken lan premiatsugorik! Iduri zait gure literaturak ba duela herriartzearen beharra. Jauts bedi ixtant bat ilargi-he-

doiatarik lurrerat, baserrietarat, karrika edo kaletarat; gero emeki-emeki goratuko dugu berriz ere, herriaren kultura aberats arau.

Jende xehearen meneko idazkirik ez badugu eskuaraz ateratzen, eskualdun gehienak ez zaizkigu jarraikiko: erdaraz atxemanen bait dute beren heineko irakurtzekoa beti eta gehiago erdararat joko dute. Ez dakit hortaz aski konturatzen giren! Orduan norat ariko da goi-literatura? Errekarat ez ote?

Hots, hurbil gaizkiotela eskualdun xeheri. Eman gaiten heien mailan, umil-umila, behin segurik. Ez izan ez lotsa, ez herabe. Apaltzen dena goratuko da ondoan, eta goratuko ditu bere apal-kideak. Gisa hortan eginen da ez bakarrik idazkeraren, bainan eskual-literaturaren batasun baitezpadakoa.

Adiskidea, barka, ez badautzut zure auzia nahi bezala xuritu.

Ondoko egunak arte. Bihotzez agur!

DANIEL LANDART

Baxe-nabarreko Dohoztirin sortua 1946-ko abenduaren 11-garrenean. Tipografoa. *Herria*, *Enbata*, *Jakin*, eta beste zenbait aldizkaritan argitaratu ditu bere idazlanak. Bere liburua: ...*Hogoi urte* (1968); eta idatzi dituen antzerkiak: *Herro eta nigar*, *Mendiko bakea*, *Hilak hil Gure haurra*. *Bai ala ez* eta *Noiz*. Beste bi antzerki ditu euskerara itzuliak: García Lorca-ren *Odol ezteiak* («*Bo-das de sangre*»), argitara gabe, eta Bertolt Brecht-en *Amaren armak* («*Die Gewehre der Frau Carrar*»), Jean-Louis Lafitte-ren laguntzarekin (1969).

Saririk aipagarriena: 1964-an «Eskualtzaleen Biltzar-rak» eratutako lehen antzerki saria.

LANGILE GAZTE BATEN GOGOETAK

Joan den egunean, bizpahiru laneko adiskide ikusi ditut beharri xilorat eleketa ari, biziki kasu eginenez, heian, nehork ez zituenez ikusten eta aditzen...

Bainan laster berria zabaldu da eta nik ere jakin dut zertaz zuten solas.

Hastean, ez dut kasu handirik egin bainan orai, gero eta gehiago gogoetatua nago, ikusten baitut, gauza seriosa dela.

Horra bera, zer erran dautaten motz motza: «Greba behar diuk egin! Ez aipa nehoi, bainan jarraik guri...»

* * *

Bertzek greba egin dezaten, hori berdin zaiku; hori guretzat arratz da.

Bertzek greba egiten dutelarik, frangotan gure buruarekin egiten dugu: «To, nahi balin badute egin, egin dezatela! »

Haatik; gure burua itzalpean atxikitzen dugu, irriskurik hartu gabe...

Grebaren egitea —egungo egunean usu dira, bereziki elektrika, gaz eta burdin-bidetan ari direnenez— iduritzen zaiku gauza goxo bat dela, ximple bat, erran ginezake auher joko bat...

Bertze buru-haustea ez gaituzte hunkitzen...

Eta egun honetan, adituz geroz greba behar dugu la egin, gauza horiek guziak gogoan ditut eta barne barnetik min egiten dautate.

Orai ohartzen naiz, ene egun guzietako urratsetan ez naizela batere bertzetaz oroitzen eta ez ditudala behar bezala laguntzen...

* * *

Grebaren egiteko, arrazoin handiak ba ditugu. Eta grebaren egitea, baitezpadakoa da. Bainan xantiereko langile guziek parte hartuko dutea?

Ala, egun horretan, zonbeit, usaian bezala joanen dira, haia-haia lanerat, nagusiari atsegin egiteko?

Bertzalde; biharamunean, nagusiak zer erranen dauku?

Nagusia nagusi da. Gu, langileak, sindikatuak izanagatik ere, nagusiak ba du botere.

Bainan iduritzen zait, holako egun handi horietan, behar dugula aski bertute ukan, denek batean grebaren egiteko!

Ba; eta nagusiak bat edo bertze kanporat igortzen balitu?

Greba ez eginez ere, beti horren beldurrean bizi gara. Ez ote da hoinbertze lantegi hesten gure eskualdetan?

Grebaren egiteak; ba dakigularik arrazoinean eta zinez beharrez ari garela, horrek ene ustez ez dezake onik baizik ekar!

Bainan greba egitekotz, langile guziek parte hartu behar dute, erakusterat emaiteko lehenik guhauraren artean elkar aditzen dugula, eta bertzalde, nahi dugula gure dretxoak zainduak izan ditin.

Egun guzietan, erosi behar ditugun gauzen prezioak goiti ari dira, ez ote da xuxen gure alogera ere, emendatua izan dadin?

«Grebaren egiteak» ez du erran nahi nagusiei jartztea bainan: Gizon eta langilearen dretxoan errespetatzea!

Beti danik tira-birak izan dira eta izanen; jakin dezagun zinez, gizonki jokatzen!
(... *Hogoi urte* liburutik hartua)

PIARRES LARZABAL

Askainen (Lapurdi) sortua 1915-eko maiatzaren 7-an. Apaiza. Euskaltzaina. Anitz euskal aldizkaritan idatzi du, batez ere *Herria*-n. Irrati lan asko idatzi ditu, *Orreaga* (1964) eta *Lartaun* (1969) izeneko pasturalak, baina bere ekintzarik handiena antzerkiak idaztea izan da, hauen arteko aipagarrienak: *Etxahun*, *Bordaxuri*, *Senperen gertatua*, *Iru ziren*, *Hila esposatu*, *Herriko bozak edo nor alkate*, *Portu xoko*, *Berterretxe*, *Mugari tiro*, *Nork il du Oyantalde?*, *Kontrabandixtaren alaba*, *Urriki latza*, *Infernuko dirua*, *Matalaz*, *Merkatutik merkaturak*, *Amerikanoaren ilobak*, *Mutil berria*, *Jaun kaputxin*, *Ibañeta* eta abar, ehun hurbil ditu, hanitz errepresentatuak, baina gehienak argitara gabeak.

Z I B E R O A

ZIBEROA da gure Probintzietan ttipiena eta, neretzat, maitagarriena.

Horko etxeek dituzte teilatuak xut, lapitz beltzez estaliak eta... hormak, zuri-ilun.

Elizak dira hiru tunturru gurutzedunekin (Kalbarioko hiru gurutzeak).

Aurkitzen baduzu gizon Eskualdun bat, segaila, hezurdura larrikoa, dantza-jauzitan hankak gora dabilzkana, apuñatik abesten duena, Ziberotarra ditake. Eta segur hala da, mintzatzen bazaitzu «u»-ren orde «ü» erabiliz, — beharria aiosten eta pozten dautzula, gure hizkuntza xaramelatzeko eraz.

Ziberotar emazteen goresmenik nahiago dut ez egin. Aski da jakitea, eskutako behatzak gehiegi direla Ziberotar neska-zaharren kontatzeko.

Ziberotarentzat, berak dira bakarrik Ûskaldunak... Gainerateko Eskualdunak dira «Manexak». Hitz hunek, Ziberotarren ahoan, ba du burla-xistu bat. Ziberotarrak dira jitez biziak, gogoz erneak, mihingainaz «piper eta gatz»... Berentzat, Manexak gara, pixka bat moldegaitzak, zakarrak, tutuluak.

Hortakotz, ardura, Ziberotar-Manexak, elkarri adar-jotzen hartzen dira... Hek diote gutaz: «Manex aldetik, ote da hunik (onik), aize hegoaz besterik?». Eta guk hetaz: «Xuberotarrak, zangoak arin, burua berdin! ».

* * *

ZIBEROA duzu bi zatitan: goikoa eta pekoa. Goikoa deitzen da *Basabiiria* eta horko herri-nagusia: ATARRATZE. Pekoari deritzaio *Pettarra* eta hunen hiri-nagusiari: MAULE.

Ziberotarrez, mendiari erraiten zaio «bortia»... Ziberoko bortietan da Iratiko oihan aipatua. Huntan den pagadia da, eremuz, Europako zabalena.

Basabürütarrak bizi dira bereziki hazkuntzatik eta basotik. Mendi-lepotan egiten da usu-ehizia — erreketan, amuarrain arrantza. Mendibetik Larrañerat, ireki-berri dute kotxeentzat, 33 kilometrako mendi-bide bat, Eskual-Herriko gorena. Bide horren bazterrean, eraiki dituzte, udatiarrentzat, bizileku eta jolastoki batzu.

Artzainak, goiti igotzen dira eta beheiti jausten elurrarekin. Horien goi-etxolak deitzen dira: Olak. Horietan dituzte egiten beren gazna paregabeak, kas-kolaz usainoneztatuak.

Ziberoko artaldeak dira behi eta ardikiz. Behiak dira lekuko arrazako, ogi-bihi kolore, betan uz-tarri-esne-aragikoak.

Ardikitan, aurki ditazke hiru arraza. Tokiko zaharra, bere mutur zuri konkorrekin, Manex deitu mutur beltza, eta Napar mutur gorria.

Hazkuntzan, Ziberotarrak dira Eskual-Herriko xapeldunak. Arras hurbildik gaurkotasunari jarraikiz dituzte kabalak hazten, artatzen, hobenak berexten.

Pettar aldean, hazkuntzaz bertzalde, lurra lantzen dute, bereziki arto eta mutur-bazkak erainez.

Atarratzeko bildots feriak ezagutuak dira... Maulen bada industria pixka bat (kautxudun ezpartin eta zapata).

Ziberoak ba ditu bere probintzi-lur, eremu handikoak. Lur horien gobernatzeko, Ziberotarrek ba dute beren arteko Elkargoa. Elkargo horri buruz, herri bakotxak aukeratzen du gizon bat. Elkargo horrek,

probintzi-lurrak zaintzen ditu, baliamentzen, alkilatzen inkauta batzuen bidez.

* * *

ZIBEROAK ba ditu bertze edonork ez bezalako eskual ohidurak. Ez bakarrik dantza-abestiak, bainan batez ere, pastual eta maxkaadak.

Pastuala da, Erdi-garai erako antzerkia, Europan ez-eta nehun ikus ez ditakena, salbu Ziberoan. Ba ditu bere joka-lege bereziak. Taula gainean eta kanpoan ematen da. Berrogoi bat jokalaria eskatzen ditu... Denak gizonezkoak ala emakumezkoak; sekulan nahasteka.

Horren apailaria deitzen da «errejenta» eta pastual bat muntatzeko, behar da lan egin bostpasei hilabetez.

Pastuala da pertsuka idatzia eta pertsu horiek botatzen dira, aire berezi batzutan abestuz.

Elizkizunetan bezala, ba dira ohiko erak, taula-gainaren apaintzeko, dantza-musika eta ibileren emaiteko.

Pastualaren gaia, edozer gertakari izan ditake, bainan bi alderdi dira beti borrokan ari: Kristauak eta Turkoak.

Gaurko egunean, ehun bat pastual idatzi ezagutzen ditugu. Zaharrenak dira duela lau ehun urtekoak.

Bainan pastual bat, ez da esplikatuz ulertzen eta gozatzen ikusiz baizik.

Nola pastualak, oraino ere, noizean-behin muntatzen baitira, datorrena ez dezagun hutsegin.

* * *

Maxkaada duzu, urtetik urterat, beti era bertsuan ematen den ikus-entzungailu bat. Ba ditu bere dantzari-abeslari taldeak, bere izendun jokalariai: Jauna, Erregina, Ijituak eta beste.

Jokalari horiek ba dute beren egitekoa, ohiduraz finkatua.

Maizenik, herriz-herri ibiltzen dira eta plaza gainean dute maxkaada emaiten.

Beren jauntzi eta joka-moldez, maxkaada duzu jolaskizun atsegingarri bat.

Urte gehienez, han ala hemen, maxkaada bat ikusteko ahala ba duzu.

* * *

Ez baita itzalik gabeko zuhaitzik, gaurko Ziberoaren zoritxarra da, bizitzalez usten ari dela eta ber garaian erdalduntzen. Azken ehun urte hautan, Ziberoko jendetzea erdiratu da. Horko bizitzaleak dira orotar bat hamabortz bat mila (9.000 Pettarran eta 6.000 Basabürrian).

Eskualdunekin nahastekatuak bizi dira Aragones multzo bat, zonbait Portuges eta Italiano ere.

Haatik, egoaldi on batez, eta bereziki aize hegoaz, zoazi Ziberorat, Oxagabia edo Izaban gaindi, edo oraino Oxxixe'ko lepotik... Segur, zoraturik itzuliko zara.

Bergaran jaio zen 1929-ko otsailaren 21-ean. Haur-tzarotik Eibarren bizi da. Zenbait izenorderen artean «Lastarri» du gehien erabili duena. Industria Maisutza egina du. *Euzko-gogoa*-tik hasi eta *Jakin*-eraino, euske-razko aldizkaririk gehienetan kolaboratu du, baina bere egintza nagusia Eibarren aspaldiko urteetan ematen ari den euskal-gramatika ikastaroak ditu noski.

Zafarraya-tik (Granada), 1968-ko azaroaren 29-an.

Juan San Martín adiskideari
EIBAR-era

Nire adiskide maite horrek:

Denbora joan zioak, egunak eta asteak joan zioaz-tek, geron bizitzak ere, itsasora doazen ibaien an-tzera, inon gelditu gabe, aurrera eta aurrera, guztiok, gero eta hurbilago dugun heriotze-itsasoruntz.

Zuek hemen izan zineten garaiko giro ederrak ihestuak dituk; orduko zuhaitz orrituak lehenbizi gorrixka eta gero horixtaturik, gero, ordea, larrutsik geldituaz zioaztek; eguzkia behera eta behera eguna laburtuaz, neguko gau hotzak argiaren luzeera lapur-tzen diolarik; enarak joanak dituk aspaldi, txirtxil maitagarri eta gau-zomorroak mututuak dituk hemen-go baratzetan; nekazariak berek, soro-lanak bukatu dituztela-ta, soil eta hutsik laga ditiante lur landu zabalok. Uda hil zuan, udazkena hiltzen ari zaiguk eta negua zetorkiguk gainera. Hitz batean, Natura-

leza osoa hiltzen ari duk, hila duk, eta inguruko mendi gailurrak elur hotzez zurituak jarri ditik kale barruan bertaraino sartua dugun negu honek.

Gizonok arropaz jantzi gaituk eta hotzari burruka makala egin nahian kaleratzen gaituk. Asko eta asko triste izaten duk neguaren eztasun eta urritasuna bihotzean izaten dituelako. Berri onak eta itxaropenak izan genituen arren, horiek ere kendu egin zizkiguate, horiek ere ihes egin ziaten eta oraindik hemen izan behar garela agertzen ziguate. Hau gizonaren txatxukeria, hau egoera alua, hau txatxara merkea: Bere merkekeria oso garesti duk gure bizitzetan. «Gizonak ez du jaberik izango, ni ez-ezik», esan omen zian Jainkoak. Guk jabeak ditugu, ordea, eta gu morroi gaituk. Ez nauk ni, hemen, nire buruaren jabe.

Hara baina, eztasun guzti honen barruan, Naturalizaren heriotze bihotzean, gizonaren ankerkeria erdian, ikaskai ederra diat begien aurrean, ikaskai maitagarria: dena hila dela eta, halere bizitzak aurrera jo nahi duelarik, nahiz hotz izan, nahiz elurra izan, nahiz urruki gabe segatzen duen haize zakarra izan, gari maitagarriak bere buru apal, txiki eta indarge antzekoa lur gainean agertu dik; hau miraria! David txiki honek munduan denik Goliat handienari auzart eta kementsu bizi nahi duela esaten zio, eta kaskabar eta ekaitz amorratuen aurka sutsu burrukan egingo dik. Zelako burruka! Txiki-txiki, geldi-geldi, bere tokian, geldi; baina pausu bat ere atzera eman gabe. Dena hil dela! Ezerk ezin diola neguari eutsi!

Baina gari berdexka leun hau Naturaleza osoaren heriotze erdi-erdian oldarki jaio nahi dik, eta biziko duk ere, eta iraungo dik... udararte! Mundu osoari janaria emango ziok, bizitza emango ziok! ...

Zer pentsa ba diat gari maitagarri honetaz. Esker oneko izakia: hil nahi izan diate eta, berak, Jesu-kristo-ren antzera, ez, askoz lehenago! Mundua bizi dadin bere gorputza jaten eman nahi dik uda heltzen denean. Jesukristo-k gariarena egin zian. Ez nauk harritzen garia janari sinbolutzat izatea **gizarteak**; areago: bizitza sinbolua duk. Garia duk hemen, ez besterik, neguko nire adiskide maitagarria. Hotz izan arren, hor zehar egurasten irtetzen naizenean, garia agurtu eta agurtu joaten nauk. Soroak berde leun bat hartzen ari dituk eta orlegi jantzi hori itxaropena duk, bai. Eguna etorriko duk, iluna uxatuko dik, eguzkia igotzen hasiko duk, udaberria, loreak, txoriak, enarak, bizitza osoa etorriko duk eta dituk. Gizonaren etorkizun on eta sendoa ere helduko duk. Bai; itxaropena, zoriona, indarra, kemena, justizia, anaitasuna, maitasuna... gizonak egarri duen Uda helduko duk. Ni horra nioak; baina gari maitagarri honekin batean bidea egingo diat, hemengo egonaldi bakartj honetan aurkitu dudan adiskide maitagarri honekin batean. Egipto-ko Faraoien momia zaharrek ere ez ziaten gariarengan lagun txarra izan. Beren sarkofagoetan sartu zuten garia, dakigunez, Carnavon eta bere lagunek berriz argitara atera zutenean, hiru mila eta gehiago urtez geroztik! lurpean sartu eta erre egin zuan! Hori gariaren bizi nahia, hori!

Esperientziaz zekiagu, bada, dena igarotzen dela. Horregaitik, hau ere joango duk eta denbora hobeak helduko ziaizkiguk; mundu zabaleko gizarte osoak itxaro duen zorioneko garaia. Hau ez duk, horretaz, ezer, gure bizitzaren zatitxo bat baizik. Oso eraman-garria duk edo horrela ziaidak. Ez duk asko eutsi edo ezkoa hemengo zera, ezta ere barrez eta lasai gauden edo, indartsuagoak garen edo ez neurtzeko garai jakingarri bat. Ez, nahiz eta bat indartsu izan, nahiz eta kemenik ere falta izan ez, ez duk isilik eta barrezka egoteko txatxara. Isiltasuna, gaitz egin ezaren zigorra on-hartzea duk, eta hori ez duk gizonaren dintasuna. Lehen Jainkoaren hitza esan dauat. Baina halere, munduan, jabeak eta morroiak zeudek.

Bai, nire adiskide maite horrek. Laster hor izango gaituk berriz ere. Luzeen jota ere Gabonetan jarriak zeuzkat nire begiak. Hori bertantxe diagu, berehala. Bitartean, ahal dugunik eta ondoen denbora eman behar hemen: irakurri, idatzi, ikasi, egurastu... Erdal errefau horrek dioen bezala ikaskizuna atera dezagun: Ez dago txarretik ez datorren onik.

Eskerrak eta eskerrak eman beharrean naukak, bidali didaan hire liburu eder horregaitik. Benetan dotorea egin diate, motel! Ah zelako lana egin duan hire aldetik. Ba zeukat orain non begiratu norbait idazle aurkitzen ez dutanean edo bere berri jakin nahi izan ezkerro. Eskerrikasko. Bere dedikatoriak bi aldiz balio eragiten ziok.

Etxaldean ondo izango zareten ustea diat; jarrai horrelaxe. Hik, beti bezala, lan eta lan egin zak, hire

lana ugaria eta, gainera, onuragarria bait zaio, benetan, euskerari.

Gorantziak Maria Paz-i. Besarkada estu bat harzak.

Imanol

MANUEL LEKUONA

Oiartzunen (Gipuzkoa) jaio zan 1894-ko otsailaren 9-an. Apaiza. Euskaltzaina, eta 1967-tik 1970-era Euskaltzaindiaren buru. Bai erdaraz eta bai euskeraz asko idatzi du. Arte eta arkeologian oso aditua dugu eta azterketa eta agerpen anitz egina da espezialidade honetan. Historia eta herri-poesia ditu beste bi gai anitz landuak; hor daude *Del Oyarzun antiguo* (1959), *Metrica vasca* (1918), *Literatura oral euskérica* (1935) eta beste asko. Euskeraz argitaratu dituan lanak: *Gasteizko Eliz-Barrutiko Kristau-Ikasbidea* (1918), *Gabon kantak* (1933), *Jesu aurra-ren bizitza* (1948), *Gorozikatik Gurutziagara* (1952), *Zigor!* (1963), *Bi antzerki ta itzaldi bat* (1965) eta *Gerrateko nere amabi kantak* (J. Urkixoren omenezko liburuan). Liturgia itzultzaileen batzordekoa dugu, eta Axularren *Gero-ren* laugarren argitalpenari hitzaurrea egin zion.

Saririk aipagarriena: Euskal Kulturaren Alde-k 1970-eko «J. A. Agirre» izeneko *Euskeraz egindako Elizaren Liturgia berria-gatik*.

RIKARDO ETXEAN

Nolakoa zan Rikardo etxean?

Askok eta askok jakin naiko dute.

—Etxetik kanpora hainbeste lan egindako ume hura, nolakoa zan etxean?

—Horra, bada. Etxetik kanpora langille bazan-ta, etxean langilleago. Bere Ekonomia-Estudio-saioz gainera, bere Alfabetatze-lanetarako prestakizunak, eta bere *Zeruko Argia*-rako betiko bi edo iru artikuloak. Besteak beste. Beti lanean.

Hori bai: bein ere hortarako inor molestatu gabe. Ixil-ixillik, bera bere gisa. Eten gabe.

Amaika bider, haren eskribitzeko makinaren *tiki-taka* azkarra entzunik nago ni, aren nerearen aldameneko gelatik: edozein ordutan; egun argiz, edo «gabean-gaberdi», aren makinaren eten-gabeko *tiki-taka* ots azkar hura...

Baiñan bai bait zekian, seme onari dagokion bezela —lana bukatutakoan, edo betiko lanez aspertutakoan— salto bitan sukaldera jetxi eta amarekin itz-aspertu bat egiñaz egoten ere... amaren pozkarri, ta bere buru nekatuaren aringarri...

Otordu-garaian, maiean gure Rikardo, beti bere puntuan, iñor berari itxedoten euki gabe. Aldiz ixil, aldiz iztun. Bein ere ez, ordea, hark, maiean jakinduri-jardunik. Senideakin beti broma, beti alai...

Baiñan Rikardo'ren bizitzan, neretzako ordurik ezin ahaztuena —gure Berrozpe'ko Elizan jaunartzen ikusten nuanaz gain— beti ere beste egunoroko ordu bat izaten zan: etxeko oitura zaharreko Errosario-ordua: illunabarreko, afal-aurreko Errosario Santuaren ordua.

Hartarako deia entzun bezain laister, lan danak bertan behera utzita, an jetxiko zan gure mutilla, salto bitan berriz ere, bere gelatik sukaldera, han

mutur batetik bestera, joan-etorri, joan-etorri, «Agur-mariak eta Agurmariak» gurekin batean —utzitako lanaz distraitu-antzean— esan eta esatera...

* * *

Hoietxek dira, nere baitan, bein ere aztutzeke go-goan eukiko ditudan, Rikardo'ren, etxeko oroitzape-nak: haren eten-gabeko makinaren *tiki-takakoa*, eta aren Errosario Santua esateko, sukaldean batetik bes-terako ibilli distraitua...

Eta... ezin degula sinistu, berriz ere, noiz-nai, hemen, gure artean ikusi behar ez degunik... Ezin sinistu.

(ZERUKO ARGIA, 334-garren zenbakia, 1969-7-27).

JUAN ANTONIO LETAMENDIA

Donostian jaioa 1940-ko urriaren 18-an. Apaiza. «Fi-losofia eta Letrak» estudiatzen ari da. *Jakin eta Zeruko Agian*-n argitara ditu bere lanik gehienak. Arthur Mi-ller-en *Denak nere semeak* itzuli zuen, eta maiz erre-presentatua izan da. Bainan ipuin idazle bezala azaldu ditu bere dohainak.

Ipuinekin lehen sariak jaso ditu, Mondragoen bi 1966-an, Durangon 1967-an eta Errenderian 1967-an.

NEUROSIS

Eta tinbreak bigarrenenez jo zuenean, nekatuta egon arren, jeiki egin zen nor zitekean ikustera. Eto-

rri-berriak ez zuen hitzik esan, kapela kendu besterik ez. Kanpoko ilunean zegoelarik ez zitzaion aurpegia ongi ikusten. Unaturik zegoen Gorka.

—Nere emaztea kanpoan da —esan zuen. Ez zuen pentsatzen ordu haietan inor bere bila zetorkiokeanik.

—Ez netorrek hire emaztearen bila —erantzun zion arrotzak—. Herorrekin zedukeat mintzatu beharra.

—Ez zaitut ezagutzen... Sekula ez zaitut ikusi —esan zion beldurtuta.

—Ez hadi harri. Naizena naizelako, hain zuzen ere, ez nauk ezagutzen... Hire sukonszientea nauk, Gorka... Sar ahal naiteke?

Erantzun baino lehen barruan zegoen eta tabako gorria eskaini zion.

—Ez, mila esker —ukatu zuen Gorkak—. Beltza nahiago diat... Eskerrik asko.

—Pentsatzen nian...

—Ez diat irabazten rubioa erretzeko haina... Presupuestoa duk... Eztarria lazten zidak gainera, eta buruko mina egiten. Konprenditzen ahal duk?

—Ba litekek —ametitu zion sukonszienteak mintzoa emetzen zuela—. Hori, ordea, ez duk azken arrazoa... Felix... lantegiko enkargatua... gogoan ahal duk? Rubioa erretzen dik berak. Hik ezin ikus dezakek mutil hori, higuigarri zaik. Ordainez, mendekuz, beltza erretzen duk... Bai. Nik rubioa.

—Beldurra zioat —aitortu zuen Gorkak.

—Kobarde haizelako, izuti inozo bat.

—Ba zekiat.

—Eta ez dadukak erremediorik —ekin zion besteak.

—Sobera dakidala esan diat! —moztu zion zapututa, egon ezinka.

Sukonszientearen esanak garrazki mindu zuen Gorka. Gorka gizon on bat zen, bihozpera, grina gabeko gizona. Eta horretxek ahalketzen eta lotsarazten zuen. Gogorrago izatea nahiago zukean, zailduago; eta bere bigarren izateak, sakonenak, aurpegira salatzen zion ahulezia hori.

—Hik gizona maite duk —jarraitu zuen honek—, herria sentitzen duk hire barruan. Herriaren zigorra, herriaren zapalketak hire haragian sofritzen dituk. Ezin eraman ditzakek Txekoslobakiako bortxakeriak, hire ugazaben paternalismokeria... Halakoxea haiz; ez dadukak kulparik. Ok eginda hago saldukeria besterik ernetzen ez duen gizarte honekin, eta nahaste honen hobena hirea egiten duk. Errudun ikusten duk hire burua. Haatik... ezer ez duk egiten beste mundu berri bat iristeko. Ez dadukak konprometitzeko balorerik... Hori duk dena... Ez haiz gizon...

Gorkak jarlekuan josita ez zuen begiak jasotzeko ahalik. Akiturik zegoen.

—Zer egin? —itaundu zuen—. Herorrek diok ezertarako ez dudala balio...

—Bonzoena, behar bada?

—Nere buruari su eman?

—Halere, hi ez haiz bonzo... Hire kasoan derro-tista izatea huke...

—Protesta-heriotza bat izango litzake, ordea... Agiri bat zabalduko nitek munduan nere jokabidea argituz... Lagunei, fabrikako nagusiei...

—Herorrek ikus.

«Hautatu beharra! Ezer ez da absurdoagorik —pentsatu zuen Gorkak— hautatu beharra baino».

* * *

Berriro irakurri zuen boirradorea okerrak zuzenduz eta fraseak hobeki biribilduz, bere barruko larritasun trajikoa argi eta latz adierazi nahian. Ez zuen inoren aurrean ridikuloa egiterik nahi, barregarri gelditzerik. Azkenean honela gelditu zen:

JAUN HORIEK:

ZUEN NAGUSIKERIA ERAMAN EZINAK NERE BURUAZ BESTE EGITERA BEHARTZEN NAU. GOGOAN HAR EZAZUE, BEHIN ETA BETIKO, ZUEN MENPEKOAK GIZONAK DIRELA, ETA EZ ZUEN ZERBITZURAKO ASMATUTAKO MAKINAK. ZUEN DIRU GUZIAK NIRE ETA NIRE LAGUNEN ODOLAREN FRUITU DIRA. EZ NAUZUE GEHIAGO IKUSIKO GARTZELA NARDAGARRI HORRETAN. AGUR BETIKO.

GORKA

Izerdituta zeduzkan eskuak eta gorputza hotzikaraz. Kalera joan zen, eta lantegiruntz abiatu, eskutitza txaketa-barruan gordetzen zuela. Behelaino mehea zegoen. Bere zorabioan birritan jausi zen ofizina eskailerak igotzen. «Iribarne-Garay S. A.» zio-

ten ateko letrek. Ezker-eskuin begiratu ondoren buzoian sartu zuen idazkia. Inork ez zuen ikusi. Hobe. Ze esplikazio eman bestela?

Kalera irtendakoan kosmoa hustutzen ari zela nabaitu zuen. Ez izarrik, ez haizerik, ez behelainorik ere. Burdina-usaia eta asfaltoa. Zangoak indargabetzen ari zitzaizkiola sumaturik pausoa arindu zuen. Beldur zen egindakoaz garbatuko ote zen. Eta... bapatean ustekabekoa gertatu!!

Enrike Erregeren kalean ezkerretara hartzera-koan ikarak iharrausi zion gorputza. Tanke tzar bat agertu zen beragana zapaldu eta suntsitu nahian, su kiskailgarria zeriola. Herdoil-usaia. Gero eta handiago, gero eta larriago zetorkion bere gainera harrabots izugarritz. Sukarraren berotasunaz arnasarik gabe gelditu zen.

Ito beharrez alboko mehar batetan sartu zen ihesari emanaz, baina, orduantxe, beste muturretik Pekingo goarda gorriak beren begitarte horiekin bidea itxi zioten. Hiru ziren, bost, zazpi, ehun... Memen-toko isilgune hartan bere hatsaren xistua igarri zuen. Ondoren metralleten berun hilgarriak urratu zuen isila.

Putzuak, egarria, zikina, lokatza, kiratsa... Ezin bestez lohi artean erortzen utzi zuen bere gorputz hautsia heriotzaren zai.

Arratoi bat pasatu zen bere bizkar gainetik.

* * *

Ez zaitez estutu —esan zion Etchart midiku jaunak eskuak garbitu bitartean—. Gertatu beharra zen.

Neurosis ukitu bat, depresioa, frustrazio-sentimenduaren ondorioa... Osatuko da zure gizona. Eguzkia, haizea... distrazioak, ibilaldi leunak, trankilitatea. Bai. Osatuko da. Eta, Iribarne jaunaren haserreagatik ez zaitezela ardura... Gorkaren sendaketak, osoa izango bada, beste lantoki bat behar du, bizimodu berri bat. Hori da... Funtsean... denok gara gaixo, denok bizi gara neurosiaren mende. Denok dadukagu... balizko mundu horren beharra...

(Lan hau Errenderian saritua izan zen 1967-ko uztailaren 23-an)

XABIER LETE

Oiartzunen (Gipuzkoa) sortu 1944-ko apirilaren 5-ean. Batxilerra eginik, enpleatua da. Euskaltzaindiaren laguntzailea. «Ez dok amairu» kantari taldekoa, inoiz bera delarik kanten sortzaile ere, eta zenbait diska grabatuak ditu. Zeruko Argia eta Anaitasuna-n kolaboratu du. *Egunetik egunera orduen gurpillean* (1968) poema liburua-ren egilea, eta beste poema asko ditu argitara gabeak.

Saririk aipagarrienak: «Agora»-ren lehen sariak, poesia, 1966-an eta 1967-an.

FRANZ KAFKA

Bakardadetik bakardadera doan bidean

*Kafkaren gazteluan leihoak aidean
zurezko ohol zahar maratila gabeak
haizeak jotzen ditu, xistu gogorrean,
zirrikietatik oihuz pasatzean...*

Kafka eskritorea Pragan jaio zen, 1883-garren urtean, guraso judutarrengandik. Bainan nahiz gurasoak arrazaz eta erlijioz judutarrak izan, judutasunaren azaleko edo itxurazko ohiturak bakarrik betetzen zituzten, izpirituaiekikoak kunplitu gabe. Anaia asko zen familia hartan, bainan Franz gaztea ez zen inoiz anaien lagun sentitu, ezta ere ez zuen sendi-bizitzako gorabeheretan lekurik aurkitu, gero gizartearen barruan aurkituko ez zuen bezala. Horrela, bakardadean hazi, bakarrik bizi eta ia bakarrik hil zen; eta, hil ostean ere, bere oroipenak argi bakarti baten distira ematen jarraitzen du, guztiz arraroa, tristea eta handia.

Nortasun berezi baten jabe den pertsonak munduan sofri lezakean guzia sofritu zuen bere bizitzan. Jaiotzetik izan zen gorputzez mintsu eta eskasa, belurtia eta sensibilitate izugarriarena. Horiek horrela izanik, oharpen guziak, gertakizun guziak, gogorkeria eta kontradizio guziak oso biziki nabaitzen zituen bere barruan, eta sendi-bizitzatik geroagoko bere bizitza osoa markatuko zuten inpresioak atera zituen.

Lehenik, bere aitaren presentzia bildurgarria. Ez bere aita beste edozeinena baino txarragoa edo gaiztoagoa zelako, aita zelako baizik. Franz gaztearentzat bere aita beti izan zen horma gogor bat bezain hautsi-ezineko muga, urratu ezineko neurria, epaile bat bezala bere bizitzan jarria, indar ahalguztiduna; zergatik segur jakin gabe, berdin laztan edo zigor zezakeana. Bere aitaren aurrean ez zen inoiz pertsona sentitu, gauza baizik. Txindurri baten gisara zanpa-

tua, itzalera bidalia edo ezereztua; menpetasun betirako batera kondenatua. Aitaren nortasunaren aurrean berea agertu nahi zuenean, iraina izaten zuen erantzun bakarra, eta arrazoien bidez errebelatzen zenean, dialektika maltzur baten bertutez bestearen ahoan eta adierazpenetan bere arrazoiak kontradizio bihurtzen zitzaizkion.

Horrela, ez zuen bere izakera justifikatu ahal izan, eta ahalegin honen frakasoak gizonen mundutik kanpora bota zuen bizitza guzirako.

Aitaren presentziatik bidalia, amaren samurtasunean bilatu zuen babes, eta geroago, neurri batean behintzat, babestasan honen reflejoa izan ziran bere emakumeekiko har-emanak. Hala ere, bere ama, nolabait, aitaren parte bat zen, aitaren morroi edo «gauza» hura ere, eta harek eskain lizaiokean babestasanak muga bat zeukan aitarenganako zerbitzutasunean. Orduan, aitaren itzalak estaltzen zuen amaren irudia ere, eta horregatik, behar bada, ez zuen Kafkak sekula ausardiarik eta ahalmenik eduki emakume batenganako erlazioei ezkontzak eskatzen duen irautasunik emateko. Bi bider aurkitu zen bere bizitzan ezkontzeko zorian, eta ez nola-nahiko egoera arinen bat zela medio, urte askotako har-emanen ondoren lojioa bezala baizik; bainan baita ere bi bider haietan, eta azken mementoan, konpromisoa hautsi zuen. Ezaguna da erabaki hauek eman zioten mina, berak sofritu zuenagatik, eta, batez ere, bi emaztekiei sofri-arazi zienagatik.

Prolematasun guzti horren zehaztasunak geroago bere «aitari eskutitza» izeneko izkribu ikaragarri batean adierazi zituen, bere haurtzaroko hezierak egin zion kalte guzia agertuaz.

Hain haurtzaro dohakabea edukirik, bere bizitza osoa haurtzaro horren ondorio bat izan zen, ezagutu eta menperatu ezin zituen indarren kontrako burruka galdu batean. Abogadutzako ikasketak amaitu ondoren, ofizina batean jarri zen lanean, eta han jarraitu zuen gogoaren kontra urte pare batean, gorputzez ahuldua, izpirituz zartatua, gaixotasunaren lehen zantzuak nabaitu zituen arte.

Lantegian hasteak, bestalde, burokrazia zer zen erakutsi zion. Pragako burokrazia, garai hartan, ez zen nolanahikoa. Inperio garaieko burokrazia hura oso makina organizatua zen, zeharo astuna, motela, zabala eta sakona; indartsua, hitz batean esateko. Makina haren erabakiak eta inertziak alda-ezinak, behin ta betirakoak ziruditen. Sare estu eta zehe hartatik eskapatzerik ez zegoen, izpiritu hautsiaren hondarrak hantxe geratzen ziren. Lehen, Kafkak bere aitaren nortasunaren muga ez bazuen hautsi ahal izan, nola hautsi ahal oraindik estuagoa eta arraroagoa zen burokraziaren beste muga hura?

Botea, bazterreratua, literaturan aurkitu zuen bere egiazko bizitza, eta literaturari eskaini zizkion bere indar eta talentu guziak. Hain gorputz eskasean harriagarria gertatzen den borondate iraunkor batekin landu zituen hitzen esan-nahia eta fraseen espresioa, bere bizitzaren arrarotasuna eta prolema guzien ima-

jina paperean jarri nahiaz. Kafkarentzat hitz bakoitza bitxi bat zan, eta berak artista batek bezala landutzen zituen, frasearen espresibidea osatu nahirik.

Idazkietan, bere izakera, bere ingurua, nabaitzen zituen kontradizioak, egoerak eta gertakizunak jarri nahi zituen, ispilu batean bezala. Pasio guzia lan bakar hortara jarri zuen; horrela, bizitzako obligazio eta betebeharrak, literatura aldetikako garrantzirik ez bazuten, traba bihurtu zitzaizkion. Kondizio horietan eskribitzea, berriz, sofrimentu bat. Bere bizi-tzaren imajina oso baten argitzeari jarraituaz, ez zen sekula konforme egoten idatzitakoarekin; guzia eskasegia iruditzen zitzaion, eta egunero lan hortan burukatzen zen.

Bizi izan zen bitartean oso gauza gutxi argitaratu zuen, eta hil aurreko bere borondatea hau izan zen: bere izkribu guziak erreak izan zitezela. Max Brood bere lagunak ez zuen agindu hura bete, eta horri eskerrak ezagutu ahal izan dugu Kafkaren produzioa.

Kafkaren literatura gauza handia da. Argitasun berezi batez aztertutak eta kontatutak daude bere inguruko gauzak, zehaztasun zorrotz batez. Gauza haiek hain klaruak, hain begiratuak eta neurtuak egonik, irrealak dirudite. Kafkaren pertsonajeek hizkuntza lojiku batez esplikatutak nahi dituzte beren bizitza eta arrazoiak, den-dena kontatuaz, izkutukorik utzi gabe. Baina, bata bestearen aurrean jartzean, beren arrazoiak desarrazoi bihurtzen zaizkie, beren lojika gauza absurdoa, eta beren adierazpenak zeharo ulergaitzak.

Hau da, Kafkaren munduan pertsonak beti elkarren etsai dira eta ezin dute elkar ulertu, nahiz eta ahaleginik handienak hortan jarri. Bakoitzaren mundua besteentzat zeharo itxia dago, eta denak elkarrentzat arraroak eta ulergaitzak gara. Horrela gertatzen da «Gaztelua» eta «Prozesoa» izeneko nobeletan, eta horrela beste idazkietan. Baita ere, Kafkaren nortasuna sakonago ezagutu nahi duenak bere «Egunkaria» irakurri behar du; han agertzen zaizkigu gizon honen sofrimentu eta bereizkizunak guztiz klaroki.

Vienan hil zen, berrogetabat urtekin, tuberkulosak zeharo puskatua. Azken orduetan asko sofritzen zuelarik, honako hitz hauek esan omen zizkion bere sendagileari: «Hil nazazu, bestela eraile bat izango zara».

Horrela itzali zen mundutik gizadiak eman duen eskritore arraro eta handienetako bat.

JOSE LUIS LIZUNDIA

Iruñan jaioa 1938-ko apirilaren 9-an Herri sekretaritzako funtzionarioa. Euskaltzain laguntzailea eta elkargo honen idazkari-ordezkoa. *Anaitasuna*-ko «Ezagutu gure herria» saila berak idazten du, eta hortik aparte anitz euskal aldizkaritan ere bai, *Euskera*, *Jakin*, *Zeruko Argia*, *Guerediaga*, batez ere.

LURRALDE ANTOLAKIZUNA

Gizaekonomiku edo gizapolitiku jomuga batzuk prestatzeko edo egiteko oinarriei buruz mintzatzen

garenean, maiz aipatzen dugu «infraestruktura» hitza. Beste batzutan infra kenduta estrukturaz soilki jardutzen dugu.

Bada estruktura hori, infra-rekin edo gabe, «ex-novo» egin beharrean gaude, gure lurralde antolakizunean (ordenación territorial). Hasieratik aldatu beharrean gaudela uste dut, gure probintzien izakera eta mugak, kasu batzutan, eta gure pentsakerak infraestruktura berri horiekin ohitu beharko du. Gure Herria giza egoera aldatzen (edo-ta hobeto iraultzen) badoa, edo joan behar badu, lurralde eraketan ere batera joango da.

Zeren giza eta lege arazoetan, askotan, igarri gabe, igarotzen du infraestruktura batek, lurraldeak. Eta hemen gaude, gu betiko sei «probintziekin», Araba, Bizkaia, Gipuzkoarekin; Nafarroako erresuma zaharra gure lurraldearen erdiarekin; Zuberoa aurrera atera ezindakoarekin; Behenafarroa, Nafarroarekin sartu nahian, historizismo itsu batekin, Lapurdirekin, mendeetan, ekonomian eta politikan urteak igaro ez balitu bezala.

Arregi adiskideak azaltzen duen jakobinismuaren alde nago, bi arrazoigaitik. Bata gure herriaren batasunagaitik, eta honi kalte handia egiten dio gaurko lurralde antolakizunak. Bigarren, lurraldearen, eta kasu honetan gure Herriaren zatiketak, historia planteamendutik landa, ekonomia, administrazioa, urigintza, bide-infraestruktura, eta lurra... kontuan euki behar ditu, eta hau ez diot,... historia zalea ez naizelako. Ba dakigu gaurkoz ez dagoela aldatzerik,

baina bai beste eskema batzutan pentsatzen hasi behar dugula.

Gure Herriaren une larri eta garratz honetan huskeriak dira Gipuzkoa, Bizkaia eta abar... (eta neuk ere jakobinistak izan behar dugula diot), eta gero... ikusi, gure Herriaren zerbitzurako ze lurralde antolakizun den hoberena. Segur asko oraingoa ez.

Pixkat, ez guztiz, gaitik kanpo, deitxo bat «Zeruko Argia», «Herria», «Jakín», eta beste aldizkarietako politika kronistei: Ez ahalko dugu terminologia batu eta konkretuago bat erabili denok? Ba dakit horretan bi behintzat lanean ari zaretena baina prisa gehiagotxo dugula uste dut. Lurralde hauzi honetan ikusten dut Baionako Idazkaritzako erabakietan «región»: herrialde hautatu zen euskal bersiotzat eta «comarca»: eskualde. Orain Frantziako «regionalization» dela-eta, eskualde, «región» adierazteko erabiltzen da. Bestalde herrialde, «zona» adierazteko usatzen da kasu batzutan. «Kantonamendu», «Herriak» komarkatzat erabiltzen du, baina hori frantzes administrazio hitz bat denetik ez da hemen aplikatzekoa, eta euskera batuan gutxiago. Gure historia eta gaurko esijentziak ikusita, eta batez ere hizkuntzaren estrukturalismoa, lan hau hainbat azkarren burutu behar dugu. Ez derizkiozue?

(«JAKIN», N.º 35, *martxo-maiatza* 1969, 54 or.)

XABIER MENDIGUREN

Gipuzkoako Ezkiogan jaioa 1945-eko uztailaren 13-an. Filosofia eta Letrak estudiatzen ari da Bilbaon. *Laiaketan*, *Jakin*, *Zeruko Argia*, *Anaitasuna* eta *Redención* aldizkarietan kolaboratu du.

GAUR BAI... ETA BIHAR ZER?

GAURTIK GEROARI BEGIRA

Gazteok zerbait egin nahian gabiltza. Mugimendu, talde, bilera eta joan-etorri asko egiten dugu. Borondate ona daukagunik ezin uka. Bilera hauetakoren batean bero-bero jardun ondoren behin baino gehiagotan egin diot neure buruari galdera hau: Nora ote goaz bide honetatik? Ezer iristen ote dugu?

Gaurko gizarte honek bere interesak babesteko sortu dituen sareak ikusita kezka larriak hartzen nau. Gaztaroko irakinaren ondoren zenbatek jarraituko ote dugu konpromisozko ekintzari eutsiaz?

Zoritxarrez, zerbait egiten ari garelakoan urte batzuetan jardun ondoren, ia gehienok ez ote gara, otxan-otxan eginda, aurrekoen lokatzabidetik abiatzen?

TALDEEN NORABIDEA

Gure artean ba ditugu mugimendu eta talde batzuk. Zail da benetan erakundeei jomuga eta egiteko zehatzak izendatzea. Urte gutxiren barruan edade eta egoera desberdinetatik igarotzen gara eta ez da gauza

erraza gure heziketa eta ekintzari batasuna ematea. Hau hola izanik, nik neuk beste hutsunerik ikusten dut taldeon bizitza eta jardunean. Gizartearen aldaketa bat-batean eta ber-bertan egin nahi dugula esan liteke.

Baina urte batzutan honetan eta hartan jardun ondoren ezkongai-aldiak, ogibidean serioki pentsatzeak eta ezkontza berak, batez ere, oso bestelako gorabeheretan itota uzten gaituzte. Ordura arteko amets eta ilusio denak gaztetako denbora-pasa bezala edo, hartzen ditugu. Gure talde-bizitzen geroari begira agertzen den hutsune hau erremedio eske dago.

Nere ustez, mugimentu eta bilera hoietan geroko bizitzaren gertakuntzari ardura gehiagoz begiratzean legoke gaitz honen sendabidea.

Kapitalismoa eta marxismoa aztertzea alde batera utzi gabe eta ekintza guztiak baztertzeke ere, sekso-arazoa, ezkon-lagunaren aukeramena, ogibidea, labur esanda, geroko familia-bizitza haintzakoagotzat hartu behar dugula uste dut.

Askotxo dira arazo hauekin topo egitean idealismoaren gailurretik zuzenean lurrera erortzen direnak.

FAMILIA BERRIRUNTZ

Orain arteko familia-bizitzari kritika leiala egitea beharrezkoa dugu. Balio eta ondasun asko ezagutu beharko dizkiogu baina baita norberakeria ugari ere. Gizarteko injustiziak babesle segurua aurkitu du familiarengan.

Baina kritika hutsean gelditzea gauza eskasa izango litzake. Etorkizuneko familia berri hori mamitzea gure eskuetan dago. Alderdi asko dira zuzendu beharrezkoak. Eta aurren-aurrena, familia-bizitza bere baitan gorderik eta itxita euki duen hesia urratzea eta gizarteari begira jartzea dagokigu. Erlijio, kultura, ekonomi eta politika balioen aztertzea eta bereizketa egiteko sendi-giroa sortarazten saiatu behar dugu.

Emakumea sukaldeko horma-artetik atera eta gizarte-bizitzan osoki sartzeko ordua ere ba da. Baina honek familia-bizitza beste era batera taxutzea eskatzen du.

Euskaldunok ahazturik euki ditugun sekso-bizitzaren alderdi batzuk haintzakotzat hartzen ere hasi beharrean gaude.

Eta batez ere, familia-bizitzan elkarrizketa giroa pizten ahalegindu beharko dugu. Goitik behera ezarritako balio eta iritziekin ibili handirik ez dugu egingo.

Gizartean benetako erreboluzioa burutu nahi baldin badugu familia-bizitzan aldaketa gogorra egin beharrean gaude. Eta horretarako jai arratsaldeetako irrifar xamurrak ez dira nahikoa.

Talde eta bileretan gabiltzan gazteok arazo honen inportantziaz jabetuko bagina beste itxura bat hartuko luke etorkizunak eta askoren idealismoak fruitu hoberik emango luke.

X. Mendiguren

(Redención, 490 zenbakia, 1970-eko apirilekoa, 19-garren orrialdean).

MARIE JEANNE MINABERRY

Baxe-nabarreko Baigorri haraneko Bankan sortua 1926-ko irailaren 7-an. «Basque Eclair»-en sekretaritzadarama. Euskaltzaindiaren laguntzaileetarikoa da. Zenbait liburuxkaren egilea dugu: *ipuiak*, *Mari-gorri* (1961), *Itxulingo anderea* (1963) eta *Xoria kantari* (1965), azken hau bertsoz egina; antzerkiak, *Mokhor bat eta mokhor bi* (1965) eta *Begietakoa* (1965).

1965-ean antzerki saria jaso zuen Heletan.

EÑAUT ETA SAGUTXO

Goiz hartan, Amatxi jateko-salan sartu zelarik, berehala ohartu zen ba zela zerbait kanbiaturik. Barda, afal ondoan, hiru bixkotxa puska ba ziren geldituak. Eta orai, ez zituen bida baizik ikusten. Ileak xurituak zituen Amatxik, eta ontsa ikusteko miserak behar zituen eman. Bainan oroitmen ona zuen: segur zen, hiru bixkotxa ba zirela soberatuak. Harri-garria zen Amatxi, egiazki. Nik ez dakit nola pentsatzen zituen ilobek gorde nahi zituzten segetuak eta han edo hemen egiten zituzten xoxokeriak. Amatxik zion eri-kikila zela salatzailearen salataria? Haurrek ez zuten hori sinesten. Bainan, hara, nola jakiten zituen berak denak?

Aldi hontan ere oraino Amatxik ez zuen dudamudarik ukan: bixkotxaren faltatze hori, kieto, Eñauten lana zen, gatusa baino gormantagoa baitzen.

Eskolatik jin zelarik bazkaitekat, erran zion bekainak zimurtuz:

—Eñaut, nork hartu du jateko salatik bixkotxa. puxka bat? Haurraren bisaia hobengabe batena bezain laño zagon.

—Sagutxo bat ikusi dut, amatxi, buztan luze batekin. Armairu gainerat iganik bixkotxa jan du eta gibelerat joan da.

—Nolaz utzi duzu sagutxo lan horren egiterat, haurra?

—Bazinaki zoin beldur nintzen! Isil-isila egon naiz mugitu gabe eta hura joan bezain laster eskapatu naiz ni ere.

Lehenik eztiki, gero mehatxuka, Amatxi entseatu zen haurrari aitor-arazterat. Debalde. Nahi izan zakon ere konpreni-arazi zoin gaizki zen gezur erraitea. Haurra bere hartarik ez zen tantitu: sagua zen hobenduna. Amatzik ez zakiena, hura, Eñaut, sobera muttiko plantakoa zela holako itsuskeria baten egiteko?

Biharamunean ortzeguna zen. Amatxi komisione egiterat joan zen bere semetxoarekin. Hau, pittika gazte baten pare, mulixkan zabilan haren inguruan, so eskuin, so ezker, denetaz kurios. Haren gogotik urrun zen bezperako eztabada.

Gibeleratekoan, amatxi pastizerian sartu zen. Eñautek xoraturik ikusi zuen saltzalea zetazko paper batean troxatzen maiten-maitena zuen bixkotxa. Segur harendako zen. Plazerrarekin begiak argituak zituen jadanik. Zoin ontsa ezagutzen zuen amatzik! Bidean, begietarik ez zuen kitatzen zinta urre-kolore baten puntan dilindan zabilan paketa.

Arratsaldeko askariaren tenorea pasatua zen eta amatxik ez zuen bixkotxarik aipatzen. Zer pasatzen ote zen? Alta, Eñaut segur zen Amatzik harendako zuela erosia bixkotxa. Azkenean, gehiago ezin egonez, erran zion:

—Errazu, Amatz, norendako erosi duzu oxtitan bixkotxa?

—Sagutxoarendako, haurra. Hain maite zuela erran dautazu... Gaixoak ez duke egun guzietan bixkotxa jateko eskairik. Pensatu dut plazer egin behar nakola behin bederen...

Ikusi bazinuke Eñauten bisaia! suko brasa bezain gorri jarrian zen! Nigarra, pulpurikan, abiatu zen ere haren begietarik. Amatziren besoen arterat joan zen bi hipakoren artetik ziola:

—Amatz, emaiten ahal dautazu beraz bixkotxa, zeren... sagutxo... ni nintzen...

JON MIRANDE

Paris-en sortua 1925-eko urriaren 10-ean. Guraso zu-berotarrak zituen. Deretxoa eta Linguistika estudiantua da. Euskaltzain laguntzailea. Euskal aldizkaririk gehienetan kolaboratu du. Lan asko itzuli du euskerara, baina bere gairik berezienak ipuiak eta poemak izan ditu. Argitara berria da bere nobela *Haur besoetakoa* (1970).

GAIZKILE BATEN AZKEN ORDUAK

So egiozue gizon bizardun horri: euskal-makila bat laguntzaile, ba doa urrats geldian; begiak ber-

de zituen eta bizi lehenago, mutil zintzo bat zelarik; hits eta hilak ditu orain. So egiozue agure horri: gogoetaturik dabila; gogoetaturik jarten da, esku-makila bi belaun-buruaren artean tinkaturik, belarra makila-buruari kontra finkaturik, oinbide-bazterrean. Haren ganik ihes egizue, jende behar-bezalakoak eta batez ere haur jolaskinak, neska pollitak, zakur-gatu etxekoia! Ihes egin eta ez ingura azken so baten emaitzekotz hari, ezen gaizkin bat da gizon antzean. Hona jaiki dela eta ba doa, mizpiratzezko makila urgaizle duela, nork daki zein jomugari buruz... Zeruko txoriak mintzul egoiten dira haren iragaitearen ondotik, eta euliak eta eltxoak hilik erortzen dira haren hats zitalaren pean.

Orenak eguerdi seinalatzen du. Jatetxe batean sartzen da; beste gizonen antzera, esku-zapia belaun-gainean hedatzen du; sudur-zapia sakelatik ateratzen du berin-bakarraren txukatze-kotz, janari-zerrenda hobeki irakur dezan. Bainan, ezer agindu baino lehen, hona neskatoak ekarten deraukola irkaitz maltzur batekin eta burdina-eltze batean, kea dariola, apo-ar bat ego-sirik. Jan gaberik joaiten da gizona, ezin-esanezko bihotz-minez bete behako bat emanaz neskatoari. Gaizkin bat da gizon-antzean, ordea, eta guztiek badakite... Hartara lotzen da bideari, itxaropenik eta uste onik ezean. Ba doa taka-taka. Minbizi anker batek oinazeztatzen du aspaldian eta beteriak lausotzen derauko ikusmena. So egiozue gizagaizo horri! ...

.....

Bere gaztaroaz oroit da. Gazte-lagunak ikusten ditu berriz, bihotzaren begiak berpizturik. Mutil sineste, aho garbi, belaun azkarra zen orduan, eta bizarrik ez zekarren bidar-pean. Kristal-nigar-malkoak datozkio begira orduko zorion aratza gogoratzean. Ondikotz! neska xarmant bat maiteegi ukan zuen... Xarmanta zelakotz emaitzaz estali zuen: ure-peten-tak egin zerauzkion haren laztanen ordain-saritzat; zaiak egin zerauzkion, zedazkoak eta satinezkoak, bai eta beste gauza anitz ere, heurgi maite zuelakotz; eta azkenekotz —in cauda uenenum! — haur bat egin zeraukon hoik guztietaz gainera.

Udazkeneko hamabiko egunetan jaio zen haurra, eta ekaitz-egun bat izan zen haren sorteguna. Bainan aita-ama dohakabeen bihotza are kexuago zegoen element kexatuak baino, sorgin gaizto, ikus-ezinak bildu bait ziren erditu-beharrean ohe-inguruan; heien sorgintzak hala eraginik, apo-burudun sein bat sortu zuen neska xarmat zorigaiztokoak. Bihotz-erdiragarri zen, benetan, buraso heien saminaren ikustea! Ama baiesle izaiki, aitak, sukaldehaizto batekin haurra sarraskiturik, igandeetako eltzean egosarazi zuen; eta egosten ari zelarik, haurrak nigar-kantu egiten zuen, aintzira-bazterrean apoek egiten duten bezala! Buraso biok egoskina jan zuten apo-burua moztu eta kendu ondoren, jangarri ez zatekeelakoan. Hori eginez, ordea, Eliza-Amaren eta halaber Estadu aita-ordekoaren lege eta manemenduak hautsi, erautsi, oinpetu zituzten buraso, heiek! Heien gaizkieginak Goi-

tar Ahalmen zuzenen mendekioa heitatzen zuen!!
Joko ez ahal zituen Jaunaren ezpatak???

Jo zituen, behar ere. Zorigaitzerako izan ziren hartarik landa beti. Zorigaitzak eta helgaitzak herbailldu, zainhildu zituzten biok, betierekotz. Behin batean, bere hoben handi-handia ezaguturik, serora sartu zen neska xarmanta, bere azken egunen nigarrretan eta bildurretan iragaiteko xede sendo batekin. Bainan mutila, ai! nehoiz ez zen onbideratu...

Hala bizi izan da eta zahartu, onbideratu gabe. Urteak jin, urteak joan, bizar astun bat jaio zaio bidarpean; beteriak lausotu derauko ikusmena eta minbizi gorde batek jan du, pixkaka-pixkaka. Bainan nehoiz ere ez da damuzko ele bat haren ezpainetarik atera eta nehoiz ere ez da damuzko gogapen bat haren gogoan kokatu. Horrengatikan utzi dute gizon eta emakume zintzoek; utzi aingeru eta arkangelu guztiek; utzi du haren aingeru zaindari bereziak; gehiago dena, Jainko Onak ere utzi azkenaz bertze. Eta gaizkinek, lur, ur, su eta haizeetako demonio gaiztoek batzarri egin deraukote. So egiozue: bera ez dea gaizkin bat gizon-antzean? Bizar zorrotz zorritsua euskal-makila-buruaren gainean ezarririk, begi hitsak erdi hetsirik, jarria dago Jentilen tenplu baten hondakinen erdian... Barneko etsipenari emana da osoro. Zeruko txoriek ihes egin dute ingurune hartarik han denoko; euliak eta eltxoak hilik erorten dira haren hats zitalaren pean eta gizon-itzalik ez da han agertuko joaiten ez den artean.

Egunkari bat jalgiten du sakelatik eta irakurten

hasten da, susmo txarrez beterik. Beraren heriotza-
ren berria irakurten du egunkariaren hirugarren orri-
-aldean. Batetik bildur-ikara damako berri ez-iguri-
ki horrek; besterik, haatik, haren bihozkada kire-
tsak eta izpiritu-minak lasaitzen ditu, baitaki orain
zer egin. Su berritu batez distiratzten du haren soak.
Belaunikatzen da lur soilaren gainean, Jainko Onari
buruz, otoitz ahantz-ezin bat murmurikatzen dutela-
rik haren ezpain moldegaitzek. Ondikotz! Satani
zaizkio lehenik otoitz-eleak beharriratzen; ifernu-
zolatik lehiatzen da, sulfur-lanoz inguraturik, ze-
ruetako ateradino; bilur bat egozten derauko zerue-
tako atetikan lur-gainean belaunikatu den bekato-
reari... Eta hona lizar bat eraikiten dela, bat-batean,
Jentilen tenplu haren hondakinetarik, gizonaren atze-
kaldean. Hala beharrez, abar gorenari lotzen derauko
gizonak bilurra; zaluki jauzi egiten du, burua soka-
lasterraren erdian iragaiten, zeinatzeko denbora ba
du doi-doi, eta hor egoiten da, zeru-lurren artean
dilindan, betierekotz.

Orduan zeruko txoriak oro hegal-indarka itzultzen
dira urkabe bakan horren alderat; bele bilakatzen di-
ra eta urkatuaren eginen goraipatzen hasten dira,
ozenki. Kua-kua-kua.

So egiozue, arren, gaizkin izandako gizon horri;
zeru-lurren artean dilindan, hegoi-haizearen erpuru
eztiak ferekatzen duela, zeruari lauzpabortz mailez le-
hen baino hurbilago da orain. Goian bego.

(Euzko-GOGOA, VI-gn. urtea, 5-12 zenbakia, 93 or.,
Guatemala, 1955.)

Errenderian (Gipuzkoa) jaioa 1915-eko abuztuaren 20-an. Hizkuntzalaria. Filosofia eta Letratan dotoradutza egina. Salamancan eta Paris-ko Sorbonan irakaslea. Euskaltzaina. Real Academia Española-ko urgazlea, eta atzerriko zenbait hizkuntza elkargokoa. Julio Urkixo Mintegiaren eta *Egan* aldizkariaren zuzendaria aspaldiko urteetatik. Euskeraz ez du liburu idatzirik, baina artikuluak horhemen anitz zabalduak ditu euskal aldizkarietan, batez ere *Egan*-en eta bertan ere «Adiskide berri» izenordez bere izenez baino gehiago. Euskera eta euskal literaturari buruz estudio sakonak ditu: *Apellidos vascos* (1955), *Historia de la Literatura Vasca* (1960), *Fonética histórica vasca* (1961), *Lenguas y Protolenguas* (1963), *Textos arcaicos vascos* (1964), *Sobre el pasado de la Lengua Vasca* (1964). *Sobre las fuentes del Diccionario de Azkue* (1970). Eta saiakera labur bat euskeraz: *Euskera batasuna* (1969). Bere kultura eta gizontasuna ongi adieraziak ditu Piarres Lafitte jaunak «Boletín de la R. S. V. de Amigos del País»-en, 1965-gn. urtego 3-4 zenbakian.

Salamanca, 1968-ko azaroaren 22-an.

Adiskide,

Axular-ek bezala esan beharko nizuke, berandu bederen: aldiz poztu egin naiz zurea irakurtzean eta aldiz arras tristatu. Ba dakit gure gauzak lehengoan iraun dutela, eta gutxi axola zait alde nahiz kontra esan dezakeanak.

Lanari dagokionez, ordea, eta batasunerako asmoei buruz, urak bere bidean doaz, gero eta abiadura handiagoan.

Lizundia Arantzazun ezagutu nuen eta benetan gustatu zitzaidan alde guztietatik. Horren eskuetan,

eta gauzak zuk aldez aurretik zuzentzen dituzularik gainera, hauziak eta arazoak ezin hobeki ibiltzekoak dira.

Beobide-rekin egon-berria naiz, Azkue-ren hiztegi-az mintzatzer-eta etorri bait zitzaidan, baina ez zidan esan kargu horretarako hautatu zutenik. Ederki deritzat, dudarik gabe.

Hiztegi horrekikoa, Euskaltzaindiak orain agertu behar duenarekikoa, egunkarien bidez, eta hemengo egunkarien bidez hain zuzen, jakin dut. Ni ari naiz horretan, baina ez nuke deus osorik edo oso-antzekorik egin nahi zuekin Eguerri-aldean egon baino lehen, ez bait dut oraindik Euskaltzaindiaren agiria zehatz ezagutzen. Ba dira, gainera, zenbait gai, dudoak, besterekin aztertu nahi nituzkeanak. Gero, nik egiten dudana bestek ikustea nahi nuke, «Txillardegi»-k, esate baterako, azken orraztua egin baino lehen. Horretan hasten bagara, gainera, bi milatik hurbilago ibiliko da, mila hitzetik baino.

Emazkiozu, mesedez, eskerrak Irigaray-ri bidali dizkidan hitzegatik.

Diozun bezala, antologia hori egiteko lehen argitaratara direnez balia gaitezke, zuzenketak han bertan eginez. Zure laguntza nahi nuke batez ere ez dakidalako zer hauta. Denak edo gehienak txarrak iruditzen zaizkit, txarren artean onentxoena aukeratzeko, bestek begi hobea izango du neronek baino. Mekanografiatzeko beharrik ez da izango.

Datorren hilaren 4-ean omen da, Alfonsok esan didanez, Iruñeko batzarrea. Nik joaterik ez dut izan-

go, ahituak bait ditut aurtengo jai-egunak. Orain idatzi didanez, ordea, Erramon Piñeiro joango da Galizia-tik, eta, bestea beste, biziro poztuko nintzake harrera ona egingo bazeniate: adiskide minak gara, elkarrekin luzaroan egonak, eta gizon argia da, benetan.

Zenbait lan bildu dugu *Egan*-erako, Uria-ri eskerrak, baina gehiagoren faltan arkitzen naiz oraindik. Ea zerbait laguntzen didazun.

Aurki arte, bíhotzez,

Luis Mitxelena

Z I N E M A

INGMAR BERGMAN

ZAZPIGARREN ZIGILUA

Lotsatzen banau ere, aitortu beharrean naiz ia arrastaka eramán nindutela Ingmar Bergman-en «El séptimo sello» ikustera, baina zorionez eramán ninduten, arrastaka bada ere. «Zazpigarren...» zirelako film gehiegi ikusia nintzen, batetik, eta ez zidaten oroitzapen atseginik utzi. Eta nahiago izaten dut, bestetik, arte-gaietan egiten diren aurrerapenak urruti samarretik ikusi. Bide ibiliak, betikoak, erosoak eta maldarik gabeak izan ohi dira, ezagunaren ezagunez aspertzen bagaituzte ere. Saioak, probaketak, berriz, ezin uka beharrezkoak direnik, ez bait litzake bestela lurralde berririk aurkituko. Baina zaharrak erosoak

bezain nekagarriak gertatzen dira bide berriak. Hobe da, noski, Góngora edo Joyce irakurtzea, bestek aztertu, barrendu eta adierazi dituen ondoren, eta halaz guztiz ezin ditzaket irakur tantaka eta pittinga baizik. Bide berrietan barrena abiatzeko nagitasun hori zabalduxa dago, nolanahi ere: ez ote dute horrelako zerbaitekin topo egiten behin baino gehiagotan euskal-idazle berriek ere?

Nere nagitasunak eta nere bildurrek ez zuten oin-haririk. Ingmar Bergman-ek ez du film horretan hizkuntza berririk asmatu. Ongi dakien eta ongi dakigun hizkuntzan dakarren mandatua, ordea, ohi ez bezalakoa da agitz. Zineman ohi ez bezalakoa esan nahi dut, mundua bezain zaharra eta arrunta bait da gainerakoan.

Zalduna aspaldi utzi zuen jaioterrira atzera itzuli denean, izurrite izugarri batek ilunduak dauzka Suezia-ko lurrak. Izuak eten ditu gizonengan lotsaren eta prestutasunaren lokarriak. Eta itsas-ertzean nekeak eragin dion lo-alditik iratzarri orduko zain dauka heriotza, janzkiak beltz eta aurpegia zurbil, elizgizon baten gisan.

Heriotzaren itxura larriak berritzen dizkio betiko galderak: Jainkoa, hil-ondoko irautea ala ezereza. Eta azken orduetan hasten da noranahi, argi eske, bide bila. Jainko bila dabilela esan daiteke. Ez, noski, Orixe-ren antzera, nahi lukean Jainko hori ez bait du ezagutzen eta zalantzarik gabe aitortzen. Nolzapait ere ezagutzen du, ordea, Pascal-en hura (eta barka besterena baldin bada, Pascal-ena izan beharrean)

egia baldin bada: «Ez zinake ene bila ibiliko, aurkitu ez baninduzu.»

Zaldunari josia, ezkutaria doa, gorputzari errainua itsasten zaion bezala. Ez du nagusiaren gogo-urduritasunik ez kezkarik, baina ez da, hemen norbaitek esan duenez, gizonagan aurki daitekean lohiaren irudia. Ausarta da eta graziak ukitu ez duen giza-semea izan daitekean bezain ona: gizonki jokatzan du beti eta, gizona den aldetik, ez dio batere zorrik zaldunari. Federik ez du eta ez du fedearen beharrik sumatzen. Bizitzak irakatsi dion jakinduria mingotsa daki eta horrekin hartu du etsia, horrek gogo asea ez badio ere.

Bergman-ek ez du beraz, eta ez da hau merezimendu laburra, ezkutaria beztu nahi izan zalduna areago edertzeko. Halaz ere, ikusleak egingo luke zaldunarekin egin duela bat berak, zaldunarenak direla bere kezka eta galderak. Miresgarria da, benetan, Jainkoaganako deihadar larri hau Ipar-aldetik etortzea, diotenez munduko gauzetan hain murgildua dagoen Ipar-alde hotz horretarik. Ez da noski fededunaren deihadarra, baina bai bederen fede-gosearen oihua.

Gairik goitarrena ez da ezer zineman ez beste edozein artetan irudi egokietan mamitzen ez bada: zenbat ere jasoagoa gaia, hainbat ere handiagoa izan ohi da erorikoa mintzaerak laguntzen ez badio. Film honetan ez dago horrelako desegokitasunik: hasieratik azkeneraino, ikuskari beldurgarriak egiaz dira beldurgarri eta atsegingarriak egiaz atsegingarri, behin

ere hutsik egin gabe. Azala beti da mamiaren ide jatorra.

Nere begi-adimenak ez dira zenbaitenak bezain zorrotzak eta ez dut esango film honetako sinbolo guztien funts izkutua —sorgin gaztearena, esatera-ko— ezagutu dudarik. Egilearentzat berarentzat ere argi eta garbi ote zeuden beti?

Sinbolo berrien artean, pertsona ezagunak ere ikus daitezke «Zazpigarren Zigilu» honetan: Joxe komeriantea, emaztea eta semea, gure artean dabilen Familia Sanduaren errainu bizia. Gezurra dirudi, baina egia da zinemak, hain beheratua eta gaitzetsia izan den mintzabide honek, ez duela, mandaturik zuenean, mandatu bat besterik ekarri, behinolako Mendiko Hitzaldi hartako mandatua: zorionekoak gogozko behartsuak, otxanak, urrikaltsuak, bihotz garbikoak, baketsuak... Eta hori fededunengan eta fedegabeengan: Chaplin-engan, Capra-rengan, Fellini-gan, Bardem-engan.

Ikusi berria nuen «Psychosis», beti gogoko izan dudan Hitchcock-ek bere bekatuzko bizian egin duen bekatu-rik larrienetakoa. Ez dago berdindu besterik honek ikuslea iharrausteko azken alderako gorde duen ikuskizun lazgarri hura «Zazpigarren Zigilua»-ren bukaerarekin. Gaztelu zaharrean, zaldunaren emaztea ari da irakurtzen, guztiok adi dagozkiolarik: «*Eta Bildotsak ireki ukhan zuenean zazpigarren zigilua, silenzio egin zedin zeruan oren erditsubat.*» Zeruko isiltasuna jabetu da gazteluko gelaz. Zai daude eta zai gaude atea noiz irekiko, atean zer ikusiko... Eta

ezin-burutuzko isiltasun luzean entzuten dira azkeneko aldiz zaldunaren dei larria eta ezkutariaren erantzun hotza.

Ez dugu atea zabaltzen ikusi. Ezin zezakean inork erakuts, ez Ingmar Bergman-ek ere, ez begik ikusi ez belarrik entzun ez duenik.

(EGAN, 1961-eko 1-3 zenbakiaren
129/131 orrialdetik hartua)

ABEL MUNIATEGI

Bizkaiko Ereño'n jaioa 1942-ko irailaren 30-ean. Lege-gizona. Bertsolaria. *Anaitasuna*, *Olerti*, *Aranzazu* eta beste zenbait euskal aldizkaritan kolaboratu du. Hizlari bezala ere hitzaldi asko eman du euskal kulturari buruz.

HERRI BAT IZAN ZEN...

Nigeriako Federezinoa, Bretaina Handiaren antzinako kolonia, 1960-ko urrian askatu zen eta 1963-ko urriaren 1-ean Errepublika bihurtu.

Nigeria, etnien mugak kontuan izan gabe moldatutako Estadua da. Potentzia kolonizatzailearen komenientziara antolatutako makinaria handi bat.

Federazinoa, Lagos-eko lurralde federalak eta beste lau eskualde federatuk osatzen dute: Mendebala (jorubak), Eguzkialdea (iboak), Iparra (haussak, kamuriak, tivsak), Erdi Mendebala (urhoboak, isokoak).

Nigeria, Afrikan bizilagunik gehien duen Estadua da: 58 miloi. Bere uriburua: Lagos, 665.000 bizilagunekin, gobernu federalaren egonlekua.

Nigeriaren nekazaritza aberats samarra da, eta meatzetan errekurso handiak ditu.

Buruzagien matxinada ostean eta etnia arteko burruka batzun ondorean, azpitik neokolonizatzaileen interesak zebiltzan bitartean, Ojukwu koronela buru zelarik, 1967-ko maiatzaren 30-ean askatu zen Nigeriaren Eguzkialdea: Biafrako Errepublika, Biafra bait da eskualde honen jatorrizko izena. Uriburua: Enugu. Eskualderik aberatsena, petrolioz batez ere, eta gazteriarik preparatuena zedukana. 14 miloi bizilagunetik 8 miloi ibo.

Ojukwuk: «Gu eta Nigeriako Errepublika Federalaren arteko lokarri politiko guztiak gaurtik arras etenda gelditzen direla neuk deklaritzen dut». O.N.U.-k ez zuen onhartu, eta Afrikako Estaduen Organizazinoak ere ez.

30 mila ibok, gutxi gora-behera, haussen eskuetan izandako heriotzea izan zen askatasuna deklaratzeko Ojukwuren arrazoia. Ojukwuk zehazki preparatu zuen independentzia eta segur zegoen estadu berri txikia, hain aberatsa izanik, bere burua manejatzeko lain izango zela.

Nigeriako gobernu militarren lehendakaria, Gowon koronela, laster jaiki zen Ojukwuren aurka. Biak adiskide zaharrak, biak Ingalaterran ikasle izanak. Gudua hasi zen eta amaitu da. Iboen gerrilak hasi direla ere esan da. Dena dela, 2 mila miloi dolar

eta 2 miloi heriotze kostatu zaio Biafrari 920 eguneko gerra hau. Gudaldi batzutan, eguneko 6.000 hiltzen ziren bataz beste; gehienak goseak eraginda.

Gerra honetan, neokolonizatzaileen interes handi bat jokatzeko zen: petrolio. Nigeriako erreserben hiruko bi Biafrak zeduzkan eta nazionalizatzeko asmoa zuen. Britainia Handia, bere interesak galduta ikusirik, Nigeriaren alde jarri zen. Wilson, Britainia Handiko balekin hilak izango direnentzat urrikia eskatzen dihardu. (Hori duk «suzialismoa»!). Baina Britainia Handiak galdutako petrolio bereganatu du, eta Petrolio Konpainien akzinoak gorantz doaz Londreseko boltsan.

Biafra askatua Amerikanoen influentzian jausiko zela uste izanik, Rusiak ere Nigeriari lagundu zion.

Frantziak, Portugalek, Ipar Amerikak eta Chinak, berriz, Biafraganako sinpatia agertu zuten, baina horretan gelditu ziren, gehiagoko gabe. Afrikako Estatu gutxi batzuk, ausartu ziren Errepublika berria errekonozitzera.

1970-eko urtarrilaren 12-an, Effiong jeneralak, Ojukwuren ordezkariak, Biafra irratitik: «Askatasun asmoak pot egin du. Biafra, Nigeriaren menpe jartzen da».

Guduaren gaurko bersinoa, genozidioa da: harma, gosez edo kulturaz... edo... denetara. Biafra... Vietnam...

Aurrerantzean Nigeriaren Eguzkialdeaz mintzatu gara.

Historia errepetizino hutsa denean...

(«ANAITASUNA» *aldizkariaren* 182-gn.
zenbakitik. 1970.)

T. M. OLASO

Bergaran (Gipuzkoa) jaioa 1904-ko apirilaren 1-ean. Legeak estudiatu zituen. Zenbait kargu handi izan zuen. Euskaltzain laguntzailea. Aldizkari askotan kolaboratu du, batez ere *Euzko-gogoa*, *Gure Herria* eta *Jakin-en*. Bi poema liburu ditu: *Urrundik* (1945) eta *Gudarien egiñak* (1947). Eta antzerki hauen egilea: *Lau kantari eta xori bat* (1957), *Gure behia hila da* («Gure Herria»-n argitaratua), *Menditarrak* (1958), *Hazparneko anderea* (1966), *Harpeko bozkarioa*, *Ur garbi*, *Behorraren osti-koa* eta *Eneko bizkai* eta *Maria Lorka* (1966).

ATZO ETA GAURKO PENTSAMENDUAZ

Zertan da gaur gure Herria pentsamenduari bu-
ruz? Zertan zen atzo? Lehen lehenik hauxe esango
nuke: *Pentsamenduak* izen eta itzal handiagoa due-
la gaur gure Herrian, atzo baino. Eta *sentimenduak*
—sentimendu hutsak bederen— atzo baino estimu
eskasagoa. Edo behar bada hobeto esana legoke ho-
nela: bi barne-indar hoiek batuago daudela gaur
gure Herrian elkarri.

Gaurko gazteak, ene iduriko, gure denborakoak
bezain sentimentalak baitira (noiz izan da gure He-
rrian gaur bezainbat poeta eta kantari gazte...)

Baina... gaurko neska mutilek, iduri luke, beldur diotela sentimenduaren eskupean ohartu gabe erortzeari. Eta sentimenduz abiatuak izanagatik, pentsamenduaren besoetara jo nahi izaten dute lasterka, antxintxika, hartan lagun leial eta seguragoa kausituko dutelakoan noski.

Ez natorkizue ni ere, ez horixe, *andere Pentsamenduaren* kontra. (Behar bada ez geniola gure denboran aski kumplimendu eta erreberentzi egin? Nork jakin!). Baina kontu, otoi, pentsamendu hutsari ere. Pentsamendu-loreak ez baitituzte Herriek aise bereganatzen, sentimendu-ihintzaz ongi bustiak ez badaude...

Aitor dezagun: gure denboran ez zenuten aurkituko (herri xehean bederen) gaur bezainbat irakur, pentsa eta ikus nahirik. Ez-eta gaur haina barne-kezka eta kontzientzia-zalantzarik. Gure Herrian batez ere!

Europa osoan ez baitut uste izango denik egun, pentsamenduz eta kontzientzia-ikaraz gu bezain larri eta pil-pilean bizi den beste Herririk, beste gazteriarik; ez fede-zalantzaz, ez egia-gosez, ez zuzentasun-egarriz, ez aldaketa-gutiziaz, ez goratze-nahiz.

Eta halare...

Gaurko gazteak, banaz bertze, gure denborakoak baino eskolatuago eta intelektualagoak izanagatik, ez dugu gaur, nik uste, orai hogeita-hamar urte delako, nola esango nuke nik..., herri-dotrinarik. Preseski, bakoitzaren kultura-neurria goititu delako ote? Behar bada. Baina dena dela, horra gauzak nola diren:

Gaur, gazte bakoitzak ekarriko dizu bere dotri-
natxoa. Talde bakoitzak ere bai, gutxi gora behera,
berea. Baina Herriak, *herri gisa*, ez du gaur, gure
denboran izan zuen bezala, *bere* dotrina bat: dotrina
berezi, ezagungarri, biltzaile bat, esan nahi nuke.
Herri-dotrina berri hori labean dugu, segur naiz. Bai-
na ez oraindik mahainean ...

Egun ez ditugu gure Herrian aise bilatuko —ezta
lagunarte berean ere— zeharo pentsamendu bereko
bi gazte: ez erlijinoaz, ez filosofiaz, ez ekonomiaz,
ez demokraziaz, ez sozialismoaz, ez-eta gizonari dago-
kion joka-bideaz ere. Denok nahi dugu, noski, etxeaz
jabetu. Eta horretan legoke gure indarra. Baina etxe-
ko leihoei emanen diotegun koloreaz aurretik min-
tzatzen hasi orduko, hor heldu dira zalapartak...

Gure denboran beheretik gora heldu, askoren ar-
tean sortua genuen, geroari buruz ere, dotrina bat,
gizontasun-ageri bat, filosofia bat, jokabide-gisa bat.
(...).

Denbora hartako *progresismu eta unibersalismu-
ari* esan nahi dut, arras guretik eman geniola. Gure-
tik eta berritik.

Orai hogeita-hamar urte delako European, Hitler-
en denborako European, Kontzilio aurreko European,
Euskal Herrian *pentsamendu* bat izan baitzen. Eta
ez goitik behera, bortxaz, ezarritako pentsamendu
ofizial bat. Beheretik gora sortutako *herri-pentsamen-
du* bat baizik. Baina mintza gaitezen garbiki, horra zer
gertatu den: gerauek sortutako dotrina hori, filosofia

hori, jokabide hori, ez dugu jakin behar bezala gure ondoko gazteen eskuetan ezartzen, hauek ezagutu, berenganatu, zeharo era-berritu eta oraingo zezaten. Noski: hor egin da ebakia. Denbora ez baitago lo. Eta gu lo egon arren, denbora ibilki baita. Beraz: atzokoak, berek nahi eta amets bezainbat segitzailerik gabe gelditu dira. Eta gaurko gazteak, aldiz, behar bezalako aurre-ezagutzarik gabe.

Egia esan, giroak ere ez gaitu asko lagundu, ez batzuri eta ez besteri. Haize gabeko toki itxian ez baita garirik sortzen. Baina ez da giroa errudun bakarra. Zaharrek ez dute gazteengan nahikoa konfiantzarik ukan. Berek egina, beren eskuetan atxiki nahi izan dute. Gazteek ere ez, behar bada, *lehengo kontu zaharrak* jakiteko gogo handirik agertu. Eta norbere bekatuen agertzea ez baita bekatu, aitor dezagun garbiki: ebaketa horretaz denok garela gaur hobendun: zaharrak, gazteak eta giroa.

Baina sekulan ez da beranduegi. Behingoz hautsiko ote ditugu gure arteko mugak? Herri bat ez baita adin eta pentsamendu berekoekin bakarrik egiten. Nik ez dut inolaz uste, Herri bateko belaunaldi guziak berdin pentsatu behar dutenik. Bai zera! Hola izatekotan, akabo aurrerapena! Nik diodana hauxe da: aldaska gabeko erroak, erro tristeak direla. Eta bestalde: aldaska sendorik ez dela, erroetatik, behar bezala, izerdia hartzeke.

(*JAKIN sortako* IPAR EUSKAL HERRIA (1969)
liburutik hartua.)

SANTI ONAINDIA

Amoroton (Bizkaia) jaioa 1909-ko martxoaren 24-an. Aita Karmeldarra. Eukaltzain laguntzailea, Aspaldiko urteetan euskal aldizkaririk gehienetan kolaboratu du, *Olerti* eta *Karmel* aldizkarien zuzendaria. Bere lanak: *Milla Euskal-olerki eder*, bilduma (1954), *Goi-zale* (1956), *Gure bertsolariak* (1964), *Jolasketa*, bilduma (1965), *Larrea eta Karmeldarrak* (1968). Itzulpenak: Tagore-ren *Iru poema* (1963), *Eguneroko meza* (1963), Santa Teresa de Jesús-en *On Bidea*, Lino Akesoloren laguntzarekin (1963), *Bergili'ren Idazlanak osorik*, *Bukolikak* eta *Georgikak* A. Ibiñagabeitiak itzuliak eta *Eneida-rena* berak (1966), *Kolonbiar olerki-txorka euzkeraz*, askoren laguntzarekin eta bere zuzendaritzapean (1968), eta Dante-ren *Jainko-antzerkia*, osatu gabe (1958-1962) *Karmel* aldizkarian, eta Horacio-ren *Odak*, zatika (1955-57) *Egan*-en eta (1959-tik) *Olerti*-n. Hoiez gainera: F. Arrese Beitia-ren *Olerkiak* (1956) izeneko bildumari hitzaurrea eta oharrak, eta *Enbeita oleskaria* (1966) izeneko bildumaren hautapenak, hitzaurrea eta oharrak. Saririk aipagarriena. Euskal Kulturaren Alde-k 1967-ko «J. A. Agirre» izenekoa.

LIBURU ZAILAK OTE?

Maiz esan ohi ditugu honakoak: «Ezin dut liburu hau irakurri; erori egiten zait eskuetatik». Inoiz baliteke egia izatea, beti ez. Gauzak nundik begiratzten ditugun. Eta nork begiratzten dituan. Nik neuk, nahiz-ta zailenak izan beti irakurtzen ditut, baita zerbait ikasi ere: pentsamentu bat dala, itz edo esaera bat dala, beti ikasten dugu zerbait. Izan ere, liburuak horretarakoxe dira: ikasteko.

Horrez gain, liburuetan ba dugu beste zerbait ere: izerdia, egileak liburu hori idaztean isuri duen izerdia. Eta ez ahal du honek ezer balio? Nik baietz

uste dut. Errukior eta gizabidetsu izan beharra dugu, beti ere.

Diozu: «Liburu hau ezin dut irakurri». Baina no-rena ote da errua? Zerorrena ala idazlearena? Erraz duzu inori errua botatzea, baina hori aurretik, begirada zorrotz bat jaurti zazu zeure barrura eta gero esan: Ba ahal dut nik atzartean daukadan liburu hau ongi irakurtzeko beste prestaera?

Irakurtzean, lehenengo, itzek zer esan nahi duten jakin behar dut. Ba ote dakit? Ezagutzen ote dut gure euskera? Ikasi dut Liburu-egileak haina? Ala irakurri gabea, ikasi gabea naiz? Hor koxka! Eta ez kaxkarra! Guk ez dugu, euskeraz behintzat, eskole-tan ezer ikasi. Eta gero, gauetik goizera erderaz hainako erraztasuna euki nahi dugu, bai irakurtzeko eta bai idazleak liburuan josita utzi dizkigun gauza guz-tiak aise ulertzeko. Hau, ordea, ezina dugu ikasi gabe.

Eskolan ezer ikasi ezik, nola jakin liburuak irakurtzen? Nungo izkuntzatan gertatzen da holakorik? Frantses ahal dakizu, ikasi gabe? Edota ingles nahiz aleman? Hala ere, zuk dinostazu: «Nik euskeraz itz egiten dut». Baina itz egitetik ondo irakurri eta idazlearen pentsamentu guztiak erraz ulertzera, alde aundia duzu. Hortarako irakurri eta ikasi egin behar. Eta egunero, egin ere. Taxu horretan azpiratuko duzu zeure euskal ezjakina.

Eta ez esan zu ikasi gabea zeranik. Irteera on guztien ardatza barnean daramazun gogo bizia, borondate sendoa duzu. Hona lehengo astean Bilbaon

neri gertatua. Arratsaldeko zazpirak inguruan Korreo kaleko Verdes-Atxirikaren liburutegian negoan, han salgei dauden euskal liburu batzuk arakatzen. Nere antzera han zebiltzan beste batzuk ere ikusmin, gazte, zahar eta adin erdiko.

Gizon adin erdiko batek *Zeruko Argia*-tik iru ale zeuzkan eskuan. Eta esan nion, nahikoa jakin-min: —«Zertako dituzu iru ale, bat ez ahal dozu nahi-koa?» —«Ez —erantzun zidan hark—; nik astero artzen dot, baina beste iru lagun be da ditut euskaltzaleak, eta harentzako nahi ditut zenbaki honek» —«Zu, beraz, nahiz-ta baserritar itxurakoa izan, egiazko euskaltzale zaitugu, ezta halan?» —«Geure izkuntza da-ta, ez uste izan arritzekoa danik».

Eta orduan, berak, euskeraz argitaratzen ziran liburu guztiak erosi eta irakurtzen zituala, esan eustan. Mahai gainean zegoan *Bergili'ren Idazlanak osorik* deritzaion liburu berria, Andimak eta biok lateratik euskerara itzuli eta argitara emana, eta bota nion: —«Hau ere bai?» Eta berak erantzun: —«Baita hori ere». —«Eta ulertzen ahal dozu?» —«Bai, ulertzen dot lehenengotan gaitz samar jatala be, orain errez egiten jat; erdia baiño gehiago irakurri dot, eta guztiz bakana eta interesgarria iduritzen jat. Berbaren bat aitzen ez dodanean, iztegira noa, eta horrela laster menderatzen ditut liburuak dabezan ezkutu eta eragozpen guztiak».

Hor ba, irakurle. Borondate onaren jabe izan ez-kero, ez zaizu horren gaitz egingo euskeraz irakurtzea. Bergili irakurtzen zuan gizon hura ez uste jakituna za-

nik. Bizkaian bada ballara eder bat, Arratia, Yurre bertan; hangoxe semea da, orain amalau urte Bilbaora joanik, ezkondu eta bertan bizi izanez, hango nasa edo muellean lan egiten duena. Bere orduak bete ondorean, baina, euskeraz ikasteari ekiten dio gogotsu. Emaztea eta seme-alabak dauzka; guraso eta seme-alaben arteko maitasunak bezela, geure izkuntza maiteaganako beroak ere korapillotuta, zoriontsu bizi da bere supazter-txokoan.

Egundo ere ez esan, beraz, liburu batzuk eskuetatik erori egiten zaizkizunik. Edo-ta, horrela gertatzen ba-zaizu ere, zerorrek duzu errua, inolaz ere ez idazleak, liburu-egileak. Erderaz ere, gai askotan behintzat, irakurtzen duzun guztia ulertzun ahal duzu? Ez! Kirol-gauzak eta, bakar-bakarrik. Ulertu ahal izateko irakurri eta ikasi egin ohi duzu. Egin ezazu euskeraz ere holako saio bat, eta ilabete gutxiren buruan, orain dauzkazun eragozpen eta zailtasun guztiak menderatuko dituzu. Ez, izan dudarik!

(ZERUKO ARGIA, 242 zenb., 1967-ko urriaren
22-koa.)

TXOMIN PEILLEN

Paris-en jaioa 1932-ko azaroaren 17-an. Biologian lizentziatua. Irakaslea. Euskaltzaindiaren laguntzailea. Zenbait aldizkaritan argiratu ditu bere lanak, bainan bereziki *Euzko-gogoa* eta *Egan-en Gainera*, *Igela* aldizkariaren sortzaile eta zuzendari izan zen. Nobelagilea: *Gauaz ibiltzen dana* (1967), *Itzal herrian* eta *Ximioa*, argitaratzeke.

Saririk aibagarrienak: «Txomin Agirre» nobela sarriak, 1964 eta 1966-an.

PINNOKIO ETA HAIZEA

Pinnokio-ren liburuak azal gorri eta urrezkoa du. Perutxo-k irakurtzen du. Ostegun hartako korrikak, jostetak eta ibilketak nekaturik, gure mutikoa ohe barrenera txurrustatzen da; polliki beraren begi ederrren gainera, betazalak erortzen dira. Pinnokio-ren liburu ederra ohetik lurrera doa. Liburua zabalik den orrian, irudi bat. Irudian: Pinnokio lo. Gaixo papezko Pinokio Perutxoren lo kurrunkak esnatzen du; ilargiaren argi dantzariak jeiki erazten. Orri ertzean, gure papezko gizontxoa, horretan dago: atera baietz, atera ezetz? Oi! bakarrik, etxe eta etxeko gabe zer ibiltze goxoa!

Pinnokio kontuz! Atepetik, ate azpitik, haize hotzak bere arnasa zikinaz liburua itxi du. Pinnokio, agur esanik liburuko bere Italiari hotz ikaraz dago. Ez da beldurti paper soineko mehetan ateraino joaiteko. Ate azpiko haizeak errauts hodei trinko batean gure gizontxoa itotzen du. Hankaz gora dago Pinnokio. Jeiki eta zer urxinak! Jeiki eta zer esaera gogorak eta maradikatze lerroak haizeari buruz! Haizeari gaizki zuzentzea ez ote zaio damutuko Pinnokiori. Orain, aulki baten atzetik bere gogoan dabil: nola igoko naiz leihoraino? Gizontxoari jeranio lore gorridunak, leiho-mahaira irixteko zuhaitz bat iduri zaio. Oi! ama zein gora nagoen! eta papezko mutikoa jeranioan traba eta hostoa bezala, marra marra erortzen da. Atx! Haize gaizto madarikatua! hasten da Pinnokio! Isil hadi! Ez gaizki esan haizeari, ur

istil batera joango haiz! Paperezko haurrak istilari dei egiten dio: Ken zaite! Ken hadi! Bainan istilagor da eta hau ez da higitu nahi! Plast! plost! Pinnokio uretan sartzen da. Paperezko gorputza mardultzen da, hanpatzen da eta hanpatuz, ur gainera Pinnokio igotzen. Belar izpi bati lotu da; haizeak bulzaka ur ertzera eramaten du. Pinnokiok haizeari bere lehenen eskerrak ematen dizkio. Belarra eta haizea lagun, lehorrera heltzen da. Gaixo papertxo bustia, margo zuri beltz eta urre, gorri eta urdinak galduta!

Hainbeste busti ondoren orain da eztula, orain da urxina egiten. Zoritxarrez bere urxin oihua Girgirimau katuak entzun izan du. Gatuak Pinnokio bere hagin zorrotzen artean hartzen du eta jostatzeko bere gatu-umiei eraman nahi die. Nondik nahi, Girgirimauen haginak Pinnokioren soinean sartzen dira. Zorionez gatuari ur eta lohi gozoa ez atsegin, ahoa irekitzen du, paperezko haurra haginetatik atzaparretara jaisten dela. Girgirimauek lagatzen du. Inguruan usnaka hasten da. Pinnokioren gizon antzak bildur emanik urruntzen da. Gure haur bustiak loarena egiten du, besteak bazterretik begiratzen diola. Zutizera behin eta berritan entseatzen da. Hosto bustia bezala plegatzen da. Luzaro ateka txar horretan egoten da, erdi barrez bezala. Halere Pinnokio da barrez iharrausia: haize adiskide berriak airez eramaten du. Solairu gainetik dilindan hobe da gatuaren atzaparretan baino. Gure paperezko haurra dilindan idortzen, lehortzen ari da, honela hitzeginez: «Haize nerea eskerrik asko!». Lehorturik haizeak polliki lurrera jai-

tsi du eta hor nekearen loak hartu du. Pinnokiok amets egiten du, berriz, liburuan dago. Italian ibiltzen da; baso handi batean oihan batean sartzen da; bapatean zepo (tranpa) batean, azeri baten moduan, oina hartua du. Zepoak ederki hozkatzen du. Horrek Pinnokio esnatzen du eta Girgirimau gatusa berriro etortzen pozik, ez Pinnokio gatik baina hari inguru ausikitzen ari diren bost arratoinak ikusiz. Jan ondoan Girgirimau umore onean dago.

Pinnokiori gogoratzen zaio umore onez baliatu behar duela eta gatuari diotsa «gatu maitea eskerrik asko askatzen banauzu. Esker handiagoa nuke otoi goiko bizitzara, etxe barrenera eramango baninduzu» Gatuak hartu eta goiko bizitzaren ate aurrean ipini du. Gau on elkarrri esanik haizeak du Pinnokio ate azpitik igaroazi eta putz batez liburua zabaldu; paradisiko orrian ireki du eta berehala Pinnokio hartan sartzen duela, «Mila esker haizea, orizu mosu bat, eta beste bat irakurle haurrentzat». Ipuin honen edasleak diotse, haur ohean irakurleei, liburua ongi itxi, zure liburuko irudi batetik Pinnokio iduriko bat ihesi joan ez dadin.

(Euzko GOGOA-n 1956-ko Iraila-Urria zenbakian)

RAMON SAIZARBITORIA

Donostian jaioa 1944-ko apirilaren 21-ean. Estudiantea. Euskaltzain laguntzailea. *Zeruko Argian*-n gazteen sailari hasiera eman zionetakoa dugu. Bere liburuak: *Egunero hasten dalako*, nobela (1969); *Poesia banatua*,

poemak (1969) eta *Mendebaleko ekonomiaren historia* saiaera (1970), azken hau Ibon Sarasola eta Arantxa Urretavizcaya-ren laguntzarekin.

KAPITAINA

Nikolas Kapitainak sestantea akoltzatutako kaxa beltz batean sartu zuen kontu handiarekin itxiaz. Gero, burua karta gainetik altxatuz gora begira geratu zen bere begi grisekin, espazio hartan zerbait aurkitu nahirik bezala. Nikolas Kapitainak runboa, haizearen aldaketa eta ekaitz posible baten abiada usaindu egiten zituen betidanik, odolean eramaten den gauza eta esperienza... paparreko melokotoi azal kirrua, gero basurdearen antzeko larru beltz iletsua zuritu eta grisatu zuen denborak jasotako esperienza.

Irribarra zabal batek argitu zuen, itxas haizeak kurtitutako aurpegi beltza eta pozaren pozez bi eskuak igurtzi zituen.

«Beno, beno...»

Nikolas Kapitainak, Kapitaina soilki herri guziak deitzen zion bezala, erlojuari begiratu zion, zilarrezko kate lodi batekin ojal batera lotutako urrezko erloju handiari. Ezpaineneko disgustu jesto batek lehenagoko irribarra estali zuen, aurpegi beltzaren zimurrak begietatik ahora bitartean sakonduz, ura itsas haizearen poderioz olatuz arrotzen den bezala.

«Errekoño, laister bostak.»

Romeo y Julieta kaxa batetik, erregela, konpasa eta bizpahiru lapitz hartu zuen.

«Berrogeitabost, berrogeitabost... gradu, hemendik».

Haizea aldatu egin zen. Zimurrak begietatik aho-
ra biguinduz, bide luzeago baten bila. Kapitaina be-
rriro pozik zegoen, karta gainean txistuka hasi zen
ezer konkretuan jo gabe, zaharrak ohi duten bezala,
eztarri soinu gehiago, mihin eta hortz tartekoa baino,
beroriek baino ritmo arkaikoago eta kontradiktorio
batekin soinua tristeia baita beti, poztasun seinale
bada ere. Zegoen posturan nekez erabil zezakean
Plymouth-en erositako stinus markako konpasa, gor-
putz osoa eskuineko besoan baitzuen kargatua, bainan
azkenean, eskuek dantzatzan zioten dar-dar ritmi-
koaren kontra, 340°-30° puntu batekin seinalatzea
lortu zuen, gero kolore gorriarekin aurretioko situa-
zio puntuarekin batuaz.

«Ez zegok gaizki Nikolas, ez zegok gaizki». «Kos-
tante Juan zaharra portatzen ari duk...»

Oraindik une batean karta esku artean eduki
zuen... Bizkaiko itsasoa... berrogei urte etxeko itsa-
soa utzi zuela, England-eko konpainia baten enrola-
tuz, alturako karrerak egiteko. Urte haietan bost kon-
tinenteak, bajurara erretiratu gabe noski. Berak zioen
bezala, bajurakoek ez zekiten itsasoa zer zen. Oinez
ikasteko dauden haurrek amen gonetatik bezala, be-
roriek ez ziren aski gizon, lur ertzetik urrutiratzeko.
«Ze letxe, bajurako patroi batek ez zekik sestantez
zer den...»

Nikolasek ba, aspaldidanik utzi zuen etxe ondo-
ko itsasoa, beste itsaso guzietako kresal motak pro-

batuz eta ekaitz guziak sofrituz, kai handienetako alkohol klase guziekin mozkortuz eta hizkuntza guzietako juramentuak esaten ikasiaz. Romanzot-etik St. Laurent-era, Greely-tik, Le Car-era. Mila asko. Zain iletsuz jositako atzapar handi haiek, burdinazkoak lema gainean, ezagutzen zuten laztantzearen artea. Kolore askotako azalak Stokolmotik Riora, pagatutakoak eta bestelakoak. Ekaitz asko, itsaso asko, beldur asko, juramentu asko. Bainan maite, egitan maite bere errekoño eta jaiotzean ikusi zuen Kantauriko itsasoa maite zituen. Eta ezagutu? Etxe aurrean El Riojano eta La Cepa bitartean zeuden tafernak baino hobekiago. Begi aurrean, kartan zuen itsas kuadrikulatu harek ez zuen misteriorik kapitainarentzat.

«Berrogeitabost eta hamazazpi ez zegok gaizki ez».

Puro kaxa ordenatu zuen tabako puskak atereaz eta Suizako konpas nikelatua zapi beltz batean biltzea ahaztu gabe... Lehorrekoek kresala arnastu behar balute potroak ere ustelduak izanen litikeate. Kresalarekin kontu ez bada izaten kristonak egiten ditik.

Zilarrezko katetik tira egin zuen behin gehiago, ordua jakitearren.

«Errekoño, bostak gainean.»

Tinteroak, luma, sekantea... Kapitainak ez du mugimendu bat ere alferrik galtzen, mugimendu guziak estudiatuak daduzka. Makinalki ulezko kuadernua bere orrian ireki zuen. Luma buzti aurretik, egunero bezala, zigarro bat piztu zuen, berehala, egunero bezala baita ere, eztul gaizto baten poderioz, bere gorputz masa handia konbulsioz mugimenduan jartzeko.

Aurpegi gorritua bere onera etorri zitzaionean, oso letra txikiarekin eskribitzen hasi zen...

«Maiatzak sei. Gaur Jainkoa lagun, itsaso bareakin, haize printzik gabe, Kostante Juan hainbeste nudotako abiadan. Goizeko hamarretan Bilbao matrikulako kargu bat abistatu dugu, N. NO.-ko runboakin. Radioko parteak hartu ditugu, Arcachon-etik biharko itsas bare eta zero garbia anunziatuz. Beste gertakizunik ez egunean. Hau eskribitzen den orduan, arratsaldeko laurak eta berrogeitamar minutu, 350° ta 50°-ko situazioa. Kapitainak:

Nikolas Basurko.

Nikolas-ek ulezko egunkaria itxi eta almoada bat atzeratu zuen. Elizako ezkilek bostak jo zituzten. Bost kanpai hotsak batabestearen ondoren, tristeki sartu ziren leiho tartetik barrena haize urdinaren hegalean. Nikolas-en aurpegiko zimurrak zuzen zoazen begietatik ezpainetara hauek beheruntz okertuz. Ezin esan harriturik entzun zituenik, ordenuak emateko kanpai hotsa entzun nahi izanen bazuen ere. Errealitate hurbildu zen, hobekiago esateko, sartu egin zen, errealitatearen ur hotzetan. Azken kanpai hotsa dilindan zegoen oraindik gela barnean. «Errekoño, bostak» esan zuen egunero bostetan haserretzeko ohitura duen norbaiten ohiturazko haserre bozarekin. Nikolasen aurpegiak tranpetan harrapatutako haur baten zirudien, bainan zimur gehiagorekin. Resijnazio zimurrekin.

Pasionistek ordubetero barkuko puentetik atera eta ohean etzaten zuten.

Maiatzako eguzki epelak ez zion jadanik begiratzzen Nikolas Kapitainaren etxeko patio estuari. Kur-tina tartetik, atsoak balkoietan izarak jasotzen ikus zitezkean...

Karta doblatu eta mesilla gainean utzi zuen. Pa-sionistetako azken kanpai hotsa oraindik belarrian dantzatzzen zitzaiolarik, bi eskuen laguntzarekin zan-go paralizatuak posturaz aldatu zituen...

Kapitainaren etxetik oso urruti, ekaitza itsasoaz nagusitu zen. Olatu beltzak zerura zuzentzen ziren, apar zuritan berriro behera itzultzeko.

Ifar aldean, argi berde eta gorri batek «Kostante Juan»-en situazioa seinalatzen zuten. «Kostante Juan» zaharra ekaitza kapeatzen...

Haizalde eta haizabe-ko olatuek batutzean, burrunbada bizia sortzen zuten, haserre burrunbada, mariñelentzat burrunbada atsekabea.

KARLOS SANTAMARIA

Donostian jaioa 1909-ko abenduaren 25-ean. Mate-matikatan doktoratua. Liceo Santo Tomás de Aquino-ko zuzendaria. Euskaltzain laguntzailea. Bizpahiru liburu idatziak ditu gazteleraz eta frantsezez, euskaldun-berria dugu baina anitz idatzi du euskeraz ere, batez ere *Jakin*, *Zeruko Argia* eta *Anaitasuna* aldizkarietan.

ZIENZIAREN ETORKIZUNA

Hondar egun hauetan izan den gertaerak, gizonak Ilargia oinperatzea alegia, mugarri handi bat ipini du

zienziaren bidean, miragarritzko bidaldi baten hasiera dena.

Nora eramango du gizona horrelako menturak?

Eman dezagun entrepresa honen lehenengo urratsak apalak izan direla orain arte. Egindako lana handia bada ere —inoiz ez da horrelakorik egin— gutxitxo da oraindik egitekoaren aldean. Esate baterako, Ilargitik Lurrerako bidea segundu batean egiten du argiak; lau urte behar ditu, berriz, izar hurbilenetik etortzeko. Eginkizunaren neurria erakusten digu adibide honek.

Dena dela, gizona, Pascal-i ikara ematen zioten eremu izkutueta abiatu da, eta beste mentura batzutan —gaurkoak baino handiagoetan— berehala sartuko da bere gogoak eskatzen dion bezala.

Gero eta harrigarriagoak izango dira zienziaren asmaketak, ezin sinestekoak, baita sarriagoak ere, Historiaren lastertasuna gero eta handiagoa egiten bait da.

Hala ere inork ez daki zientzia bera nora doan. Helburu konkretu eta jakin bat ez daukalarik beti usainka ibiltzen den txakur baten antzekoa da.

Bere aldetik, teknika, zienziaren semea dena, gizonaren beharrak eta nahiak asetzen saiatzen da beti, batean, arazo berriak sorrarazten ditu ordea. Alde batetik zoriontasun pixka bat ekartzen baldin badio gizonari, bestaldetik gizonaren bizian kezka berriak generatzen ditu.

Bi-aurpegikoa da beraz zienziazko aurrerapena.

«Zienzia noruntz?»-ko prolema, aspaldi, 1890 gn. urtean, erakutsi zuen Renan famatuak, bere «L'avenir de la science» (Zienziaren etorkizuna) izeneko liburuan.

Idea nagusitzat, etorkizuna hartzen du Renan jaunak, liburu honetan. Gaurko aroa bide nabarreko dela dio, beste denbora, «gizon osoaren denbora» etortzekoa denez gero. Oraindik ez dugu zienziaren emaitzaz benetan gozatu. Hasieran gaude, besterik ez. Beste belaunaldi batekoak izango dira, Renanen ustez, Lurra eta Izadia osoki menderatuaz, gizarte berri bat ezagutuko dutenak, eta hau gertatutakoan elertiak eta jakintzak izugarri loratuko dira, sekula ere ikusi izan ez den bezala.

Renan-en «oraindik-ez-ko» pentsaera, ez da bakarra. Marxismoa bera «oraindik-ez-ko» filosofiatzat ikusi ahal dugu, beraren agintzak, klase gabeko gizartea etorri arte beteko ez direlako.

Zientismo delakoak salbazioa zienziationetik etorri behar zaigula uste bait du, etorkizunezko aro batean beteko omen dira beraren agintzak.

Zuzen ala zuzengabeki horrelakoa da gaurko jende gehienaren ustea, zientismoa oso sartua bait dago popularean gogoan.

Gaurko jendeak zienzian sinesten du batez ere. Zienzia da bere esperantzarik handiena, beste munduan ez, mundu honetan bertan, gizonaren zoriontasuna berak egingo duelakoan dagoelago. Horretaz baidu zenbait arrazoi. Izan ere, askoren iritziz ba liteke, gaurko egunean hain aurkitze harrigarriak egin

dituen zientzia, biharkoan ere giza-prolema guziak garbitzeko gauza izatea. Nire iritziz, ordea, uste hori ikuskizun dago.

Jendeak uste du, automazinoak gure bizimodua asko erraztuko duela. Jakintsuek atomo-energeia erabiltzeko jokabide berriak asmatuak, nahi dugun energeia guzia, ugaria eta merkea izango dugula etxeetan.

Jendeak uste du, soinua baino lasterragoko egazkin gurdiak, egiazko «trasatlantikoak» bihurtuko direla eta Ilargira joan-etorria egun bakar batean egingo dela, gauzarik arruntena bezala.

Jendeak uste du, urte batzuren barruan gaitz guziak sendatuko direla. Minbizia bera marranta txiki bat bezala igaroko da. Bihotz xertaketa batere arrisurik gabe egingo da. Mota guzietako «ordezko erraiak» erabiliko dituzte sendagileek, giza-gorputza «mekano» baten antzera antolatuz.

Jendeak uste du, ginekologoez jaiotzak kontrolatzeko bide segur eta egokiak asmatuko dituztela berandu gabe. Seme-alabak, ar edo eme, gurasoen aukeraz munduratuko dira, batere nekerik gabe gainera. Parisetik etorriak bezala. Batzuek diotenez, giza-mota espezialak sortuko dira, astronautak, itsaspeko-zaleak, jakintsuak, eta abar, garai bakoitzean gizartearen beharren arauera. Gizatasuna era desberdinetako espezie batzutan zatituko ote da?

Jendeak uste du..., zenbat eta zenbat uste izate!

Guzi hori posible izan daitekean ez dugu ukatuko. Aldiz, gure iritziz, horrelako asmaketak, baita handiagoak ere, egingo dira apika 2000-garren urtea

baino lehen. Gure idurimena motzik gelditzen da zienziaren aurrerapenak igarri nahirik ari garelarik. Guk sumatutakoa ez da ezer izango errealitatearen aldean.

Baina dena ez da zuri eta arrosa kolorezko izango.

Oroi zaitezte, adibide bat ezartzeko, zienziak Estaduari ematen dion indar ikaragarriaz. Ezer gutxi zen Erromako Inperioa gaurko estadurik txikienaren aurrean. Estatu modernutik inork ez du eskapatzerik, agintariek dena kontrolatzen dutelako, dena begiratzeko eta maneatzeko.

Zienziak politika itxura aldatzen du, nahiz behetako egituren, nahiz goiko egituren. Ona ala txarra izango da aldatze hori?

Horretaz zer nolako igarpenak egin? Dena, giza-zoriontasunaren alde izango ez den beldur gara. Gai honetaz ez gara Renanekin uste batekoak.

Gure iritzia argi eta garbi esateko, aurrerapenik handienekin batean prolema berri asko agertzen direla gizonaren bizian. Zienziak kezka eta arazo asko ken dizaioke gizonari, baina batean, prolema berriak sartu. Saihets batzutatik gizonaren bizia erraz eta lasaiagoa egin dezake. Ez berriz gizonaren prolema nagusiak garbitu.

Gizona gizon izatea, ez da inoiz gauza errazik izango.

Horrexegatik, gizona zienziatik dilindan dagoelako ustea, umekeria iduritzen zait. Zienzia gauza handia da, ez ordea gizona baino handiagoa.

Donostian jaioa 1946-ko uztailaren 11-n. Injineru karreran ari da. Euskaltzain laguntzailea. *Zeruko Argia*, *Jakin* eta *Anaitasuna*-n idatzi du. Saiakera luze bat du *Euskal-poesia gaur* izenekoa *Jakin*-en argitaratua (1967). Bere liburuak: *Poemagintza* (1969) eta *Mendebaleko ekonomiaren historia* (1970) R. Saizarbitoria eta Arantxa Urretavizcaya-ren laguntzarekin egina. *Euskal Literaturaren Historia* (1971).

ETORKIZUN IRAGANEKO OROITZAPEN DESMEMORIATUAREN EGUNAK

ILUN DAGO HEMEN, argiak ez du jadanik lehengo argiaz argitzen. Lurrean material bat, zimentuzko sueloa estaltzen. Paretetan zenbait motozikleta errobera eta karburadore, urre kolorez pintaturik, zenbait diseinu, eskailerak eta bi ate: Adan eta Eva. Orain, begiak erdilunera ohitu direnean, itxaron ezazu. Har ezazu zure basoa eta edan ezazu, zai. Lot ezazu alkandoraren goiko botoia, ez bait du oraino berorik egiten. Beroa gero etorriko da, jendearekin, hitz eta irrien zarata zoroarekin. Kanpoan euria hasi du, sirimiri fina hemengo jendearen izate-moldea markatzen duen lanbro hezea, plaia ertzeko amoranteak uxatzen dituena. Itxaron ezazu Ramon, zure aulkian eseririk, har ezazu zure basoa, ez zaitez egon denbora guzia ateari beha, ez bait dira oraino zazpirak. Ez itzazu txaketaren botoiak aska, ez du oraino berorik egiten. Beroa gero etorriko da, jendearekin, hitz eta irrien zarata zoroarekin, kearekin, alkoholaren bapo-

reekin. Kanpoan euria ari du, sirimiri fina, hemengo jendeen izate-moldea markatzen duena, heien sinoaren tristezia gristatzen duen sirimiri fina. Plaia ertzeko paseoan zenbait guardasol baizik ez da ezer ikusten. Zenbait guardasol, ezer ez besterik. Itxaron ezazu Ramon adiskidea, eseririk, boite-etan ikusten diren zur ilunezko aulki arraro horretan eseririk, eska ezazu beste baso bat, bigarrena. Itxaron ezazu, zazpirak dira eta aurki etorriko da. Jendearekin beroa hasi da, bainan ez oraino hitz eta irrien zarata zoroa, kea, alkohol baporeak, paretetako harrien izerdia. Guzi hori gero etorriko da, eta beroa soportagaitza izanen da Zarautzeko igande arratsalde honetan. Kanpoan ez du atertzen, sirimiri fina euri bihurtu da, hemengo jendeek hain ongi ezagutzen duten euri la-tza. Plaia ertzeko paseoan ez da jadanik ezer agiri, azkenengo guardasolak ere alde egin dute, duela zenbait denbora. Ilundu du ia, ez dirudi udaberriaren hasieran gaudenik. Ez ezazu horrenbeste edan, Ramon, eta itxaron ezazu zazpirak eta laurdenak arte. Helenak etorriko dela esan badizu etorriko da dudarik gabe, ez zaitez ardura, otoi. Begira, atean dago, gortinaren gainetik aurpegia ikusten zaio. Bakarrik etorri da? Bai. Lehenengo eguneko abrigoarekin? Bai, bai. Begira egiozu eta nabai ezazu haren aurpegian zerbait ezezaguna, zerbait ezkutua haren keinuan, ikus ezazu.

JAKIN NAHI zenuen? Bainan ez. Hitz egiozu eta eraman ezazu kanpora, bero handia egiten bait du hemen, bero soportagaitza jadanik. Kanpoan ater-

tu egin du bainan plaia ertzeko paseoa hutsik dago. Eskuinaldeko etxeskak abandonatuak dirudite, gel-dirik, garai habeagoak hel daitezen zai agian. Pasa ezazu orain zure besoa haren gerritik, eta senti ezazu haizea zure aurpegian, paseo hertzeko banko guztiak bustirik daude, ezin zara eseri, senti ezazu haizearen hotza zure gorputzean, zortziretan, arropen barna sartzen den negu haizea. Segi ezazu isilik neon argiko farolen azpian, entzun ezazu itsasoaren higidura, uhin lehertuen masa zuria, jaitsi zaitez hondarrera. Plaiak ere abandonatua dirudi udaberriko lehen egun haue-tan: iltzetzar eta burdina erdoitu, zur heze, botoila, taula usteldu. Sentitzen du zure besoa bere gerria inguratzen? Hitz egiozu orain, baina ez zaiozu orai-no esan zure barnean sentitzen duzuna. Hobe da bes-te zerbait, edozein frase banal: Getarian ontzi bat ari da porturatzen, edo, oinak hondarrean sartzen zaizkit, eta bera erantzuten. Gero berriro isiltasuna, uhinen jardun etengabea entzutera uzten duena. Itsa-soratzen zaren eran, zure oinen azpian sentitzen du-zu, hondarra hezeagoa da. Esaiozu orain: ea nor hel-tzen den lehenen ertzera, eta berak, zu jakina, eta zuk, abantaila emanen dizut, edo beste zerbait, era-giten, eta berak, ez, eta zuri so, nahiago dut honela: ingura ezazu haren lepoa, haren ilea zure behatzetan. Geldi zaitez, ertzera heldu bait zara, han eta hemen hondakinen harat-honata, marea apalaren ritmoari jarraituz, haren ilea zure behatzen artean. Zuregana ezazu haren burua, laztan ezazu haren ilea, behin, bitan, hirutan, haren beharria, ausart zaitez, haren

masaila, edozein frase banal murmura ezazu, adi ezazu haren usaina, herts itzazu begiok, laztan ezazu deliberatuki behin eta berriro haren masaila eta senti ezazu orain haren besoa zure gerrian eta haren boza kontent, alkohol usaina dario zure ahoak, eta zuk, ez, hiru baso besterik ez, zure zai, zure kulpaz, eta haren irria, kontent, beste masaila orain, haren irria, senti itzazu haren ezpainak zure aurpegian, bai, behin eta berriro, haren besoa zure gorputza bortizki inguratzen, bai, ausart zaitez, haren ahoa eta zurea, haren irribarra eta zure hasperena, UHIN BAT, kontuz ZURE OINETARA, berezi zaitez haren ganik, ah, madarikat, ia-ia, oin bat busti zait.

Pentsa ezazu: haragizkoa bakarrik? Ez. Mundua mundu deino gauza horiek horrela gertatuko bait dira. Orain karizia ezazu emeki, Helena, haren espalda, Helena, haren besagaina. Haren bularra? Bai. Eta orduan ikara hura, haren barnearen asaldamendu izkutua, ni zurekin.

Beraz, honek esan nahi du...? Ez. Ez dakizu zer esan nahi duen horrek. Ez da nehoiz ezer jakiten, dena alda, dena hauts daiteke gauetik egunera, egunetik gauera, instant batean, eta orduan larridura esplikagaitz hura, hari mehe batetik bezala, hitz batek, keinu gaizto batek ezeztat dezakeana, memento batetan gal daitekean ondasuna, zerbait gertatu da eta betiko galdua dela zuretzat. Baina ez, har ezazu haren eskua zure eskuen artean, haren behatzak zure behatzen artean, herts itzazu, orain bai orain ez. Esaiozu, eskuak hotzak daduzkazu, esan ezazu zerbait, apur

ezazu isiltasun salatari hori bete ezazu, bainan ez zaiozu zure barnean sentitzen duzuna esan. Ahalegin zaitetz igartzen, ahalegin zaitetz imajinatzen, ahalegin zaitetz oroitzen, Ramon ahalegin zaitetz oroitzen. Konta ezazu, bat, bi, hiru, senti ezazu nire bihotza, lau, bost, sei, zazpi, senti ezazu nire bihotza, Helena, zortzi, bederatzi, hamar, hamaika, senti ezazu nire bihotza, entzun ezazu itsasoaren mugimendua, imajina ezazu uhin lehertuen masa zuria, eta karizia ezazu berriro, laztan ezazu, senti ezazu haren mihia, hortzak, hotz egiten du, dardaraz, lant ezazu haren gorputza zure besoetan. Utz ezazu memento bat pasatzera, memento bat, itzazu begiok eta ikus ezazu nola mugitzen duen burua: bai. Bai? Bai.

JOSE MARIA SATRUSTEGI

Nafarroako Arriazu herritxoan sortua da 1930-eko azaroaren 15-ean. Apaiza. Euskaltzaina. «Principe de Viana» euskerazkoaren zuzendaria. Euskerazko aldizkariarik gehienetan zabaldu ditu bere artikuluak. Etnografiako lan asko ditu eginak, eta historia gaiak ere zerbait landu ditu. Euskeraz eta erderaz zenbait libururen egilea dugu. Euskerazkoak: *Bordel bertsularia* (1965) eta *Luzaide'ko kantiak* (1967).

LUZAIDE

Bide luze eta anitz bihurgune; dena mendi, zubi txiki eta botiga; egunaz kalme eta gauaz erne, ba

dakizue orai zer den Luzaide. Azoletako amu-arrain finak gogora ekarriz, Ibañeta kaskotik arrantzan dabilen norbaiten hari nahasia dirudi bide berriak; eta peko zolan, hamu xuri, bazterretxeak.

Abilak dira Luzaiden. Nola bizi diren ez dakit. Jainkoak pilota eman eta berek jokatzen ikasi. Elur xuri izanki Ibañetan, kafe beltza ba dute Donibane-tik. Ogia balin bada eskas Espainian, Frantzian ba ditake irin. Han itzal delarik, hemen iguzki...

Erdara ikasteko ez dute ahortzi eskuara, eta anitzak berdin ari dira frantsesez. Eta zer gauza goxo, ez-tia, Luzaideko eskuara! Manezaundiren hizkuntza baliosa.

Etxean luzaidar; botigetan espainiol eta dena «torero»; garaztar, Donibane-ko plazara orduko. Etxean jan eta berdin Frantzian lan. Erreka handiko txoriak bezala oi-han zabala dute maite, trabarik gabe bidean. Europa aldera irekitako leiho handia du Luzaide Nafarroak.

Urzoak ere barne dira hango bizimoduan eta urzo pasak Gabar-biden du bere lekua. Zenbat urzo hiltzen duten? Eza da aise jakitea. Hori bai; urzorik hil ez duenak gezurrez ditu zakuak betetzen. Ihiztari solas, denetan bezala. Urrian ez da lanik Luzaiden. Hankaz gora joaiten dira gauzak. Urzoak dira legez kanpo dabil-tzan kontrabandistak eta luzaidar guziak harmadun karabinero. Hango zalaparta!

Bertzeak bertze, txoko polita da Luzaide. Eta garbia. Garbi ditu errekan urak, amu-arrainaren begi argiak bezala. Etxe guziak txuri eta anitz lili; jen-

dea ere huntsa bezti. Txirriskineko urak eta jendeak, berdin, Frantzira dute joera. Horretako dira diren tokian. Zozoak behar lukete izan bertzela! Lekuan lekuko gisa; ez da hori bekatu handia.

Gogotik aipatzen dut Eskual-herriko txokorik goxoenetako hau. Bertsulariak bezala erranen dugu: gora Luzaide eta luzaidarrak. Atsegin zaizkizuela gure erranak.

(PRÍNCIPE DE VIANA. 1967. 11-gn zenbakia)

L U K A S

Ba da Urdiaín-en gizon bat... Lukas.

Lukasek Testamentu zaharreko jakintsua dirudi. Ez handi, eta ez txiki; burua txuri eta begiak argi. Gerritik gora ez du gaitzik. Hori bai; jakinduriak adina behar du eta, Lukasek adina ba du: bere larogeta zonbait urteak belaunetara zaizkio jaitsi eta ez du orai gazte denborako dantzarik. Halare, Jainkoari esker eta erreumatismaren baimenarekin, geldí ba da ere, egunero ba dabil.

Lukasek, Zufiaurre du aitarengandik; eta Mendia, mundura ekarri zuen amaren aldetik. Amarengana, atera dela esango nuke nik, eta Urdiaingo *mendien* berri ongi ba daki. Bere bizimoduak zion erakutsi. Txerzai lehenik; behizai eta herriko guarda gero, Urbasa mendiko bago eta Beko-basoko jentilen haitzetatik du, Lukasek, bere jakinduria harrigarria.

Liburu handi batek baino gehiago ba daki. Nik esango nuke Euskal-herriaren jakintza liburu batean sartzen ahal balitz, Lukas laikela liburu hori.

Lehengo denboretan ba omen ziren gizon haue-
tarik; eta izango ziren, naski. Bestela honek dakien
guzia nundik ikasi? Euskaldunen jakite guzia herri-
koia da; liburuek lan gutxi eman diote gure herriari.
Ahoz-aho dakigu aurrekoen berri. Gizon jator baten
ahotik nork daki zenbat jakinduria! Zenbat uretako
iturri!

Eta adin horretako gizon bat Lukasen adimen eta
talentu osoan eskuratzea, bihotzez Jainkoari eskerrak
emateko gauza da. Asko da bere ezpainetatik jaso-
takoa, eta beste asko jasotzeko bidean. Ehun ipuietik
gora, esames (refrán) eta gertaerak; bertsu zahar
eta erriko koplak. Baina, gehiena balio duena, gutxi-
tan ikusten den bizitasun eta gatz neurrian emanak...

Beste noizbait aipatuko ditugu Lukasen «ixin-
pluak». Gaur izena bakarrik nahi ginuen eman. Go-
goan hartu: Lukas Zufiaurre bezalako gizonak izan-
go dira banaka banaka, gure herrietan. Hemendik
urte batzutara denak joanak. Gure eskuetan dago
hauen euskal jakinduria guzia xurga xurga edaten
joatea. Gero beranduegi izango da. Lukas bezalako
gizonak dira Euskal-herriko liburu jatorrak. Hauen
ahotan bizi da Euskal-herriaren jakintza.

(P. DE V. 1966)

HUARTE DE SAN JUAN

Iruñen, «Taconera» delako zuhaitzdian dauka bere harria. Lore eta beste gauza eder askoren ondoan omen-harri txiki bat, hosto azpian gordetako erbia bezala, zuloan sartua. Gizon handi baten oroigarri eskasa.

Neretako asko esan nahi du hosto pilota harek. Zenbat aldiz ez ginen, ostegun eta besta atsaldetan ipar haize goxoa hartzera joaten! Iruña sarrerako zubi berria hanka azpian; Altsasu-ko trenak, su botatzen zuela, kedarra bezain beltz, urrutian. Haurtzai, soldado eta usoak nahasian. Apezgaiak, beltzez jantzita. Eta hantxe, iguzkiari bildur den mutila bezala, hamasei garren mendeko gizon baten oroigarria.

Harria esan dugu. Harriak ematen duena ez da adierazi nahi lukeen gizonaren neurria. «Taconera-n» denak dira handiagoak, ederragoak. Begira jarrita, nor ote zen gizajoa galdetzeko modukoa da Huarte jaunarena.

Naparroako seme argi hau sendagile izana da. Donibane Garazi-n sortu 1530-gn. urte inguruan, Espainia aldean egin zituen bere eskola handiak. Gutxi dakigu bere biziaz. Batzuk uste dute Hueskan egin zela sendagile; beste batzuk diotenez Alcalá de Henares-en. Nola edo hala, Granada-n zegoen Baeza-ko izurri (gaitz) bildurgarria sortu zelarik. Hau da sendagile bezala baliatuko zitzaion gertakizun nagusia. Han lan egiteko eskeini zuen bere burua eta bai

egin ere. Gaitza menderatu ahal izan zuen heriotze handirik gabe eta han agertutako trebetasunak asko baliatu zion bere izen onari.

Halare, aipamen handiena liburu bati zor dio, Donibane-ko semeak. «Argien azterketa» esan ginezake euskeraz, bere «Examen de Ingenios» delakoa. Nork zertako erraztasuna duen adieraztea, ez dela sorginkeria, gaur sinesten dugu; baina orduan gai honetaz idazteko eta eman zituen argi bideak emateko, ez zuen makala izan behar. Hainbertze urteren buruan haren esanak ez dira erabat baztertuak. Jakinsuak diotenez, Huarte gaur ere mundu guzian aipatu da, Espainian ez bada. Liburuakin gertatu zena: Europa osora zabaldu zen eta gutxienez bost hizkuntzatar behintzat itzuli. Gure artean berriz, atxakia eta buelta, inkisizioa delakoak giltzapean sartu zuen liburua. Gure gauzak!

San Fermin egun batez, izana naiz «Taconera»-ko harrian Huarte jaunaren irudia ikusten. Bide bazterreko belardi goxoan etzanik, mutil bat lo. Zaindaria, berdez belarra bezala, txartela eskuan mutilarengana... Esnatze txarra. Bestak. Ardoa.

Hantxe bertan Donibane-ko sendagile argiaren harria, bere azeri zuloan. Ongi dago, dagoen lekuan. Hobe du bururik ez jasotzea. Zer esango zuen gure bestak ikusita! Ni behintzat poztu nintzen. Beste munduko basa-piztiak izan balira bezala, bi gazte edo jenero, dena bizar eta elkar muturka, eztakit zer modutan...

Han, han nahi nituzke nik «Examen de Ingenios»
eta sikiatra guziak!

Zer nauzu! Sanferminak.

(P. DE V. «SAGI». 1968. 29-30 gn. zenbakian)

U D A B E R R I A

Izen polita du udaberriak, maitale guzien zeru
urdina bezala. Izen gazte, odol berri eta bizi nahia.
Hasiera... Baina nola adierazi gauzak?

Amets-garri da ama gaztearen haur jaio berria;
pozgarri ereilearen begitan uzta horia; zoragarri bili-
garroaren oihaneko bizia. Hori ote da udaberria?

Ez. Haurra baino lehenago zen asmoa. Uztak as-
paldi zuen ereitea. Biligarro kafiko lasto bakoitzak
ba luke biziko poema isila. Hasiera...

Biziaren garra sakona da, hotsik gabe barrutik
dator, belar zahar arteko lehenbiziko pitxiak bezala.
Ezer hartzekorik gabe ematea: arnasa berriaren piz-
tuera. Uzta bera baino ederrago da muga gabeko po-
zaren amets zabala.

Udaberria, berez, ba da eta ez da; gehiago da
atzean uzten duen neguaren beltza. Egun luze nahiz
eguzki motza; bizitzeko asmo gorria azeri zaharrak;
garizuma ondotik alleluia... Udaberria zahar berritze
bat da. Asmoa. Ametsa. Hasiera. Ezin ezkonduz za-
hartutako etxealde oneko semearen ezteiak, baserriko

udaberria esan nahi du. Herriak ere beren negu eta udaberriak ba dituzte. Gizonaren harrokeriak bezala.

Aize bolara baten ego txuriak argi sentia ekarri du Euskal-herrira. Zahartu ondoko gure udaberria dira ikastolak; eta euskal alorretako pitxi urdina, haurra. Ametsak. Hasiera... Hain du izen polita udaberriak!

(P. DE V. 37 gn. zenbakian)

NORBERT TAUER

Txekoslabiako Pizen-Pilsen-en jaioa 1898-ko ekainaren 6-an. Praga-ko eskola nagusian Komerzioa estudiantu zuen, zenbait hizkuntzarekin batean, eta bere nazioko zenbait enbajada eta Praga-n bertan kargu ofizialak edukitakoa da. Euskaltzaindiaren laguntzailea. Instituto Americano de Estudios Vascos-ekoa eta Buenos Aires-ko «Euskaltzaleak» elkartearen ohorezkoa. Euskerazko aldizkaririk gehienetan kolaboratu du. Liburutxo bat ere ba du euskeraz egina: *Bere idazkiak* (1962). Txekeraz zenbait saiakeraren egilea dugu: *Baskové* (Euskaldunak), «Narodni obzer» aldizkarian (1936); *Baskovtina a jeji dnesni situace* (Euskera eta oraingo egoera) (1965); *Baskická Literatura* (Euskal Literatura) *Slovník spisovatelů — Spanelsko-portugalsko* liburuan (1968).

Saririk berezienak, Buenos Aires-ko «Euskaltzaleak» antolatutako Idazkuntza-sariak, zortzi aldiz eten gabe, 1955-1962 urteetan, euskeraz gutunik gehien idatzi duenari.

Hau kontuan harturik, azkenengoetako gutun bi jasotzen ditugu hemen txeko-euskaldun jatorraren ohorez.

Praga-tik 1970-eko Urtarrilaren 28-an.

Eskutitz hau 2.612 garrena da

San Martin-dar Jon jaunari

EIBAR-en

Aspaldiko adiskide maitea:

Gaurko egunean euskerazko lerro batzuekin natorkizu. Lehenbizian, beste zerbait izkiriatu baino lehen, barka eskatu behar dizut, ez dizudalako gaur arte erantzun eta bidali didazun liburu ederrarengatik eskerrak eman. Nire burua pixka bat zuritzeko, jakin erazi behar dizut, Euskal Herritik datozen gutun asko, atzeratuak eskuratzen ditudala. Azken denbora honetan bidalgoan nahaspila handi-handia dagoela dirudi, Europa guzian zabaltzen den gripe izeneko gaitza eta hemen egiten duen elurtea direla kausak, uste dut. Dena dela, urtero bezala aurten ere, Gabonetako zorion-txartel politak eta eskutitz ugariak —denak jota ehun baino gehiago— heldu zaizkit, bai zure Aberrian eta bai munduko bazter guzietan bizi diren nire euskaldun adiskideengandik. Guziak —eta honek asko pozten nau— euskera garbiz eginak. Ez da harritzekoa, gutun hauek guziak, Euskal Herriko usai gozoa ekartzen didatenak, atseginez beterik irakurri ditut. Baina guzien artean maiteena, L. Mendizabaldar Ixaka jaunarena izan da niretzat. Bere eginak, beti dira ereduizkoak, euskerarenganako sutagar bero-beroa argitan jartzen dutenak. Bera bait da euskal idazlerik nagusiena!

Begien aurrean daukat igazko Abenduaren 14-ko zure gutun maitagarria, txit mamitsua eta berri jakingarriak dakartzidana. Zuk niri, hain maiteki eskainitako «Uhin Berri» izeneko poesia bilduma, zure lan berria, bere egun egokian heldu zitzaidan, eta nire eskerrik hoberenak ematen dizkizut bidali didazulako. Euskal Herriko olerkari gazteen poemagintza modernoa txit interesgarria da. Zure Aberrian, oraingo garaian, sortzen ari den poesiaren giro berria, garrantzi handikoa da euskeraren geroarentzat. Nire adiskide maitea den Satrustegi jaunaren aldetik hartu dut, Sarasola gaztearen liburu argitaratu-berria. Bertan ere aurkitzen dira modu berriko poesiak. Gogotik irakurtzen dudana «Zeruko Argia» izeneko asteroakoan, zure liburu berriari buruzko bi artikulua jakingarri agertu dira; Artzelus-tar Jabier-ena bata, Donostiako zure hitzaldiari buruzkoa, eta Ugalde-tar Martin jaunarena bestea. Zu bezalako langile zintzoak, buru-belarri, eten gabe euskal-soroan ari direnak, behar ditu gure euskera paregabeak. Zorionez, azken denbora honetan, Euskal Herriko gazteen artean euskaltzale sutsuak sortzen dira, eta hau ikustea txit pozgarria da niretzat, zure aberri-hizkuntza bihotzaren erditik maite bait dut.

Arretaz jarraitzen dut euskera batzeko lana. Uste dut euskaltzale guzien eginbeharra dela, «euskera batua» Euskaltzaindiaren erabakien arauera erabiltza. Ni ere saiatzen naiz «euskera batua»-n izkiriatzan. Zoritxarrez, burruka gogor bat sortu dela ikusten

dut, «H»-zaleen eta kontrakoen artean. Honelako eztabaidak, guziz kaltegarriak dira euskerarentzat.

«Anaitasuna» izeneko hamaboskaria berriz ateratzen da. Zenbakitik zenbakira hartzen dut Berriatua Aitari eskerrak. Pozik irakurtzen dut aldizkari bikain hau. Naparroan ere, euskeraren alde azkarki lan egiten da, batez ere «Príncipe de Viana» deritzaion gehigarriaren bidez.

Euskal Herriko bazter guzietatik heltzen dira berri pozgarriak niregana, nola euskerarenganako maitasuna bizkortzen den eta euskal ikastolak sortzen diren. Euskal liburu berriak ugari agertzen dira azkeneko denboran, zoritxarrez txit garestiak. Hemen dauzkatz, «Euskal Elerti 69» eta «Politikaren Atarian» izenekoak, eta beste batzuek ere bai, nire euskaldun adiskideen bezuzak. «Euskera» deritzan aldizkariaren azkeneko zenbakia ere, berrikitan eskuratu dut, eta bertan aurkitzen diren euskeraren batasunari buruzko artikulua estudiantzen ari naiz.

Orain bertan, berri ilun-ilun bat hartu dut, Hilckman Anton, Maguncia-ko Ikastetxe-nagusiko irakasle eta euskaltzale sutsua hil dela Urtarrilaren 25-ean. Goian Bego.

Hemen agertzen den «Philologica Pragensia» izeneko errebistan egin nuen «Cincuenta años de la Academia de la Lengua Vasca» erderazko artikulua bidaltzen dizut, errebista horretatik hartutako separata batean.

Hauxe da guzia garkoz. Zure berrien zai nago.

Bitartean, har zazu, adiskide maite, nire agurrik biziena eta agindu nahi duzun guzia zure menpeko honi.

Praga-tik, 1970-gko. Martxoaren 15-ean.

Eskutitz hau 2.621-garrena da

Gereño-tar Xabier jaunari
BILBO-n

Adiskide ona:

Esku artean daukat zure eskutitz maitagarria, joan den hilaren 20-gkoa. Beti bezala, pozik irakurri ditut zure euskerazko lerro jakingarriak.

Hain maiteki eskaini didazun *Arantza artean* ize-na duen zure lan berria eskuratu dut eta nere eskerrik hoberenak ematen dizkizut igorri didazulako. Zure nobela berri hau asko gustatzen zait. Txit ederra eta interesgarria da, bai mamiaz, bai tankeraz. Euskera erraz eta jatorrean idatzita dago eta uste dut horrelako liburuak behar dituztela euskaldunak euskeraz irakurtzen ikasteko. Neronek burutik burura aldi batean irakurri dut zure nobela polita eta ikusten dut euskal-idazle trebea zarela. Eta zure lana gure euskera maitearen onerako txit merezigarria da. Bigarren nobela bat apirilean argitara emango duzula eta hirugarrena aurtengo urtearen azkenaldera. Nire zorionak!

Zure zordun gelditzen naiz. Hemengo zer bait euki nahi ba duzu, esaidazu, eta ahal dudan guzia bidaliko dizut.

Euskera izeneko errebistaren azkeneko zenbakian «Euskera batua»-ri buruzko artikulu guziak arretaz irakurri ditut eta ni ere saiatzen naiz «euskera batua» izkiriatzen. Euskeraren batasuna beharrezkoa dela euskeraren geroarentzat, egia garbia da hauxe, eta zurekin bat nator literaturak ere aurrerapen handia lortuko duelako euskera batua idatzita.

Zure euskerazko artikuluak, bai *Zeruko Argia*-n, bai *Anaitasuna*-n, arretaz eta pozik irakurtzen ditut, batez ere euskerari eta euskal-literaturari dagozkienak. «Euskaldungoa» izeneko atalean irakurtzen dut «Euskera batuaren oinarri batzuek» dauzkan orri batzuek argitaratu dituzula. Eskertuko nizuke ale bat bidaliko bazenit.

Australiako Ingham izeneko hirian, hango euskaltzale sutsu bat eta hango euskaldunen burua den Badiola-tar Paskual hil zen (G. B.). Urte askoren barruan berarekin eskutitzezko hartu-emanetan nengoen.

Nire erderazko artikulu bat, Euskaltzaindiari buruzkoa, bidali nizun. Zure eskuetara heldu ahal da?

Zure berrien zai naukazu. Bitartean har itzazu, adiskide maitea, nire agurrik bizienak eta agindu nahi duzun guzia.

zure menpeko:
Norbert Tauer

Bizkaiko Foruan jaioa 1942-ko azaroaren 24-an. Franziskotarra. Jakin-en zuzendaria. *Egan, Anaitasuna, Zerruko Argia, Elgar* eta beste zenbait aldizkaritan eman ditu bere lanak.

EHUN URTE GANDHI JAIO ZELA

Mohandas Gandhi zuen izena. Mahatma Gandhi deitzen zioten.

Gizontxo, argal, ezgauza, belarri handi eta begi txiki, izara antzeko soinekoz erdi-estaltzen zuen bere gorputza Gandhik. Munduko agintari eta nagusiekin ikusten zuen jendeak fotografietan. Nor da hau? Fakir bat dirudi. Indiako agintaria zen. Indiakoa!

Eta Indian, 500 miloi lagun bizi da.

Eta Indian, 782 hizkuntza eta hizkelgi mintzatzen da.

Eta Indian, 50 kastatik gora dago.

Herri sakabanatu eta ugaritsu honen aurrean zer proposatuko ote du bihotz handiko «gizontxo» honek? Erantzuna: «Sarvodaya» eta «Satyagrha».

«*Gandhismoa eta honek dakarrena, hori dena aurretik kendu eta zanpatu egin behar dugu*», esan zuen Churchill-ek.

Eta haren jaiotzearen ehungarren urtea ospatzean, Paulo VI-gnak esan du: «*Indiak harro egon behar du, eta arrazoiz, zuzendari hau euki duelako*».

Gandhi jaio zela, ehun urte igaro da urriaren 2-an. Ehun urteko gizona dugu, bada, Gandhi, nahiz-eta burubero batek, traizioz, haren gorputzari heriotzea eman.

Gandhi bizi da, bai. Gandhi aipatu eta indarkarik-eza burura etorri, dena da bat. Berak diosku: «*Biolentziarik-eza, gizonen legea da. Biolentzia, berrix, animalien legea*». «Maita ezak belea, aterako dik begia», dio esaera batek. Gauza bera.

Biolentzia bai, biolentzia ez: honetan ere ba da eztabaida. Eta ene iduriko, hauspoemaile eta aupatzaile gehiago ditu, gaur, biolentziak, indarkarik-ezak baino. Biolentziarik gabe ez goazkela inora, pentsatzen da.

Baina kontu!

Biolentziarik-eza eta beldurra, bi dira, ez bat. Oilokeria eta indarkarik-eza ez ditu Gandhik ezkondu. Ezkon-ezinak dira, gainera Gandhiren ustez. Zeren-eta, surik ez den lekuan kerik ez den bezalaxe, «*biolentziarik-ezak, egiazko indar bilaka dadin, izpiritutik behar duelaki jaio*». Biolentziarik-eza, indar egile eta eragile bat da, benetako gudu bat da, maitasunetik ernea. Gaitzaren kontra doa, ez gaiztoaren kontra.

Pausu nagusi bi eman du Gandhik arazo honetan, hain zuzen mugimendu bi martxan jarriaz:

«Sarvodaya» mugimendua, elkartasun, batasun, anaitasuna eta elkar laguntzearen kontzientzia sortzeko.

«Satyagraha» da bigarrena, lege okerre jaramonik ez egitea, gobernu zanpatzaile batekin batere ez kolaboratzea, hortik gartzela nahiz heriotzea etorriarren.

1921-ean, lehenengoz gartzelaratu zutenean, ingles menderatzaile haiei esan ziena datorkit gogora, alegia, «*zuen adiskide jarraitzen dut, bai, baina erre-beldetzat jo nazazue*».

Gandhiren prestutasun honek ez du zerikusirik nagikeriarekin, ez txepelkeriarekin. Ez-eta koldarke-riarekin.

Hobeto dio berak: «*Biolentziarik-ezak ez du esan nahi, gaitzaren aurka joateko modu guztiak ukatzen direnik. Ez-eta pentsatu ere. Biolentziarik-eza, nik ulertzen dudan moduan behintzat, "talion" legea bera baino gudu bizi eta benetakoagoa da, baina moral mailan*».

Talion legeak, «*begia begiaren truk*» dio.

Eta Gandhik, «*maitasuna gaitzaren truk*».

MARTIN UGALDE

Gipuzkoako Andoainen jaioa 1921-eko azaroaren 11-n. Kasetalaria; Chicagon egin zuen periodismo karre-ra. Erderaz zenbait liburun egilea dugu, sari aipagarriak ere izan ditu, eta urte askotan Caracas-ko Creole Petroleum Corporation-en «El Farol» aldizkariaren zuzendaria izana da. Gaur, Zeruko Argia-ren laguntzaile azkarra. Euskeraz idatzi dituen lanak: *Iltzailleak* (1961), *kontaerak*; *Ama garo dago* (1963) eta *Gurpegin aspaldi gertatua* (1965), antzerkiak; eta azkenik *Umeentzako kontuak* (1966), haurrendako ipui sorta. Erderazko liburuetan euskerari buruzko aipagarriena: *Unamuno y el vascuence* (1966) saiakera.

EGIA

Egia ez da kaxa bat.

Kaxa batek amabi ertz eta sei aurpegi ditu; bista duanak begiz erraz ikusiko dizkio kaxari itxura eta kolorea. Hala ere, kaxa xingle hau ez dute gizon guziek (horretara ahaleginduta ere) toki berdin-berdiñetik begiztatuko eta itxura ber-berekoa ikusiko, ezin bait dira garai berean toki ber-berean egon; eta itxuraz-beste ere: argiak alde guziak berdin argitzen ez ditualako eta gizonaren begiak berak ere maiz daltonismo-gaitz horrek jota daudelako, begi guziek ez dute kaxaren kolorea modu berean sumatzen.

Ikusten dugunez, *kaxa bat bezin xinglea* balitz ere ez genduke egia danok berdin ezagutuko.

Eta egia ez da gehienetan xinglea izaten, *oso-oso konplejoa* baizik.

Egiak ez du berez gorputzik eta itxurarik, ez du margorik; ezin dugu bistaz ikusi; egia osatuko ligitokean egia-gaiak askotan falta zaizkigu, eta bildu ditugula uste dugunean ere arrazoiz (*gizon-arrazoiz*), sentipenez, irudimenez, suma-bidez, ikusi eta pisatu behar ditugu, eta ba dakigu gure suma-bideak zein irudikorrak diran, eta gure arrazoiak zein etorkorrak eta gurekorrak izaten diran; bai *besteenak* eta baita *gureak* ere!

Hala (eta oso maiz gerok uste gabea) ertzez *izar-tuta* dauden egiak ere *biribillak* iruditzen zaizkigu.

Gizona jakiniaz gezurretan ari ohi da askotan; halaxe komeni zaiolako. Baiñan, bestaldetik, gizon

bat izan daiteke egia-zale, eta ez-jakiñez oker egon; ez-jakiña ez da beti ez-jakite honen barren-ezaguera duana, gehienetan bestalde: ba dakiala uste duana; eta ez-jakin itsu hau dugu hain bildurgarria dan *fanatikoa*.

Hara 1968-ko abenduaren 26-an Caracas-eko *El Nacional* izparringiak zekarren berri baten izen-burua: «*Mundua plana dala sinesten dutenak berean tinka daude oraindik*». Londres-eko United Press berrikariak dionez: Britaniako Ludi Plano Elkarte-koak «Apolo-8»-k bidaldutako argazkiak ikusi eta gero ere ez omen dute mundu hau biribilla danaren zihurtasun osorako probarik izan, eta oraindik urru-nagotik (Illargitik-edo) artutako ludi-argazkiak ikusten ez dituzten bitartean *gure Lurra plano bat omen da*.

Harrezkero argazki hoiek ere ikusiak dituzte, baiñan izango dira oraindik uste setatsu horri erantsita il arte eutsiko diotenak.

Egia nola ezagutu ordea?

Egia oso iheskorra da; fanatikoa eta fede txarrez edo berekoikeriaz gezurretan dabillena utz dezagun, hoien gaiztakeria agerikoa izaten da gehienetan-eta; alferkerian bereari eusten dagoanak ba du erremedio errazagoa, eta alferrei zirikatzen jarri behar luke lan hori egin ahal duanak; fede onez (eta nahiz eta oker egon) egia dala uste duana bide onetik dabil.

Zalantza baita, egia pisatzeko erabil genezakenan balantzaren aztaorratzik onena.

Orratz horri begira dabillena, egia poltxikoan daukala uste duanak baiño errazago aurkituko du *egia*. Egiaren billa dabillenaren utsak obeak dira, milla aldiz!, sineskeriak eta maleziak baiño. Gehienetan okerretik ibili behar izaten du gizonak egia aurkitzeko. Fermi italiar jakintsuak 1942-ko abenduaren 2-an Chicago Universityn lehenengo pila-atomikoa lanean jarri zuanean, arritzekoa da, baiñan alferrikako ehunka eta ehunka ariketa eta *utsen* (gezurren) *ondore ona* (egia) izan zan.

Nahiz eta oker egon, egia-billatzearen zuzentasun eta fedeak beti jaso eta zuzendu ohi du gizona; bestalde, berak asmatu duan erdi-gezur edo egia-erdi bat sandutzeko gizonak egiten dituanak beti jaitsi eta okertzen du; hala, askotan guetako bakoitzaren sineskeria-alferrak ontzat artu, iriz-kide ez ditugunei etiketa beltz edo zuri edo gorria zintzilikatu eta lasai geratu ohi gera.

Baiñan egia-rik gabe ez dugu, ez gizatasunik, ez askatasunik lortuko; eta komunikazio-bideetan gabil-tzanon artean egia milla aldiz beharrezkoagoa dugu: gure gezurrak millaka kutsatu ahal bait ditu, eta bestetik gure egia millaka zuzendu ahal.

Graham Green idazle ospetsuak Buenos Aires-ko Pen Club-en eratutako batzar batean (1962-ko urriaren 3-10) zion bezela: «Idazlearen *lana* egia esatea da»; John Dos Passos, ipar-ameriketako idazle yayoak ere berdintsu, eta indartsuago, bereiztu zuan behar nagusi-nagusi hau: «Idazlearen *eginbeharra* egia esatea da».

Bestaldetik, eta guk ondo dakigun bezala: *giroa* bera da askotan errudun.

André Maurois idazle jatorrak batzar berean esana: «*Askatasunik gabe ez dago egiarik*».

Hala ere, idazleak ba du, eta bere maillan, apai-zak eta sendagilleak eta lege-gizonak berean duten erantzun-beharra: *ezin dala*-koak ez du idazlearen kontzientzia erraz baketuko.

Egia urri dabil gure artean aspaldi.

Nork-nori esan dionaren aho-belarriz gabiltzan bitartean ez dugu gure artekorik argituko; ahopide eta berriketek osatzen duen enziklopedia zahar, xeblebre eta kankaillu hori pozoi utsa da.

Egia ez zaigu lo gaudela, ametsetan bezala, etorriko. *Egia*, entzun, ikasi, sufritu eta irabazi egin behar dugu.

MIKEL UGALDE

Errenderian (Gipuzkoa) sortu 1940-an irailaren 27-an. Inoiz «Arrieta» izenordez idatzi du. Enpleatua da. Kasetalaritarako dohain berezia du. *Zeruko Argia* eta *Ereintza*-n idazten du. *Langileria kondairan zehar*, (laster argitaratzeko).

LANGILEEN EGUNA

Maiatzaren hasieran, lehenengo egunean, mundu guztiko langileak beren eguna ospatzen dute. Izan ere, maiatzaren egun horrek ba du berarekin sentidu

konkretu bat, historiak urteetan zehar eman dion kutsu burrukalaria. Urte guztian egindako lanaren agerpen bikaina izan da beti egun hau.

Orain ere, mundu guztian ospatzen den jaialdia duzue, langileria osoak bete-betea bereganatu du egun hau, bainan jakina, modu desberdinetan. Gure artean zein jokabide diferente daukagun ikusi besterik ez dugu: batzuek burruka egun bihurtu izan badute ere, besteak, gehienak, jolas eta atsegin eguna balitz bezalatsu dabiltz. Hauek ez dute historiaren sentidurik, ez dute pentsatu ere nahi, egun daukagun zenbait lege-aurrerapen eta alderdi on, zenbaitek lehenago egin duenari, sufritu duenari esker-rak denik. Gaurko langileak esker txarrekoak gaituzue benetan. Zortzi orduko lana lortzeagatik hainbeste neke, sufrimendu eta ezbehar jasan izanik, guk ez dugu noiz nahi orduak sartzen jarraitzeko lotsarik, gure aurretik burrukatu diren langileen egintzarik ez dugu haintzat hartzen.

Bainan, maiatzaren lehena, munduko langileria osoarena bada ere, bakoitzak bere herrialdeko langileriarri begira bezaio. Gu euskal langileriaren egoera aztertzen eta agertarazten ahaleginduko gaituzue.

Euskalerrian langileok oso egoera berezian gaude. Alde batetik, itxuraz behintzat, gure egoera ez da beste zenbait langile talderen antzekoa, bizi maila hobeagoa nahi dugu, eta batez ere bizikera errazagoa eta bigunagoa daramagu. Hauxe da, hain zuzen, gutaz askok pentsatzen dutena.

Zoritxarrez, euskal langilea ez dago peninsulako beste langileak baino maila hobeagoan. Alde batetik, kapitalismoak bere sistemaren bidez loturik eta menperaturik gauzka. Irabaziak gehitzen besterik ez da saiatzen, eta erakuntzak gero eta zorrotzago zurrupatzen du langilearen bizia: bere sustraiak erroturik dauzkagu gure artean. Berak garai eta indartsuki jarrai dezan konsumo ekonomia erabiltzen trebe eta azkar dela argi dager alderdi guztietan.

Bestalde, euskal langileak ba du traba eta zailtasun berezi bat: euskal nortasun orokorra lortzeko igo behar dugun aldapa, alegia. Izan ere hainbeste arrotz-propagandaren bidez, langileok aberririk gabeko izakitzat jo izan gaituzte. Aurrerapen gehienak diru eta ekonomia aldetik etorri bazaizkigu ere, kultura eta persona-askatasunean ez gara kilometro askotan ibili.

Gure lurralde honetan ba dugu beste prolema bat ere: guganaino heldu zaizkigun kanpotarrak, etorkinak, inmigranteak. Dakusagunez, beharrak eragin die euren sorterri eta aberria utzi araztera, kapitalismoak horretara behartu ditu. Orain berriz, esku langileak ugaritzearekin, bertakoentzat kalte handiak dakarzki behin baino gehiagotan. Batez ere erdal giroaren bidez itoarazten gaituztela pentsa dezagun, eta sarritan, batzuk besteen aurka jartzen gaituztela ohartuko gara. Hau dena, sistemaren ondoren galgarria duzue.

Emigratzeak, norbere sorterria utzi eta beste herrialde batera ogi bila abiatzeak, ez du ezer txarrik, gizakiak ba du hainbeste eskubide. Bainan gutxienez,

pauso hori eman baino lehen, aurrez gertutzea eskatzen zaigu, bertarako egiteko prest egotea. Hemen, ordea, ez dugu horrelakorik ikusi.

Herriak berriz, ezin dizkie ateak itxi, gehiegikeriagatik herriaren etorkizuna arrisku bizitan jartzen ez duten bitartean. Horrela gertatuko balitz, mugak jartzeko eskubide osoa dauka. Guri, ordea, ez zaigu horrelako aukerabiderik egiteko egokierarik eskaini. Kanpotik jendea pilaka datorkigu, eta bitartean, gure ipar anaiak, atzerrira doazkigu. Euskaldunok lotsa galdurik daukagula dirudi.

Gure egunera hurbiltzen goazen une honetan, ezin dezaket beste gertaera mingarri bat aipatu gabe utz: langileok ez dugu gure euskal nortasuna hain-tzakotzat hartzen, euskoen arazoa burgesiarena dela pentsatzen dugu, euskera burgesiarena dela irakurri izan dut inoiz *Zeruko Argian*. Horiek langile izakera eta euskaltasuna ezinekoak direla adierazi nahi digute, bata bestearen etsai balira bezala. Nik nere eskasean, orain artean irakurtzeko pazientzia gorde didazutenoi, hauxe eskatuko nizueke: kontuz ibil zaitetzela. Langile artean asko dago, otso izanik ardi larruz jantzita, hots, langile-gidari delakoan, euskaldun bezala onartzen ez gaituena, euskal arazoa gu engainatzeko bakarrik erabiltzen dutenak. Hots, horrelakoarekin kontuz, etsai okerrenetakoa gerta daiteke.

Maiatzaren egun hori, ez dedila egun bakar eta apartekoa izan. Urte guzian ba dugu zer eginik, izan ere eguneroko lanak bakarrik salbatuko bait gaitu

Honenbestez, bukatzera noakizue.

(Zeruko-Argia, 373 zenbakia, apirilaren 26-koa)

PATXI URIBARREN

Arabako Aramaion jaioa 1942-ko urriaren 31-n. Filosofia y Letras estudiatzen ari da. Gogoz aldizkariaren zuzendari izana. *Zeruko Argia* eta *Anaitasuna*-n kolaboratu du.

Saririk aipagarrienak, poesiazko lehen sariak Bizkaiko Lore Jokoetan 1968-an eta Iruñeko Lore Jokoetan 1969-an.

GAZTERIA BULTZAKA

Gazteak beti doguz gazte. Gazte bai, urteetan, bai asmoetan, bai jokabideetan... Iturri garbi baten antzera ispillu garbi eginda agiri jakuz euren barruak. Eurekan ez dogu, ez azpikeriarik, ez lotsarik. Euren barrua gordin agiri jaku jokabide guztietan. Ez ei dago kerik su barik!

Gazteria beti izan da gizonontzat problema sakon bat. Asko esan da esta asko idatzi be gazteak gora-behera. Batzuetan ondo, beste batzuetan ez hain ondo be.

Batez be azkenengo urte honeetan, ikusgarritzko garrantzia artu deusku problema honek. Gazteak irekiten dabile gaurko mundu hau. Hemen eta hor, su eta ke agiri jakuz egonezin gogorrean!

Gaurkoak bai buruhaustek! Honeik bai burukominak! Ze gose eta ze egarri! Gaur beteezin ikusgarria alde guztietan! Iñoiz burrukarik izan badogu gizonok, gaur bai nahiko asko! Gazteriak, berak be, bere ibilera biribila arindu ete dauan nago.

Lehendik problema lartxo gizonok eta orain ona hemen nundik sortu jakun beste hau. Eta izan be ardurarik aundienekoa, gizartearen etorrerea gazteriaren etorrera dogu-ta. Honek arduratzen dauz gaurko gizonak.

Orain arte gazte zaratak, zalaparta utsetan edo gelditu dira. Orain ez. Oraingo, honeik, ez doguz gazte buruarin batzuk. Gaurko egoneziña ez dogu egonezin utsa bakarrik. Oraingo gazteak sakonago eta barruago sartu gura dabe euren ezten zorrotza, gizarte honetako jazote eta gaiñetiko osoak kili-kolo jarriaz.

Bai Vietnan-go guda, bai arraza-burrukak, bai Sortaldeko-matxinadak, ez doguz ezer problema honegaz neurtzera egiten badoguz. Hareik inguru batzuetako problemak baiño ez doguz. Hau, gizarte oso-osokoa. Gazteak erri guztietan doguz problema gaurko egunetan.

Hau holan, ezin begiak itxi eta hor konpon esan. Horregaz ez dogu ezer lortuko. Su barik ez dago gaztaiña errerik gero! Jazoteak datozen erara artu eta konpondu behar dira. Ez dago beste biderik. Problema honeri be honetara erantzun beharko deusagu ba!

Ez natorkizue neure iritxirik agertzera. Hemetik eta hortik batutako gogamen batzuk batu baiño ez deusuet egingo. Amaï bako arlo bat dogu gazteriaz berba egitea eta onena zeozertxo esanaz isiltzea.

Hemen batzen dodazan gogamen sakonenak argi eta garbi irakurri daikezuz UNESCO-k argitaratzen dauan «Correo» aldizkarian, 1969ko apirilean. Ale osoa gazteriari buruz gertatua dozu.

Beste barik ba ekin deiogun arloari.

Geroago eta gazte gehiago daukaguz gizartean. Gaurko gizadia etorrera gogorrean ugaritzen jaku. Bete behar aundi bat sortu jaku. Maila sakon bat agertu jaku gazte eta zaharren artean. Ezbardintasun gogorra izan be. Gizarteko irutik bi, gitxienez, gazteartekoak doguz. Horrek hainbat esan gura dau.

Gazteak, honen jakiñean, iñoiz baiño gogorrago bultzaka asi jakuz. Gizartearen etorrera eurei zor ei jakee. Gizarteko artu-emonetan esku artu gura dabe, gizarte horrerri bere asmoetako jokabidea emoteko.

Gazteak zerbait baztartuta ikusi dabez euren bu ruak eta euren tokia lortu gura dabe gizarte horretan, bere eskuartze guztietan parte artu nahiaz.

Hau holan, askotara agertu nahi izan dabe euren egonezin eta poz eza: bai jantziakaz, bai bizimoduaz, bai ikaste arteko matxinadakaz, milla eratara. «Beatniks», «Hippis» eta beste antzerakoak be, ezaugarri bat baiño ez doguz.

Hau ikusirik gizonok larritzen eta arduratzen asi gara. Zer ete datorren, kezkaka. Izan be aspaldian, zerbaitxo bat loak artuta gengoan. Gazteen ardurarik be ez genduan.

Orain arte beti esan izan da, gaztea zerbaitxo bat zoro dala eta jaramonik ez egitea dala onena. Urteak baretzen dituala egoneziñ eta zarata guzti horreik.

Gaur egunetan beste zerbait agiri jaku. Gazteen jokabideak gogor bide bat artu dabe eta ezin baztatu eta kitto. Gainera hain gazte ez diran asko be gazte horrein alde jarri dira eta horra hor gazte eta zahar jokabide bardinean. Emetik aurrera, ez dogu ba urte-zerikusi bat gazte problema hau, pentsakera eta ikuskera barri baten neurri baiño.

Gazte izateak bizimodu berezi bat artzea edo diñosku. Hori dala-ta ikusi daiguzan xortatxo baten ia zeintzuk diran gazte horrein asmoak eta jokabideak. Eurekana aurreratu eta danon artean, gazte eta zahar, gizarte hau zuzendu daigun.

Batez be gazteak gaurko egunetan:

- Munduan norbait izan gura dau eta nortasun bat lortu. Horregaitik datorkigu gaztea hain gogor atzetik inguruok astindu beharrean bultzaka.
- Hori dala-ta gazteak ez dau iñoren menpean bizi gura. Berak bere apartezko bizitza egin gura dau. Ber-bera izan gura dau. Norbait agertu gura eta zerbait baiño ez dala konturatzan da. Bere nortasun hori, bizitza berezi

baten agertu gura izango dau ba. Hortik bere ostikada eta zalaparta guztiak.

- Bizi ezinda agiri jaku gaurko gizarte honetan. Gaurko azpikeri, zapaltze, ezbardintasun eta honelakoak itto beharrean daukee. Arnasa barri bat artu gura dau eta honetarako ez dau ikusten beste biderik inguruko mundu hau aldatzea baino.
- Batez be pillotik ihes egin gura dau eta alde guztietatik inguratuta aurkitzen da. Dana eginda, inguruko guztiak osotuta, bideak urratuta aurkitzen dauz eta horrek sutan jar-tzen dau. Bere buruaren jabetza arriskuan ikusiaz batera, jo-ta-ke ekingo deutso ba.
- Honegaitik agiri jako gizarte hau goitik be-hera dana ustelduta edo sitsak janda. Ez da-goala ondo ezer eta inguruak astintzen asi-ko da.

Gizartean toki bat eskatzen dau gazteak. Geroago bera bizi beharko da gizarte horretan eta bere as-moetako gizarte egoki bat egin gura dau. Ez dau bes-teak, beragaz artuemonik euki bariz, gertatutako gi-zarterik gura bihar-etzirako.

Gazteak arrazoa euki edo euki ez, egia uts bat daukagu eskuartean: gazte horrein egon-eziña eta bizi-eziña. Euki be ez dauke arrazoi gutxi arlo as-kotan:

- Gizonok, geure erara mundua erabilteko gura-ta, baztatu egin doguz gazteak gizarte artu-

-emonetatik, atxakiarik asko aurrean doguzala.

- Bakea eta gainetiko gure esakerak berba utsak baiño ez doguz eta ezin ba gazte horreik horretan siñestu. Gazteak etorrera baltza ikusten dabe eta oso sarri guztiz galtzen dabe inguruko gizonaganako itxaropena.
- Gizona diru, teknika eta griñen morroi eginda ikusten daube eta iguingarri egiten jake bizitza hau. Gizonaren askatasunerako ziran onak zapaltze bide bat eginda agertzen jakez, gizonok txarto erabilli doguzalako.
- Bai errukagarria gaurko gizona: ez astirik, ez bakerik, ez pozik eta ez askatasunik. Alkar joka, alkar iruntzi beharrean... bizi ezin gogorra! Honeik danok gorri-gorri agiri jakez gaurko gazteeri. Hortik bizitzarako adorerik ez eukitea.

Bizitza hau ez dogu ez atsegingarria gazteentzat. Eurok etorrera obeko gizarte bat gura dabe. Arnasarik artu ezinda edo doguz, hemen eta hor, alde guztietan, egon ezin gogorrean...

Honetaz gainera, bai telebisiñoak, bai gainetiko gazteekaz daukezan artuemonak, bai bilin-bolan agiri jakuzan mundu zabaleko jazoerak, lar eta ariñegi bete dabez gazte horrein buruak eta sarritan ez dauke horreik danok ausnartzeko astirik. Hortik larrigura hori!

Gazteak ez dagoz pozik. Ez dira ondasun eta jolas batzuekaz betetan. Hori gura, euren asmoetara gazte

horreik ekarri gura dabezanak. Gaztea, bidea galtuta edo agiri jaku ez dakiela, ez zer egin, ez nundik nora jo.

Bizi gura gogor bat daroa barruan baina ez da inguruko ezetaz beteten. Behar bada, bete ezin leikezan inguruak bertatu doguz.

Zer egin? Nola jokatu? Zelan sendatu gaitz hau?

Zoritxarrez batzar asko, idazte larregi eta barriketa ugariak agiri jakuz alde guztietan eta egite gutxi. Ahalegin txalogarri batzuk egin dira bai, baina ez alkarrizketa zintzo eta zabal batean, goitik behera begiratuta edo baino.

Ez dogu nahikoa azalezko estruktura batzuk baztartzea. Ez dogu gaztea gozoki batzuekaz asetuko. Gaztea, zorionez, ez dogu uskeriaz betetakoa.

Gazteria ez daukagu bizitza eder baten eske, bizitzeko arnasa billa baiño. Norbait izateko arnasa apurtxo baten billa. Bizitzari jokabide bat emon gura deutso.

Ezin esan erru osoa zaharren kolkoan dagoanik. Ez horixe. Gazteak euren utsak eta erruak daukez. Eta sarritan bizi-biziak gainera. Baina mundua, gaurkoz, zaharren eskuetan dago eta honeik gazteekazu artu-emonetan asten diran neurri berean, baretuko dira gazte horreik.

Bizitza honeri jokabide zintzoago bat emoten ez deusagun artean, nekez lortuko dogu gazteriaren laguntza.

Bizi ete leiteke, bizi, gero, hainbeste guda, ikusiezin, zapalketa eta ez behar agiri jakun bizi-modu honetan?

Gazteak, behar bada, ez diñoskue zelan bizi behar dan, baina bai ezin dala honetara jarraitu, eta bizi. Eta hau bai egia galanta!

Hau danau aurrean, emon deioegun gazteriar artuemon bero bat gizarte honen artuemonetan eta lagundu deioegun bere nortasuna aurkitu eta eskuratu dagian. Era batez ahalegindu gaitezan gizarte zintzoago eta egokiago bat egiten.

ANTONIO VALVERDE

Errenderian (Gipuzkoa) jaioa 1915-eko urtarrilaren 17-an. Euskal letretan «Ayalde» izenordez ezagunagoa dugu. Deretxoan lizentziatua. Pintorea. Gráficas Valverde-ko zuzendaria. Euskaltzaindiaren laguntzailea. Anitz euskal aldizkaritan argitaratu ditu bere lanak. Liburu bat du erderaz eta beste bat euskeraz *Ibar ixillean* (1970). Pio Barojaren *Mari Beltza* (1956) euskerara itzuli zuen.

GUTUNA

OHARRA: Liburu hau inprimerian sartzean usterik gutxiena genuen A. Valverde adiskidea hilgo zela; eta uztailaren 28-an Oiartzungo herrian herioak eraman zigun gaixoaldi labur baten ondorean. Lizardik zion egun handira artean izan bedi.

Berak eta guk uste gabea, «Oteitza» (*Ibar ixillea* ere sartu zuena) izan da bere azken artikulua, antologiari buruz egin zigun gutun honetan ikus daitekeenez, liburu hau osatzeko egitera behartu genuen hain adiskide mina genuen Antonio zena.

Donostia, 1970-gnko. Uztailaren 4-an.

Jon San Martin jaunari
EIBAR

Adiskide:

Eskatzen didazuna, antologi horrentzako, ez dakit Ibar ixillean liburuarentzat gertu dudana idazki hau komeniko zaizun. Inprentako proba bat bidaltzen dizut bazpaere. Zuk hortik bereizi puxka bat, eta behar dan H ipiñi.

Lan hori egokia ez ba da, «Oteitza» artukodut gai, idazki berri bat egiteko.

«Picasso»-ri buruz beste lan bat, baina lehen egindako beste antologi baterako aukeratu zutelakoan nago. Ez dakit nortzuk, noiz eta norako.

Nere semearen izenean eskerrik asko zure iritzi baliotsuagatik. Laster beste dizka bat atera behar du, Xenpelarren lau bertsoekin.

Zure zai nauzu, agur.

A. Valverde

Gure gerlaren aurretik ezagutu nuen artista hau, Jorge Oteitza Enbil, Orioko semea.

Donostian bi urtetatik behin «Certamen de Artistas Noveles» deitutako Arte-txapelketa bat ospatzen zan, gipuzkoar artista gazteentzat. Urte batean Oteitzak txapelketa hartara eskultur-lan bat bidali zuan, «Adan y Eva» izendatua.

Bi tximinoen buruak besterik ez ziran Adan eta Eba haiek. Eskulturaren behe-aldeko zulo edo leiho-txo batean paperean idatzitako matematika-formula bat zan, gizona tximinotik datorrela adierazi nahian.

Papera irakurtzen zuten ikusleak bar-algara egi-ten zuten, baiñan eskultura-lan hura oso ederki egiña zegoala iruditu zitzaidan neri. (Denbora hartan ni musikuz bat nintzan, Arte-zaletzen hasia.)

Matxinada baiño lehentxeago Oteitzak eta lagunak (Balenziaga, Lekuona...) Ameriketara jo zuten. Han egindako lan eta saioak, hango ibillaldiak, Estadu batetik bestera, hemen kontatzea luzeegia izango litzake. Oteitzak Ameriketara bere Arte eta langintza osotu zituela dugu jakingarriena; baita bere berba eta idaztien bidez hango artistak sutu, mugitu eta urduritu zituela ere.

1949-gn. urtean hemen dugu berriz Oriotarra. Lehenbizi Madriden bizi zan, gero Irunen. Irungo Frantzirako Abenidan berak eta Basterretxea pinto-reak etxe bat eraikitzen dute bi familientzat eta han

bertan bakoitzaren lantegia jarri. Garrantzidun sari batzuk irabazi zituan, etorri eta berehala.

Garai hartan gure eskultoreak hutsaren kezka dauka. Erabiltzen dituan materialak (zura, harria, burdina) hutsari itxura emateko dira. Beste eraz esanda: materialak utzitako kanpoko edo barrengo huts-uneak Oteitzarentzat eskulturaren muiña.

«El Bidasoa» astekarian «Utsa» izeneko olerki batean haxe nioen:

*Munduz-mundu ibilli ondoren
aingura bota duk azkenik emen...*

... ..

*Or labratzen duk aidea,
Utsari itxura emanex
arri eta burni tartean...*

Arantzazu-eliza berrirako konkursoak 1950-gn. urtean sortu ziran. Eskulturarena Oteitzak irabazi. Lanean jarri zan gogotsu eta asmo onenaz baiñan agintze gogor batek hango eskultura eta pintura lanak debekatu zituan. Ordurarte egindako hiru edo lau harrizko apostoluak lurrean etzanda gelditu ziran zenbait urtetan, bide-bazterrean. Bruxel-Exposizioan Vaticanoak bere pabelloian Arte berrizalea erakusten zuan bitartean, Arantzazuko lan berrizalea galerazia zegoan. Protesta bezela «Androcanto y sigo» poema idatzi zuan Oteitzak.

Gero Sao Paulo Bienaleko Lehen Saria irabazten du. Oteitzaren izena lehenengo mailletara igotzen da.

Baiñan bere kemena ez zan lehengoa. Arantzazu-istilluetaz edo —ezin sendatuzko zauria ba zuan— aspertu eta nazkatua zegoan. Gaiñera hutsaren atzetik hainbeste ibilli eta horra azkenik hutsa bihurtu dena. Oteitzaren gogoa ez da sinplea, ez da, benetan, elementala. Bere barruan gertatzen dana ez da erraz somatzen. Zergatik horrela utzi bere lanak, izen handia lortu ondoren? Zergatik zinema egiten eta liburuak idazten hasi, eskultura zeharo utzirik? Hauxe da orduan berak zioena: eskultura beste eraz ere egiten da. Idaztea ere eskultura egitea da.

«Quosque tandem...?» liburua argitaltzen du. Bonba bat, gazteriarentzat batez ere. Liburu hori irakurri ez, irentsi egin dute gazteek. «Quosque tandem...?»-ek polemika-hazia dauka. Neronek ere lehen aipatutako olerkitxoan Oteitza zirikatu nuen pixka bat, liburuaren teoria nagusiagatik:

*Ez cromlech ez dolmenetan,
ez arri koxkor zaarretan...*

nioen, euskeraren landara erakartzeko asmoarekin. Baiñan Oteitza ez da erakartzen, berak bereganatzen ditu besteak.

Urteak joan, urteak etorri, Arantzazuko bidea artzen du berriro. Eliza-agintariak beste batzuk dira; giroa ere aldatu egin da. Trabarik gabe gure artistak Apostolu berriak sortzen ditu Debako harritik. Hamalauak bere tokian daude betiko. «Ama eta semea»-taldea ere goiko lekuan dago. Lan ederra. Gaitza ere bai. Hauxe izan da, neretzat, Oteitzak bere burua-

rekin izandako borroka gogorrena. Eta bere nahimenak irabazitako garaipen handiena.

Arantzazuko egonaldi hontan Jorgek gizarteari dion itzala nabarian jarri du. Bisitatzen zuten guziei bere lanak erakusten zizkien gogo onenaz, eta gaiñera, nahi zuenari eskultura-ofizioa erakusten zion. Idazle, bertsolari, txirrindulari, boxeadore, estudiantak... nahi izan duten guziak han ikasi dituzte eskulturaren lehen hasierak.

Oteitza, trebea eta ofizioa ondo dakiena ez ezik, benetako artista ere ba da. Bere lan guziei grazia eta «zera» bereizi hori ematen dizkie. Artearen aurea, «vanguardia», non dagoan zai izan da beti. Euskalherriaren maitale sutsua izanik bere Herria altxa nahi du Artearen bidez.

Bere aspaldiko asmakizun baten merioz, hots, «Universidad de investigaciones estéticas» (edo antzekoa), deitzen dion Ikastola nagusi horren merioz, artista gazteak sortu, gidatu eta aurre-aurrean jarri nahi lituzke. Ametsa? Bai, amets-hutsa denbora luzerako. Horrelako haziak ez bait-dira nolanahi itsastengure Lur zakar hontan.

Jorge Oteitza gizon mehe eta txiki samarra da. Izatez eta jenioz, bizia. Atsegiña batzutan, gehienetan, baiñan haserretzen danean, beldurgarria. Fantasiar eta poesiar, aberatsa. Bere emazte Ixiar, bihotz oneko emakume azkar eta zentzudun horrengan dauzka Oteitzak laguntza eta babes seguruenak.

(IBAR IXILLEAN liburutik 1970.)

Gernikan jaioa, 1920-ko martxoaren 28-an. Aita Franziskotarra. Euskaltzaina. 1970-etik Euskaltzain-burua. Euskal aldizkaririk gehienetan kolaboratu du. Erderaz, beste lan askoren artean, *Historia de la Literatura Vasca* (1961) liburu mardularen egilea da. Baina, idazle bezala, euskerazko liburuetan agertu du pro-sista bikain baten giharra; hauek dira liburuok: *Goi-argi. Ars-ko erretorearen erakusaldiak* (1955), *Nere izena zan Polentxi* (1961), *Aitonaren uzta*, (Graziano Anduaga-gandik jasoak), (1961), *Egunsentiko txoria*, hau ere Gesaltza-ko G. Anduaga-gandiak jasoak, (1963), *Kristau fedearen sustraiak. Jainkoa* (1962), *Bertso-bilduma*, G. Anduaga-ri jasoak, (1965), *Jesukristo. Kristau fedearen sustraiak* (1969). Laburdiko euskera-tik gipuzkeratuak ditu *Kataliñen gogoetak* (1958) eta *Senperen gertatua* (1964). Metodu bat ere badu, euskeraz ikasteko eta euskeraz egina, *Euskal gramatika llabur eta Idazleen pusketa autatuak* (1956). *Hacia la Lengua Literaria común* (1970).

ZER DIOEN JESUSEK BERE BURUAZ: JAINKOAREN SEMEA

Zeharkako frogantzak

Jesusek, bere Jainko Semetasunaz duen kontzien-tzia, era askotara adierazi digu. Hitz agerriz eta gar-biz esanak baino ozenago izan ohi dira sarri askotan egiteekin eta zeharka bezala adierazten direnak. Bai horixe. Eta Jesusen bizitza osoan, egikeretan eta bai hizkera moldean ere, ezagun da jokabide hau. Eban-jelioetan ageri zaigun Jesus horrek ba du bere buruaz

kontzientzia bat txit apartekoa, eta are jainkozkoa. Inpresio hori egiten diote ebanjelioek, arreta pixka batekin irakurtzen dituen edozeini. Adibidetzat aipa daitezkean pasarteek, mordoa osatzen dute. Pasarte horiek, bakarka eta bereziki harturik, ez dute behar-bada horrenbesteko pisu edo indarrik, baina bildu ez-kero, argi egiten diote elkarri, eta Jesusen barrena, orain arte aztertu diren aitorrera ospetsu horiek bezain garbi salatzen digute, garbiago ez bada.

Jesusek bere esanetan, naturalki eta ezer esango ez balu bezala, harrigarriak esaten ditu bere buruaz, bere nagusitasunaz, alegia. Ebanjelioak ireki besterik ez dugu. Hona adibide bat: «Ninibetarrak altxatuko dira epai-egunean gizaldi honen kontra, eta kondenatu egingo dute; penitentzia egin zuten haiek Jonasen esanera-ta. Hona berriz hemen Jonas baino handiagoa. Hegoaldeko erregina jaikiko da epai-egunean gizaldi honen kontra eta kondenatu egingo du; lurarren bazterretik etorri bait zen Salomonen jakiturgia entzutera. Hona, berriz, hemen Salomon baino handiagoa» (Mt. 12, 41-42). Zein ote da, ba, Jesusen goratasuna? Eta holako esanak, edo antzekoak, erruz daude Ebanjelioetan.

Jesusek bere burua edo bere presuna erlijio guttiaren ardatz eta meta-ziri bezala jartzen du. Gizonen salbazioa ere Jesus gandik beragandik zintzilik dagoela dirudi: «Benaz, ni gizonen aurrean inork aitortzen baldin banau, nik ere aitortu egingo dut hori zeruko nere Aitaren aurrean. Baina ni gizonen artean inork ukatzen baldin banau, nik ere ukatu

egingo dut hori nere zeruko Aitaren aurrean» (Mt. 10, 32-33).

Eta Juizioko egunean ere Jesusek dioenez, gizonen betiko zoriona edo zoritxara, bakoitzak lagun urkoari egindako karidadearen arabera erabakiko da. Baina karidadezko egintza horiek berez eta beste gabe, izango ote dira sarituak? Ez. Saria ematen bazaie, hori da Berarekin zer-ikusi dutelako, eta zer-ikusi horren neurrian, gainera: «Zatozte nere Aitaren bedein-katuok... *ni* gosetu nintzen eta jaten eman zenidaten ; egarritu, eta edaten eman zenidaten...» (Mt., 25, 34). Besteek esaten diote: Jauna, noiz ikusi zintugun ba goseak eta jaten eman genizun?... Eta Jesusek erantzuten du: Benetan esaten dizuet, nere senidetxo txikienari egin zeniotenean, *ni neroni* egin zenidaten... Ez du esaten: Jainkoari egin zenioten, «*neri*» baizik; bere burua, bere Ni hori jartzen du erdi-erdian, Jainkoaren toki-tokian. Azken Juizioaren irudi honetan Jesus bera azaltzen zaigu gizakume guttien Epaille. Berak erabakiko du denen zortea, eta erabaki ere, berari egindako karidadezko obren arauera. Nola konpreni daiteke hau, gizon hutsa baino zer-bait gehiago ez baldin bada Jesus?

Eta Jesus honek gizonari eskatzen dizkion nekeak eta sakrifizioak ez dira gero hutsaren pare! Eta ez du esaten Jainkoagatik behar direla egin, Beragatik baizik: *propter me*. «Nere ondoren inork etorri nahi badu, uka dezala bere burua, hartu bere gurutzea, eta jarraitu neri. Ba, bere arima salbatu nahi duenak, galdu egingo du; *ni* eta nere Ebanjelioagatik galtzen

duenak, berriz, salbatu egingo du» (Mk 8, 34-35). «Zorionekoak zuek, ni naizela-ta madarikatzen eta persegitzen zaitueztenean» (Mt 5, 11). «Inor nigana etorri, eta bere aita, eta ama, eta emaztea, eta semeak, eta anaiak, eta arrebak eta bere burua ere gorrotatzen ez badu: ezin daiteke nere ikasle izan» (Lk 14, 26).

Beti ari da Jesus bere burua gure erlijiozko bizi-tzaren oinarri eta sustrai bezala jartzen. Jainkoari soil soilki zor zaion tokian, Jesusen «Ni» misteriozua ageri da beti. Nor da ba nor, horrela mintzatzeraz ausartatzen den Jesus hau?...

Jesusen aginte eta eskubideak

Jesusen hitz egikera, halako larderia eta autoridade-kutsua sumatzen dugu. Legeak emateko indarra eta irakasteko eskubidea bere baitatik balu bezala hitz egin ohi du. Eta hain zuzen, entzuleak aurki konturatu ziren horretaz. Hara zer dioen San Mateok: «Eta Jesusek bere hitzaldi-saioa amaitu zuenean, txundituta geratu zen jendea bere erakutsiekin. Eskubidedunak bezala erakusten bait zien erakutsi ere, eta ez euren idazlari eta Fariseuek bezala» (Mt 7, 28-29).

Ezaguna da Jesusen hizkera Mendiko hitzaldian. Testamentu Zaharreko Legea osatzeko kontuan ari da, eta hara zer mintzaera darabilen: «Entzun duzue antzinakoei esan zitzaiena... Hona, berriz, nik esan». Mintzaera hau guztiz zen harrigarria judu baten be-

larrietan, Lege Zahar hura Jainkoak berak emana zen ezker; eta nork osa, berrizta edo alda zezakean Jainkoaz beraz kanpora?

Testamentu Zaharreko profeten eta Jesusen mintzaera guztiz dira bestelakoak. Haiek Jainkoaren ize-nean mintzatzen ziren, Jainkoaren mandatarari bezala. «Hara Jaunak zer dioen»: hau zen haien hitzegiteko modua. Jesus, berriz, honela mintzo da: «Neuk esaten dizuet» (Ikus Mateoren 5 garren kapitulua).

Bekatuak barkatzeko eskubidea: horra Jesusek bere buruari demaion beste eskubide bat, eta Jainkoari soil-soilki dagokiona. Hau zen behintzat juduen sineskera; eta horregatik marmarka hasten ziren entzuleetarik asko, Jesusen burujopeaz ohartzean. Baina bera ez zen atzeratzen: «Ba, Gizasemeak lurrean bekatuak barkatzeko ahalmena ba duela jakin deza-zuen, perlesidunari esaten dio: Nik esaten dizut: jaiki, hartu zere esku-ohea eta zoaz etxera. Eta bertan jaiki, esku-ohea hartu, eta joan egin zen, denak begira zituela» (Mk 2, 10).

Txit garden eta salataria harako beste pasarte hura ere. Lukasen ebanjelioan ageri da (Lk 7, 33). Simon izeneko Fariseu batek bere etxean bazkaltzera deitzen dio Jesusi, baina, dirudienez, halako hoztasun batekin, eta gehiegizko jendetasunik hari erakutsi gabe. Bazkaltzen ari direla, hara non azaltzen den fama txarreko emakume bat. Jesusen oinak bustiz, ileekin lehortuz, bere ahoakin munkatuz eta ukendu batekin gantzutuz. Denak daude isil isilik ikusgarri bitxi hura ikusten. Eta bitartean Simon ari da bere

golkorako pentsatzen: Gizon hau profeta balitz, igarriko ziokean, bai, zer nolakoa den ukitzen ari zaion emakume hori: emakume bekataria bait da. Eta Jesussek esaten dio: Simon, ba daukat ba nik zertxobait zuri esateko. Eta ipuin-parabola bat kontatzen dio: Bi zordun zeuzkan diru-aurreratzaile batek: bostehun denari zor zizkion bata, eta berrogeitamar bestea. Nola ordaintzerik ez zeukaten ez bata eta ez bestea, biei barkatu zien zorra. Biotatik nork izango ote du hura maiteago? Jakina, gehiena nori barkatu dion, haretzek. Eta gero dator ipuinaren ondorena: bi zordun horiek Simon eta emakume hura dira, eta hartzekoduna Jesus. Simon da zordun txikia, emakumea zordun handia. Eta hain zuzen, honek, asko barkatu zaiolako, asko maite du; bestea, berriz, gutxi barkatu zaiolako, gutxi maite du. Beraz, Jesusekin zorretan daude, bai fariseu hura eta bai emakumea. Nondik edo nola, ordea? Bekatu eginez Jainkoarekin egiten gara zordun. Zinez, Jesus bere burua Jainkoaren mailan dagoela uste ez baldin badu, hizkera-modu hau guztiz da ulertezina...

Mirakuiluak egiteko eran ere gauza bera nabaitzen dugu. Zeru-lurretako indarren gainean aginpide harrigarria erakusten du Jesus. Eta aginpide horren iturria bere baitan balu bezala jokutzen du beti. Legenardun batek esaten dio: «Jauna, nahi baldin baduzu, garbi nazakezu», eta Jesus azkar asko erantzun: «Nahi dut, bada. Garbi zaite» (Mt 8, 3).

Harrigarriagoa da oraindik erromatar ehuntariaren hizkera. Judu batzuk joaten zaizkio Jesusi haren

alde hitzegitera. Morroia omen du eri, eta sendatuko ote lukean galdetzen diote. Jaun horien erregua haintzat harturik, Jesus hasten da jentil haren etxera joateko planta egiten. Baina soldadu prestu hura, Jesus bere etxerantza datorrela ikustean, bidera ateratzen zaio, eta hauxe esaten dio: «Jauna, ez zaitez nekatu: ni ez naiz inor zu nere teila-pean sartzeko eta. Neronek ere ez bait dut nere burua zugana joateko lain aurkitu: baina esazu hitz bat, eta sendatuko da nere morroia. Neroni ere mendekoa naiz, baina ba ditut nere mende ere soldaduak: eta bati esaten diot «Joan», eta joan egiten da; eta besteari: «Etorri», eta etorri egiten da; eta nere morroiari «Egin hau», eta egin egiten du». Hau entzun zuenean, harritu egin zen Jesus, eta jarraitzen zion jendetaldeagana bihurturik, esan zien: «Benetan esaten dizuet, Israelen bertan ere ez dut honenbesteko federik aurkitu». Eta mandatariak etxeratu zirenean, gaixorik egondako morroia, sendatua aurkitu zuten (Ikus Lk 7, 6ss). Jentil hura, juduak baino azkarragoa izandu zen Jesusen goi-izakera edo jatorria sumatzeko.

... ..

Elizak asmatutako dogma ote?

Harrigarriak dira benetan Jesusek bere buruaz esan dizkigunak. Elizak ez du ez Jesusen Jainkotasunaren dogma hori asmatu, inoiz aurpegitara bota izan zaion bezala. Ebanjelioetan, Jesusen esanetan aurkitzen bait da garbi egia hau. Eta ebanjelistek

edo Jerusalengo giristino zaharrek ere ez zuten uste-
kizun hori amestu. Monoteista zorrotzak ziren ba ga-
rai hartako juduak, eta hasierako Elizak —Jerusalen-
goak, alegia— ahalegin guztiak egin zituen Sinagoga-
rekin lokarriak ez hausteko. Baina ezin. Zerbait berri,
juduen kategorietan kabitzen ez zena, azaldu zitzaien
Jesusgan. Eta ebanjelioetan ditugu Pertsonalitate
bakan horren azbegiak garbi marraztuta. Sinagogare-
kin haustea ere, erremediatu ezinekoa gertatu zen.
Fede berri bat sortu bait zen Jesusekin, beronen pre-
sunaren inguruan errotua. Lehenbiziko kristauak, is-
raeldar jatorrak ziren, guztiok dakigun bezala, mo-
noteista finak eta zorrotzak, Mesiaren esperoan zeu-
denak, bai, baina Mesias hori Jainko izan zitekeanik
ez zitzaien buruan kabitzen. Hori, haien pentsakeran,
ez zen posible ere. Baina Jesusekin topo egin zuten.
Berek sekula amestu ez zuten bezalako Pertsonalitate
batekin, alegia. Haren esanek, haren eginek, haren
jokabide eta portaera guztiak dena irauli eta itzuli-
karazi zuen. Jainkoaren Semea gizonen artean, «Jain-
koa gurekin» —Emmanuel, alegia— azaldu zela, ai-
tortu behar izan zuten. Asko kostata, bainan ikusiak
ikusi eta, beren fede zaharra planta berrira jarri zen.

Batzuek pentsatu izan dute San Paulo izango zela
dogma honen asmatzailea. Hori ere ezin onart daiteke,
ordea. San Paulok izan zituen, bai, bere eztabaidak
eta sesioak Jerusalengo kristauekin, baina ez puntu
honi buruz. Moisesen Legearen balioaz izan ziren se-
sio haiek: ea jentiltasunetik konbertitzen zirenak
Moisesen legea gordetzera behartuak ote zeuden. Bai-

na Jesusi buruzko fedean ez da ageri ezetariko liskarrik San Paulo eta haien artean. «Jainkoaren Semea» izenakin Jesusi deitzeko ohitura, nahi izatea, San Paulori eskerrak zabaldu zela dirudi, baina gauzaren mamiari begiratu ezkerro, San Pauloren fedea eta gainerako kristauena hasiera hasieratik ageri zaigu bat eta berbera. Beste titulu batzuk ziren erabiliago Jerusalemgo kristauen artean Jesus izendatzeko, hala nola *Kristo*, *Jauna*, *Jainkoaren aurra*, *Sandua*, *Justua* eta abar; baina izen horiek denak estalki batzuk besterik ez ziren, zahagi batzuk, ardo berria nolabait gordetzeko. Lehenbiziko kristauak, San Paulo, Sinoptikuak, San Joan, horietan denetan ageri den Jesusen irudia, mamiz, gauza bera dela, hori ezin uka daiteke.

(«JESUKRISTO».)

Kristau Fedearen Sustraiak II, Donostia 1969;
205-211 orrialdeak)

IOKIN ZAITEGI

Arrasaten (Mondragoe, Gipuzkoa) sortua 1906-ko uztailaren 26-an. Apaiza. Poliglota. Euskaintzain laguntzailea. *Euzko-gogoa* aldizkariaren sortzaile eta zuzendari; 1950-etik 1959-ra iraun zuen; gerrate ondorengo gizaldiko idazlerik aipagarrienak bertan kolaboratuaz hasi ziren. Olerki liburuak: *Goldaketan* (1946), *Berriz ere goldaketan* (1962); saiakera, *Adiskide berekoiak Olabi-de'ren Itun Berrian* (1958). Horiez gainera itzulpen asko egin ditu eta egiten ari da, batez ere helendarren hizkuntzatik: *Sopokelen antzerkiak*, I, (1946), *Sopokelen antzerkiak*, II, (1958), *Platon'eneko atarian* (1962), Euripide-ren *Medeia* (1963), *Bidalien Egiñak* (1955), eta inglesetik Longfellow-en *Ebangeline* (1945).

Saririk aipagarriena: 1934-an «Euskalzaleak» elkar-goan lehen hosto-beltza, *Tori nire edontzia* izeneko oler-tia gatik.

PLATON-EN ELKAR-IZKETATIK

(*Zatia*)

Sokrate-k hori esan zueneko, luzaroan isilaldia gertatu zan; Sokrate bera esandako itzetan murgil-duta zala agerian zegoen, ikus zitekeanez, baita gu-tarteko gehientsuenak ere. Kabe ta Simmia, berriz, elkarren artean txutxumutxuka izketan ari ziran. Eta Sokrate-k ikusi ta bi-biei hauxe esan zien:

—Zer? esan zuen; zuek biok, esatekoak oro behar bezala esanak diranik ez ahal deritzazute? Susmo eta esakizunik asko izango baluke oraindik, edonork gaiok alderen beste behar bezala adierazte-koak izango balitu. Egia esan, beste zer-edo-zer az-tertzekorik izan ba-zenezate, ezer eztiot arean. Hor-taz inolako irten-ezinik ba-zenezate, berriz, ez egon ezmezean, zeurok esan eta adieraztea daukazute, non-bait esateko oberik agertzen zaizutenetz eta berriro nerau ere ar nazazute zuen laguntzat, nerekin batera irtenbide areagorik izango duzutela bazeneritzate.

—Bai noski Sokrate, esan zion Simmia-k eta egia esango dizut, esan ere. Aspaldidanik gutarteko bakoit-zak bere burua irtenbiderik gabe ikusita, bestea bul-tzatu egiten zuen, aurreratu ta galderazi lezaizuken, entzuteko irrikaz baikaude; baina, zerorri lanak ema-

teko beldurrez ginan, zauden zoritxarra dala-ta iguin-garri gerta eztakizun.

Eta berak entzun-ala, eztiki irri-parre egin eta haxe esan zion:

—Ene bada ta ni, Simmia! Eztudala oraingo zori hau zoritxartzat ioten-eta, nekez, beste gizonak oro neure esanetara ekarriko nituzke, nonbait, zuek ere ezin ekar zaitzazkedanean, orain, aurreko bizitzartean baino egoskorrago gerta enadin beldurrez baitzerate. Dirudienez, aztigintzan beltxarga moko-beltxak (1) baino ergelagotzat naukazutelakoan nago, egon ere. Haiek il behar dutela sumatu-orduko, nahiz-eta lehenago ederki txorrotxiotxi egin, orduan areago ta ederkiago ioten dute, morroi zaizkion Iainkoaren aldamenera ioateko diran pozez. Gizakumeek, berriz, haien eriotzaren beldurrez, beltxarga moko-beltxak ere itsusitu egiten dituzte, eta deitorez negar egiten dutela diote, haien eriotzaren atsekabeak eraginda, alegia. Baina, eztute ohartzen txori batek ere eztuela txorrotxiorik eiten gosez, nahiz otzez, nahiz bestelako atsekabez izan ditezenean, ezta urretxindorrak berak ere, ezta enarak ere, ezta basoilarrak ere, atsekabeak eraginda deitoratuz txorrotxiotxi egiten dutela baitiote. Hala-baina, eztut uste ezta hoiek ere atsekabeta txorrotxiotxi egiten dutenik, ezta beltxarga moko-beltxak ere. Alderantziz, nik uste, Apolon-en igar-le bezala baitira ta Ades-eko ogasunak alde-zurre ezaguturik, txorrotxiotxi egiten dute pozaren pozez

(1) *Cisnes*.

egun hartan, aurreko aldian baino areago ta bestelakoago. Neuk ere neure burua beltxarga moko-beltxen morroikide ta lainko beraren bereter (2) egiten dut, eta iaunarengandik artuta haiek bezainbesteko aztingintza daukadalakoan nago, eta bizitzarteaz alde egi-terakoan, haiek baino adore gabeago naizenik ere ez-tut uste. Hoñi dala-ta, bada, esan eta galdetu behar nahi izango zenituzketenak, esan ete galdetu egin di-tzakezute, Atenaitarren izenean amaika gizonek utz dezaketeino.

—Ederki diozu, esan zuen Simmia-k; eta nere irtenbide-ezina esango dizut neronek, eta honek, be-rriz, esandakoak zertan onartzen eztituen esango di-zu. Nik neuk, ausaz zerorrek ere bezala, hortaz uste baitut, oraingo bizitzartean argi ta garbi iakiterik gauza ezina, edota, oso zaila dala, behintzat, Sokrate; baina, hortaz esanak berriro nondik-nahi zuritu gabe, ta aldez-aurre alde-egin gabe, ta edonondik aztertu baino lehenago bertan-behera utz lezakeana erabat ema-gizona dala uste dut. Harrezkero, hoietatik bat ala beste egin behar dugu: nola diran nahiz ikasi, nahiz idoro, ala, hoiek ezinak izango ba-lira, gizonen argibideetatik oberena ta uka-ezina artu behintzat, horren gainean, almadia baten gainean bezala, era-mana izan-da, bizitzartea igaroteko itsasoratu, nekez eta pekez arrixkaturik, urliak eskierrago ta galbide-
-ezago igarateko lor-ontzi sendoagorik ezinkizun izan ezik iainkotiar itzen batean-edo. Orain, berriz, nik

(2) *Apaiz.*

neuk eztut esateko lotsarik izango, zerorrek ere berberorixe esaten duzun ezkerro, ta eztizudala deritzadana orain esan-eta, geroago nere burua sala eztezakedan. Hauxe uste baitut, Sokrate; honek eta biok esanak aztertuta gero, behar haina esanak diranik ezpaiteritzat inola ere.

—Egia deritzazu nonbait, lagun, esan zuen Sokrate-k. Hala-baina, esaidazu zertan eztan behar hainako.

—Honetantxe uste dut nik neuk, esan zuen hark: orobat liraren eta esteskien armoniaz beste hainbeste esan ahal lezake urliak: lira gozatu batean armonia, ikus-ezin, soin-gabeko, eder-eder eta iainkotiar zer-bait da; lira bera ta esteskiak, berriz, soinak, soin-irudikoak, zatidunak, lurrezkoak eta ilkorarren ahai-deak dira. Inork lira zatitu, edota esteskiak ebaki ta leher-eragin ba-ditza, ta gero, zuk bezala, bere itzetan ekin eta ekin iraungo balu, ezinbestez, oraindik armonia hura izan ere badala, ta eztala ezeztatu aitor lezake halakoak. Ezpailizake inolako biderik izango, oraindik lira izan badala uste izateko, ilkor-irudiko esteskiak leher-eginda diran ezkerro; bestalde, iainkotiar eta ezilkorarren izakide ta ahaide-kide dan armonia suntsituta legoke, ilkorra baino lehenago suntsituta ain zuzen. Nola esan lezake oraindik armonia hark nonbait izan behar lukeanik, eta hark ezer iasan baino lehenago, zurak, esteskiak usteldu egingo lirakeanik? Nik neuk hauxe uste baitut, Sokrate, eta hortan zeran ere gogaide zaitudalakoa bainago, hots, gogoa halako zer-bait dala asmatzen dugu. Gure soina

barnez otz-beroak, lehor-bustiak eta horrelako zerak gogortua ta bateratua dan bezala, hoiien nahastea ta armonia izaki ba-dadi, gaixoaldiek eta gainerontzeko gaitzek neurri-gabe gure soina gogortu ta zart-eragin dezatenean noraezean gogoa ere, iainkotiarrena izan-arren, suntsitu egiten da, otsetan eta antze-lan guzietan dan bezala: soin bakoitzarren il-ondarrak, berriz, luzaroagoan irauten dute, erre haniz usteldu arte, iraun ere. Begira, bada, gogoa soinean diranen zer-kien nahasketa dalarik, erio izentatzen dugunaz lehenik suntsitu beharra duela haintzat izango lukeanari zer esango diogun.

ANGEL ZELAYETA

Mallabian (Bizkaia) jaioa 1940-an. Apaiza. *Karmel, Zeruko Argia, Egan* aldizkarietan kolaboratu du. 1969-tik *Anaitasuna* (bere bigarren garaian) hamabosterokoan zuzendaria da.

BARRIRO LANEAN

Anaitasuna ba dator barriro be jende tartera. Isilune bat izan dau, isilune alperriko bat, munduaren betiko ezerezko utsune tristean galdu dan isilune ustela.

Baina, zorionez, ez gara isilduko; bagoaz aurre-ra. Eta agertuko gara indar gaztez armauta kaleetan, baserrietan, euskal errietan...

Nahi dogu jendeagaz nahastatuta izan, gizonak esnatu, bihotzak zabaldu eta gatzaren egonezina ezarri; buruetan ideia ernegarri batzuek sortu, eta oihu eta zarata egin, atariko txakur atezainaren gisa. Nahi genduke erritar jende humilari entzun, errespetuz entzun, eta kontuan izan bere negarrak, eta kasu egin bere desio baztertuei, eta gure errebista hau erriagandik jasotako mila eta mila zeresanekin bete.

* * *

Aldizkari honegaz gura genduke batez bere alfabetatze taldeekin oso bat eginda ibili. Euskaldunik gehienak euskeraz irakurtzen ez dakien ezkerro, aldizkari honek be dato hori kontuan izanaz jarraituko deutso lehenago asitako lanari. Hau da, alfabetatze taldeekin era bat batera ibili nahi genduke, eurekaz batera, artu emon etenbakoan.

Era berean ikastolekin, edota ikastoletan dabizan umeen guraso eta senideekin. Horretara, ume eta andereñoekin batera, ume horreen inguruan diranekaz soka bat egin geinke, guk eurei lagunduz, eta eurok guztion aldizkariari.

Bardin esan geinke beste mila eratarako kultura bideekin. Azkenez, euskeraren batasuna il edo bizikoa dogun ezkerro, gure aldetik, guri tokatzen jakuzan pausoak emotea gura genduke, ahal dan modurik egokienean.

Eta, horretarako, lehenengo ta behin bizkaieraz batasun bat egiten saiatuko gara. Jakina danez, ez dogu egingo guztion gusturakoa, ezta mundukorik

onena bere; baina, ahal dogun zientziarik argienagaz egiten ahaleginduko gara, orain arte bezala. Gainera, bizkaierazko batasun hori euskeraren batasun osoari begira egingo da beti be.

* * *

Eta lana egiten asten gara, baina izugarrizko amets eta pozagaz. Jende langilea bihotzez bedein-katuko dogu, eta jende alperra, errezpetuz, baina ma-darikatu egingo dogu.

Joan dan udabarrian euria ugari eta aberatsa izan da; orain zelaietan bedarra ugari dago. Segalariak behar dira asko eta prestuak... ez galdu denborarik, hauxe bait da garai egokia, buru onez eta animo obea-goaz aprobetxatu behar doguna.

(ANAITASUNA, 172 zenbakia. 1969.)

AGUSTIN ZUBIKARAY

Ondarruan jaioa 1914-ko azaroaren 3-an. Kontablea. Euskaltzain laguntzailea. Euskal aldizkarietan, bai euskeraz eta bai erdaraz, anitz idatzia du, eta oso ezaguna da teatrugile bezala. Bere antzerkiak: *Aberriagaz bizi*, *Illobearen indarra*, *Itxas lapurrak*, *Itxasertzeko itsu-mutilla*, *Itxasora*, *Seaska inguruan*, *Jaunaren bidetan*, *Mariñelak*, *Kresaletan*, *Iru alaba*, *Kirrixkak*, *Ni naiz kapitán piloto*, *Zurrukutun*, *Loyolako semea*, *Gizon on eta andre erre?* *Bizi garratza*, *Larrun pean*, *Errekondoan*, *Mendu zaharrak* eta abar. Eta zenbait ipuin, *Ederra jaso da zuen errian* eta *Amonatxo zaharrak* eta *itxas txakur-rak* saritutakoen artean.

Saririk aipagarrienak: antzerkian, Miarritzen 1950-ean, Donostian 1956-an, «Toribio Alzaga» sariak 1963, 1967 eta 1969 urteetan, eta 1969-ko «Agora» saria. Horiez gainera, 1964-an Donostian eta Ondarruan ipuin sariak.

GUK IKUSI GENDUZAN

Gabeko zortzirak orduko, lo konkorrak jota egoten ziran Ibon eta Abel egunero.

Matrailak gorri-gorri, nahi haina esne sopa hartu ondoren, berez ohera joateko be ahalmenik ez eben eukiten.

Egun haretan, eguerdian bezin tente eta bizi ebiltzan.

Sekula baino ahalegin gehiago ziharduan amak lotara bidaldu nahirik, baina ez egozan horretarako.

Gabeko hamabiak inguru izango ziran, nekez eta erreguz ohean sartu orduko. Ta han be erretolika txoliñean, kontu kontari.

Amak, tartean tartean, dehadar egiten eutsen: Ixi! Egon ixilik, ume moko arraixuok! Noiz lo egiteko asmoa daukazue pongoliño demontresenok?

Orduan, izara azpian buruak estaldu, eta alkarri atzeak emonda etzaten ziran. Eta arnasa astundu orduko, izara pixkat zabaldu eta barriro ere, ixil-mixil, ekin jardunean.

—Ikusi makusi.

—Zer ikusi?

—Ikusten dot, ikusten dot... E.

—E? Benetan? E?

—Bai.

—E... e... ezpanak.

—Ez.

—Elurra.

—Nun ikusten dozu, ba?

—Hor, Jesusen Jaiotzan.

—Hori olgetako elurra dala ez ahal dakizu?

—E... eztula.

—Eztulik ikusten dozu, kokolo?

—E... e... eztarriko zuloa.

—Bai zera be! Gaur olgetan zabiltz, ez? Horrela igartea pentsaten dozu?

—E... e... Zeuk ba dakizu ala?

—Esatea nahi?

—Egon pixkat. E... e... Erregeak!

—Nun ikusten dozuz, ba?

Hori esan eta indar batek jota legez, biak salto baten ohetik urten eta amaren gelatik zehar, arin balkoira.

Amak, zarataka: Nora zoaze ume sapuok hala-kuok? Eskoba kirtenak hitz egitea nahi dozue?

Amaren jardunei jaramon barik, leihoko kristaletako iruntza kenduz, horra mutillak zur, kalean zer-bait ikusi edo igarteko garrez.

Horretan susmatu orduko, balkoian lo egoan txakurra, ateari erpaka ta sakadaka hasi zan.

Balkoiko atea dardaraka ikusi ebenean eta zaratak entzun, zer izan leikean konturatu barik, itsu mustuan, arnasa estuka, bidean billatzen zituen ate, aulki eta tresna guztiak jo eta zapalduz, gure mutillak arin be arin euren kuartora. Bai laster ohean sartu eta izara artean euren buruak ezkutatu be, arnasari eutsi eziñik eta tuku-tuku bixkorrez kikilduta.

Amak hori ikusi-eta zirikalari, deika: Nora doaz eurok, nora zoro zoro? Nora hain gangar? Ez dozue esaten, ba, aítak eta amak ipintzen dituezala erregaluak? Zer diñozue orain? Hortaz gaiñera, igarten ba zaitue lorik egin ez nahirik zabiltzela, harrikatzik be ez deutsue botako. Ez olgetan ibilli. Entzun ondo zer diñotzuedan. Sutako hautsik be ez.

Ez zan gehiago mor morrik eta barriketarik entzun, ez horixe. Eta laster, amesetan lo ziran biak.

Hurrengo goizean, euren erregaluak eskuetan hartuta, harro ziran kalean biak, egunak argi egin orduko.

Batari erakutsi eta besteenak ikusi, bitsetan eta adurretan ziharduen umeok. Lagun batek, Martinek, ikusi ta berehala bota eutsen: Ene! Maspeneko dendan erositako erregaluak!

—Baita zera be!

—Ezetz?

—Guzurrik esaten ez etorri. Honek lakuak izango ziran, baina honeek ez!

—Horretan? Nahiago neuke Anton hementxe ba lego, berak be ikusi zituzalako.

—Zer esan nahi dozu horrekin? Aítak eta amak botatakuak dirala?

—Zeinek ba? Zerak zuri, Meltxiorrek! Beti beti «O mutil tonto, jateko pronto?»

—Amari esan hori! Atzamarra mixkaten gagozalakoan? Geuk sentidu erregeak balkoia zabaltzen da! Ez da, ba, egia Abel?

HIZTEGI

abantail, alde, bentaja.
abar goren, adar goren, goren-go adarra.
aberri, sorterri, jaioterri, sorleku (patria).
abiadura, martxa.
abiatu, martxan jarri.
abil, trebe, habil.
abots, boz.
aburu, iritzi, opinio.
adi, erne, ernai, itzarri, entzuten.
adiarazi, adierazi, adierazo, aditzera eman eragin.
adibide, exenplo.
adibidez, esate baterako.
adierazpen, azalpen, esplikazio.
adimen, intelijentzia.
adimendutsu, (inteligente).
adin, edade.
adiskidantza, adiskidetasun, adiskidego.
aditu, entzun, ulertu, konprenitu.
adore, kemen.

ados egon, uste bereko izan, -kin bat egon.
agerian, agirian, nabarian, bistan.
agerkari, aldizkari, errebista.
agerpen, azalpen (exposición).
agerrarazi, agertu erazi, agertu erazo, azaldu eragin.
agertu idazki, agertutako idazki.
agian, beharbada, benturaz, menturaz.
aginpide, agintzeko ahala, eskua, autoritate.
agintza, (promesa).
agiri, 1. ageri, nabari (manifesto); 2. dokumentu.
agitx, oso, txit, arras.
agortuta, ahituta.
ahaide, senide.
ahal, posibilitate.
ahalgetu, ahalketu, lotsatu
ahalgutidun, guztiz boteretsu.
ahalik, kemenik, ahalmenik.
ahalke, lotsa, ahalge.

ahalketu, lotsatu, ahalgetu.
ahalmen, indar, adore, kemen.
ahaltakoak, ahalezkoak (posibles).
ahantz-ezin, ahaztu-ezin.
ahantzi, ahaztu.
ahapaldi, bertsoaren lerroa (verso).
ahausi, saunka, sainga.
ahaztu, ahantzi.
ahitu, akitu.
ahituak, akituak, agortuak.
ahopide, esames, erasi, erausi, berriketa.
ahuldu, makaldu.
ahuleria, makaltasuna.
ahulezia, ahuleria, makalkeria.
aintzira, zingira, ur-geldi, osin, putzu, lako.
aipa, «aipatu»ren aditz-oin.
aipaldi, aipu (mención).
aipamen, aipu, aitapen (mención).
aipatu, aitatu.
aipatua, entzutetsua, famatua.
aipu ditu, aipatzen ditu.
aire, soinu (melodía).
airostu, soinuz gozatu.
aise, erraz.
aisetasun, erosotasun, komodidade, erraztasun.
aitor, aitortu-ren aditz oin.
aitor-arazterat, kofesaraztera, aitortu eraztera, esan eragitera.
aitorrera, testigantza.
aitortu, agertu, kofesatu, azaldu.
aitzin, aurre.
aitzinatua, aurreratua.
aitzinatze, aurreratze.
aitzindari, buruzagi, zuzendari, aurrelari.
aitzindariak, bide erakusleak.
aitzitik, aldiz, ostera, ordea.
akats, huts, hoben, falta.
aker, ahuntzaren arra.

akitu, 1. ahitu, nekatu, unatu;
 2. bukatu, amaitu, akabatu.
akulatu, ernarazi, iratzarri (estimular).
alabaina, halare.
albistari, berrilari.
albiste, albiriste, berri (noticia).
aldakor, aldatzeko joera duena (inestable, variable).
aldapa, aldats, malda.
aldaska, adar, abar, adar xipi.
alderantziz, beste modutara, iruntzietara, aldrebes.
alderdi, 1. alde-erdi, partidu, talde; 2. alde, albo (aspecto, lado).
alderdi politiko, (partido político).
alderoka, alboraka.
aldez aurretik, aurrez, aitzinetik.
aldi, 1. sasoi, garai; 2. xanda, bider.
aldian aldiko, sasoiari sasoiko.
aldikada, denborada, bolada.
aldiz, 1. ostera, ordea, aitzitik;
 2. aldiz-aldiz, tarteka.
aldizkari, aldizka ateratzen den kazeta, errebista.
alegera, alai, alegere.
aleglia, 1. hau da, adibidez; 2. ipui, kontu.
alkandora, alkondara, atorra.
alki, aulki, jarleku.
alogera, soldata (jornal).
alor, sail, soro.
alta, halarik ere (por tanto).
altxor, (tesoro).
amaikatxo, makiñatxo.
amarru, iruzur, engainu.
amatxi, 1. ama ponteko, amabixi (madrina); 2. amona, amama, amandre.
amatza, ama-bizibide.
amiltoki, eror leitekean tokia, amiltegi.

amorante, maitale, (amante).
amore eman, (ceder).
amuarraín, amurraín (trucha).
amultsu, on, maitagarri, maitekor, samur.
anartean, artean, bitartean, bizkitartean.
andanan, taldean, aldran.
«anisko», anizki, arraz, arrunt, oso.
anitz, asko.
anker, krudel, basa, doilor.
ankerkeria, bihotz - gogorkeria, krudelkeria.
antolatu, konpondu, taxutu, eratu.
antolatzaile, eratzaille.
antxintxika, lasterka, arineketan, korrika.
antz, irudi, iduri, itxura.
antzara, (ganso).
antze, antz, eite, iduri, itxura.
antzeman, igarri.
antzerki, teatro.
antzezlari, aktore.
antzo, antzera.
antzoki, teatro-saloi, teatro-areto.
apailari, apailatzaile, prestatzaile, antolatzaile.
apailatu, antolatu, organizatu, prestatu.
apaindura, edergailu, adornu.
apal, humil, otxan.
apaldu, humildu.
apal-kide, apal-lagun.
apar, bits, pits.
apez, apaiz.
apika, agian, beharbada, benteraz.
apo, zapo
apo-burundun, zapo-burundun.
arabera, araura, neurrira.
arakatu, etsaminatu, aztertu, azterkatu.

aratz, garbi, eder.
arau, erregela, (norma).
arauera, araura, arabera.
arazo, zeregin, lanbide, hauzi, prolema.
arbaso, asaba, aurreko, (antepasado).
arbazta, abarrak.
arbuia, «arbuia»-ren aditz-oin.
arbuia, mespretxatu, despreziatu.
ardatz, (eje).
ardiets, «ardietsi»-ren aditz-oin.
ardietsi, erdietsi, jaritsi, iritxi, lortu, konsegitu.
ardura, 1. axola; 2. maiz, usu, sarri.
argazki, fotografia, fotoa, erretratu.
areago, are gehiago, gehiago, oraindik.
arean, izan ere (efectivamente).
are gehiago, oraindik gehiago, gehiago oraindik.
are gutxiago, gutxiago oraindik.
are kexuago, kexuago oraindik, larriago, urduriago oraindik.
arerio, etsai, kontrario.
argal, flako, ahul, kaskar.
argibide, argurio, froga, argumentu.
argiro, garbi, garbiro, garbiki.
argitara eman, publikatu, argitaratu.
argitaratu, argitara eman, publikatu.
argudio, argurio, arrazoizko proba.
ari bide haiz, itxuraz ari haiz, dudarik gabe ari haiz.
arik eta, harik eta, (hasta que...).
ariketa, entsegu, saio.
arin, azkar.
arkangelu, (arcángel).

arlo, sail.
armairu, alasa, arasa, (armario).
arnasa hartu, hats hartu, (tomar aliento).
aro, 1. sasoin, garai; 2. giro.
arrado, bakan, bitxi.
arraintzan, arrantzan, arrantzuan.
arrantza portu, (puerto pesquero).
arraro, bitxi, bakan, (raro, extravagante).
arras, guztiz, osoro.
arrastaka, tatarrez, tarrazka, errestan.
Arrate-igoera, (Subida a Arrate).
arrats, iluntze, arratsalde.
arratx, azaleko, gaineko.
arraun, erremo.
arraunlari, (remero).
arrazoi-zale, (racionalista).
arreta, axola, kontu, arta.
arridura, harridura, (asombro).
arriskuen garaitzeko, arriskuak garaitzeko.
«arro», arront, arrunt, arras, guziz.
arrotz, kanpoko, herbesteko.
arrunt, komun (ordinario, corriente).
arta, kontu, arreta, axola, ardura.
«artan», artean, bertan.
artatzen, zaintzen.
artegatu, urduritu, kezkatu, arrenguratu.
artez, zuzen.
artio, artino, arte.
artoski, arduraz, kontuz, axolaz.
asaldamendu, asaldura, durduri, (turbación).
asaldaturik, nahasirik, aztoraturik, nahasturik.
ase, bete, neurriz bete.
asexeak, asetu samar, bete samarrak, betexeak.

askari, (merienda).
aski, nahiko.
asko gisetarat, era askotara.
asmaketa, invento.
asmakizun, asmatzeko dena, asmatu behar dena.
asmamen, asmatzeko ahalmen.
aspaldi zaharretik, antzina-antzinatik.
astekari, asteroko, (semanario).
astun, pisu, (gravoso).
-at, kanpo, landa.
atarte, atari.
ateka, kenka, trantze, zori, une.
ateradino, ateraino.
atsalde, arratsalde.
atsegin, laketa, plazer.
atsegingarri, laketgarri, gozagarri.
atxakia, estakuru, aitzakia.
atxeman, hartu, harrapatu, atxiki.
atxiki, 1. eduki, iduki; 2. eutsi, heldu, lotu.
atzartean, atzamar artean, erlarte.
atzera, berriro, berriz.
atzerri, herbeste, norperarena ez den edozein herri.
auher joko, esku joko (juego de manos).
aukerabide, hautapide, aukeratzeko bide, hautatzeko bide.
aukeramen, hautapen, aukeratzeko ahalmen, (elección).
aulki, alki, jarleku, (silla).
aunaturik, nekaturik, akiturik, ahiturik.
aurka, kontra.
aurki, 1. laster; 2. «aurkitu»ren aditz-oina.
aurkitu, topatu, ediren, idoro.
aurkitze, kausitze, idorotze, topatze.
aurre, aitzin.
aurre-ezagutza, aurretiko ezagu-

tza, (conocimiento anterior).
aurren, lehenengo.
aurrerabide gabeko, (sin progreso).
aurrerakuntza, progresoa.
aurrerapen, (progreso).
aurreratze, aitzinatze.
aurrez eman, presupuesto.
ausardia, ausartzia, (atrevimiento).
ausart, 1. {atrevido}; 2. «ausartu»ren aditz-oin.
ausartatzen, ausartzen, atrebitzen.
ausartu, atrebitu.
ausiki, haginka egin, hozka egin.
ausita, puskatuta, hautsita.
ausnartu, 1. gogoeta egin; 2. (rumiar).
ausnartzaile, (rumiante).
autu-mautu, solas, berriketa, jardun, eleketa.
auzi, hauzi, arazo, eztabaida.
auzi-mauzi, eztabaida.
axal, arin.
axola, ardura, antsia.
azal-huts, azaleko itxura, azalezko itxura.
azalpen, argibide, agerpen.
azbegi, (configuración exterior, perfil).
azitu, hazi, (crecer).
azken egunen nigarretan..., azken egunak negarrez..., negarretan...
azoka, merkatu, feria.
azpiratu, menperatu, garaitu, bentzutu.
azta-orratz, hazta-orratz, balantzaren orratz markatzailea.
atzapar, atzapar.
azterkatu, ikertu, miatu, etsaminatu, aztertu.
azter-molde, aztertze era, aztertze modu.

aztertu, arakatu, ikertu.
aztura, ohitura.
aztutzeke, ahaztu gabe.
babes, itzal, geriza, aterpe.
babestasun, laguntza, (protección).
babestu, babes eman, laguntza eman, zaindu, begiratu.
badaezpadako, dudamudazko, segurua ez dena.
bafore, bapore.
baiesle, baiets-le, baiesten duena, (que consiente).
baimen, (permiso).
baitezpadako, guztiz premiazko, derrigorrezko.
baitipat, batez ere.
bakan, bitxi, arraro, aparteko.
bakarraren baitan, bakarraren gan.
bakartegi, leku bakarti.
bako, bagako, gabeko.
baldintzapen, baldintza, kondizio.
balditu, ezindu, hebaindu, elbarritu, baldatu.
baliaraz, «baliarazi»ren aditz-oin.
balios, baliodun, baliozko.
balizko, ustezko, hipotesizko.
banatu, 1. errepertitu; 2. zatitu.
banaz bertze, batz bestea.
bapatean, bat batean, derrefente.
barda, bart, joan den gaua.
bare, geldi, trankil.
barkamendu, barkazio, barkamen.
barna, 1. barnea, barrua; 2. zehar.
barne-indar, barneko indar, barruko indar.
barreiatu, zabaldu, hedatu, sakabanatu.
barreiatuta, sakabanatuta.
-tik barrena, -tik zehar, -tik barru.
barrendu, sakondu.

barren-ezaguera, barruaren edo mamiaren ezaguera.
basa, salbai, (salvaje).
basakeria, salbaiakeria.
basamortu, eremu, desertu.
basa-piztia, animalia salbaia, (bestia salvaje).
basatza, lokatza.
bataz beste, bana bertze.
batean, 1. batean, lehen numeroan; 2. batera; 3. ...batetan, egun batetan, holako batetan.
batipat, batik bat, batez ere.
batño, gauzatxo bat, bat bakarririk.
bazkaiterat, bazkaltzera, jatera.
bazkaldar, bazkalkideetako.
bederen, behintzat.
begiak zorroztu, adi, so jarri, (aguzar la vista).
begiko, gogoko, atsegin.
begikoen, gogokoen.
begiramen, itzal, errespetu.
begiratu, 1. behatu, so egin; 2. zaindu, zelatan egon.
begitarte, aurpegi.
begiztatu, begiz jo, sumatu.
begizuriturik, begiak zuri dituelarik.
beha, begira.
behako, begirada, so.
beharrik, zorionez.
behar bezalako, behar den moduko, egoki, gisako, taxuzko.
beharordu, herstura, nahigabe, ezinbeste.
beharri, belarri.
beharri xilorat eleketa ari, belarri zulora isil-jardunean.
behatu, begiratu, so egin.
behaztopa, estropu, (mal paso, traspiés).
beheiti, behe.
beheko egitura, azpi egitura, (infraestructura).

beheratu, jaitsi, beheitu.
behin edo beste, behin edo behin, (alguna que otra vez).
behingoz, behin betiko, (de una vez para siempre).
behinolako, behingo.
beihalakoak, aspaldikoak, lehenagokoak.
bekain, begi gaineko ilea, betagain, (ceja).
belar, 1. kopeta, bekoki; 2. zelaietako landara, belar.
belardi, belartza.
belaun azkar, bizkor, arin, zalu.
belaunaldi, gizaldi, (generación).
belaunez belaun, gizaldiz gizaldi, (de generación en generación).
beldurtuxe, apur bat beldurturik.
benaz, benetan, zinez, egiaz.
benazko, benetazko, zinezko, egiazko.
berant, berandu.
berantetsi, berandu-etsia, luze-tsia.
beraz, orduan, hori dala ta, (por consiguiente).
berba, hitz.
ber denboran, denbora berean.
bere baitan, 1. berarengan; 2. bere golkorako, berekautan, berekikoetan.
bere baitatik, bere baitarik.
berebil, autoa, automobila.
berebiziko, ikaragarri, (imponente).
bere burua zuritu, bere burua garbitu, (disculparse, justificarse).
beregaintasun, bere gisara aritzea, independentzia.
bereganatu, beregana ekarri beretzat hartu, jabetu.

bere gisa, bere kabuz, bere erara.
bere hortan, dagoen bezala.
bereizi, 1. bitxi, bakan; 2. zabaldu, banandu.
bereizketa, hautapen, aukeramen.
berekasako, berekabuzko, bere baitazko, berezko (espontáneo).
berekiko, bere buruarekiko, bere buruaz, berekautan, bere baitan.
berekoikeria, (egoísmo).
berenaz, berez.
berezi, 1. alden du, banandu; 2. aparteko, bakan, bitxi; 3. hautatu, aukeratu.
bereziki, espezialki.
berezitasun, apartekotasun.
berezitu, 1. banatu; 2. hautatu.
berezkoa, berezko dohaina.
ber garaian, garai berean, denbora berean.
berin, betaurreko kristal.
berpizturik, berriz pizturik.
berrikari, berrikalari, albistari.
berriki, berriro.
berrikitan, berriz, berriro.
berrikusi, berriz ikustea, errebi-satu.
berritu, bir-egin, berriro egin.
berriztatu, berrirotu, (reiterar, repetir, renovar).
berton, hortxe.
bertora, horraxa, bertara.
bertso, kanta-zati, poesia-zati, (estrofa).
bertsuan, berdintsuan.
bertzalde, bestalde, (por otra parte, de otro modo).
-z bertzalde, -tik aparte.
bertze, beste.
-z bertze, -z bertzalde, gainera, -z beste, bestalde.

bertzeak bertze, besteak beste.
bertzela, bestela.
berun, (plomo).
besagain, besoaren gainaldea.
besarka, «besarkatu»ren aditz-oin.
besta, jai, festa.
besteak beste, besteak aldebat utzirik, gainerakoak bazterturik.
bestelako, beste modutako, (diferente).
bestelakoak, beste era batekoak, diferenteak.
betan, batean, batera.
betarik, astirik.
betazal, begi-azal, (párpado).
beteri, begietako eri, gaitz, markar, (mal de ojos).
beti berean, beti berdín, beti lehenean.
betiereko, betiko, betidaniko, eternal.
betierekotz, betirako, sekulako.
betikotu, betiko egin, betirako egin, (perpetuar).
betiraunean, eternitatean.
bezain, bezin, baizen, beste.
bezanbat, hainbat, bezainbat, beste.
bezi, jantzi.
beztu, belztu, beltzez pintatu, gaizki esan.
bezuza, emaitza, erregalu.
bida, bi.
bidaia, biaje, bidaje.
bidalgo, posta, (correo).
bidar, kokots, okotz.
bidazti, ibiltari, (caminante).
bide ditugu, ditugu itxurea, ditugu duda gabe.
bide zabal, kamino, erregebide, (carretera).
bihartxe, bihar bertan.

bihotz-erdiragarri, bihotz-urragarri, (desgarrador).
bihotz-minez bete behako bat, bihotz-minez betetako begirada bat.
bihotz-xertaketa, (trasplante de corazón).
bihozkada, (corazonada).
bihozpera, samurbera, biguin, sentimental.
bihurdikatua, nahasia, bihurria.
bihurgune, errebuelta.
bihurtu, 1. bilakatu; 2. itzuli, bueltatu.
bikain, (excelente).
bilaka, «bilakatu»ren aditz-oin.
bilakatu, izatera heldu, bihurtu.
bilakaturik, bihurturik.
bilakizun, bilatzeko dagoena, aztertze dagoena.
bil-bil, batu-batu.
bilduma, antolojia.
bilera, bilkura, batzarre.
bilkura, bilera, batzarre.
bilur, lokarri, soka.
bisaia, aurpegi, begitarte.
bitxi, bakan, arraro.
bixkotxa, bizkotxo.
biziki, oso, txit, bizi-ro.
bizilagun, bizitzale, (habitante).
bizira nintzaneko, bizira sortu nintzaneko, jaio nintzaneko.
bizi-ro, biziki, oso, txit.
bizitegi, bizileku, (domicilio).
bizitore, bizkor, argi, zalu, azkar, (activo, inteligente).
bizitzale, bizilagun, biztanle.
bizkitartean, artean, bitartean, anartean.
bizpahiru, bi edo hiru.
biztanle, (habitante).
bortitz, gogor, sendo.
bortizki, gogorki, biziki, sendoki, tinki.
bortxakeria, indarkeria.

bortxarik eza, biolentziarik eza.
bortxatu, indarrez behartu.
bortxaz, indarrez.
bortz, bost.
botea, botaia, jaurtikia, egotzia, zokoratua.
botere, podere.
botiga, saltegi, denda.
bozkarioz, pozkarioz, pozez.
buhurdi, burko, (almohada).
bukatu, akabatu, amaitu, finitu.
bulego, ofizina.
bulegokrazia, burokrazia.
buraso, guraso.
burbil, ur-hanpulu, burbul, poxpilu, (burbuja, pompa).
burdina-eltze, dupina, lapiko.
burdina-hesi, (telón de acero).
burla-xixtu, burla-soinu, (son de burla).
-ren buruan, (al cabo de...).
buruaren hausteko, burua nekatzeko.
buruauste, ardura, pentsatuaz burua nekatze.
buru-langile, intelektual lana dagiena.
burutik burura, zeharo, guztiz, goitik behera, punta batetik bestera, mutur batetik bestera.
burutu, 1. amaitu, bukatu, akabatu; 2. erdietsi, jaritsi, iritsi; 3. botanikan, landarak burutzea, landareri burua heltzea.
buruzagi, aintzindari, zuzendari, (dirigente, jefe).
buztin, (arcilla; geología, marga).
«cona», kona, hona.
dager, agertzen da.
dakusanari, ikusten duenari.
dakusat, ikusten dut.
dakuskegu, ikusiko dugu, dakus nonbait.

damurik, zoritxarrez.
dardarkada, dardara, ikara.
dario, «erion» aditzaren 3. p. d.,
 (le mana).
dastatzeke, probatu gabe.
datorkioz, etortzen jakoz, etor-
 tzen zaizkio.
datza, dago.
debalde, 1. duan, duarik, (gra-
 tis); 2. alferrik.
debekatu, eragotzi, galazo, ga-
 lerazo.
deihadar, oihu, garrasi.
deitoratu, auenatu, auen egin,
 negar egin.
deitore, erosta, auen, aiene,
 pleinu, (lamento).
deliberatuki, deplauki, ausarki,
 zirt-edo-zart.
demasak, ikaragarriak, egundo-
 koak.
demonio, deabru, gaizkin.
deritzait, irizten zait.
deseinu, asmo, gogo, xede, in-
 tentzio.
deuna, sandua.
deus, ezer.
deuseztatu, ezereztu.
dilindan, zintzilik, dingilizka.
dina, egokia, aproposa, merezi
 duena.
dintasun, duintasun, dinatasun,
 (dignidad).
diruaren baitan, diruarengan.
diru-erakundeek, bankoek, kapi-
 tal-antolamenduek.
diru-taldeak, kapital-taldeak.
distira, bristada, (brillo).
distiratu, (brillar).
dohain, (don).
dohakabe, dohairik gabe, zori-
 txarreko, zorigabe, zorigai-
 tzeko.
doi-doi, justu-justu.
doi-doia, jus-justua.

dretxoen errespetatzea, dere-
 txoak errespetatzea, eskubi-
 deak errespetatzea.
duela, orain dela.
ebaketa, ebakitze, (corte, rup-
 tura), etetze.
ebatsi, harrapatu, ohostu, la-
 purtu.
ebilkion, ibiltzen jakon, ibiltzen
 zitzaion.
eginbide, 1. obligazio; 2. egite-
 ko manera.
edasle, kontatzaile, (narrador).
edonor, edozein.
eduki, euki.
egazkin, aireko, abioi.
egia-gai, egia-materiala, egia iza-
 teko on dena.
egiazki, egiaz, zinez, benetan.
egikera, egiteko era, egiteko
 modua.
eginahalak, ahaleginak.
eginbide, obligazio, (deber).
eginkizun, egiteko dagoena.
egintza, egite, egitate, ekintza.
egitada, egintza, egite.
egiteko, zeregina.
egitura, estruktura.
egoitea, egotea.
egokiera, une, zori, parada,
 tarte.
egonen, egongo.
egonleku, (sede).
egosarazi, egosi erazo, egosi
 eragin.
egoskin, egositako, egoskari.
egotzi, bota, jaurtiki.
egun, 1. eguna (día); 2. gaur.
egundaino, gaurdaino, gaur arte,
 egun arte.
egundainotik, gaurdanik, gaurtik
 aurrera.
egundo, sekula, inoiz, nehoiz.
egundo egunean, gaur egunean,
 gaurko egunean.

egundoko, sekulako, itzaleko, es-
 kerga, ikaragarri.
egunkari, eguneroko periodikoa.
eguzkialde, ekialde (oriente,
 Este).
ehortzi, lur eman, lurperatu, en-
 terratu.
ehorzketa, lur-emate, (entierro).
ehuntaria, (centurión).
ei, omen.
eite, antz, itxura.
ekaitz, denborale, galerna, (tem-
 pestad, tormenta).
ekarri aldaketa, ekarritako alda-
 keta.
ekin, 1. hasi; 2. saiatu, lehiatu,
 eragon, (insistir, reiterar).
ele, hitz, berba.
eleketa, solas, hizketa.
eleketa ari, erasi, solasean ari,
 jardunean ari.
elerti, literatura.
elgar, elkar, alkar.
elikatura, hazkurri, janari.
elkar, elgar, alkar; «elkartu»ren
 aditz-oin.
elkargo, elkarte.
elkarrekilakoa, elkarrekikoa, el-
 karrenganakoa.
eltze, dupina, lapiko.
emaitza, erregalu, (dádiva, pre-
 sente).
emaitzaz estali, erregaluz bete.
emakumeekiko, emakumeenga-
 nako.
eman, 1. eman, (dar); 2. ipini,
 jarri; 3. (suponer).
eman gaiten, jarri gaitezen.
-ri emana, (entregado a ..., da-
 do a...).
emankor, esku-zabal, emaitza
 on edo emaitza ugaria.
emanzu, lanerako gaitasun, tre-
 betasun, habilitate, lan-zale.
emari, produktoa.

ematu, bigundu, beratu, leundu.
emazteki, emakume, emaku-
 mezko.
emeki, eztiki, goxoki, poliki, as-
 tiro.
emendatu, gehitu, gehiagotu.
emetu, bigundu, gozatu.
emetza, eme-bizibide, eme-lan-
 bide, (profesión de hembra).
emoka, «emokatu»ren aditz-oin.
emokatu, laztu.
ene iduriko, nire iritziz, ustez,
 aburuz.
entrepresa, langintza, lanbide,
 eginkizun, (empresa, tarea,
 obra).
entseatu, entseiatu, saiatu.
entsegu, enseiu, saio, ahalegin
 aldi.
entsegutegi, laboratorio.
epai, sententzia, erabaki.
epaile, juez, juraduko.
epaitu, juzgatu, jujatu.
epaitzaile, juzgatzaille, epaile.
epeka, tandaka, plazoka.
erabat, guztiz, osoki, osoro, ze-
 haro.
eraberean, modu berean.
eraberrikuntza, errenobazioa.
eraberritu, berritu, berriztatu.
erabillan, erabiltzen eban, era-
 biltzen zuen.
eragile, bultzatzaile.
eragin, bultzatu, (promover).
eraginda, eraginik, (ocasionados,
 provocados).
eragozpen, oztopo, traba.
eragozten, era-egotzi, (j) aurtiki-
 tzen, botatzen.
eraiki, jaso, edifikatu.
eraikitura, egitura, estruktura.
eraile, hiltzaile, kriminal.
erakarri, ekar arazi.
erakasle, irakasle.

erakaspen, irakaspen, (enseñanza).
erakunde, antolamendu, organiazio.
erakuntza, sistema, eraketa, araketa, ezarritako sistema.
erakuts, «erakutsi»ren aditz-oin.
eraman, 1. eroan, (llevar); 2. sofritu.
eramanen, eramango.
eramangarri, jasangarri, sofrigarri, pairagarri.
erantsi, ezarri, iratxeki.
erantsita, iratxekita, ezarrita, bat eginda.
erantzukizun, erantzun beharra.
erantzun, 1. ihardetsi, arrapostu eman; 2. ihardespen, arrapostu.
erantzunik eza, erresponsabilitate falta.
eraso, jazarri, oldartu, kontra egin.
erasoaldi, jazarraldi (ataque).
erautsi, errautsi, haustu, birrintu, xehakatu, apurtu.
erderarat, erderarantz.
erdietsi, ardietsi, jaritsi, lortu.
Erdi-Garai, Erdi Haro, (Edad Media).
erdikoi, zentrozale.
erdilun, erdi-ilun, erdi-itzal, (penumbra).
Erdi Mendebal, (Medio Oeste).
erditu, haurra ukan, haurra izan, umea egin.
erdi urrik, merke, erdi duarik.
eredu, (modelo).
eredugarri, jarraigarri, (modelo ejemplar).
eremu, 1. zabaldegi, zabalgo, luze-zabal, (extensión); 2. mortu, bakartegi, desertu, (lugar desierto).

eremu, zabalgo, hedaduraz, luze-zabalez, (de extensión).
eresi, musika, kanta. (**eresiak**, endechas, arkaikotik).
ergel, kaiku, zozo, txatxu.
eri, gaixo.
eri-kikil, eri-xipi, hatz-xipi, atzamar-txiki.
ernagarri, interesantea, pizgarria.
erne, 1. ernai, azkar, argi; 2. sortu, erne.
ernegatu, arnegatu, errabiatu.
eroan, eraman.
erorikoa, eroritakoa, jausitakoa.
eroso, (cómodo).
erpuru, hatz-buru, (yema del dedo).
errabiatuek, haserretuak, amorratuak (egile kasuan).
erradak, esaidak.
errainu, 1. eguzki distira, eguzki printza, (rayo de sol); 2. isla, irla, distira, (reflejo).
erran, esan.
erranen, esango.
errankizun, esankizun, errefau, atсотitiz.
erran zuhur, esan zuhur, esan jakintsu.
errauts, hauts.
erreboltatu, asaldatu, jeiki.
erreboluziogile, iraultzaile.
errefau, errefain, atсотitiz, esaera, erran-zahar.
erregebide, bide-zabal, kamino, (carretera).
errekai, erretzeko gai (combustible).
erremes, errumes, behartsu, pobre.
errenkada, bata bestearen ondoren.
errepide, (carretera general).
errenikatu, berriz esan, birresan.

errestan, tatarrez, arrastaka.
erresuma, erreinu, estatu.
erro, sustrai.
errobera, karpil, errueda.
errotik, sustraïetatik, sustarretik.
erroturik, sustraiturik, finkaturik.
erroztatua, sustraitua.
errudun, kulpadun, hobendun.
errukior, urrikibera, urrikalkor.
errumes, erremes, behartsu, po-
 bre erromes.
erruz, ugari, franko.
ertizaleak, artistak.
esaldi, esan-aldi, (frase, ora-
 ción).
esames, errefau, errefain, atso-
 titz, erran-zahar.
esangura, esan-nahi.
esaterako, esate baterako.
eskain, «eskaini»ren aditz-oin.
eskaire, aukera, tarte, zori, pa-
 rada.
eskas izan, falta ukan, falta
 izan.
eskerga, izugarri, ikaragarri, han-
 dia.
eskolatze, (instrucción).
eskualde, alderdi, (comarca).
eskubide, dretxo, (derecho).
esku-erakutsi, erregalu.
eskuin, eskui, eskubi, eskuma.
esku-indar, esku-lana, eskulana-
 ren indarra.
esku-lan, eskuzko lana, (artesa-
 nía).
eskuliburu, (manual).
eskumen, manu, aginte.
eskuratu, eskura ekarri, eskue-
 tan ipini, lortu, erdietsi.
eskutitz, gutun, idazki, karta, le-
 tra.
esku-zapi, (servilleta).
eskuztatu, erabili, eskuz erabili,
 usatu, (manipular).
esnatze, iratzartze, itzartze.

esplikagaitz, esplikatzeko gaitz,
 adieraztea zail dena.
esposatu, ezkondu.
estakuru, atxakia.
estaldu, estali, tapatu.
estaldurik, tapatuta.
estali, estaldu, tapatu.
estalki, (tapa).
estropadak, erregatak.
eten, hautsi, apurtu, puskatu.
etenda, etenik, hautsirik.
etorki, jatorri, (origen).
etorkizun, etortzeko dagoena,
 geroa.
etorkor, etor-erraz, baten boron-
 datera makurtzeko joera
 duena.
etorri ari, etor hadi.
etsai, arerio.
etsi, 1. esperantza galdu; 2. era-
 man, etsipen, pazientzia.
etsigarri, desesperagarri.
etsipen, etsimendu, esperantza-
 rik eza.
etxe kasko, teilatu.
etxekoi, etxezale.
etxeskak, etxetxoak.
etzanik, etzanda.
euritako, (paraguas).
ezabatu, borratu, itzali.
ezaguera, konorte, zentzu, (co-
 nocimiento, sentido).
ezagupide, seinale.
ezagutu, 1. (conocer); 2. aitortu,
 reconocer).
ezagutza, ezaguera, ezagumendu,
 (conocimiento).
ezarri, ipini, jarri, paratu.
ezbehar, zorigaizto, ondiko.
ez dea?, ez ahal da?, ez da?
ezen, ze, (pues).
ezer, deus.
ez ezik, ez bakarrik, (no sólo).
ezeztatu, suntsitu, galdu.
ezgauza, ezerez, ezdeus.

ezigaitz, hezigaitz, (indomable).
ez-iguriki, ustegabeko.
ezikuntza, hezikuntza, edukazio.
ezinbestekoa, derriorrezkoa.
ezinbestez, besterik ezinean.
ezin-burutuzko, 1. lortu-ezinezko, burutu-ezinezko, heldu-ezinezko; 2. amaitu-ezinezko, bukatu-ezinezko.
ezinikusi, tirria, (aversión).
ezkongai-aldi, ezkongai-haro, soltero-aldi.
ezkont, «ezkondu»ren aditz-oin.
ezkutari, (escudero).
ezkutu, izkutu, (oculto).
ezmezean, duda-mudatan, zalan-tzan.
ezpai, duda, zalan-tza.
ezpainak tinko, ezpainak estu.
eztabada, eztabalda, eskatima, hauzi.
eztabaida, eskatima, hauzi, eztabada, diskusio.
federalismari buruz doa, federalismorantz doa.
ferekatu, perekatu, laztandu, leunki, igortzi.
fermu, gogor, tinko, (firme, sólido).
fier, harro.
finkatu, mugatu, erabaki, jarri.
finkatua, jarria.
finkaturik, tinkaturik, (apoyado).
fite, azkar, bizkor.
forogu, froga, proba.
frangotan, askotan, maiz.
franko, asko, frango.
froga, proba.
frogatu, demostratu, ageriz demostratu.
fruitu, frutu.
funts, muin, mami, barru.
funtsean, sustraian, mamian.
funtsez, mamiz.

gaberik, bagarik, gabe, barik.
gai, sujet, (tema, materia, asunto).
gailur, tontor, punta, (cima).
-n gaindi, -tik zehar, (a través de...).
gainditu ahaltakoak, gaindu ahal direnak, (superables).
gainegitura, (superestructura).
gainontzean, bestela, (por lo demás).
gaitasun, trebetasun, (aptitud).
gaixo papertxo bustia, papertxo busti gaixoa.
gaizkin, deabru, demonio.
gaiztotzat etsien joerak, txartzat hartuen joerak.
gako, kako, giltza.
gal, «galdu»ren aditz-oin.
galai, eder, apain.
galdara, pertz, bertz, (caldero).
galdatau, 1. galde egin, itaundu. 2. eskatu; 3. berotu, goritu.
galde, itaun, galdera.
galde egin, galdetu, itaundu.
galdinka, galde-eginka, galdezka.
galerazi, galazo, galdu-erazi, (im-pedir).
galgarri, hondagarri, kaltegarri, zorigaiztoko.
galtzaiak, galtzeak, galtzapenak, (pérdidas).
gamelu, (camello).
gangar, txoro, txolin, ergel.
ganibet, haizto, labain.
-ganik, -gandik.
gantzutu, ukendu-ezarri, (embalsamar).
garai, 1. sasoi, aro; 2. goi alde, gain alde.
garaipen, garaitzapen, garaiti, (victoria, triunfo).
garaitu, gainditu, burutu, ben-zidu.
garbatu, damutu.

garden, (transparente).
garesti, karu, kario.
garraiatzen, karriatzen, (transportando).
garrantzi, inportantzia.
garrasi, dehiadar, oihiu.
gartsuki su-ta-gar, jo-ta-su, jo-ta-ke.
gartzelatu, giltzapetu, presondegiratu,
gatu, katu.
gaurdanik, gaurtik.
gaugero, gaurdanik, egundanik, gaurtik aurrera.
gaurraldi, orainaldi, (presente).
gazna, gazta.
gaztaro, gazte sasoin, gazte denbora.
gaztaroko irakin, gazte denborako su, gar, berotasun.
gatzelu, (castillo).
gehigarri, eransgarri, (suplemento).
gehixeago, apur bat gehiago.
gela, kuartu, (sala, cuarto).
geldialdi, (huelga).
gelditzeke, gelditu gabe.
gerizatu, gorde, zaindu.
gerla, gerra, gudua.
gero baino gero, geroago-ta.
gertakari, gertaera.
gertakizun, (suceso).
gertakuntza, jazokuntza, (acontecimiento).
gertutzen, maneatzzen, prestatzen.
gibel, atze.
gibelatu, atzeratu.
gibelerat, atzera, atzeruntz, ostera.
gibeleratekoan, itzultzean, ostera egitean, atzera etortzean, bihurtzean.
giltza, gako.
ginar, kinar, txilar, (brezo).

giristino, kristau.
gisa, era, modu.
gisako, moduzko, moldeko, taxuzko, itxurazko, behar bezalako.
gizabanako, (individuo).
gizabeharrek, gizonaren beharrek, premiek.
gizabidetsu, jendetasuna duena, (cortés).
gizadi, humanidade.
gizaki, (ser humano).
gizarte, sozietate.
gizartekoia, soziala.
gizatar, (humanista).
gizazko lanbidea, gizonen lana.
gizon banakari, individuo.
gizon diren ber, gizon direnetik.
ez goazkela, ez garela joango, ez goezala nonbait.
gogapen, pentsamentu, gogoeta.
gogo, 1. izpiritu; 2. nahi, borondate.
gogoeta, pentsaketa, gogarte, pentsamendu.
gogoetatua, arduratua, axolatua, kezkatua.
gogoetaturik, pentsakor, gogoe-tatsu, arduratua, kezkatua.
gogotik, bihotzetik, gogoz.
gogordura, gogortze.
gogotik urrun izan, burutik joana izan.
gogo-urduritasuna, izpiritu-kezka, gogo-kezka.
gogoz erne, gogoz edo izpirituz argi, azkar, ernai.
goibel, triste, hits, ilun.
goi-etxolak, goi-txabolak.
goiko egitura, gain-egitura, egitura gaina, goi-estruktura, (superestructura).
goitar, garai, goren (elevado, alto, excelso).
goitasun, goi neurriko, (talla).

goiti ari dira, goitik ari dira,
 goian daude.
goititu, goratu, jaso.
goiztiri, goizalde.
gomendatu, errekomentatu.
gor, entzumen gabea.
gomit, gonbit, jaterako deia, baz-
 kal-deia, (invitación).
gomit izan, (estar invitado).
gonbit, gomit, jaterako deia.
goraipatu, goratu, goretsi.
goratasun, (excelencia, gran-
 deza).
goratu, altxatu.
gordetan, gordetzen.
gorena, altuena.
goresmen, gorapen, alabantza.
gorki, oso, arras, txit.
gormant, ahoxuri, litxarrero.
gorotz, kaka.
gorri, 1. gorri, (rojo); 2. gorri,
 (desnudo, pelado); 3. bizi,
 gori.
gotor, fermu, tinko, (sólido).
greba, huelga.
grebaren egitea, greba, huelga
 egitea.
grina, lera, aiherr, (pasión, in-
 clinación).
grinaz, kezka, arduraz.
gristatu, histu, goibeldu, tris-
 tatu).
gudaldi, borrokaldi, (batalla).
gudari, gerlari, soldadu.
gudu, gerla, gerra, borroka, pe-
 lea.
gudukan, borrokan.
guhauren, geron, geure.
gupida, urriki, erruki; «gupida-
 tu»ren aditz-oin.
gupidatu, urrikitu, errukitu, urri-
 kaldu.
gura, nahi.
gurari, nahikari, nahikida, desio,
 gutizia.

gurin (mantequilla).
gurtza, adorazio.
gutizia, gogo, tirria, grina, lera,
 zaletasun.
gutun, karta, eskutitz, letra.
guziarekin ere, (con todo).
haatik, halare.
haga, pertika, (pértiga, vara).
haia-haia, presaka.
hainako, hainbateko, besteko,
 bezainbateko, adinako.
hainbeste urteren buruan, (al
 cabo de tantos años).
hainitz, anitz, asko.
hain zuzen, (precisamente).
haizabe, haizepe, (sotavento).
haizalde, haize-alde, (barlo-
 vento).
haizu, zilegi, legezko.
hala beharrez, fatalidadez.
halaber, modu berean, baita ere.
halarik ere, halare, haatik.
hamu, (anzuelo).
hanbat, hainbat.
han berean, han bertan.
handizkiak, handikiak.
hanitz, asko, frango.
hanpatu, harrotu.
harat honat, haruntz honuntz,
 hara eta honaka.
hari inguru, haren inguruan.
harjoa, 1. janariei (frutei) egi-
 ten zaien harra; 2. harrak joa
 (agusanado).
harrabots, zarata, harramantza,
 (tumulto).
harrera, hartzeko era, (acogida).
harri, 1. harri, (piedra); 2. «ha-
 rritu»ren aditz-oin.
harritu, txunditu, (asombrarse).
harrotu, jaso, hanpatu, handitu.
hartarik landa, hartatik kanpo.
hartuko dutea?, hartuko ahal
 dute?

hasperen, hats beherapen, antzi, (suspiro).
hastandu, urrundu, apartatu.
hasteen, haseran, hasieran.
hats, 1. arnasa; 2. kirats, usain txar, ants.
hauietan, hauetan.
haundi-maundi, harro, handiputz, handiki.
haurdun, seindun, haur egiteko.
haur-galtze, (aborto).
haur-gitean, haurra egitean, ume egitean.
haur ohean irakurleei, ohean irakurtzen duten hurrei.
haurride, senide, anaia.
haurtasun, umetasun.
«hautxo-baratza», haurrak edukitzeko lekua, (jardin de infancia).
hautzai, umezain.
hautzaro, umezaro, (infancia).
hauspoemaile, haize emaille, eragile.
hauta, «hautatu»ren aditz-oin.
hautatu, aukeratu.
hauteman, ohartu, sumatu, igarri, konturatu, (observar).
hautetsiek, hautatuek, aukeratuek.
hautsi, apurtu, eten, puskatu.
hauzi, arazo, (pleito).
hauzien sortarazteko, hauziak sortarazteko, pleituak sortu erazteko.
hazkuntza, 1. abere haztea, (cría de animales); 2. (desarrollo).
hedadura, zabalera.
hedatu, zabaldu, barreiatu.
hedoi, hodei, laino.
hegal, 1. (cornisa); 2. hego.
hegal-indarka, hegaldaka, hegaz.
hegatsez, lumaz, idazteko lumaz.
hegi, (ladera, vertiente).

heian, ia.
heien, haien.
hein, neurri, maila.
hein bat ongi, neurri batetan ongi.
heineko, neurriko, mailako.
heinean, neurrian.
heitatu, deihadarka eskatu.
hel, «heldu»ren aditz-oin.
hel-arazi, heldu arazi, heldu eragin.
helburu, xede, (fin).
heldu, 1. iritxi, ailegatu, etorri; 2. eutsi, oratu, lotu.
helgaitz, zoritxar.
herabe, ahalke, uzkurtasun, moztasun, lotsakizun.
herbaldu, ahuldu, makaldu.
herbeste, atzerri, estranjeria.
herdoil, ugar.
herdoiltu, ugartu.
herorrek, heuk.
herrialde, (región, provincia).
herri-gisa, herri bezala, herri legez.
herri xehe, jende arrunt, (pueblo llano, sencillo, corriente).
herts, «hertsia»ren aditz-oin.
hertsia, 1. estu; 2. itxi.
hertsiki, estuki, esturo.
hertsitura, estutasun, itxitasun.
hesi, itxitura, (cerco, vallado).
heterogeneo, era askotakoa.
hetsi, hertsia, itxi.
heurgi, heuragi, asko.
heze, berde, humel, fresko.
hezi, edukatu.
heziera, edukazio.
hezurdura, (osamenta).
hezurdura larri, hezur zabal.
higidura, mugimendu.
higikor, mugikor.
higitu, mugitu.
higuingarri, nazkagarri, nardagarri.

hilgarri, heriozko, (mortífero).
hileta, heriotza zeremoniak.
hil-herri, kanposandu.
hil-hotz, gorpu, (cadáver).
hilik, hilda.
hilketa, (muerte, asesinato).
hil ordenu, hilburuko, testamendu.
hipako, zotin.
hiri, uri, (villa, ciudad).
hiriburu, herri nagusi, kapitala, uri-buru.
hiri nagusi, hiriburu.
hiritar, uritar, kaletar.
hits, triste, ilun, goibel.
hitz lauz, hitz-laxoz, prosaz.
hizkelgi, dialekto.
hizkuntzalari, (lingüista).
hoben, kulpaa, erru.
hodei, laino.
hoik, hoiek, (hoiek, pasiboan).
hoin, hain.
hondakin, zabor, zahar, zikin, hondakin.
hondamendi, galmen, suntsidura.
hondar, 1. harea, hareatza; 2. hondo, (fondo); 3. azken, (último, resto).
hondar egun hauetan, azken egun hauetan.
hondatu, alferrik galdu.
honen gogoratzea, hau gogoratzea.
hornidura, (aprovisionamiento, almacén).
hornitu, (proveer, abastecer, suministrar).
horniturik, (provisto, surtido).
horrekintxe, berorrekin.
hortarik, horretatik.
hortz, hagin, (colmillo).
hoska, hots-ka, zarataka.
hosto, orri, hostro.
hots, 1. hau da; 2. zarata.
hunkigarri, ukigarri, sarkor.

huntsa, ongi, ondo, ontsa.
hurbil, «hurbildu»ren aditz-oin.
hurbilagotik, hurragotik.
hurbildu, hurreratu.
hurbildik, hurretik.
hurbilenetik, hurrenetik.
hutsal, mengel.
ibar, haran, (valle, ribera).
ibilkari, ibiltari.
ibilki baita, ibiltzen, mugitzen ari da eta.
ibilki zen, ibiltzen zen.
«ichasoaren ekustra», itsasoa ikustera.
idatzi, eskribitu.
idazki, izkribu.
idazle, eskritore, izkribatzaile.
idazkintza, literaturagintza.
idaz-molde, idaz-era, idazkera.
ide, kide, lagun.
ideki, ireki, zabaldu.
idor, lehor, agor, siku.
idoro, ediren, aurkitu.
idorokari, asmaketa, (invento, descubrimiento).
idortu, lehortu, sikatu.
iduri, 1. irudi, imajina; 2. itxura, antz, aire.
iduri luke, esanen genuke, esango genuke, (parece, se diría).
idurimen, irudimen, (imaginación).
iduritu, iruditu.
iduriz, itxuraz.
ifernu-zola, ifernu-hondo, ifernu-hondar.
igan, igo.
igaro, iragan, pasatu.
igarpen, (predicción, vaticinio).
igarri, (acertar, predecir).
igitu, mugitu.
igon, igan, igo.
igorri, bidali, bidaldu, itzuli.
igurtzi, igortzi, (frotar).
iguzki, eguzki, iruzki.

ihardespen, erantzun, arrapostu.
ihardets, «ihardetsi»ren aditz-
 -oin.
ihardetsi, erantzun.
iharduki, borrokatu, jazarri.
iharrausi, inarrosi, astindu.
ihesbide, ebasio-bide.
iheskeria, (escapismo).
iheskor, ihes egiteko joera
 duena.
ihestuak, ihes eginak.
ihintz, garo, (rocío).
ihizin, ehizin, ihizan, (cazando).
ihizi-sare, ehizi-sare, (red de
 caza).
ihiztari, ehiztari, kazari.
ikasbide, ikasteko bide.
ikaskaitxo, leziotxo.
ikaskai, lezio.
ikastetxe-nagusi, eskola-nagusi,
 unibersitate.
ikergu, inestigazio-leku.
ikerle, aztertzaile.
ikertu, aztertu, etsaminatu, mia-
 tu, inestigatu.
ikertze, aztertze, etsaminatze.
ikus, «ikusi»ren aditz-oin.
ikusalde, (perspectiva).
ikus-entzungarri, ikusteko eta
 entzuteko bezalakoa, (espec.
 tículo).
ikus-ezin, (invisible).
ikusgune, ikustoki, ikuspegi.
ikuskari, ikusgai, ikuskizun.
ikuskizun dago, ikusteko dago.
ikusmen, ikusteko ahalmen,
 bista.
ikus min, ikus gura, ikusi nahi.
ilinti, ileti, (tizón del fuego).
iltzetzar, itzetzar, iltze-handi, ul-
 tzetzar.
ilunduak, nahigabetuak, goibel-
 duak, tristatuak.
indargabetu, ahuldu, makaldu.

indarge, indar gabeko, ahul, ma-
 kal.
indarkarik-eza, (no violencia).
ingura, «inguratu»ren aditz-oin.
inguratu, 1. inguruan jarri, hur-
 bildu, hurreratu, 2. erdian
 (barnean, hesian, barruan)
 hartu.
ingurumariak, inguruak.
ingurune, inguruko leku.
injinadore, injineru.
inolako, neholako, (de ninguna
 manera).
inolaz, neholaz, ezetara, (de
 ningún modo).
inork, nehork.
inozo, zozo.
intziri, (lamento, gemido).
ipar, ifar, (Norte).
ipurterre, petral, kaka-pirri, tri-
 perre.
iragaiten, iragaten, igarotzen,
 pasatzen.
iragan, igaro, pasatu.
iragan maiatza, iragan den
 maiatza, igaro den maiatza.
iragantxeak, pasatuxeak.
irain, laido, (insulto, ofensa).
irakatsi, jakintza eman.
irakur, «irakurri»ren aditz-oin.
irakurtu, irakurri, leetu.
iratzarri, itzarri, esnatu.
irauli, isuri.
iraun, (durar).
iraunkor, irauntzen duena, (du-
 radero).
irauntasun, iraute, iraupen, (per-
 manencia, perseverancia).
irazaile, kreatzaile, sortzaile.
irazan, kreatu, sortarazi.
ireki, zabaldu, iriki, ideki.
irekiteke, irekitzeke, zabaltzeke,
 irekigabe.
irentsi, iretsi, iruntsi.
iretsi, irentsi, iruntzi.

iritxi, heldu, ailegatu.
iriz-kide, iritzi berdineko, iritzietan lagun.
irkaitz maltzur, irainez eta bur-lazko irri edo barra.
irmo, sendo, gotor, tinka, fermu.
irri, barra, barre.
irriak, barrak, burla-barreak.
irrika, lehia.
irri karkaraka, barre gargaraka, (a carcajadas).
irriki, lehia.
irriño, barretxo.
irrisku, arrisku.
irri-solas, jardun barregarri.
irtenbide, (salida), irtera.
irudi, iduri, imajina.
irudikor, aierutsu, goganbehartsu, susmoak egiteko joera duena.
irudimen, (imaginación).
iruntz, ihintz.
iruten, harigintzan.
isil, (silencio).
isilgune, isilune, (momento de silencio).
isladatu, islatu, (reflejar).
istanpaten buruan, istant, momento, une baten buruan, (al cabo de un instante).
istant, une labur, memento.
istil, hidoi, baltsa, osin, putzu.
istilu, iskanbila, zarata.
isurki, alderdi, alde.
itaundu, galde egin, galdetu.
itsaspeko-zale, (aficionado al sumarinismo).
itsatsi, iratxeki, lotu, erantsi, ezarri.
itsu mustuka, itsu-itsuan.
itsurat, itsuan, (a ciegas).
itsusi, zatar.
itsuskeria, zatarkeria.
itsuski, zatarki, (feamente).
itxaron, iguriki, itxadon, itxain.

itxedoten, itxaroten.
itzal, 1. hits, triste; 2. egundo-ko ikaragarri, sekulako; 3. ke-riza.
itzali, amatatu, suntsitu, lekutu, aldendu.
itzalirik, amataduta.
itzalpen, gerizpe.
itzar, «itzarri»ren aditz-oin.
itzarri, itzartu, esnatu, iratzarri.
itz-aspertu, jardun-aldi, solasal-di, berriketaldi.
itzulbiderik, bueltarik.
itzuli, 1. inguru, oster, (vuelta); 2. bihurtu, berriz etorri; 3. (traducir).
itzuli baten egitera, itzuli bat egitera.
itzulpen, traduzio.
ixil-ixila, isil-isilik.
ixinploak, exenpluak, adibideak.
ixtorio, 1. historia, (historieta); 2. ipuin.
ixtripu, (accidente).
ixuri, isuri, lera, grina, zaleta-sun, (pasión, afecto).
izadi, Natura, naturalez, a.
izaiki, izanki, (siendo), izanda.
izakera, izateko era, izate modu.
izaki, izate duena, (ser, criatura).
izanen, izango.
izara, mihise, maindire.
izarian, neurrian.
izate-molde, izakera, izate-modu.
izen-buru, titulu.
izendatu, 1. izendatu, seinalatu, aukeratu, kargu eman, (designar); 2. aipatu.
izen-deiturak, izen-apelliduak.
izenorde, (seudónimo).
izialdura, izu-ikara, asaldura, beldur, (pánico, miedo).
izitu, izutu, beldurtu, ikaratu.

izkiriatu, eskribatu, idatzi.
izkribu, idazki, (escrito).
izoki, (salmón).
izorratu, hondatu, alperrik galdu.
izotz-zirriztoki, patinatzeko izotz-pista.
izozki, jateko izozkia, mantekadua.
izpi, printz, (brizna).
iztun, hiltun, berbatsu.
izu, izi, beldur, bildur.
izugarri, ikaragarri.
izurrite, (epidemia).
izuti, beldurti.
izuturik, beldurturik.
ja, jadanik, dagoeneko.
jada, ja, (ya).
jadanik, ja, dagoeneko.
jaioterri, sorterri.
jaitsi, jetxi, jautsi, bajatu.
jaki, janari.
jakitate, jakituria, jakintza, zientzia.
jalgi, jalki, atera, irten, urten.
janari-zerrenda, (carta, lista de comidas, menú).
jangarri, jateko, janari, jateko gauza, (comestibles).
janzki, soineko, jauntzi, beztimenta.
jara eman, jaramon.
jaramon egin, kasu egin.
jardun, ihardun, iharduki, ari izan.
jario, (manar, derramar).
jarleku, eserleku.
jarraiki, jarraitu.
jarrera, (disposición).
jasan, sufritu, sostengatu, agoantatu, pairatu.
Jastatu, dastatu, probatu.
jateko sala, jan-gela.
jatetxe, (restaurante).
jauneria, aristokrazia, (erdeinu zentzuz).

jauntzi, jantzi.
jauregi, jaunen etxe (palacio).
jaurti, jaurtiki, bota.
jausi, erori.
jauts, «jautsi»ren aditz-oin.
jautsi, jaitsi, bajatu.
jauzi, salto.
jauzikari, saltakalari.
jazarri, jarki, kontra egin, gudukatu, oldartu.
jazoerak, gertaerak.
jazorikoak, gertaturikoak.
jendetasun, gizatasun, itzal, errespetu.
jendetza, (población).
jente-xehe, herri xehe, jente arrunt.
jesan, mailegatu, prestamuz hartu.
jetxi, jaitsi, jautsi, bajatu.
jin, etorri.
jite, izakera, tenperamendu.
joaitean, joatean.
joakon, joaten jakon.
joan-jin, joan-etorri.
jokabide, jokaera, portaera, jarduera, (conducta, comportamiento, procedimiento).
jokalari, joko-lari, aktore.
jokutria, amarru, iruzur, (trampa).
jolaskin, jostalari, olgetalari, jolas-zale, jostakin.
jolaskizun, dibertsio.
jomuga, xede, helburu, fin.
jomugari buruz, 1. jomugaz; 2. jomugarantz.
jori, ugari, (abundante).
jostagailu, jostailu, (juguete).
jostagarri, jolasgarri.
jostetak, jolasketak, olgetak.
jostetan, olgetan, jostaketan.
justuri, ximista, oinastu.
kabal, abere.
kai, portu.

kako, gako, giltza.
kaldatsu, bero, bero bizia.
kalme, geldi, trankil, bare, bakesu.
kanore, ganora, funts.
kantaldi, kantu aldi, kanta saio.
kantetan, kantatzen.
kapela, (sombbrero), ginbaila.
kaporalisma, agintekeria.
karrika, kale.
karta, 1. gutun, eskutitz; 2. mapa.
kartela, (cuartel).
kaserna, (cuartel).
kaskabar, txingor, harri.
kasketotsu, buru-gogor, tema-tsu.
kasko, 1. punta, tontor; 2. (calavera).
kaskola, txilar, ginar, (brezo).
kasu, kontu, kontu izan.
kasu egin, arreta ipini, kontu ipini, arreta jarri.
katarte, katu-sozietate.
katategi, katu-bizileku.
kateatu, katigatu, trabatu, lotu.
katillu-zuku, katilu-salda.
kausitu, ediren, idoro, aurkitu.
kaxa, kaja.
kazetalari, (periodista).
kedar, (hollín).
keinu, zeinu, (gesto, ademán).
kementsu, adoretzu.
kenka, une larri, memento larri.
kexatuak, larrituak, urdurituak.
kexu, larri, urduri, (inquieto, intranquilo).
kezketan egon, kezkaz egon, arduratan egon.
kide, ide, lagun, (afín).
kirats, usain txar, ants, karats, hats.
kirol, joku, deporte.
kiskailgarri, kiskal-garri, (abrasador).

klase-arazo, klase-problema.
kokatu, jarri, ipini, ezarri, paratu.
komisio, mandatu, enkargu, errekadu.
kondaira, historia.
konorte, zentzu, (conocimiento).
kontent, pozik, kontentuz.
kontu, kasu, arreta, (cuidado).
kontularia, kontaduria eramaten duena, kontablea.
kopeta, bekoki.
korapilatsu, latz, bihurritsu.
korapillotuta, lotuta, loturik.
korrian, korrikan, lasterka.
krask, pauso-hots, pauso-zarata.
kraskatu, hautsi, apurtu, puskatu.
kresal, (salitre).
kudeatu, zuzendu, negozioak zuzendu.
kukutua, izkutatua.
kutsatu, kutsua hartu edo ezarri, (contagiar).
kutsu, usain, arrasto.
kutxatila, kaxatxo, (cajita).
laborantza, labrantza, nekazari-tza, agrikultura.
labur, eskas, motz, murrizt.
labur esanda, (en resumen).
laburkuntza, laburpena egitea.
laga, utzi.
lagakeria, axolakabekeria.
lain, hainbat, beste, haina, adina.
laino, 1. hodei; 2. toles-gabe, zelai, amarru-gabe, (llano, afable, ingenuo).
laket, atsegin.
laketuak, atsegin hartuak, gustu hartuak.
laketzen, atsegin hartzen, gozatzten.
lamina, lamia, mitologiako pertsonaje bat.
-tik landa, -tik at, -tik kanpo.

landa, sail, alor.
lan erakunde, lan-antolamendu.
langar lanbro, ziri-miri.
langileria, proletalgoa.
lankide, lanean kideko, laneko lagun.
lano, laino.
lansari, alogera, jornala.
lant, «landu»ren aditz-oin.
laño, zelai, (llano, afable), toles-gabe, amarru-gabe.
lapitz, arbel, (pizarra).
larderia, itzal, nagusitasun, jauntasun, autoritate.
larre, zelai, landa.
larri, 1. handi, zabal, astun, pisu; 2. estu.
larridura, izialdura, harridura, larritasun, (miedo, asombro).
larrimin, larritasun, estuasun, herstura.
larrutsik, biluzik.
lasterka, arineketan, presaka, korrika.
lastertasun, lastergo, abiadura, (velocidad).
lausotu, lainotu, (nublar, formarse cataratas).
lauzpabotz, lau-ezpa-bortz, lau edo bost.
laxotu, lasaitu, nasaitu.
lege-aurrerapen, legearekiko aurrerapenak, progresoak.
legez, 1. bezala; 2. legearen pean, (por ley, bajo la ley).
lehendabizikoz, lehenengoz.
lehendakari, buru, (presidente).
lehenik, lehenengo.
leher, «lehertu»ren aditz-oin.
leher egin, errebentatu, lehertu.
lehertu, leher egin, errebentatu.
lehiaketa, (concurso).
lehiatu, ahalegindu, saiatu.

lehenbizian, lehenengotan, haseran, hastapenean.
lehenbiziko, lehenengo.
lehor, 1. siku, idor; 2. lur, uretatik kanpo dagoen lurra.
leial, zintzo, (leal, fiel).
leihatila, leiho xipi, (ventanilla).
leize, leiza, amiltegi.
lekaiame, (monja).
lekaimetza, monja bizibide, (profesión de monja).
lekuko, 1. testigu; 2. tokiko, bertako.
lekutu, bidali.
lema, timoi, endaitz.
lepo, sama.
lerden, xairo, lirain.
lerratu, labaindu, erori.
lerro, (línea).
lili, lore.
liluragarria, xarmantgarria, politasunez betea.
lilluratu, zorabiatu.
linburtu, lerratu, erori, labaindu.
liskar, eztabaida, eskatima, borroka.
lizar, arbola mota bat, (fresno).
loarena egin, lo itxurak egin, lo plantak egin, (hacerse el dormido).
lohi, ixtil, baltsa, (lodo, fango).
«lokarri», (enlace sindical).
lokarri, lotura, bilur, amarra.
lo kuluskaz zetzan, lo arin batez zegoen, erdi loak harturik zegoen.
lo kurrunka, lo zurrunga, (ronquido).
lorategi, 1. bilduma, antologia, (florilugio); 2. lore baratz, (jardín).
loratu, lora egin, (florecer).
loriatu, gloriatu, ohoretu, omendu.

lortu, erdietsi, ardietsi, jaritsi, iritsi.
lot, «lotu»-ren aditz-oin.
lotsa, ahalke.
lotu, atzeman, (apresar), bat egin, (enlazar).
lotura, (lokarri).
lurbira, mundu.
lur-langile, laborari, nekazari.
luzaz, luzaroan.
madarikatze lerro, madarikazio zerrenda, erretolika.
mahaikide, mahaiko lagun, (co-mensal).
mailegatu, prestamuz hartu.
maindire, izara, oihal.
maingu, erren, murritzu.
maister, (inquilino).
maiteki, amultsuki, (amable-mente).
maitekor, amultsu.
maiz, sarri, usu, ardura.
maizenik, gehienik, gehienetan.
maiztuetan, (en las repetidas).
makina batek, amaikatzok.
makur, trakets, dorpe.
malda, aldapa, aldats.
mami, 1. muina, (miga); 2. gaztanbera edo gatzatuaren orde-
 zerabiltzen dute Guipuzkoa ge-
 hienean.
manamendu, agindu, manda-
 mentu.
mandatari, mezulari, (mensaje-
 ro, enviado).
mandatu, manu, ordenu, agindu.
maneatu, kudeatu, zuzendu, gi-
 datu, manejatu.
manera, modu, era.
maratila, krisket, (pestillo).
mardoagotu, mardulagotu, sen-
 doagotu.
marduldu, hezetu, busti.
margo, kolore.
marranta, estu, (catarro).

marrumaka, orroaka.
masaila, mazela, matraila, ma-
 tela.
matxinada, jazarmendu, errebol-
 ta, (sublevación).
meatze, (mineral, mina).
mehar, estu, herstu.
mehatxuka, amenazuka.
mende, (siglo).
mendebal, sartalde, (Occidente).
mendekio, mendeku, bengantza.
mendekuz, bengantzaz.
menderatu, azpiratu.
menderatzaile, dominatzaile.
mendi-lepo, mendi-bizkar.
meneko, menpeko, azpiko.
menperatu, menderatu, domei-
 natu.
menpetasun, manupe, agindupe,
 (sumisión).
mentura, 1. gertakari harriga-
 rri; 2. segurantzarik gabeko
 egintza.
menturaz, benturaz, agian, be-
 harbada.
merkatu-eremua, merkatuaren
 zabalera.
mesfidantza, deskonfiantza.
metatu, pilatu.
meta-ziri, meta-ardatza.
miauera, miau-era, katu-hizkera.
mihi, mihin, mingain.
min, (íntimo; dolor).
minbizi, (cáncer).
mingots, garratz, (amargo).
mintsu, minxko, erixko, makal-
 txo, herbal, osasun biguineko.
mintzabide, mintzatzeko bide,
 (medio de expresión).
mintzaera, mintzaira, mintza-
 -modu.
mintza-erreza, hitz errazekoa.
mintzaire, mintzaera, hizkera.
mintzatu, hitz egin.
mintzo bat, boz bat.

mintzo izan, mintzatu, hitz egin.
mintzul, mutu, mintzo-gabe.
miragarri, miresgarri, (admirable).
mirari, mirakulu, milagru.
miresgarri, miragarri, (admirable).
miretsi, admiratu.
miserak, betaurrekoak, (gafas).
mizpiratze, arbola mota, mizpirondo, (níspero).
moldaera, formazioa, egikera.
moldata, eratu, formatu.
molde, modu, era, forma.
molde-gaitz, moldakaitz, baldar, zakar, ezegoki.
molde-uts, molde huts, imprimeriako hutsa.
moltzo, multzo, pila, bilduma.
mordollo, (jerga, jerigonza).
mota, mueta, klase.
motzik, motz, murriz, (corto).
motz-motza, labur-labur.
mozkin, (renta).
muga, 1. herri biren arteko ingurua, bi herri banatzen diren tokia, (frontera); 2. zedarri, traba, oztopo.
mugarri, zedarri, (mojón, jalón, límite).
mugatu, zedarritu, (limitar).
mugikor, higikor.
muino, muno, (colina).
mukuru, tontor.
mukurru jendez beterik, jendez gainezka, jendez beteta
multzo, pila, talde.
multzoturik, pilaturik, baturik.
mundua mundu deino, mundua mundu den artean.
murgildu, barruan sartu, urpean sartu, (sumergirse, bucear).
murmurikatu, marmar egin, (murmurar).
musikagailu, musika-gailu, musi-

ka instrumentu, (instrumento musical).
musin, atzera, ihes, zirkin egiteko keinu.
mustro, (monstruo).
mutur, 1. punta, alde; 2. abereen aho aldea.
muturka, musuka.
muturrez-mutur, aurrez-aurre.
nabaitu, sumatu, ohartu, konturatu, sentitu, agirian ikusi.
nabar, kolore askotakoa, (vario, abigarrado).
nabari, agiri, (manifiesto, claro).
nabaritu, agirian ikusi.
nabarmen, ageri, agiri.
nagikeria, alferkeria.
nagusikeria, jauntxokeria, abusuz agintzea.
nahasi, nahastu.
nahaspila, nahaste.
nahastekatu, nahasi, nahastu.
«nai din», nahi du.
narda, «nardatu»ren aditz oina.
nardagarri, higuingarri, nazkagarri.
nardatu, nazkatu, higuindu.
nasa, (muelle del puerto).
naski, noski, jakina, duda gabe.
nehoiz, inoiz.
neholaz, inolaz.
nehongo, inongo.
nehor, inor.
nekabide, nekezko bide.
nekagarri, kantsagarri.
nekazalgo, nekazaritza, laboraritza.
nerau, neu.
nere baitan, neregan, nere golkorako, nere barnean.
nere buruaz beste egin, norbere burua bota. (suicidarse).
neronek, neuk.
neskatiko, neskato.
neuk, neronek.

nigar, negar.
nihaur, nerau, neu.
nik dakita zer, nik ahal dakit zer.
noiz nahi, edonoiz.
noiztenka, noizik behin.
nolabait, zelan edo halan, hola edo hala.
nolabaiteko, dudazko, bada-ez-padako, duda-mudazko.
nolanahiko, edonolako, edozein modutako.
nolazpait, nolabait.
nondik nahi, edonondik, non nahitik.
nondik norakodun, norabidedun, direziiodun.
non nahi, edonon, edozein lekutan.
nontsu, non gutxi gora behera.
noranahi, edonora, edozein lekutara.
norberekeria, (egoísmo).
norgehiagoka, lehiaketa.
nornahik, edonork, edozeinek.
nortasun, personalitate.
noski, jakina, duda gabe, (evidente, cierto).
nunbait, nonbait, segurasko, noski, urrean.
ñabar, nabar, (pardo).
obatu, hobetu, mejoraratu.
obratu, egin, praktikatu.
ogasun, ondasun.
ogibide, lanbide, (empleo, oficio).
ogi-bihi, gari-ale.
ohargabean, konturatzeke, konturatu gabe.
oharpen, (nota, observación).
ohartu, konturatu.
oharturik, konturatutik.
ohatze, ohe, goatze.
ohe barren, ohe barne, ohe barru.

ohi duan, izaten duen, ohitura duen.
ohi ez bezalako, (desusado, des-acostumbrado).
ohikeria, (rutina).
ohiko, ohiturazko.
oihan, baso.
oihu, deihadar, uju.
oinarri, oin-harri, (base).
oinazeztatu, samindurik, (atormentado).
oinbide, auzo-bide, (camino vecinal).
oinpetu, hankapetu, zapaldu.
ok egin, ase, asebate, (harterse).
okerrago etsiak, gaizkiago hartuak.
ola, artzain txabola.
olajabe, fabrika jabe.
olajaun, ola-nagusi, ola-ugazaba, (empresario).
oldarki, bortizki, (impetuosamente).
oldartu, jazarri, jarki.
olerkari, poeta.
olerki, poesia.
olerkigintza, poesigintza.
olgetan, jostetan, jolasean.
omen, ei.
omen-harri, oroitarri, omenez eraikitako harria.
onbideratu, bide onera sartu, konbertitu.
onbideratu gabean, konbertitu gabe.
ondasun(ak), (los bienes).
ondasuntegi, ondasun leku.
ondiko, zorigaitz, zoritxar, ez-behar.
ondikotz, zoritxarrez.
ondoan, ondorean.
ondoko, ondorengo.
ondoren, 1. ondorio; 2. hurrengo.
ondorio, ondoren.

ondu, 1. on bihurtu, ondu; 2. heldu, (madurar).
onenean, hoberenean, (a lo mejor).
onetsi, ontzat hartu, ontzat eman, aprobatu, onhartu.
ongura, on nahia.
ontsa, ongi, ondo.
onuragarri, probetxugarri.
onurakor, probetxuzko.
opari, erregalu, (dádiva, presente).
oparotasun, ugaritasun.
orai, orain.
orai berean, oraintxe bertan.
orainaldi, oraingo unea.
oraindik orain, oraintsu, ares-tian.
oraindino, oraino, oraindik.
oraino, oraindino, oraindik.
oratu, orea egin, (amasar).
ordainetako, pagutako, (en pago).
ordain-sari, {recompensa}.
ordea, baina, ostera.
ordezkari, ordezeko, (representante).
ordezko erraiak, (Lit.: entrañas de repuesto).
ore, (masa).
oren, 1. ordu; 2. ordulari, erloju.
orizu, torizu, eutsizu.
oro, den, dena, denak, guzi, guzia, guziak.
orobat, berdin, halaber, era berean.
oro har, jeneralki, (en general).
oroigarri, oroitzapenezko zer-bait, (monumento, recuerdo).
oroi gisan, gomuta bezala.
oroimen, gomuta.
oroipen, oroitzapen, gomutapen, (recuerdo).
orokartasun, unibersaltasun.

oroit da, oroitzen da, gogorazten da.
oroitmen, buru, memoria.
oroitu, gomutatu, gogoratu.
oroitzapen, oroipen, gomutapen, (recuerdo).
orokor, ororen, orokar, (común).
orokorki, jeneralki.
ororen buru, (en definitiva), finen, azkenik, azkenean.
orotako, leku guzietako.
orotarar, guztiz, denera, era guzietara.
orpo, (talón).
ortzegun, ostegun.
osagile, midiku.
osatu, 1. hornitu, (completar); 2. sendatu, (curar).
osoki, guztiz, arras.
osoro, arras, guztiz, osoki.
ospatsu, famatu, entzutetsu, sonatu.
ospatu, zelebratu, jai egin.
ospe, fama, entzute ona.
ospetsu, famatu, sonatu, entzutetsu.
«ostatiaren pagateco», ostatua ordaintzeko.
ostatu, taferna, (fonda).
ostatu-kantuak, taferna kantak.
oste, jendetza.
ostean, ondoan, ondoren, atzean.
ostera be, ostera ere, berriz ere.
otarrain, (langosta).
otarraintxo, (langostino).
otoi, mesedez.
otoitz-eleak, otoitz-hitzak.
otordu, jatordu.
otozain, autozain, gidatzaile, autogidatzaile.
oturuntza, banketea, bazkari berezia.
ots, hots, zarata.
otxan, apal, humil.

otxan-otxan, apal-apal, humil-humil.
oxitan, oraxtean, oixtian, ares-tian, orain dela gutxi.
ozen, (sonoro).
ozenki, (sonoramente).
ozka, maila, koska.
ozkarat, mailara.
ozkatu, kozka egin, kosk-egin, koskatu, haginka.
oztopo, traba.
paratu, jarri, ipini.
pastiz, pastel.
pastizeria, pasteldegia, (pastele-
 ria).
patu, zori, (suerte, fortuna).
pausatu, atsedean hartu.
pausu, urrats.
pe, azpi, behe.
peko, beheko, azpiko.
pentsamolde urdinduetan, pen-
 tsamolde zahartuetan.
pentsarazi, pentsa erazo, pentsa-
 tu eragin.
pertsu, bertso, bertsu.
pisatu, haztatu, pisua hartu.
pisu, astun, dorpe.
pisu (bihotza), larri.
pittika, bitika, ahuntxume.
pittinga, apurka, pixkaka.
pixa-egin, txiza-egin.
plangintza, planifikazioa.
plantako, modu oneko, gisako.
plazer egin, atsegin eman.
plegatu, tolestu.
polliki, geldiro, eztiki, polito,
 astiro.
populu, herri.
porrot egin, huts egin, erori.
pot egin, huts egin, poto egin,
 (fracasar, fallar).
pozarren, pozik.
pozoi, pozoin, eden.
prediku, sermoi.

preseski, hain zuzen, (precisa-
 mente).
presondegi, gartzela.
prest-presta, prest-prest, gertu-
 -gertu.
prestu, zintzo, gisako, ondratu,
 zuzen.
printz, pittin, izpi, fits.
produzio andana, produzio lerro,
 ilara, kantidadea.
proletalgo, langileria.
pulpurikan, negarrez, malko ja-
 riorz negarrez, (a lágrima
 viva).
purukatu, langile bizkor, ahale-
 gintzen dena.
«Quemen», kemen, hemen.
saiatu, entseiatu, ahalegindu.
saihets, alde, albo, (lado, cos-
 tado).
sail, arlo, parte, alderdi.
saio, entsegu, entseiu, proba-
 keta.
sakabanatu, banatu, banakatu,
 (disperso, desunido).
sakel, faltrikera poltsiko.
sakola, sakela, faltrikera, pol-
 tsiko.
sakonkeria, sasi-sakontasun.
salatari, denuntziatzaile (reve-
 lador, denunciante, delator).
salatu, denuntziatu, akusatu.
salatzale, salatari.
salbai-oihu, basa-oihu.
saldukeria, faltsokeria, bilauke-
 ria, azpikeria, azpijana.
salgai, saltzeko, (en venta).
saltzapenak, salmentak, (ven-
 tas).
samin, garratz, min, nahigabe,
 oinaze.
saminaren ikustea, samina iku-
 tea.
samurrago, biguinago, errazago.

samurtu, 1. bigundu; 2. hase-
 rretu.
sar arazi, sartu erazo, sartu era-
 gin.
sareztatu, (zurcir, tejer).
saripean jarri, pensiopean jarri,
 jubilatuz.
sarraskitu, sastakatu, erail, (ase-
 sinar).
sarri, 1. maiz, ardura; 2. laster.
sasi-aurrelari, (pseudoprogre-
 sista).
satin, (satén, raso).
segail, lerden, lirain.
segatu, ebaki.
segeretu, sekretu.
segitzaille, jarraitzaile.
segur, zihur.
sein, sehi, ume, haur.
sen, (instinto).
sendabide, sendatzeko bide, osa-
 tzeko bide.
sendagile, midiku.
sendaketa, osaketa, osatzea,
 (curación).
sendakin, midiku.
sendatzaile, midiku.
sendi-bizitza, famili-bizitza.
senti, «sentitu»ren aditz-oin.
sentipenez, sentimenez, zentzu-
 menez, sentitzeko gaitasunez.
serios, axolazko, serio.
serora, moja.
setatsu, tematsu.
«sin», jin, etorri.
sineskeria, sineste faltsu, uste-
 keria, uste oker.
sinesle, sinestun, sinestedun,
 fededun.
sinetsi, sinestu.
so, begira, beha.
so baten emaitzekotz, begirada
 bat emateko, begiratzeko.
sobera, larregi, sobra, gehieigi.
soberatu, sobratu.

so egin, begiratu, behatu.
sofri, «sofritu»ren aditz-oin.
sofriarazi, sufrierazi, sufritu era-
 gin.
sofritu, sufritu, jasan, pairatu,
 eramanez.
soil, bakar, huts.
soka-laster, urka-bilur, urka-las-
 ter, (nudo corredizo, soga del
 ahorcado, dogal).
solairu, zola, (pavimento, suelo).
solas, autu, jardun, berriketa,
 eleketa.
soldata, lan-sari, alogera, ala-
 kairu.
sonatu, ospetsu, entzutetsu.
soportagaitz, eramangaitz, jasan-
 gaitz, sofritzeko gaitz dena,
 zail dena.
sorgintza, sorgin-ofizio, aztike-
 rian ari dena, (brujería, hechi-
 cería).
sorgor, idor, lehor, bihotz-gogor.
soro, alor, sail, (heredad).
sorrarazi, sortu arazi, sortu
 erazo.
sortarazi, sortu arazi, sorrarazi,
 irazan, kreatu.
sortegun, jaiotegun.
sorterri, jaioterri.
sortu, jaio.
sortuazo, sortu arazo.
sortzaile, kreatzaile, egile.
sorreraztea, sortu erazotea.
sosalde, dirualde.
sudur-zapi, (pañuelo).
suhi eta errainaren konprenitze-
 ko, suhin eta erraina konpre-
 nitzeko.
sukalde-haizto, sukaldeko haiz-
 toa, sukalde-ganibeta.
sukar, (fiebre).
suma-bidez, oharpen bidez, zen-
 tzupidez.

sumatu, somatu, sentitu, na-
 baitu.
suntsitu, desegin, birrindu, iren-
 tsi, ezabatu.
supazter-txoko, sutondo-txoko.
suskritore-lerro, harpidedun-ze-
 rrenda.
susmo, (sospecha, recelo).
susmotan, sospetxatan.
susmatu, berotu, sutu, zirikatu.
sustrai, erro, sustar.
sutsu, suhar, (entusiasta, fo-
 goso).
takian-potian, maiz, sarri.
talde, alde, aldra, andana,
 (grupo).
tamala, pena, lastima.
tamalez, zoritxarrez.
tankera, kutsu, irudi, antz, taxu.
taula, ohol, (tabla).
taxu, 1. aire, antz, itxura; 2.
 modu, era, molde.
taxutu, eratu, konpondu, anto-
 latu.
tenore, ordua, garaia.
tenorez, garaiz, denboraz.
tinka, tinko, hertsu, irmo, (firme).
tinkaturik, hertsaturik, estuturik.
tinko, sendo, finko, gotor, irmo.
tipi, xipi, txiki, ttipi.
tirria, grina, zaletasuna.
trakets, dorpe.
trebe, gai, habil, yayo.
trebetasun, gaitasun, halbidade.
trenpu, (temple, disposición).
treñeru (trainera).
tresna, lankai, lanabes.
trinko, sendo, lodi, (denso, es-
 peso).
tristezia, tristura, histura.
troxatu, bildu, jaso, moltxatu.
tunturru, konkor.
tutulu, dorpe, trakets, kankailu.
txipi, xipi, txiki.

txatxara, xaxara, burubide, ka-
 nore.
txatxukeria, zozokeria, tontoke-
 ria.
txepelkeria, oilokeria, makalke-
 ria.
txikar, txiki, xipi.
txirlarri, (perla).
txit, oso.
txundituta, harrituta.
-tzar, handi, ikaragarri, (atzizki
 bezala erabiltzen da).
udare, madari.
udatiar, (veraneante).
ugaldu, ugaritu.
ugazaba, nagusia, patroiz.
uhin, olatu.
uholde, ugolde, ujolde, uiol, (to-
 rrente, riada).
uka, «ukatu»ren aditz-oin.
ukan, izan, eduki.
ukantza, izantza, (posesión).
ukitu, ikutu, hunkitu.
ulergaitz, ulertzeko gaitz, zail
 dena, konprenigaitz.
ulertu, konprenitu, aditu.
umerri, arkume.
umil-umil, humil-humil, apa-
 -apal.
unaturik, nekaturik, akiturik.
une, 1. une, gune, leku, (espa-
 cio); 2. istant, memento.
une larri, kenka.
uneoro, momento guziak, istant
 guziak.
uraren bilatzeko, ura bilatzeko.
ure-petentak, urrezko belarrita-
 koak.
urgazle, urgazle, laguntzaile.
urkabe, urkamendi, (patíbulo,
 horca).
urlia, ... halako, (fulano).
urigintza, hirigintza, (ordenación
 urbana).

urratu, eten, azaletik, eten, (rasgar).
urrats, pauso, oinkada.
urri, eskas.
urrikalmendu, erruki.
urrikaltsu, urrikitsu, errukitsu.
urrikari, errukarri.
urriki, erruki, gupida.
urririk, duarik, duan.
urtearoak, lau urte aroak: udaberri, uda, udazken, negu.
urtekal, urtekari, urteroko.
urteoro, urtero.
urxin, usin, doministiku, (estornudo).
urzo, uso.
usadio, ohitura.
usaian bezala, ohi bezala, beti bezala.
usainoneztatuak, perfumatuak.
usantza, usadio, ohitura, aztura.
usnaka, usainka, (olfateando).
usu, maiz, sarri, ardura.
utz, «utzi»ren aditz-oin.
uxatu, aienatu, (espantar, ahuyentar).
uztaidun «vihuela», (vihuela de arco).
«videgearen pagateco», bidajea pagatzeko.
xaloki idarokitzen, arraiki, lainoki, goxoki kontatzen.
xaramelatu, kantuz bezala esatea, bokalizatzea, ahoztatzea.
xarmant, zoragarri, liluragarri.
xede, 1. helburu, fin; 2. asmo, erabaki.
xehe, zehe, (menudo).
xehetasun, ipi-apa, (detalle).
xikito, ziberotar artzainen artean darabiltzen bertso era zakar bat, ahapaldi bakoitza hitz berorretaz bukatzen dena.
xilorat, zilorat, zulora.

xirtxikatu, urratu, zehakatu, txikitu.
xistu, txistu.
xoxokeria, zozokeria, tontokeria.
xukatzekotz, sikatzeko, lehortzeko.
xurga-xurga, zurrut, zurrupaka, zurga-zurga.
xuritu, garbitu, azalpenak edo esplikazioak eman.
xurrustatu, xirristatu, irristatu, (desligarse).
xut, aldapa handiko, (escarpado, de mucha pendiente), malda handiko.
xuxen, zuzen.
zabalki, nasaiki.
zabaltegi, (estepa, extensión).
zafrika, kolpeka.
zahartzaro, zahar sasoi(n).
zaiak, gonak, arropak.
zail, gaitz.
zailduago, gogorrago.
zailtasun, gaiztasun, eragozpen.
zainhildu, zain-hil-du, odolgabe-tu, moteldu, laxotu.
zaku, zorro.
zalan-tza, duda.
zaldun, zaldidun, (caballero).
zalu, bizkor, arin, zoli.
zaluki, bizkor, arin (ágilmente).
zama, karga.
zama-garraio, karga-eramate.
zamari, zaldi, kargatarako zaldia.
zango, berna, hanka; belaunetik txorkatilara arteko partea.
zanpatu, zapatu, zapaldu.
zantzu, aztarna, seinale.
zaputz egin, abandonatu, utzi, bazter utzi.
zartatu, zapart egina, kraskatua, printzatua.
zauli, zalu, arin, azkar.
zehirako, erabateko, (total).
zehatz, (exacto, exactamente).

zehazki, zehatz, zeharo, xeheki,
 (minuciosamente).
zehaztasun, xehetasun.
zeinatu, aitaren egin, (signarse).
zein gora!, ze gora, ze altu!
zelaiune, ordeka, lau-une.
zelanbait, nolabait.
zenbaki, (número).
zerbitzutasun, morrointza, men-
 petasun.
zeren, ze, (pues).
zer-izan, izate.
zerorrek, zeuk.
zertarik, zertatik.
zeta, (seda).
zigilu, seilu, (sello).
zigor, gaztigu, «zigortu»ren aditz-
 -oin.
zigortu, zehatu, azotatu, gazti-
 gatu.
zihur, segur.
zihurtasun, segurantzaz.
zilatu, zulatu.
zinak eta minak, sufrimentuak,
 penak, nekeak.
zinez, benetan, egiaz.
zinezko, zintzo, formal, egiazko,
 benetako.
zintzarri, joare, xilina.
zirautsana, esaten eutsana, esa-
 -ten ziona.
zirika-materialak, tentagarriak.
zirrara, emoziozko mugida, emo-
 ziozko ikara, bihozkada.
zirrargarri, ukigarri, (conmove-
 dor).

zirraren zirrarez, emozioaren
 emozioz.
zirrika, gurpil, errubera, arroda.
zirrikada, zirrara.
zirrikitu, zirrizkitu, (rendija).
zital, pozoin, pozointsu.
zoin, zein.
zoko, xoko, bazter.
zolan, lurrean, behean.
zomorro, momorro, mamutxa,
 koko.
zonbat, zenbat.
zordun, zorretan dagoena, zorrak
 dituen, (deudor).
zori, sortea, patu.
zorigaiztoko, zoritxarreko, doha-
 kabe.
zorrote, zorrotxo, paketea, pol-
 tsa.
zorte, zori, patu, (suerte, des-
 tino).
zozo, ergel, tonto.
zozokeria, ergelkeria, tontoke-
 ria, sinplekeria.
Zufiaurre du aitarengandik, Zu-
 fiaurre du (deitura) aitaren-
 gandik.
zuhaizti, arboladi.
zume, mimbre.
zupatu, zurrupatu, xurgatu, (chu-
 par).
zur, zuhaitzen gaia, (madera).
zuriketan, lausenguka, palaguka,
 (lisonjeando, adulando).
zurrupatu, zurrut egin, xurgatu,
 zurrupa egin, zupatu.
zuzpertzeko, pizteko, bizkortzeko.

ADIZKITEGI

agertzen ahal dute (edun, ukan),
ager dezakete (ezan).

ari gaituk (ari izan), jiharduagu
(ihardun).

ateratzen ahal zen (izan), atera
zitekeen (edin).

autzozak, har itzak, tori.

aztertzen ahal direla (izan), az-
ter daitezkeela (edin).

badadi (edin), badaite, BADADI.

badauzkidazu (edun, ukan), ba-
deustazuz, badizkidazu, ba-
d(er) auzkidazu, bad(er)eiz-
tatzü.

badaztazu (edun, ukan), ikus:
badauzkidazu.

badio (edun, ukan), badeutso,
BADIO, bad(er)auko, bad(er)-
eio.

baditza (ezan), badaiz, BADITZA,
badetza.

bageneza (ezan), bagengi, BA-
GENEZA, bagineza, BAGENE-
ZA.

bagina (izan), bagine, BAGINA.

bagineza (ezan), ikus: bageneza.

balira (izan), balitzaz, BALIRA,
balire, BALIRA.

balitzaizkit (izan), balitxataz,
BALITZAIZKIT, balitzeizket.

balu (edun, ukan), baleu, BALU,
balü.

balute (edun, ukan), balebe,
BALUTE, balie.

banu (edun, ukan), baneu, BA-
NU, banü.

bazaie (izan), bajake, BAZAIE,
bazaiote, BAZAIE.

bazeneki (jakin), bazenki, BAZE-
NEKI, bazinaki, bazenaki.

bazenezate (ezan), bazengie, BA-
ZENEZATE, bazinezate, baze-
neze.

bazeniote (edun, ukan), bazeun-
tsoe, BAZENIOTE, baziniote,
bazin(er) aukote, bazen(er) eieue.

bazenit (edun, ukan), bazeunst,
bazenit, bazin(er) aut, baze-
n(er) eit.

bazenu (edun, ukan), bazendu,
bazenu, bazinu, bazünü.

bazinaki (jakin), ikus: bazeneki.

bazintez (edin), bazeintez, **BAZINTEZ**, bazinte.
bazinu (edun, ukan), ikus: **ba-zenu**.
bazutenetz, ba zuten ala ez.
bedi (edin), beite, **BEDI**.
beioz (ezan), bezaizkio, bietzo, betzo, betzaio.
beitez (edin), **BITEZ**, bite.
bezaio (ezan), beio, bezaio, biezo, bizo, bezo, bezaio.
bezate (ezan), beie, **BEZATE**, beze.
bitez (edin), beitez, **BITEZ**, bite.
dabe (edun, ukan), **DUTE**, die.
daben (edun, ukan), dauan, **DUEN**, dien.
dabez (edun, ukan), dituez, **DI-TUZTE**, dütie.
dabila (ibili), **DABIL**, dabila.
dabiltza (ibili), dabiz, **DABIL-TZA**.
dabilzkana (ibili), ikus: **dabilz-kio-na**.
dabilzkio (ibili), jabilkoz, **DA-BILZKIO**.
dadin (edin), daiten, **DADIN**.
dadukak (eduki), daukak, dadu-kak, dadükak.
daduzka (eduki), daukaz, **da(d)-uzka**, dadüzka.
daduzkazu (eduki), daukazuz, **da(d)uzkazu**, dadüzkatzü.
dager (agertu), agertzen da.
dagokigu (egoki), jagoku, **DA-GOKIGU**, dagokigü.
dagokio (egoki), jagoko, **DA-GOKIO**, dagoko.
dagoz (egon), daude.
dagozkie (egoki), jagokez, **DA-GOZKIE**, dauzke.
dagozkio (egoki), jagoko, **DA-GOZKIO**, dauko.
daiteke (edin), diteke, **DAITE-KE**, daite.

daitezen (edin), ditezen, **DAI-TEZEN**, ditian.
daitezke (edin), daitekez, ditez-ke, **DAITEZKE**, ditake.
dakarke (ekarri), dakar non-bait, ekarriko du.
dakarzkit (ekarri), dakarztaz, **DAKARZKIT**.
dakartzike (ekarri), dakarz non-bait, ekarriko ditu, dakarzke.
dakarzke (ekarri), dakarz non-bait, ekarriko ditu, dakartzike.
dakitza (jakin), dakiz, dakizki, dakitzi, dakitza.
dakitzate (jakin), dakiez, dakiz-kite, dakitzite, dakitzate, da-kitze.
dako (edun, ukan), ikus: **dio**.
dakot (edun, ukan), ikus: **diot**.
dakusagu (ikusi), ikusten dugu.
dakuskegu (ikusi), dakusgu non-bait, ikusiko dugu.
dakust (ikusi), ikusten dut.
damaiedan (eman) eman dizaie-dan.
damoko (eman), demaio, ema-ten dio.
darabil (erabili), darabila.
darabilzki (erabili), darabiz, da-rabilzki, darabiltza.
darama (eraman), daroa, **DA-RAMA**.
daramat (eraman), daroat, **DA-RAMAT**.
daramatza (eraman), daroaz, da-ramazki, daramatzi, darama-tza.
daramatzate (eraman), daroez, daramazkite, daramatzite, da-ramatzate, daramatzé.
daramazu (eraman), daroazu, **DARAMAZU**, daramazü.
datorkio (etorri), jatorko, **DA-TORKIO**.

datorkit (etorri), jatort, DA-TORKIT.
datozkio (etorri), jatorkoz, DA-TOZKIO.
datozte (etorri), datoz, DATOZ-TE.
dau (edun, ukan), DU, dü.
daude (egon), dagoz, DAUDE.
dauat (edun, ukan), deuat, diat, d(er)auat, d(er)eiāt.
dauiat (edun, ukan), ikus: dauat.
daukaz (euki), ikus: daduzka.
daukie (euki), daukate, dadukate, dadüke.
dauku (edun, ukan), deusku, digu, d(er)auku, d(er)eikü.
daukute (edun, ukan), deuskue, digute, d(er)aukute, d(er)eiküie.
daut (edun, ukan), deust, dit, d(er)aut, d(er)eit.
dautate (edun, ukan), deuste, didate, d(er)autate, d(er)eitade.
dautazu (edun, ukan), deustazu, didazu, d(er)autazu, d(er)eitazü.
dautzut (edun, ukan), deutsut, dizut, d(er)autzut, d(er)eizüt.
dautzugu (edun, ukan), deutsugu, dizugu, d(er)autzugu, d(er)eizügü.
dauzka (euki), ikus: daduzka.
dauzkat (euki), daukadaz, da(d)uzkat, dadüzkat.
dauzkazu (euki), ikus: daduzkazu.
dauzkitzut (edun, ukan), deustsudz, dizkizut, d(er)auzkizut, d(er)eitzüt.
dazkote (edun, ukan), ikus: dizkiote.
demaio (eman), ematen dio.
derabila (erabili), ikus: darabil.
derauko (edun, ukan), ikus: dio.

deritza (eritzi), deritxo, deritza.
deritzaio (eritzi), deritxo, deritza.
deritzat (eritzi), deritxot, deritzat.
deritzazue (eritzi), deritxozue, deritzazue.
derizkiozu (eritzi), deritxozu, deritzazu.
derizkiozue (eritzi), deritxozue, deritzazue.
detzazke (ezan), daikez, DITZAKE, detzazke.
detzazkegu (ezan), ikus: ditzazkegu.
deuat (edun, ukan), diat, d(er)auat, d(er)eiāt.
deusku (edun, ukan), digu, d(er)auku, d(er)eikü.
deutso (edun, ukan), ikus: dio.
deutsue (edun, ukan), dizue, d(er)autzue, d(er)eizie.
deutsuet (edun, ukan), dizuet, d(er)autzuet, d(er)eiziet.
dezadan (ezan), daidan, DEZADAN.
dezagun (ezan), daigun, DEZAGUN, dezagün.
dezake (ezan), daike, DEZAKE.
dezakegu (ezan), daikegu, DEZAKEGU.
dezakek (ezan), daikék, DEZAKEK.
dezaket (ezan), daiket, DEZAKET.
dezakete (ezan), daikée, DEZAKETE.
dezala (ezan), daiala, DEZALA.
dezan (ezan), daian, DEZAN.
dezatela (ezan), daiela, DEZATELA, dezela.
dezaten (ezan), daien, DEZATEN, dezen.
dezazke (ezan), daikez, DITZAKE, detzake.

dezazuen (ezan), daizuen, DE-
ZAZUEN, dezazien.
diagu (edun, ukan), joagu, DIA-
GU (dugu, hika).
diat (edun, ukan), joat, DIAT
(dut, hika).
diat (edun, ukan), deuat, d(er)-
auat, d(er)eiāt.
diāte (edun, ukan), joek, DIA-
TE (dute, hika).
didak (edun, ukan), deustak,
didak, d(er)autak, d(er)eitak.
didate (edun, ukan), deuste,
didate, d(er)autate, d(er)ei-
tade.
didazue (edun, ukan), deusta-
zue, didazue, d(er)autazue,
d(er)eitazie.
didazu (edun, ukan), deustazu,
d(er)autazu, d(er)eitazū.
die (edun, ukan), deutse, DIE,
diote, d(er)aue, d(er)aukote,
d(er)eie.
diegu (edun, ukan), deutsegu,
DIEGU, diotegu, d(er)auegu,
d(er)eiegū.
diet (edun, ukan), deutset,
DIET, diotet, d(er)auet, d(er)-
eiet.
diete (edun, ukan), deutsee,
DIETE, diote, d(er)auete,
d(er)eyie.
digu (edun, ukan), deusku, di-
gu, d(er)auku, d(er)eikū.
digute (edun, ukan), deuskue,
digute, d(er)aukute, d(er)ei-
kūie.
dihardu (ihardun), ari da (ari
izan).
dik (edun, ukan), jok, DIK (du,
hika).
dik (edun, ukan), deuk, dik,
d(er)auk, d(er)eik.
dinost (iñon), DIOST (ion,
esan).

dinotsuet (iñon), DIOTSUET (ion,
esan).
dio (ion, esan), dino, DIO.
dio (edun, ukan), deutso, DIO,
d(er)auko, d(er)eio.
dioen (ion, esan), dinoan, DIOEN.
diogu (edun, ukan), deutsagu,
DIOGU, d(er)aukogu, d(er)-
eiogū.
diok (edun, ukan), deutsak,
DIOK, d(er)aukok, d(er)eioK.
diok (ion, esan), dinok, DIOK.
dion (ion, esan), ikus: dioen.
diosku (ion, esan), dinosku,
DIOSKU.
diost (ion, esan), dinost, DIOST.
diostazu (ion, esan), dinostazu,
DIOSTAZU.
diot (edun, ukan), deutsat, DIOT,
d(er)aukot, d(er)eiot.
diot (ion, esan), dinot, DIOT.
diote (ion, esan), dinoe, DIO-
TE, dioye.
diote (edun, ukan), deutsoe,
DIOTE, d(er)aukote, d(er)-
eieue.
diotegu (edun, ukan), ikus:
diegu.
diotsa (ion, esan), dinotsa, DIO-
TSA.
diotse (ion, esan), dinotse,
DIOTSE.
diotsuet (ion, esan), dinotsuet,
DIOTSUET.
diozu (ion, esan), dinozu, DIO-
ZU, diozū.
dit (edun, ukan), deust, dit,
d(er)aut, d(er)eit.
ditake (edin), ikus: daiteke.
ditazke (edin), ikus: daitezke.
diteke (edin), ikus: daiteke.
ditezen (edin), ikus: daitezen.
ditiagu (edun, ukan), joaguz, ji-
tuagu, dizkiagu, DITIAGU (di-
tugu, hika).

ditiat (edun, ukan), jituadaz, dizkiat, DITIAT (ditut, hika).
ditiate (edun, ukan), jituek, dizkitek, DITIAE (dituzte, hika).
ditik (edun, ukan), jozak, jituk, dizkik, DITIK (ditu, hika).
dituez (edun, ukan), ikus: dituzte.
ditun (izan), dira, noka.
dituzte (edun, ukan), dabez, dituez, DITUZTE, dütie.
ditzagun (ezan), daiguzan, DITZAGUN, detzagun.
ditzakegu (ezan), daikeguz, DITZAKEGU, detzakegu.
ditzakek (ezan), daikezak, DITZAKEK, detzakek.
ditzaket (ezan), daikedaz, DITZAKET, detzaket.
ditzakete (ezan), daikeez, DITZAKETE, detzakete.
dizaiodan (ezan), deiodan, dizaiodan, diezodan, dizodan.
dizaioke (ezan), deikio, dizaioke, diezakeo.
dizaizkiogun (ezan), deioguzan, dizaizkiogun, dietzogun, ditzogün.
dizkiat (edun, ukan), deuadaz, dizkiat, d(er)auzkiat, d(er)eitzat.
dizkit (edun, ukan), deustaz, dizkit, d(er)auzkit, d(er)eizt.
dizkie (edun, ukan), deutsez, DIZKIE, diozkate, d(er)auzkote, d(er)eitze.
dizkigu (edun, ukan), deuskuz, dizkigu, d(er)auzkigu, d(er)auzku, d(er)eizkü.
dizkio (edun, ukan), deutsaz, DIZKIO, diozka, d(er)auzkio, d(er)eitzo.
dizkiogu (edun, ukan), deutsa-

guz, DIZKIOGU, diozkagu, d(er)auzkiogu, d(er)eitzogü.
dizkiote (edun, ukan), deustoez, DIZKIOTE, diozkate, d(er)auzkiote, d(er)eitzüe.
dizkit (edun, ukan), deustaz, dizkit, d(er)auzkit, d(er)eizt.
dizkizut (edun, ukan), deutsudaz, dizkizut, d(er)auzkizut, d(er)eitzüt.
dizu (edun, ukan), du, zuketan.
dizu (edun, ukan), deutsu, dizu, d(er)autzu, d(er)eizü.
dizuet (edun, ukan), deutsuet, dizuet, d(er)autzuet, d(er)eiziet.
dizugu (edun, ukan), deutsugu, dizugu, d(er)autzugu, d(er)eizügü.
dizut (edun, ukan), deutsut, dizut, d(er)autzut, d(er)eizüt.
doa (joan), dijoa, DOA.
doaz (joan), dijoaz, DOAZ, doatzi, doatza, doazi.
doazi (joan), ikus: doaz.
doazko (joan), joakoz, dijoazkio, DOAZKIO, doazko.
dogu (edun, ukan), degu, DUGU, dügü.
dok (izan), dek, DUK, dük (da, hika).
dot (edun, ukan), det, DUT, düt.
dozu (edun, ukan), dezu, DUZU, düzü.
dozuz (edun, ukan), dütuzuz, DITUZU, dütüzü.
duk (izan), da, hika
duke (edun, ukan), du nonbait, izango du.
dukegu (edun, ukan), dugu nonbait, izango dugu.
dukete (edun, ukan), dute nonbait, izango dute.
dun (izan), da, noka.
duzu (izan), da, zuketan.

eban (edun, ukan), zuan, ZUEN, zian.
eben (edun, ukan), ZUTEN, zien.
ebilkion (ibili), ZEBILKION, za-bilkion.
ebiltzan (ibili), ZEBILTZAN, za-biltzan, ZEBILTZAN.
egiozue (egin), eiozue, egin ezai-ozue, egin ieozue, egin ezo-zie, egiozie.
egoten ahal gara (izan), egon gaitezke (edin).
egozan (egon), ZEUDEN, zauden.
eitekean (edin), ikus: zitekean, zitekeen.
emazkiozu (eman), emoiozuz, emazkiozu, emotzū.
erabilan (erabili), zerabilen, ze-rabilan.
erradak (erran), esaidak, erra-dak.
erradazu (erran), esaidazu, erra-dazu, erradazū.
esaiozu (esan), errozu, errozū.
esazu (esan), esaizu, esazu, errazu, errazū.
eukan (euki), ze(d)ukan, za(d)-ukan, zadūkan.
euskuen (edun, ukan), ziguten, z(er)aukuten, z(er)eikūien.
eustan (edun, ukan), zidan, z(er)autan, z(er)eitan.
eutsan (edun, ukan), ZION, z(er)aukon, z(er)eion.
eutseen (edun, ukan), ZIETEN, zioten, z(er)aueten, z(er)ei-tzeien.
eutsen (edun, ukan), ZIEN, zio-ten, z(er)auen, z(er)eien.
eutsoen (edun, ukan), ZIOTEN, z(er)aukoten, z(er)eiuen.
ezaidazu (ezan), eidazu, ezaida-zu, iezadazu, izadazū.
ezaiozu (ezan), eiozu, ezaiozu, iezozu, izozū.

ezak (ezan), eik, EZAK.
ezazu (ezan), eizu, EZAZU, eza-zū.
ezazue (ezan), eizue, EZAZUE, ezazie.
gagoz (egon), GAUDE.
gaiten (edin), ikus: gaitezen.
gaitezen (edin), gaitezan, GAI-TEZEN, gaiten, gitian.
gaitezke (edin), gaitekez, GAI-TEZKE, gite.
gaude (egon), gagoz, GAUDE.
gauzka (euki), gaukaz, ga(d)uz-ka, gadūka.
geinke (ezan), ikus: genezake.
genduke (edun, ukan), geunke, genduke, genuke, ginuke, gū-nūke.
genduzan (edun, ukan), ikus: ge-nituen.
genekike (jakin), jakingo ge-nuke.
genezake (ezan), geinke, GENE-ZAKE, ginezake.
genezakeen (ezan), geinkean, genezakean, genezakeen, gine-zakeen.
gengozan (egon), GEUNDEN, gi-nauden, ginaunden.
genion (edun, ukan), geuntsan, GENION, ginion, gin(er)aukon, gen(er)eion.
genituen (edun, ukan), gendu-zan, GENITUEN, ginituen, gūn-tian.
genituzke (edun, ukan), gendu-kez, GENITUZKE, ginituzke, gūntūke.
genizun (edun, ukan), geuntsun, genizun, gin(er)autzun, ge-n(er)eizūn.
genuke (edun, ukan), geunke, genduke, genuke, ginuke, gū-nūke.
genukeen (edun, ukan), geinke-

an, gendukean, genukeen, ginukeen, gñnūken.

ginakike (jakin), ikus: genekike.

ginezake (ezan), ikus: genezake.

gintezke (edin), geintezkez, gindezke, GINTEZKE, ginte.

gintuen (edun, ukan), ginduzan, ginduen, GINTUEN, gñntian.

gintuzke (edun, ukan), gindukez, ginduzke, GINTUZKE, gñntũke.

ginuen (edun, ukan), genduan, genduen, genuen, ginuen, gñnian.

ginuke (edun, ukan), genduke, genuke, ginuke, gñnũke.

ginuken (edun, ukan), ikus: genukeen.

gintzake (ezan), gindeikez, GINTZAKE, gintzazke, gentzake.

gira (izan), GARA, gera, gare, gira.

haizateke (izan), haiz nonbait, izango haiz.

huke (edun, ukan), heunke, HUKKE, hũke.

itzazu (ezan), eizuz, ITZAZU, etzatzu, etzatzũ.

jakon (izan), ikus: zitzaion.

jakun (izan), ikus: zitzaigun.

jakuzan (izan), ikus: zitzaizkigun.

jat (izan), ikus: zait.

jatan (izan), ikus: zitzaidan.

jatorko (etorri), ikus: datorkio.

joakon (joan), zijoakion, ZIHOAKION, zoakon.

laike (edin), ikus: liteke.

legoke (egon), egongo litzake.

leike (ezan), LEZAKE.

leizaizuke (ezan), lekizu, leizaizuke, lizazuke, liezakezu.

lezake (ezan), leike, LEZAKE.

liezaguke (ezan), leikigu, lezaiguke, lizaguke, liezaguke, liezakegu, lizakegũ.

ligukete (edun, ukan), leuskigue, ligukete, l(er)aukegute, l(er)eikegie.

lirake (izan), litza(te)kez, lirake, lirateke, lirate.

litake (edin), ikus: liteke.

liteke (edin), leiteke, LITEKE, laiteke, litake, leite.

litkek (edin), liteke, hika.

litezke (edin), leitekez, LITEZKE, laitezke, lite.

litikeate (edun, ukan), laukeezak, litukeezak, lizkiketek, LITIKEATE (lituzkete, hika).

lituzke (edun, ukan), leukez, litukez, LITUZKE, lũtũke.

lituzkete (edun, ukan), leukeez, litukeez, LITUZKETE, lũtũkeie.

litzaioke (izan), litzakio, litzaioke, litzaikeo, litzeio.

litzake (izan), litza(te)ke, lizateke, lizate.

lizkioke (edun, ukan), leuskioz, LIZKIOKE, liozke, liotzake, l(er)auzkeo.

luke (edun, ukan), leuke, LUKE, lũke.

lukete (edun, ukan), leukee, LUKETE, lũkeie.

maitarazten ahal zaio (izan), maitaraz dakioke.

nabilke (ibili), nabil nonbait, ibiliko naiz.

nadin (edin), naiten, NADIN.

naiten (edin), ikus: nadin.

naiteke (edin), NAITEKE, naite.

naizu (ezan), ikus: NAZAZU.

nakon (edun, ukan), ikus: nion.

naroa (eraman), NARAMA.

natorkizu (etorri), natortzu, NATORKIZU.

natorkizue (etorri), natortzue, NATORKIZUE.

natxegok (egon), ikus: negok, niagok.

nauk (izan), nok, **NAUK** (naiz, hika).
nauzu (edun, ukan), nozu, **NAU-ZU**, naizü.
nazakezu (ezan), naikezu, **NA-ZAKEZU**.
nazazu (ezan), naizu, **NAZAZU**, nezazü.
nazazue (ezan), naizue, **NAZA-ZUE**, nezazie.
nazun (edun, ukan), neutsun, nizun, n(er)autzun, n(er)eizün.
neban (edun, ukan), nuan, **NUEN**, nian.
negok (egon), najagok, nagok, negok, niagok (nago, hika).
nengoan (egon), **NENGOEN**, nindagon.
netorrek (etorri), najatok, natok, netorrek (nator, hika).
neuke (edun, ukan), ikus: nuke.
neutsan (edun, ukan), ikus: nion.
neutsazan (edun, ukan), ikus: nizkion.
nezake (ezan), neike, **NEZAKE**.
nezan (ezan), neian, **NEZAN**.
niagok (egon), najagok, natxegok, nagok, negok, niagok (nago, hika).
niak (joan), najoak, niak, nioak, noak (noa, hika).
nian (joan), najoan, nian, nindoan, nindoaian (nindoaian, hika).
nieke (edun, ukan), neuskioe, **NIEKE**, niokete, n(er)aukeote, n(er)eike.
nieke (edun, ukan), neukek, **NI-KEK** (nuke, hika).
nindaiken (edin), neintekean, **NINTEKEEN**, nindaikéen, nintakian.
nindoaien (joan), **NINDOAN**, nindoan, **NINDOAN**, nindoaian, ninoaien, **NINDOAN**.

nintzaian (izan) nintxaken, **NINTZAIEN**, nintzaioten, nintzeien.
nintzake (izan), nintza(te)ke, nintzateke, nintzate.
nioak (joan), najoak, niak, nioak, noak (noa, hika).
nion (edun, ukan), neutsan, **NION**, n(er)aukon, n(er)eion.
nituzke (edun, ukan), neukez, nitukez, **NITUZKE**, nütüke.
nizkion (edun, ukan), neutsazan, **NIZKION**, niozkan, n(er)auzkion, n(er)eitzon.
nizkizueke (edun, ukan), neuskizue, nizkizueke, n(er)aukezue, n(er)eizketzie.
nizueke (edun, ukan), neuskizue, nizueke, n(er)aukezue, n(er)eikezie.
nizuke (edun, ukan), neuskizu, nizuke, n(er)aukezu, n(er)eikezü.
nizun (edun, ukan), neutsun, nizun, n(er)autzun, n(er)eizün.
nuke (edun, ukan), neuke, **NUKE**, nuke.
nukean (edun, ukan), neukean, nukean, **NUKEEN**.
zabilan (ibili), ebilen, **ZEBILEN**, zabilan, zabilen.
zabiltz (ibili), **ZABILTZA**.
zabiltze (ibili), zabize, **ZABILTZATE**, zabiltze.
zagon (egon), egoan, zegoan, **ZEGOEN**, zagon.
zaidak (izan), jatak, zaidak, zaidak zaitak (zait, hika).
zaie (izan), jake, **ZAIE**, zaiote, **ZAIE**.
zaigu (izan), jaku, zaigu, zaiku, zaikü.
zaiguk (izan), jakuk, zaiguk, zaiiguk, zikük.
zaik (izan), jak, **ZAIK**.

zaiku (izan), jaku, zaigu, zaiku, zaikü.
zaio (izan), jako, ZAIO, zaiko, ZAIO.
zaiok (izan), jakok, zaiok, ziaiok, ziok.
zaiote (izan), ikus: zaie.
zait (izan), jat, ZAIT.
zaitkeen (edin), eitekean, zitekean, zaitkeen, zaitekian.
zaitetz (edin), zaite, ZAITEZ, zaitete, zíte.
zaitetzte (edin), zaitetze, ZAITEZTE, ziteié, zité, zitie.
zaitzaketz (ezan), zaikedaz, ZAITZAKET, zitzaket.
zaitzu (izan), jatzu, ZAIZU, zaitzu, zaizü.
zaizkie (izan), jakez, ZAIZKIE, zaizkiote, zaitze.
zaizkigu (izan), jakuz, ZAIZKIGU, zaizkü.
zaizkiguk (izan), jakuzak, zaizkiguk, ziaizkiguk, zizkük.
zaizkio (izan), jakoz, ZAIZKIO, zaitzo.
zaizkit (izan), jataz, ZAIZKIT, zaizt.
zaizkizu (izan), jatzuz, ZAIZKIZU, zaizkitzu, zaitzü.
zaizkizue (izan), jatzuez, ZAIZKIZUE, zaitztzie.
zaizkote (izan), ikus: zaizkie.
zaizu (izan), jatzu, ZAIZU, zaitzu, zaizü.
zaizuenetz (izan), zaizuen ala ez.
zakien (jakin), ekian, ZEKIEN, zakien, zakian.
zakon (edun, ukan), ikus: zion.
zakust (ikusi), ikusten zaitut.
zatekeen (izan), zen nonbait, izango zen.
zatozte (etorri), zatoze, ZATOZTE, tziaozte.

zauden (egon), egozan, ZEUDEN, zauden.
zauzkaten (euki), ikus: zeduzkaten.
zebilan (ibili), ikus: zebilen.
zebilen (ibili), ebilen, ZEBILEN, zabilan, zabilen.
zebiltzian (ibili) ebilkan, ZEBILKION, zabilkion.
zebiltzan (ibili), ebiltzan, ZEBILTZAN, zabilztan.
zebiltzen (ibili), ikus: zebiltzan.
zedila (edin), eiteala, ZEDILA, zadiela, ledila.
zedukeat (eduki), jaukat, ze(d)ukat, za(d)ukat (dadukat, hika).
zeduzkan (eduki), eukazan, ze(d)uzkan, za(d)uzkan, zadüzkan.
zeduzkaten (eduki), eukezan, ze(d)uzkaten, za(d)uzkaten, zadüzken.
zegoan (egon), ikus: zegoen.
zegoen (egon), egoan, zegoan, ZEGOEN, zagon.
zegok (egon), jagok, dagok, zegok, diagok, ziaigok, diagok (dago, hika).
zegon (egon), jagon, dagon, zegon, diagon, ziaigon, diagon (dago, noka).
zegonan (egon), jagonan, zegonan, ziaigonan.
zegozkiokean (egoki), zegokiokean, zegozkiokean, zegozkiokeen.
zegozkion (egoki), egokozan, ZEGOZKION.
zekarren (ekarri), ekarren, ZEKARREN.
zekiagu (jakin), jakiagu, ZEKIAGU, zakiagu, dakiagü.
zekian (jakin), ikus: zekien.

zekiat (jakin) jakiat, zekiat, zakiat, dakiat.
zekien (jakin), ekian, zekian, ZEKIEN, zakien.
zekik (jakin), jakik, zekik, zakik, dakik.
zekiokean (edin), eitekion, zekiokéan, zekikeon, zitakioken.
zekion (edin), ekion, ZEKION, lekion.
zekiten (jakin), ekien, ZEKITEN, zakiten, zakién.
zekusan (ikus), ZEKUSEN, ikusten zuen.
zenidaten (edun, ukan), zeunsten, zenidaten, zin(er)autaten, zen(er)eitaien.
zenioten (edun, ukan), zeuntsoen, ZENIOTEN, zinioten, zin(er)aukoten, zen(er)eiuén.
zenituzkete (edun, ukan), zeunkeez, ZENITUZKETE, zinituzkete, züntúkele.
zenuke (edun, ukan), zeunke, zenduke, zenuke, zínuke, zünúke.
zerabilan (erabili), erabilan, ZERABILEN, zerabilan.
zeraman (eraman), eroan, ZERAMAN.
zeraukon (edun, ukan), ikus: zion.
zerauzkion (edun, ukan), ikus: zizkion.
zeriola (erion), eriola, ZERIOLA.
zetorkiguk (etorri), jatorkuk, zetorkiguk (datorkigu, hika).
zetorkion (etorri), jatorkon, ZETORKION.
zetozkiguk (etorri), jatorkuaz, zetozkiguk (datozkigu, hika).
zeudek (egon), jagozak, zeudek, ziaготzik, diagotzik (daude, hika).

zeuden (egon), egozan, ZEUDEN, zauden.
zeukan (euki), eukan, ze(d)ukan, za(d)ukan, zadúkan.
zeukat (euki), jaukat, ze(d)ukat, za(d)ukat, zadúkat.
zeukaten (euki), euken, ze(d)ukaten, za(d)ukaten, zadúken.
zeukeat (euki), ikus: zeukat.
zeuzkan (euki), eukazan, ze(d)uzkan, za(d)uzkan, zadúzkan.
zeuzkat (euki), jaukadaz, ze(d)uzkat, za(d)uzkat, zadúzkat (daduzkat, hika).
zezakean (ezan), eikean, zezakean, zezakeen, lezakeen.
zezan (ezan), eian, ZEZAN, lezan.
zezaten (ezan), eien, ZEZATEN, lezen.
ziaten (izan), joen, ZIATEN, ziean (zuten, hika).
zidak (edun, ukan), jeustak, zidak, ziautak, diautak, ditadak (dit edo daut, hika).
zidan (edun, ukan), eustan, zidan, z(er)autan, z(er)eítan.
zidaten (edun, ukan), eusten, zidaten, z(er)autaten, z(er)eítaden.
zien (edun, ukan), eutsen, ZIEN, zioten, z(er)auen, z(er)eien.
zieten (edun, ukan), eutseen, ZIETEN, zioten, z(er)aueten, z(er)eitzeien.
ziguat (edun, ukan), jeuskuek, zigutek, ZIGUATE, ziaukutek, dikúie (digute, hika).
zipun (edun, ukan), euskun, zipun, z(er)aukun, z(er)eikün.
ziguten (edun, ukan), euskuen, ziguten, z(er)aukuten, z(er)eiküén.
ziharduan (ihardun, jardun), ari zen (ari izan), ZIHARDUEN.

ziharduen (ihardun), ZIHARDU-
TEN, ari ziren.
zihoaan (joan), joian, zian, zi-
hoaan, zioaian, zoaian, zoán
(zihoan, hika).
zihoakion (joan), joakon, ZIHO-
AKION, zoakon.
zihoan (joan), joaian, zijoan, ZI-
HOAN, zoaian, zoon.
zihoazen (joan), joiazan, zijoa-
zen, ZIHOAZEN, zoatzin, zoa-
tzan.
zihoazkion (joan), joakozan, zi-
joazkion, ZIHOAZKION, zoaz-
kion, zoazkon.
zinake (izan), zina{te}ke, zinez-
teke, zinate.
zinazin (joan), zindoazan, ZIN-
DOAZEN, zinazin, zinoatzin,
zindoan.
zintugun (edun, ukan), zindugun,
ZINTUGUN, züntügun.
zinuke (edun, ukan), ikus: ze-
nuke.
zioak (joan), joak, ziak, zioak,
dioak, doak (doa, hika).
zioat (edun, ukan), jeutsat, ZIO-
AT, dioat (diot, hika).
zioaztik (joan), joiazak, zioaztik,
dioatzik, zioatzik, doatzak (doaz,
hika).
zioen (ion, esan), inoan, zion,
ZIOEN, zioan.
ziok (edun, ukan), jeutsak, ZIOK
(dio, hika).
ziokean (edun, ukan), euskion,
ziokean, ziokeen.
zion (ion, esan), ikus: zioen.
zion (edun, ukan), eutsan, ZION,
z(er)aukon, z(er)eion.
zioten (ion, esan), inoen, zino-
en, ZIOTEN, zioen.
zioten (edun, ukan), ikus: zien.
zioten (edun, ukan), eutsoen,

ZIOTEN, z(er)aukoten, z(er)-
eiuen.
ziotsan (ion, esan), inotsan, zio-
tsan.
ziozkan (edun, ukan), ikus: ziz-
kion.
ziozkaten (edun, ukan), ikus:
zizkien.
zirautsan (irautsi, esan), esaten
zion.
zirudik (irudi), jirudik, ZIRUDIK
(dirudi, hika).
zitekean (edin), eitekean, zite-
kean, zaitekeen.
zitezen (edin), eitezan, ZITEZEN,
liteien.
zitezkean (edin), eitekezan, zi-
tezkean, zaitezkeen, zitakien.
zition (edun, ukan), ikus: ziz-
kion.
zituen (edun, ukan), ebezan, zi-
tuen, ZITUZTEN, zütien.
zituzan (edun, ukan), ebazan, zi-
tuzan, zituan, ZITUEN, zütian.
zituzketen (edun, ukan), eukee-
zan, ZITUZKETEN, zütükeyen.
zitzaidan (izan), jatan, ZITZAI-
DAN, zeitan.
zitzaien (izan), jaken, ZITZAIEN,
zitzaioten, zeien.
zitzaigun (izan), jakun, ZITZAI-
GUN, zitzaikun, zeikün.
zitzaikun (izan), ikus: zitzaigun.
zitzaion (izan), jakon, ZITZAION,
zeion.
zitzaioten (izan), ikus: zitzaien.
zitzaizkidan (izan), jatazan, ZI-
TZAIZKIDAN, zeitzan.
zitzaizkien (izan), jakezan, ZI-
TZAIZKIEN, zitzaizkoten, zei-
tzen.
zitzaizkigun (izan), jakuzan, ZI-
TZAIZKIGUN, zeizkün.
zitzaizkion (izan), jakozan, ZI-
TZAIZKION, zitzaizkon, zeitzon.

zitzakean (ezan), eikezan, zitza-
kean, zetzakeen.

zizaidakean (ezan), eikidan, zi-
zaidakean, ziezakedan.

zizaiokean (ezan), eikion, zizaio-
kean, ziezakeon.

zizkien (edun, ukan), eutsezan,
ZIZKIEN, ziozkaten, z(er)auz-
koten, z(er)eitzen.

zizkieten (edun, ukan), eutsee-
zan, ZIZKIETEN, ziozkaten,
z(er)auzten, z(er)auzkien,
z(er)eitzeien.

zizkiguate (edun, ukan), jeus-
kuezak, zizkugutek, ZIZKIGUA-
TE, ziauzkigutek, diauzkigua-
te, dizküie (dizkigute, hika).

zizkion (edun, ukan), eutsazan,
ZIZKION, ziozkan, z(er)auz-
kion, z(er)eitzon.

zizkioten (edun, ukan), eutsoe-
zan, ZIZKIOTEN, ziozkaten,
z(er)auzkioten, z(er)eitzoen.

zoaien (joan), ikus: zihoan.

zoan (joan), ikus: zihoan.

zoatzin (joan), ikus: zihoazen.

zoaz (joan), ZOAZ, zoazi, zoaza.

zoaze (joan), ZOAZTE.

zoazi (joan), ikus: zoaz.

zuan (edun, ukan), ikus: zuen.

zuen (edun, ukan), eban, zuan,
ZUEN, zian.

zukean (edun, ukan), eukean,
zukean, zukeen, zükin.

IDAZLEEN SORTERRI ETA SORTURTEEN AURKIBIDEA

Idazleen zerrenda, probintziaz eta urtez banandurik ematen dugu. Banatze hau, gaurko geografia-politikoari dagokion bezala egin dugu, eta ez hizkuntza-geografiari, zeren hizkuntzaren geografian, euskalkieri begiratuaz, Bergarak, Arrasate eta Eibarrek Bizkaian behar zuteken. Nahita egin dugu honela, batasunezko euskerari begira euskalkien mugak hautsiaz. Adibide honetik agertu nahi dugu, geografiaz banatze honek ez duela zer ikusirik euskalkien aldetik baina bai politika aldetik.

1909 — Carlos Santamaría
 1913 — Rodolfo Bozas Urrutia
 1915 — Antonio Valverde
 1915 — Luis Mitxelena
 1920 — Yon Etxaide
 1921 — Martin Ugalde
 1924 — Gurutz Ansola
 1927 — Patxi Altuna
 1929 — Imanol Laspiur
 1929 — Jose Luis Alvarez
 1932 — Salbador Garmendia
 1933 — Markos Amundarain
 1934 — Iñaki Beobide
 1936 — Joseba Intxausti
 1940 — Mikel Ugalde
 1940 — Juan Antonio Letamendia
 1941 — Jose Azurmendi
 1942 — Rikardo Arregi
 1944 — Xabier Lete
 1944 — Ramon Saizarbitoria
 1945 — Xabier Mendiguren
 1945 — Luis Alberto Aranberri
 1946 — Joseba Arregi
 1946 — Ibon Sarasola
 1947 — Maria Karmen Garmendia

Donostia
 Donostia
 Errenderia
 Errenderia
 Donostia
 Andoain
 Azpeitia
 Azpeitia
 Bergara
 Donostia
 Zaldibia
 Itsasondo
 Zumaia
 Segura
 Errenderia
 Donostia
 Zegama
 Andoain
 Oiartzun
 Donostia
 Ezkioga
 Eibar
 Andoain
 Donostia
 Ormaiztegi

LAPURDI

1901 — Piarres Lafitte
 1915 — Piarres Larzabal
 1920 — Jean Diharce
 1921 — Piarres Charritton
 1939 — Ramuntxo Camblong

Luhoso

Askaine
 Donibane-Lohizune
 Hazparne
 Makea

NAFARROA

1899 — Aingeru Irigaray
 1915 — Mariano Izeta

Bera-Bidasoa
 Elizondo

1930 — José M.ª Satrustegi
1938 — Jose Luis Lizundia

Arriazu
Iruña

ZUBEROA

1935 — Jean Louis Davant

Urrustoi-Larrabile

FRANTZIA

1901 — Piarres Lafitte
1925 — Jon Mirande
1932 — Txomin Peillen

~~Louhois~~ *Luhoso (Lepurdi)*
Paris
Paris

TXEKOSLOBAKIA

1898 — Norbert Tauer

Pizen-Pilsen